ספר לינטשיץ

ספר לינטשיץ

עריכה בידי

הרב יצחק ידידיה פרנקל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הוצאת עולי לינסשיץ בישראל, תשי״ג – 1953

לינטשיץ — א יזכור בוך

פון: הרב יצחק ידידיה פרנקל

ארויסגעבעקר: עולי לינטשיץ אין ישראל

כל הזכויות שמורות

נדפס בישראל תשי"ג

דפוס „אלישע" תל־אביב

Printed in Israel 1953

all rights reserved
by Rabbi Frenkel
Tel-Aviv, Israel

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

LENCZYCA — *in Memory of the Jewish Community*

published by Oley Lenczyc Israel

Editor: Rabbi I. Frenkel

ספר לינטשיץ

בית הכנסת בלהבות — 1942

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים חופף בכנפי יונה, באברתו יסך נגבה וצפונה, המצא מנוחה נכונה במעלה העליונה לתיכונה.

יהודה וישראל רבים חללים, ביום הרג רב בנפול מגדלים, על מאנם קחת מוסר הבלים, היו לשרפת אש, ימוטו עליהם גחלים.

היתה יהודה לקדשו גלוי לכל העמים, עצמו לי אלמנותיו מחול ימים, שפכו דמם על הנהרות, על היאורים ועל האגמים, יקר דמו בעיניך כקטורת הסמים.

כי מי בשחק יערוך את הנתחים, מי כעמך ישראל הנאנקים והנאנחים, זבח משפחה להם ויזבחו לה׳ זבחים, ה׳ זכרך לדור ודור לנצח נצחים.

המחכים למוות ויחפרוהו מטמונים, ראשי אלפי ישראל חכמים ונבונים, אנו לי־ה וליה עינינו פונים, וימותו על קדושת אלהי הראשונים והאחרונים.

נעויתי משמוע נבהלתי מראות ואחזני פלצות: איך תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, והתערבו זרע קודש בעמי הארצות, ומקדשי מעט כאבני קיר מנופצות.

פולין העדינה לתורה ולתעודה, למיום סור אפרים מעל יהודה, חתום תורה בלמודה, ועתה גולה וסורה, שכולה וגלמודה.

לפנים הארץ יסדת ונאספו שם כל העדרים, עדת ישראל הנועדים יום לבנות גדרים, נדיבי עמים נאספו וידרו נדרים, ללמד בישראל חוק ומשפט כששה סדרים.

מה **אעידך ומה אדמה לך ארץ פולין! יגעתם באלו הנשרפים**, ובפרק כיצד **צולין**, שניתם באלו הן **הנחנקים**, ובפרק **תולין**, בפרק אלו הן **הלוקין**, ובפרק אלו הן **הגולין**.

איה מעון אריות־חכמי הישיבות, איה בית נדיב יקום על נדיבות, איה סופר, איה שוקל, גודר גדר, משובב נתיבות, איה אלהי המשפט בין דם לדם ודברי ריבות.

מי יביננו תוספות רבותינו הצרפתים, אש נשקה ביעקב מחלון וכליון באפרתים, עולל מחוץ, בחורים ברחובות נכרתים, אין גדיים — אין תיישים, אין בקר ברפתים.

מי ידרוש לנו התורה במ"ט פנים, בהוליך כהנים שולל ויסלף איתנים, אין עוד חכמה כהימן, אבדה עצה מבנים, בהלקח ארון אלקים — חכמי ישראל הרבנים.

חוסה ה' על עמך ואל תתננו בידי אכזרים, **לבוש בגדי נקם ונפש חללים מצוירים, אשר הערו למות נפשם, זבחים לה' פרים, קהילות הקודש כאיש אחד חברים,**

נשמתם צרורה בצרור החיים.

תפלת „אל מלא רחמים" זו, נתחברה בימי גזירות ת"ח ות"ט.

„בצאן לטבח יובל..."

אנשי ס"ס במגלבים מאספים את היהודים לככר העיר

ב״ה

בשער

כשנתקבלו הידיעות הראשונות על חורבנה של פולין, נתכווץ הלב ורעד עבר בעצמות: כלום גם לינטשיץ העתיקה בנופלים? כלום גם היא שתתה את כוס התרעלה? ואכן, נתגלתה האמת המחרידה: לינטשיץ איננה עוד. יהודיה החביבים, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, הושמדו באכזריות בכבשני חלמנה. לא עוד יישמע קול התורה בבתי־מדרשיה, קול ילדים משחקים ברחובותיה וקול הנוער הער והתוסס, הצוהל לכל בשורה הבאה מציון ועריה. — הכל נדם...

ואז נולד הרעיון, שיש להקים ציון ונפש ללינטשיץ שלנו. בדרך כלל, אומרים קדיש יתום אחר ההורים הילדים והצעירים. ואולם אלה הושמדו על־ידי עמלק המודרני. ולפיכך מוטלת החובה עלינו לומר קדיש אחר אומרי־הקדיש שאינם. וספר זה, המונח לפני בני לינטשיץ, שנשארו בחיים, הוא קדיש יתום לעיר וקהילה עתיקה, שנגדעה ואיננה, וישמש נר תמיד לצבור קדוש, שמסר נפשו על קידוש־השם.

לבי אמר לי, שחובה קדושה היא להקים מצבה על קברה של עירנו, כדי שיכירו שרידי בני עירנו והדורות הבאים, הנכדים והנינים, את מקור מחצבתם, את אוצרות התום והיושר, שהיו גנוזים ברוחם של אבותיהם ואבות־אבותיהם, את האצילות וטוהר־הנפש, שהיו נסוכים על פניהם ועל מעשיהם.

ניגשתי יחידי לעבודה. והנה קיר אטום לפני: אין כל אפשרות לבקר במוזיאונים שבפולין, וכן אי אפשר לעיין בפינקסי הקהילה וארכיוניה, שהושמדו ביחד עם בני־האדם. ואין אני צריך לומר, שלא היו בידי כל אמצעים חומריים, כדי להוציא לפועל את הדבר הגדול, שנטלתי על עצמי. — ואולם התגברתי סוף סוף על כל הקשיים וניגשתי במרץ לעבודה. — חיטטתי בספריות שונות: בספריה הלאומית ובספריית הרמב״ם, בספריות צבוריות שונות וכן בספריות פרטיות. עיינתי באנציקלופדיות ולקסיקונים בלשונות שונות. אספתי מסמכים שונים אצל יחידים. הקשבתי לשיחות מפי זקנים וצעירים. אימצתי את מחשבתי כדי לרענן את הזכרון ולהעלות על הנייר אותם הקטעים שבפינקסי בית־הכנסת בלינטשיץ, שהם שייכים לתולדות הקהילה ועברה המפואר ושהתעניינתי בהם מילדותי. אחר מאמצים מיוחדים הצלחתי להשיג את תמונותיהם של כמה מרבני לינטשיץ. השגתי את תמונותיהם של הגאון רבי אברהם טיקטין, בעל „פתח הבית", של רבי חיים אורבך ושל המלבי״ם. כמו כן עלה בידי להשיג את התמונות של העיר ועתיקותיה. בבית „הלבנון" (של מר ז. פבזנר) בתל־אביב מצאתי את גליונות „הלבנון" הראשונים של שנת תרכ״ו (1866), שבהם

מופיע המלבי"ם כמשתתף קבוע ומספר על חייו בלינטשיץ. השתתפותו זו של המלבי"ם ב„הלבנון" מוסיפה קו חדש בדמותו של המלבי"ם, שלא היה ידוע עד עכשיו. ואכן, כל אלה שעסקו בתולדות חייו של המלבי"ם לא הצליחו לגולל את כל פרשת חייה של אישיות מקורית זו.

כשבאתי לתאר את חיי היהודים בתקופה שלפני המלחמה העולמית השניה, לא קיבלתי את העזרה הדרושה מאלה, שהיתה להם האפשרות להעלות על הספר את פרשת הנוער הלנטשיצאי וכמיהתו לציון. על כל פניותי אל אלה שהיו מעורים בחיי הנוער, לא נעניתי. ועל כן יהא פרק זה לקוי בחסר. ואף על פי כן הצלחתי לרכז חומר המשקף במידת־מה את תנועות הנוער השונות בתקופה האחרונה. ובזה אני מביע את תודתי למר ב. אליצדק, שבימים שלפני מלחמת העולם הראשונה שימש כמורה לעברית בלינטשיץ והיה מן המייסדים של תנועת חיבת־ציון בעירנו, על שנענה ברצון לבקשתי להעלות את זכרונותיו מן התקופה ההיא על הנייר.

ובנוגע לפרשת החורבן, התאמצנו כמיטב יכלתנו ורשמנו מפי הניצולים הבודדים את כל הפרטים השייכים לפרשת החיסול של הקהילה. מר משה צוואנג מסר לרשותנו את כל התמונות מן התקופה שבין השנים 1939—1944 (ת"ש—תש"ד) — תמונות אילמות, המדברות יותר מכל סיפור שבעל־פה ובכתב. יש כאן תמונות רחוב היהודים אחר החורבן, המחריד בדממתו ובהעדר כל חי בו. דממה איומה זו זועקת יותר מן הקולות והצעקות הרועשים ביותר. מר צוואנג הביא גם מאות תמונות של יהודי

לינטשיץ, וקנים וצעירים, תמונות שהורדו מן הדרכונים, שנמצאו במרתפי העיריה בלינטשיץ. כל זה מצטרף לפרשה אחת מזעזעת ומחרידה: „חורבן לינטשיץ".

במשך ארבע שנים השקעתי כוחות, עמל ויגע כדי לתת תיאור שלם ומקיף של העיר ואנשיה. ואולם, לצערי, שמותיהם של רבים מבני לינטשיץ לא נזכרו מפני שהעזרה שניתנה לי בנידון זה לא היתה מספקת כלל. וכן האמצעים הכספיים המוגבלים מנעו ממנו את האפשרות להדפיס חלק גדול מן התמונות, שנמצאות ברשותנו.

מבני עירנו קיבלתי את העזרה רק מ„אחד בעיר ושניים במשפחה". לצערי עלי לציין, שבני עירנו שמעבר לים לא נענו במידה הדרושה למפעל.

יעמדו על הברכה אותם בני לינטשיץ שבתל־אביב והמושבות שמסביב לה, שבירושלים ובחיפה וכן יחידים באוסטרליה ואפריקה הדרומית, שסייעו לנו במפעלנו. וכן יעמדו על הברכה: מר בצלאל אליצדק, אחיו של הפרופ׳ יוסף קלוזנר, שבנוגע לסגנון וללשון השתדל ללכת בדרכו של אחיו והודות לכך העניק לספר ליטוש ספרותי נאה; מר אברהם קנופף, שהואיל לתת לנו סידרה של טיפוסים מיוחדים מבני־עירנו; בני הרב איסר, חכם וסופר, שהשקיע עמל רב כדי שהספר יוכל לצאת לאור. וביחוד אני מביע את תודתי הרבה לבן־עירנו מר יעקב רוזנקראנץ מפאריז, שהואיל לתרום את הנייר להדפסת הספר וגם השתתף בסכום מתאים בהוצאות להדפסתו.

הלשון העברית היא הלשון היחידה של אומתנו, המקשרת אותנו עם בנינו ונכדינו, שאינם שומעים אלא עברית. היא מקשרת אותנו גם עם רבים מבני־עירנו בתפוצות, שגם הם נזקקים לה (כגון משפחות ריזמן באוסטרליה ופרנקנטל באפריקה הדרומית ועוד) ועל־כן נכתב ספר זה בלשוננו, שלא רחוק היום שידעו אותה וידברו בה היהודים שבכל ארצות הגולה.

הרב יצחק ידידיה פרנקל

כ״ד ניסן תשי״ג
יום הזכרון לקהילת לינטשיץ

איסר פרנקל

לבטים ומעשים

(— במקום מבוא —)

את לנטשיץ העיר בת אלף חמש מאות משפחות יהודיות לא הכרתי הרבה זמן, אבל את אוירתה ספגתי אל לשד עצמותי, בזמן שהייתי משוטט בקטנותי ברחובות העיר העתיקה וסוקר בתמהון את העומדים סביבי. שמא משום כך נלהב הייתי כל כך לפעולה חשובה זו ששמה: „תולדות קהילת לנטשיץ", ומשום כך הפצרתי באבא והמרצתיו שיתחיל בכתיבת הספר — ומשהתחיל הרי היתה עליו החובה והמצוה לגמור. והנה הספר לפנינו, שלשורות אלה הזכות להימנות בין דפיו. וכעזר לאדוני אבי הרב בעריכת הספר וכמזכיר הועדה להוצאת הספר וכל הכרוך בה מבחינה אדמיניסטרטיבית וטכנית, ברצוני לספר קצת לקורא על ארגון יוצאי לנטשיץ (או כפי שנהוג לקרוא לו ב„סלנג" האמריקאי־אידי: „לנדסמנשפט"), על האודים המוצלים מאש ועל חייהם בימים הנוראים ההם וכן על חבלי הקליטה וההאחזות בקרקע המולדת של אותם שרידי חרב. עם זה אבקש מן הקורא שיתאזר בסבלנות־מה כדי לקרוא גם פרורי הגיגים על הגולה שהושמדה ושמצווים אנו להרים ידינו למענה יום יום: „אם אשכחך, גולה..."

* * *

היה הדבר בעצם ימי מסה ומבחן לעמנו. בשורות איוב הגיעו מבית המטבחים הגדול בפולין, מאותו מקום שעליו חלמו יהודים שבו ישבו בשלווה ודרשו עליו: פה־לין.

שמות שמעולם לא הכרנום כמו מיידאניק, טרבלינקה, אושווינצ'ים, חלמנה נודעו לנו פתאום והיו לשמצה בפינו. אותו יום 1 בספטמבר 1939, שבו יצאה מפי השטן הכרזת המלחמה, ימים ספורים לפני ראש השנה, יום־הדין הקדוש, נהפך ליום דין בשביל כל אחד שבשם יהודי ייקרא... כבני מרון עברו לפני הרועה הגרמני השיות התמימות ועל כולן הודבק טלאי צהוב ו„מגן דוד" באמצעו. אכן, אם מישהו התבייש בסמל זה, הרי לא יהודי פולין הגאים ביהדותם היו אלה. בשעות הצהרים כבר הופצצה וורשה, הבירה הפולנית, והנתינים הפולניים הגויים כבר עומדים — אולי לפי צו מגבוה — חסרי אונים, מעמידים פני חסודים ומבקשים להיראות, שרוצים הם לעזור לנרמסים והנרדפים. פתאום היו אלה שבלכתנו ברחוב היו זורקים אחרינו את ה„ז'יד" האנטישמי ל„צדיקים תמימים". אבוי לחסדנות כואת...

כי למה נבחר מקום זה דווקה לבית־המטבחיים הגדול והאיום?... שכן, „לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב", לא לחנם נתקבל בזרועות פתוחות, מתוך חוסר־אונים, ע"י החצופים הפולניים אלא מפני שהוא מינו, משום שהוא בשר מבשרו ועצם מעצמותיו, בעל אותו כיוון והלך־הרוח: להכחיד את המעמסה היתרה, להתנער מהיהודים המזוהמים....

מתאר אני לי את אחינו האהובים הצועדים לטבח, כאותו עדר שוורים שראיתי צועד אלי מוות לבית־המטבחיים התל אביבי לבהמות ביום שמש חורף. הנה הם יורדים ממכונית־המשא, מישהו מחיש במגלב שבידו את ירידתם, והם רצים דחופים ומבוהלים כשאחד אינו מתחשב במשנהו ורוצה אך לשמור על עצמו ולא להתחשב בזולת. הם יורדים מן המכונית. עוברת שעה קלה של מנוחה, הטבחים משחיזים את המאכלת, עוזריהם ממיינים את הבקר וגוזרים את דינו של זה לשבט או לחסד, שעת האפס קרבה... השוחט ניגש אל הבהמות הכבולות, עיניהן מבקשות רחמנות ומביעות פחד. אילמות הן, אך נראה שמרגישות הן את סופן הקרב ובא. משתרר רגע של שתיקה עצורה. השוחט שברצונו לקצר את הסוף, מסיים את פרשת חייהם בזריזות. אחד השוורים המחכה לגזר דינו אינו מביט בשוויון נפש על הנעשה לחברו והוא מנסה לפרוץ את הכבלים, מה שכמובן אינו עולה בידו. מסופקני, אם רבים היו עדים לתיאורי זה וביחוד אלה ה„נהנים" היום ממדיניות הצנע ואוכלים בשר המובא מן החוץ ובמידה... ואף אני לא הייתי מתארם בחמלה שכזו אלמלא הייתי רואה בעיני רוחי את היהודים, בני אדם חיים הצועדים לשחיטה... אלמלא העליתי אותו רגע בזכרוני את הויכוח הישן־נושן ב„סיים" הפולני ובבית־הנבחרים הגרמני ובארצות אחרות על „השחיטה היהודית האכזרית". אכן, אלה שחמלו על חיות ובהמות, שסופן לשחיטה מוכשרים היו להצעיד בני אדם לשחיטה, בדיוק כפי הציור שצוייר לפניכם.

* *
*

לבית־המטבחיים נוהרים אף יהודי לנטשיץ המעטירה והמכסיפה; אותם יהודים יקרים צועדים אף הם את מצעד המוות, אף גורלם כגורל אחיהם, גם מהם לא יישאר שריד... עד הרגע האחרון לא יעלה על דעתם למה הבארבארים בכפפות־המשי מסוגלים... אותם יהודים יקרים, שביניהם נמנו רוב קרובי משפחתנו ושאת דמות דיוקנם רואה אני ברגע זה מבעד לתמונתו של סבא ר' געציל קעניג ז"ל, העומד לנגד עיני בשטף כתיבתי ועיניו הפקחות מביעות תוך, תמימות, חכמה ותבונה ושהרבו כל כך שבחים עליו. בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה רצה לעלות ארצה, אך הבריטים מנעו אותו מלהוציא לפועל את מחשבתו כשם שמנעו רבים אחרים מעשות זאת. אילו עלה ארצה היה בוודאי מאריך ימים עוד, כי חפץ־חיים היה האיש, אך כיון שלא נסתייע הדבר, הרי זכה שלפחות נפטר על מיטתו בלנטשיץ עירו ויהודי העיר ליוהו בהמוניהם למקום מנוחתו. כאשר בגיל של שנה הייתי משוטט בעיני השחורות ומעביר את אישון העין מזווית אחת לשניה, היה הוא ברוב עונג מטילני

לסל הלחם הגדול ולייבל קעניג הי"ד, דודו של אבא, אוחז בשולי הסל וכך היו משתעשעים עמי. אח! מה נהנה היה, לו ראה את כולנו בבגרותנו. הן מלוא חפני חיים היה אוגר! העורך ייגע עוד בפרשה זו, ששמה „ר' געציל מוהל", שכן הוא הכירו מקרוב וליווהו בלילות קור ושלג לפרברי העיר, כדי לתת מזור ומרפא לאשה עניה שחלתה, או לבריתות המילה של הרכים הנולדים שהיה מל אותם ללא נטילת שכר, או כשהיה עומד עליו ומסתכל בו בזמן משחק־שחמט חריף, שלא היה דומה לו במשחק זה בכל לנטשיץ.

הוא זכה לפחות להגיע לקבר ישראל, אבל הוא נפטר בשעה שיהודי לנטשיץ כבר היו נתונים בידי הכובש האכזרי. ידידי א. ציגלר יתאר בספורו את ימיה האחרונים של יהדות לנטשיץ המעטירה, כפי שחזה אותה מבשרו, ויספר כיצד הופיעה החיה הטורפת בכפפותיה, איך הכניסו אותם לגיטו, כיצד פיתום והם אמנם האמינו שכל רע לא יאונה להם, וכך הוציאום על כל כליהם ורכושם לפודמביץ, כינסום לבית־היראה ואחר ימים ספורים הובילום לבית־המטבחיים בחלמנה, ש„כל באיה־לא ישובון". לפי עצת הרב מאוניבה הסתתרו אברהם ציגלר וחברו יעקב רוזנקרנץ היקר בפעמון בית־היראה וכך ניצלו כשבאזניהם צלצלו דברי הרב: „העולם חייב לדעת את הנעשה פה, הסתתרו"... הרב חשב לתומו שזהו סוף פסוק. הוא לא תיאר לעצמו כי קיים אמבט שאליו נכנסים עם חתיכת סבון ומגבת על הכתף וכאשר פותחים את הברז, קילוח של גאז ורעל זורם... ומכאן — לכבשן ואפר האדם נזרה לכל רוח.

ה„יודנראט" עם מוצניק בראש ונציג הס.ס. עוברים על הרשימה לפני המשלוח.

מכתב, שהוכנס לבין שני גלילי מכונה ונמצא בשעת התנעת המכונה והועבר לארכיון היהודי המרכזי בלודז' ושבין החתומים עליו נמצאים אחדים מיהודי לינטשיץ, מגלה טפח מן הנעשה בעיר האימים: חלמנה (עמדתי על כך בזמנו ב"הצפה", שהעתקתי בו את המכתב, והתרעמתי על שאין מעבירים את החומר על השואה לישראל כדי שישמש בית־עלמין בזעיר־אנפין לנשמותיהם הטהורות, ואני חוזר על כך בהזדמנות זו). במכתב נאמר:

אלה הם היהודים האחרונים אשר עבדו למען הגיסטפו בחלמנה, השוכנת בין דומביה וקולו. לכן הננו מציינים — יתכן כי לקרובים או מכרים שלנו יוודע הדבר ממכתב זה.

דעו לכם איפוא: שכל היהודים אשר נשלחו מ"ליצמנשטט" היא לודז' ומחוזה, הושמדו בצורה האיומה ביותר. הם ענו על ידי הנאצים ואחר נשרפו: היו שלום! —

אם תבלו את הנאצים ותישארו בחיים, אנא, קחו נקמה!

על החתום באים:

הרשקוביץ יוסף פון קיטנא	חאסקיל זרח פון לינטשיץ
פלאצקער משה פון קיטנא	ואכטל שמחה פון לינטשיץ
שטייער געציל פון טורעק	ואכטל ישראל פון לינטשיץ
פלאצקער פייבל פון קיטנא	ישטשינסקי בניק פון לינטשיץ
שלאמוויטש פון גראבובא	נוסבוים אהרן פון סאנוק
יודקביץ נח פון לודז'	שטרוכברג איסר פון ליטרמורסק

החתומים היו בעלי מקצועות שונים: חייטים, סנדלרים, נגרים וכדומה, הם הושארו לאחרונה כדי לשרת ולשמש את הנאצים ואחר כך הלכו אף הם למשרפות...

על ימיה האחרונים של לנטשיץ יש גם למר אליעזר בנדיק מה לומר וקשור הדבר בתולדות רבה האחרון של העיר, רבי אליעזר אוירבאך, נצר לגזע גדולים זצ"ל. כפי שיסופר בסוף החלק הראשון של ספר זה מצא את סופו בגיטו לודז', אולם קודם שעזב את לנטשיץ אנוס היה לגזוז ולספר זקנו ופיאותיו, לשם הסוואה, שכן נושאי הזקנים היו הראשונים שנידונו לכליה. אליעזר עמד וגילח את זקנו. הרב בכה כתינוק על אכזריות הגורל, המכריח אותו לגלח את זקנו. כשסיים אליעזר את התספורת אמר לו הרב: „מה שיהיה עמי איני יודע, — אתה על כל פנים תינצל, אבל — זכור את אשר עשה לך עמלק!" וכאילו דברי נבואה נפלטו מפיו של הרב. תהפוכות הגורל עברו על אליעזר. בסיום המלחמה נתמנה קצין־פיקוח פולני. היהודים, שנמצאו במצב של סכנה מתמדת גם אחר השחרור, בזכרם את הפוגרום הקלצאי, הביטו בעין רעה על כל קצין־פיקוח. והנה נתקל בו — בשלזיה העילית — יהודי ומכיון שחשש שתאונה לו רעה, איים עליו להרגו ואז נתוודע אליעזר אל אחיו ואמר לו: יהודי אני... ואמנם באותה שעה חל מפנה בחייו. הוא נזכר בדברי הנבואה של הרב: „אתה על כל פנים תינצל". והנה הגיעו אליו דרישות מאוסטרליה שיהגר לשם ואולם הוא סירב. על ספינת מעפילים רעועה הגיע ארצה בעצם ימי המצור והמצוק, התנדב לכוחות המגן ונמנה על מגיני שכונת „התקווה" מפני פורעי כפר סלמה. אחרי־כן הועבר לטירת צבי ושם הכיר מקרוב את חיי הקיבוץ על טהרת הקודש והוא, שבלנטשיץ היה רחוק מהמסורת, הוקסם מיפי החיים בקיבוץ. ואחר־כך כשראה כיצד עמד הקיבוץ במערכה נגד קאוקג'י והנחיל לו מפלה ניצחת, החליט לחזור לצור מחצבתו. וכך כשתפילין לראשו והרובה בזרועו נכנס עם כוחות השחרור לזרעין היא יזרעאל הקדומה. אחר שנכבשו עשרות כפרים באיזור התקרב עם גדודו לג'נין. כאן פגע בו קלע של האויב ופצעו ברגלו, אך לא ארכו הימים והוא חזר לגדוד ועלה עם חבריו לנצרת ואחר הכיבוש הוצב ליד מחסום העיר ובדק את רשיונות הכניסה... משהחלים החלמה מלאה עבר לנגב הרחוק והיה בין מבצעי מבצע „עין" ו„עשר מכות". כשנסתיימה מלחמת השחרור חזר לביתו ולמשפחתו. ועכשיו הוא משתתף עם שאר אזרחי הארץ בבניין מדינתנו הצעירה.

* *
*

כדי שכל לנטשיצאי שבא לארץ יוכל למצוא עזרה וסעד בימים הראשונים לבואו, נוסד ארגון יוצאי לנטשיץ בארץ ישראל. כיצד ובאילו מסיבות נוצר ארגון זה? אף זו היא פרשה מעניינת; היא נוצרה בשיחת רעים במונית, שנסעה בין תל־אביב ובת־ים...

בת־טובים מיוצאי עירנו, זקוקה היתה לעזרה. נתוועדו מספר בעלי־יזמה שהתנדבו להתרים את יוצאי עירנו. והימים ימי גמר המלחמה, ובדרך בין תל־אביב לבת־ים, שלשם נסע עורכו של ספר זה עם איש אחד, הביע העורך את דעתו, שיש צורך להקים ארגון של יוצאי־לנטשיץ. רעיון זה הביע אחר־כך בכתב, בגליון א' של

„ידיעות", הביולטין של יוצאי לנטשיץ בארץ (אגב, על חשיבות הגליונות עוד ידובר, ומגליון א' נשאר אקסמפלר אחד בלבד).

„ארגון יוצאי לנטשיץ" לשם מה?

לא באנו לחקות את מישהו ולהצטרף לאופנת ה„לנדסמנשפטים". כל זמן שלא היה הכרח בדבר יכולנו להתקיים בלי מסגרת. רק ההכרח הוא שחייב את הקמתו של ארגון זה. עוד מעט יתחילו להופיע בשורות איוב מבית־המטבחיים, עוד מעט יוודע על מתי המעט שנשארו חסרי כל, עוד מעט ויופיעו בשערי ארצנו, מי ידאג להם? מי ידריכם בצעדם הראשון במולדת החדשה? מי יכין להם משכב לשינה ואפשרות למצוא פת־לחם? מי ידאג להפנות את אלה המחפשים קרובים אל הכתובת הנכונה? ומי ינציח את זכר קהילתנו המפוארת ויקבץ את החומר העשיר המפוזר במאות ספרים וקבצים וכתבי־עת בשפות שונות? כל אלה הביאו לידי הקמת הארגון הנזכר... תפקידים גדולים נכונו לנו ותפילה בפינו שנצליח. ואם, אמנם, נצליח יהא לנו סיפוק נפשי גדול". אלו הן המחשבות, שגרמו לשיחה בדרך המובילה למושבה הנאה בת־ים ושנתפרסמו בגליון הראשון של „ידיעות" הנזכרות לעיל. כדי להגשים את הרעיון נקראה אספה, שבה נטל חלק קהל גדול של יוצאי עירנו, שבא מכל רחבי הארץ. לאסיפה הוגש הביולטין הראשון של הארגון, שבו הופיעו לראשונה ראשי פרקים על הקהילה היהודית בלנטשיץ. גליון זה נשלח לכל המוסדות ולהרב מימון, שר הדתות בעל „שרי המאה". יבש היה הגליון הראשון, ואמנם מה יכול היה למסור לקוראיו כשהצוהר לעולם עדיין היה אטום? אבל כבר בגליון השני, שהופיע כחודש אחריו, הופיעו ידיעות מחרידות: לראשונה נודעה בארצנו מתוך מכתב, שקיבל אחד מיוצאי עירנו, מלת־האימים: חלמנה. כותב המכתב ששירת בצבא האדום סיפר, שביקר בלנטשיץ ב־14 למרץ 1945. הוא פגש ביהודי אחד, שסיפר לו שיהודי העיר גורשו לחלמנה והושמדו שם ושכעת נמצאים בלנטשיץ ששה צעירים יהודיים מאלה שהתחילו חוזרים... חייל שחזר משביו וביקר בלודז' הביא מספר דרישות שלום. האומנם זהו הסיכום מכל העבר המפואר? — ניקר היתוש במוח ללא מנוח.

לנוכח הידיעות, שהתחילו מגיעות, החליטה האסיפה לעשות את כל מה שבכוחה כדי להחיש עזרה לניצולים וכן לעשות את כל מה שאפשר לשם חיפוש הקרובים מיוצאי העיר. האסיפה החליטה להמשיך בהוצאת הגליון. וגליון מספר ג', שהופיע לאחר שבועות מספר, הדריך את יוצאי עירנו במה שנוגע לחיפוש קרובים. שורה של דרישות שלום שהגיעונו על־ידי הקשר שקשרנו עם הסוכנות, הועברה לידיעת חברי הארגון. התחילו להגיע מיוצאי עירנו מכתבים, נשלחו חבילות עזרה ראשונות. יעקב קניג, נכדו של ר' גציל קניג, הגיע ארצה בין הראשונים והוא הודיע על פטירתו של הסבא גציל ועל הגירוש לפודמביץ. בזכרונותיו שפורסמו בביולטין סיפר כיצד נכנס הצבא הגרמני ללודז' וכיצד התחיל להראות את נחת זרועו ליהודים. אלו הן כל הידיעות, שנתפרסמו בגליון ג'. והלב חרד ומנבא רעות. ואולם בגליון ד' כבר יכולנו לפרסם חמשה עשר שמות של ניצולים, שמצאנו אותם בגליונות „לקרוב ולרחוק",

שיצאו על־ידי המדור לחיפוש קרובים של הסוכנות. והנה מגיע מכתב מלודז' מן האחים זגרסקי, הדורשים בשלום כולנו ובשלום מלכות ישראל... (אכן, מה נעים לנו ביקורנו אצל יצחק צבי זגרסקי בתל־עריש ואנו נהנים הנאה מרובה בראותנו כיצד הוא שוקד על עיבוד הגינה ליד ביתו ועל הלול. וזהו האיש שלבו בער באש האהבה לציון על אדמת־נכר. ז'בוטינסקי מגיע ללודז' — מי מקדם פניו? — נער חוור־פנים, שחזון תקומת ישראל בארצו שבה את לבו. נער זה שמו יצחק הרש (צבי). לילה קודם בואו של ז'בוטינסקי־הוא יוצא לרחובות לודז' כשדלי של צבע ומברשת בידיו ומדביק על כל רוחב הכביש הודעה נלהבת על בואו של המנהיג, אותו מנהיג שכמה שנים קודם המלחמה דרש מן היהודים לחסל את הגלות, כי אם אנו לא נחסל אותה היא תחסל אותנו... למחרת מקבל הנער בגיל את פני המנהיג בשערי לודז'. כשעברו ימי הסיוט והאימה עם גמר המלחמה ויצחק הרש חוזר ללודז', הוא מתעסק בהעברה של עולים בלתי־חוקיים לארצנו והוא מאשר להם כרטיסים של עליה ב' לעליה ארצה. וכשהוא גומר את שירותו הוא עולה ארצה בעצמו וכאן הוא נהפך לאזרח ישראל המוציא את לחמו מן הארץ בנאמנות ללא כל התפארות והתרברבות וכן מתרחק הוא ממפלגתיות.

העורך כותב באותו גליון:

„כואב הלב ורועדת היד לכתוב על בני עירנו היקרים כעל נעדרים שאינם. וכי באמת נדם קול התורה והתפילה בבית המדרש הישן? הנדם קולו של ר' אשר קוטיק? הנדם קולו של ר' ישראל מיכאליק האומר ברכות בניגונו המושך במנין „ההשכמה"? הנדם קולם של בחורי החמד המטפסים על איצטבאות עמוסות ספרים, שנצטברו ונערמו מימי ר' חיים? ואפילו השיחות הבטלות ליד התנור של ר' הרשל בריגנדא על מלחמת היפנים עם הפונים (הרוסים) וכדומה היה בהן משהו מושך את הלב. — כך מתחיל העורך את מאמרו וממשיך: איפה אתם, יהודי לנטשיץ היקרים, שרק עתה מרגישים אנו מה יקרים הייתם לנו? כמה טוב־טעם ונועם־הליכות טבועים היו על פניכם? האומנם לא נראכם יותר? אבל, הבה, נפנה את רגשותינו החמים כלפי שרידי החרב, שאותם יהודים יקרים השאירו אחריהם ובצוואתם קיוו שיהיה זה זכרון טוב לנשמתם אם נעמיד את שרידיהם על רגליהם". —

בסוף שבט תש"ו הגיעה אלינו ידיעה מחורבות לנטשיץ. נתקבל מכתב משם, וזה תכנו:

בשם כל היהודים מלנטשיץ אני מוסר לך ידיעות לא טובות. מיהודי לנטשיץ לא נשארו רק אחדים. השאר נרצחו על־ידי הנאצים. הנמצאים כאן הם: מ. צוואנג, א. שיינראק, אברהם וישגרודזקי, דוד רינג, א. נייהוז, יעקב בריש, ש. זיידרמאן, יהודה זרח, ד"ר הולצר (נפטר באוסטרליה — יהי זכרו ברוך) ואשתו, א. פיק, י. הוריינסקי. מלבדם משרתים אחדים מעירנו בצבא פולין: פוּבדובסקי, פיאסיק, פצנובסקי, ש. אנגל. אין לי פנאי להוסיף לכתוב כי קבלתי שורה של מכתבים, שבהם אני מתבקש לענות בנוגע לקרובים. בפעם הבאה אכתוב בפרוטרוט".

מ. צ.

„איפה אתם יהודי לינטשיץ היקרים?"

„די אידישע גאס" אחרי ה„אויסזידלונג"

באותו יום הגיע מכתב שני מגב' אחת, זו שנתרחקה מעמה ועכשיו נתעוררו בה געגועים לעמה והיא כותבת במכתבה:

„עכשיו חזרתי מן המחנה והנני בין אותם היהודים המועטים שנשארו בחיים. אין לי עוד לא הורים, לא משפחה ולא שום קרוב ומודע. כולם הושמדו על־ידי הרוצחים ההיטלריסטיים. אני ניצלתי ואיני יודעת לשם מה ובשביל מי?"

כך כותבת אשה שהיתה פעם רחוקה מן היהדות ובת־טובים דווקה. האויב לא בדק בציציות: הוא החליט שכל יהודי, ויהא איזה שיהא, דינו לכליה.

אחר שקיבלנו את המכתבים קראנו את יוצאי עירנו להתייעצות. הביולטין הדפיס את מכתבם של עשרים ושבעה לנטשיצאים שחזרו מרוסיה. במכתב נאמר:

„אחר שחזרנו מרוסיה לאחר שנעדרנו שש שנים מלנטשיץ, לא מצאנו איש ממשפחתנו הגדולה. נשארנו בחיים הודות להימצאנו ברוסיה המועצתית. אנו פונים אליכם בבקשה גדולה וחמה: בואו לעזרתנו והשתדלו שנוכל לבוא אליכם. אין לנו עתיד כאן מצני שכל שעל אדמה וכל נדבך של בית ספוגים דם יהודי. אנו מקווים שתשימו לב לבקשתנו ותכבדונו בתשובתכם. דעו! אין לנו מי שידאג לנו מלבדכם."

בסוף המכתב פנה העורך בשאלה אל קוראי הביולטין:

התהיה אוזן קשבת לזעקתם? כלום נהא אנו יוצאי לנטשיץ גרועים מכל יוצאי עיר אחרת שסבלה כעירנו? כל היהודים יוצאי ערים שונות מרגישים, שבעזרה שהם מגישים לאחיהם הם פורעים חוב שהם חבים לקדושים. קירבה פנימית ואחווה דוחפות אותם למעשים ומדוע נשתנינו אנו? איה הגישה המשפחתית? אפשר יזדעזעו סוף־סוף כל אלה הקוראים את המכתבים הנוגעים עד הנפש ויבינו שעליהם לעמוד בדיבורם ולפרוע את חובם הקדוש. האמנם יהיה קולם של כותבי־המכתבים כקול קורא במדבר?

באותו זמן נודע שרבי עקיבא אשר גוטפריד, מורו ורבו של אבי כותב הטורים הללו, נתלה בלכתו להשיג קצת מזון בשביל בני־ביתו. בקשר לידיעה נוראה זו כותב עורך הביולטין:

„בין הידיעות שנתקבלו נודע, שבשנת 1940 הלך רבי עקיבא אשר לפרנטשוב להביא משהו למחית ביתו. בדרך פגעו בו הנאצים והעלילו עליו שמרגל הוא. ומעלילה למעשה לא רחוקה היתה הדרך אצל הבארבארים הגרמניים והוא נתלה בככר העיר לנטשיץ. אכן, התאכזר הגורל אל האיש. מרים וקשים היו חייו עלי אדמות גם בזמנים רגילים ובשעת חירום על אחת

„ביום השנה הרביעי לרצח הורינו, אחינו ואחיותינו ע"י הרוצחים ההיטלראיים 10.4.46"

כמה וכמה. בנפשו הביא לחמו ולא ידע שהליכה זו לשם הבאת פרוסת לחם לביתו תשים קץ לחייו. כרבי עקיבא בזמנו הרביץ תורה להרבה תלמידים. גדול היה בתורה, בנגלה ובנסתר, ועם זה היה מצוי גם אצל השכלה ובמגירותיו אפשר היה למצוא את "הלבנון" הארצישראלי ואת "המליץ". שעות רבות היה מבלה עמי והיה אומר: "יודע אני, שתישאר איש־תורה ותצטיין בידיעתה ועל כן רוצה אני שיהא לי חלק בתורתך". כך חי וכך מת אדם מופלא זה."

אכן, ה"סך־הכל" כבר היה ידוע והגליון הנוסף גילה, שיום הזכרון ליהודי לנטשיץ הוא כ"ד לחודש ניסן, תמונה שהגיעה מלנטשיץ גילתה לנו, שהשרידים העמידו מצבת זכרון למושמדים וחרתו על המצבה: "ביום השנה הרביעי לרצח הורינו, אחינו ואחיותינו ע"י הרוצחים ההיטלראיים — לנטשיץ 10.4.46." בינתיים הגיעו שתי פריסות שלום חיות משני לנטשציאים. הראשון היה אברהם ציגלר. הוא נכנס בצעדים שקטים וקצובים והושיט לי "שלום" בעברית רהוטה. השחרור מצא אותו במחנה בוכנוואלד. שם הצטרף להכשרה, שהעפילה בספינת המעפילים "יגור" ארצה. כאן נכנס לקיבוץ אפיקים והתבלט בכל הפעולות התרבותיות של הקיבוץ. הוא מחבר מערכונים, שירים ומחזות, שמתפרסמים בעלוני הקיבוץ. בשל התנגדות פסיבית ביום כ"ט ביוני, כשהאנגלים שמו מצור על אפיקים וחיפשו נשק, נעצר ונשלח לרפיח. זמן־מה אחר ששוחרר מרפיח עזב את הקיבוץ ועבר לתל־אביב. הוא גם השתתף במלחמת השחרור.

השני הגיע ישר מפולין, מעירנו לנטשיץ, ושמו דוד רינג. לאחר שחזר מן המחנה נתן חפיסת סגיריות לשומר המועצה המקומית, שהרשה לו ולעוד יהודים אחדים לחפש בארכיון של המועצה. חמש מאות תמונות הוצאו משם. הוא הביא עמו תזמונות אחדות. ואחת מהן היא צילום של יהודי פודמביץ ולנטשיץ ליד אפר הקדושים בחלמנה. אף הוא "היסטוריה" ארוכה מאחורי גבו, וגם כאן הספיק לעשות "היסטוריה" כשחנה בעומק 90 קילומטר בלבנון, נפצע פצעים רציניים והוזקק לטפול רפואי ממושך.

בכ"ז טבת תש"ז נקראה אסיפת אחים רבת־משתתפים שבה נמסר דו"ח על פעולות הארגון. באסיפה סיפר אברהם מיודענו על מעשי־הגבורה של יהודי עירנו. אבי העורך, הרב אהרן פרנקל, מדבר בהתרגשות על הצורך הדחוף בהושטת עזרה. על קיום הארגון בארץ נודע לכל הנידחים הלנטשיצאים שבמחנות. מכל רחבי תבל: מפולין, גרמניה, רוסיה, אמריקה מגיעים מכתבים אל בית הרב פרנקל, מקום מושבה של הנהלת הארגון. לפי הכתובת שבראש המכתב מאמריקה נראה, שגם שם קיים ארגון ("סוסייטי" בלע"ז) של הלנטשיצאים וחבריו מתכנסים מזמן לזמן. וממר ריזמן הגיע מכתב, שבו נאמר:

"בשם ארגון יוצאי לנטשיץ במלבורן אני מביע את תודתי על המכתב עם הביולטינים שקבלנו. קראנו את כל החומר לפני הועד שלנו ואחדים קפצו ממש מהתפעלות בשמעם, שבין הניצולים נמצאים חבריהם מימי

ילדותם. כולנו שמחים על הפעולות, שארגונכם פעל עד עכשיו. אנו שותפים עמכם בעבודתכם הקדושה ונשתדל לעשות כל מה שאפשר לעזרת בני־עירנו. בבקשה להוסיף לשלוח לנו את הגליונות". — — —

לעת עתה מוסיפים להגיע לנטשיצאים חדשים: יעקב פרידה, בנו של ר' אברהם פרידה, לוטק בנדיק, יחיאל רינג ופנחס פרידה.

מי עודדם? מי תמך בהם בצעדם את צעדי הקליטה הראשונים בארץ? — עשה זאת ארגון יוצאי לנטשיץ בישראל, וכמעט בלא כל אמצעים כספיים. האחד זקוק למכשירי עבודה — מי הוא המספק אותם? מי מספק מקום עבודה לניצולי לנטשיץ? מי דואג למקום לינה בשבילם? מי דואג להכנסתם לחופה בשעה טובה ומוצלחת? שרידי החרב רואים את ביתנו עד היום כמקום של התוועדות ושיחת־רעים אינטימית. הנה למל אורנבאך ואחיו דוד. הנה ישראל פרז'נצ'בסקי, שהעפיל בספינה „שבתי לוז'נסקי", וכשהועבר לקפריסין עם 350 הארצישראליים קבעו האנגלים בטביעת־עינם החדה, שישראל צבר הוא והוא שולח לחפשי. אחר שהות של חצי שנה במעלה־החמשה הוא פונה לביתנו וכאן דואגים שיהיה לו מקום להניח עליו את הראש וגם משתדלים להמציא לו מקום עבודה. בזמן מלחמת השחרור הוא מתנדב לצ.ה.ל. ולוקח חלק פעיל בקרבות השונים. הוא נמצא בין כובשי טבריה, צמח, נצרת, הוא פעיל בחזית יזרעאל ומשם הוא עובר לנגב. הוא מספר לי במכתבו, שהוא כותב לי כשהוא יושב בחפירה המסתירה אותו מעין הטאנקים המצריים שליד עוג'ה אל חפיר. כאלה הם בני־לינטשיץ. והנה בן־עירנו אליעזר בקר, שנכנס עם הצבא האדום לברלין. הוא מספר: „תיכף כששמעתי שאחי נלחמים על נפשם, קמתי והעמדתי את עצמי לרשותם, נכנסתי לחיל הטאנקים והלכתי בשדות ועל מכשולים עליתי וניצחתי..." אכן, אין ליוצאי עירנו במה להתבייש בפני עמם. הם פרעו את חובם לאומתם בשלמות.

כ"ד בניסן מתקרב והעורך פונה באגרת אל יוצאי לנטשיץ ברשימה:

„איך נפלו גבורים?" — „היד רועדת... הלב מתכווץ... העין דומעת מאין הפוגות... ואיני יכול שלא לזעוק זעקה גדולה ומרה: אייכם, אנשי לנטשיץ היקרים? ראשיכם וזקניכם, טפכם ונשיכם, מחוטבי עציכם ועד שואבי מימיכם, איך נפלו? וגם מקום קבורתם לא נודע! איפה הגל ואיפה המצבה שיתנו לנו את האפשרות לפרוק את המשא הכבד המעיק עלינו? איך נירגע והארץ לא כיסתה את דמכם הזועק לשמים? — אולם אני מבטיחכן, נשמות קדושות, שלא אתן מנוח לשאננים שבתוכנו, אעורר ואזעק חמס עד שאחרון הנודדים יבוא על מקומו בשלום: בניכם־בנינו ונכדיכם — — נכדינו! ואתם נוחו בשלום עד לקץ הימין. זכרכם לא ימוש מקרבנו לעולם" —

מסיים הרב את דבריו הנרגשים, שחזר והוסיף עליהם באספת־האבל בבית־הכנסת, שהשאירה רושם בל יימחה. היללות והבכי הפריעו את הדממה, ששררה במקום הקדוש.

בגליון האחרון, גליון י', ניתן דו"ח, שכדאי למסור משהו ממנו כאן:

נתקבלו עשרות מכתבים מיוצאי עירנו, המגיעים למאתיים ומעלה ביחד עם המכתבים, שהגיעו מן הסוכנות המשתפת עמנו פעולה עם היום הזה וכן ממפעל "יד ושם" שאף הוא שיתף פעולה עמנו. נערכו כמה אסיפות כלליות; נדפסו עשרות גליונות של הביולטין, שיוצאי לינטשיץ קיבלו אותם ברצון; העולים יוצאי עירנו סודרו במקצועות שונים בארץ. העורך פירסם מאמר בצרוף תמונה על בית־הכנסת הלנט־שיצאי ב„גליונות בית־הכנסת הגדול". הגליון נשלח למעוניינים, וכן נעשו עוד פעולות שונות.

ואולם גולת־הכותרת של פעולת ארגוננו הוא הספר המונח לפנינו כגלעד לזכרם הקדוש של בני־עירנו. לא מעט חבלי־לידה עברו על ספר זה עד שזכה לצאת לאור היום. אבל הופעתו מעל מדף הספרים של כל לנטשיצאי לא תתן לשכוח ולהוציא מן הלב את קהילתנו היקרה. בנינו ובני־בנינו והדורות הבאים אחריהם יקראו בגוילים אלה, שיזכירו להם את הנוראות, שעברו על אבותיהם בארצות־גלותם, והם עמדו במבחן איום זה, כדי שצאצאיהם יוכלו לחיות חיי־חופש במולדת ההיסטורית.

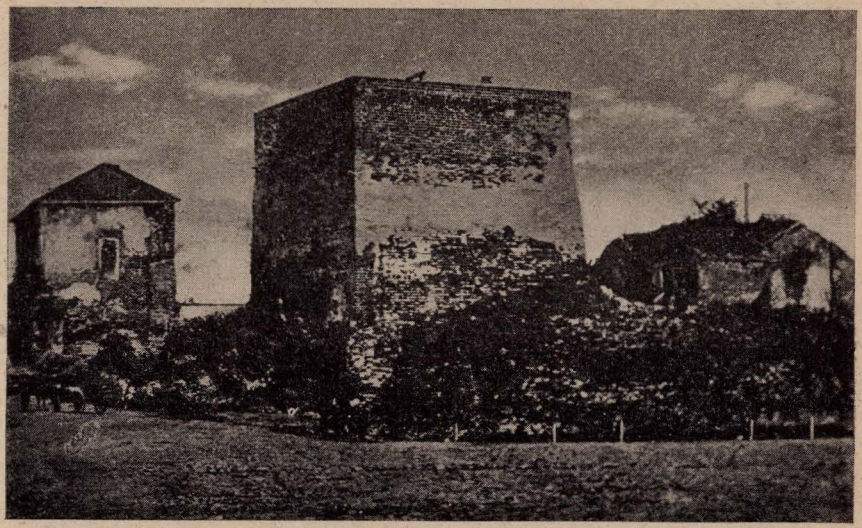
לינטשיץ

(970–1939)

פרק א'

לינטשיץ בימי קדם — מושב מלכי פולניה — אגדת רבי שלמה אפרים בעל „כלי יקר" — משפט עלילת הדם — חיי היהודים במאה השש־עשרה — המהר"ל מפראג בלינטשיץ — מלחמת השוודים — ועד ארבע־הארצות — שנות ת"ח ות"ט.

עם ראשית היווסדה של מלכות פולניה בשנים 980—970 לספירה האזרחית על ידי המלך מיטשסלב הראשון, כבר מופיעה לינטשיץ כאחת הערים הראשיות של מדינה זו, ועוד כיום מראים במרחק מאות מטרים מן העיר את בית־היראה העתיק בכפר טום, שבו קיבלו הקטולים הראשונים בפולין את אמונתם. הכנסיה בת 1000 שנה קיימת עד היום. בספרי ההיסטוריה הפולנית מסופר שבשנות 1060—1062 היה המלך בולסלב כרוברי מכנס את האסיפות הלאומיות בלינטשיץ, ובשנת 1181 „כינס המלך סטניסלב הראשון למרות ישיבתו בבירה את האסיפה הלאומית בלינטשיץ". מקומה של עיר זו בהיסטוריה הוא בין קראקא וגניזנה, הערים העתיקות ביותר בפולין. בלינטשיץ קיים מבצר עתיק („זאמעק"), ששימש ארמון מלכים בימי קדם, ותחת יסודותיו נמצאת מערה הנמשכת מתחת לאדמה עד לכנסיה שבכפר טום. הרבה אגדות

המבצר העתיק שנקרא: „זאמעק" "Zamek"

הנהר „בזורה" "Bzura"

נרקמו סביב המבצר והמערה. תמונותיהם הופיעו כגלויות מצוירות לתיירים. המבצר היה, לפי האגדה, ארמונו של המלך יאן לשטשינסקי, שדמותו האגדית ריחפה מעל למבצר עתיק־יומין זה. ליד המבצר נמצא גן נהדר, שעציו העתיקים הסתירו את אור השמש, ובין הברושים והארנים זרם לו לאיטו הנהר המפורסם „בזורא", חבוי בין העצים המצילים עליו משתי הגדות. גן עתיק זה נקרא בשם „גן המלך" לזכרו של איתו מלך פולני שנטע אותו סמוך לארמונו, והוא שימש מקום למנוחה גופנית ורוחנית, והכניס את האדם לעולם אחר, עולם שכולו אגדה ושירה. אלה היו שרידים יפים של התקופה, שבה תפסה לינטשיץ מקום חשוב במדינה, בתקופת הזוהר של מלכות פולין.

אולם מה שמעניין אותנו בעיקר הריהו תולדות הישוב היהודי בעיר זו, שהוא עטוף אגדות. הוד קדומים נסוך על גאוניה, אישיה ופרנסיה של לינטשיץ, שהפכו אותה לעיר ואם בישראל ששמה היה ידוע גם מחוץ לגבולות פולניה, ורבים הם האנשים שהתפארו, שמקור מחצבתם הוא מלינטשיץ. בין אלה נמנה הגאון הגדול רבי שלמה אפרים ב"ר אהרן, איש לינטשיץ, בעל „עוללות אפרים" ו„כלי יקר", אב"ד של פראג.

רבינו שלמה אפרים ב"ר אהרן איש לינטשיץ נולד לפי המשוער, בשנת ש"ה ונפטר בד' אדר שני שע"ט, ישב בנעוריו בעיר ירוסלב וחיבר שם את ספרו הראשון „עיר גבורים", שהוא מלא תוכחת מוסר. בהקדמתו לספר „עוללות אפרים" הוא כותב, שאת כל מה שהביא מן התורה והתלמודים העלה על הספר מתוך זכרונו בלי עזרת ספרים. בשנת שמ"א גר בלבוב והיה מגדולי הדרשנים. גם בלובלין היה משמיע את דרשותיו. בשנת שס"ד נתמנה ראש ישיבה ודרשן בפראג והמהר"ל מפראג היה האב"ד.

אחרי פטירתו של המהר"ל בשנת שס"ט נתמנה אב"ד. בהקדמתו לספרו „שפתי דעת" (פראג שע"ז) הוא כותב: „ועתה באדר שנת שס"ד לפ"ק הועמסתי במשא כבד ממני ויותר מכל אשר היה לפני כי העיר ד' רוח קדשו על אנשי הקהלה הקדושה והמפוארה ק"ק פראג אשר נבחרתי כיום מתוך העדה הקדושה להיות לעבד ד' לעם הזה, לישא עלי משא כבד דבר ד' בישיבה ולצאת ולבא לפניהם בעניני הקהלה וזה באמת משא כבד עלי, בפרט בקהלה מפוארת כזו, אשר ריחה הטוב נודף למרחוק, עיר גדולה לאלקים, מלאה חכמים וסופרים אשר מעולם כתר שם טוב על ראשם, ויען כי בחרו בי ושלחו אחרי לק"ק לבוב מאה פרסאות, אמרתי עת לעשות לד'".

בסוף ימיו היה רבי ישעיה הלוי איש הורביץ בעל השל"ה חבר בית־דינו. ספריו „עוללות אפרים" ו„כלי יקר" עשו לו שם עולם. הוא גם חיבר את הספרים: „שפתי דעת", „אורח לחיים" ו„עמודי שש". בין תלמידיו היו רבי יום טוב ליפמן הלר, בעל ה„תוספות יום טוב", ורבי שפטיל הלוי איש הורביץ, בנו של בעל השל"ה, מחבר הספר „ווי העמודים", אב"ד ור"מ בפיורדא, פרנקפורט, פוזנא ווינה. וכמו כן בנו של רבי שלמה אפרים, רבי צבי הירש איש לינטשיץ (נפטר בי"ט תמוז שפ"ד בפראג). רבי שלמה אפרים היה ראש ישיבה ואב"ד בכמה קהילות והרבה שנים שימש בפראג בתור דיין ודרשן. על מצבתו חקוק: „ראש דרשנים נקרא שמו, דורש טוב לעמו". בשנת שע"ו חתם על הסכמה לספר „יש נוחלין" לרבי אברהם שפטליש, אבי בעל השל"ה, ביחד עם המהרש"א, הסמ"ע והב"ח. — אלה הן תולדותיו בקצרה, לפי המקורות המוסמכים, אולם לידתו וימי ילדותו עטופים אגדה שנדפסה בספר „ספורי קדושים" בשנת תקצ"ז (1837) בעיר לייפציג, (ראה גם „ספר המעשיות" למ. בן יחזקאל) ומאחר שהספר הוא יקר־המציאות הריני מעתיק את הדברים כצורתם.

„בשנת ש' ליצירה היה איש אחד במלכות פולין ושמו ר' אהרן, ופרנסתו היתה שהחזיק ארענדע מיד האדון הדוכס של עיר לינטשיץ, והיה האיש תם וישר, סר מרע וירא אלקים, ויהי כי ארכו לו הימים, וידל האיש מאד, וילך הלוך וחסר עדי כי לא היה ספוק בידו לשלם את החובות אשר היה חייב להדוכס בעד שש שנים דמי החזקת הארענדע וגם בעד תבואות ויי"ש, ויהי היום ויקצוף עליו הדוכס מפני שדחהו מיום ליום, ויצו לעבדיו לשים את ר' אהרן וביתו בבור בלי מזון ומים, וגם אשפות החצר יזרקו לשמה, למען ימותו ברעב ובצמא וידו אל תהי בם. חוק נתן, דבר צוה. ויעשו עבדיו דברי האדון, ויקחו את ר' אהרן וביתו וישימו אותם בבור חושך ואפל, ואשת ר' אהרן היתה מעוברת בעת ההיא, ויתפלל ר' אהרן לה' מעומק הבור, ויבך ויתחנן לאלקיו אשר הלך לפניו באמת ובתמים, וישמע ה' את קולו ויתן את חינו בעיני אחד הסריסים, וישכם בבקר ויפן כה וכה וירא כי אין איש, וישלך את הלחם והמים אל תוך הבור, וילך וישב לביתו. כך היה דרכו יום יום ואין איש יודע, גם מנע לזרוק אשפה כמצוות אדוניו.

ויהי אחרי מלאת ששה חדשים מיום שהושלכו אל הבור, הולידה אשת ר' אהרן בן בבור אשר לא היה כיפיו למקצה הארץ ועד קצהו, וממש היה להם כנר מאיר בחשכת הבור. ויקרא ר' אהרן את שם בנו שלמה אפרים, וימל אותו בן שמונה ימים כמצוות ה'.

ויהי היום כאשר הלך הסריס לזרוק שמה מים ומזון כדרכו, ואשת ר' אהרן החזיקה את בנה בידיה, וירא הסריס והנה אור מבהיק מתנוצץ מן הבור כשמש בזוהרה, ויתפלא מאד, ויתקרב אל בור ויצעק אל ר' אהרן, העודך חי? ומה האור המאיר אצלך? ויען ר' אהרן ויאמר: תודה לאל אשר לא עזבני, ויתן לי בן אשר ביפיו מאיר את העולם, והנה תתקרב ותראה בעיניך. עיני הסריס נפתחו לרווחה ומיהר הביתה כי נכמרו רחמיו. ויהי היום והדוכס יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו, ויאמר האדון: מי יודע מה היה בסופו של היהודי וביתו, ודאי נאבד זכרם. ויען הסריס: לא, אדוני, היום בעברי על יד הבור ראיתי כי אור מתנוצץ מן הבור, צעקתי לתוך הבור, והנה שמעתי קולו של היהודי כי הם חיים וקיימים, וכי בן בן נולד להם אשר אין כמוהו ליופי והוא מאיר חשכתם, ולולא ראיתי בעיני לא הייתי מאמין. ויען האדון בכעס: המצחק אתה לי? וכי אפשר הדבר לחיות ששה ירחים בלי מים ומזון? ויען הסריס ויאמר: למה תכעס עלי, הלא שמעתי מאבותינו מספרים את הנפלאות שעשה ה' עם ישראל בהעלותם ממצרים, כשהמטיר להם מן מן השמים, ואת הים הגדול בקע לפניהם ויעבירם בחרבה. הידו תקצר להושיע גם עתה להעני הזה, להמטיר לו מן ולהשביעו לחם שמים, לצוות לעורבים לכלכלהו? הלא לא רחוק ממך הדרך, לך נא ראה בעיניך ואז תאמין. ויאסור האדון מרכבתו הוא ואשתו לראות את המראה הגדול הזה, והאדון ואשתו זקנים באים בימים ואין להם ולד. וישב אל הבור ויצעק: אהרן אהרן! ויאמר: הנני. ויאמר: הראה נא לי את בנך הנולד לך. וירם את הילד ויראהו לו. וירא והנה אמת נכון דיבר הסריס. ויען האדון ויאמר: עתה הראיתי לדעת כי ה' עשה עמכם נפלאות, ואולם עדיין הנכם בידי להרוג אתכם בחרב, ואין מציל. ואולם בזאת ארצה לכם, אם תתנו לי את הילד במתנה, וייקרא על שמי, אז אשאירכם בחיים, וגם אתן לכם את הארענדע במתנה גמורה עד עולם. ובראות ר' אהרן כי כלה היא מאת הדוכס לקחת ממנו בכוח, ואין סומכין על הנס, ויתן את הילד להדוכס, והדוכס קיים את דבריו והיטיב עם ר' אהרן.

ויהי שלמה אפרים בבית הדוכס, ויצו הדוכס על כל עבדיו לבלי להזכיר אי פעם את עברו של הילד, והילד לא ידע דבר. ויגדל הילד ויגמל, וילמדהו כל החכמות והוא ברוחב שכלו השכיל לעלות בחכמתו על כל מוריו, ובהיותו כבן שש כבר לא היה דבר אשר נשגב ממנו כזקן ושבע ימים. ויהי היום ויעש האדון משתה לכל ידידיו ומכיריו השרים והרוזנים, ויתפאר בבנו ויתמהו על חכמתו. ויהי שם אדון אחד ויאמר לי: הן אמת כי למדת כבר כל החכמות, אבל בהיותי בפאריז ראיתי שם כלי שיר אשר כל המנצחים ומטיבי נגן נלאו למצוא דרך השימוש בו, כי חכמה גדולה צפונה בו, ואתה ברוחב שכלך תתפוס את הסוד. ויבקש הנער את האדון כי יסכים לתת לו לנסוע פאריזה ללמוד מעשה הכלי־זמר. ויסע הנער ויצלח מאד בלמודו ובזמן קצר למד את הענין על בוריו, וישב למקומו. ויעש האדון משתה גדול לשובו והנער ניגן על הכלי־זמר אשר הביא אתו וייטב בעיני כל. והכלי־זמר הזה היה כל שעשועיו וכל חייו היו תלויים בו. ויהי בהיות הנער קרוב לבן שלש עשרה שנים חדש אחד לפני הבר מצוה, נתישן הנער על מטתו והנה אביו ר' אהרן נגלה אליו בחלום ויאמר לו: בני! דע כי אינך בנו של הערל הזה, בני אתה, איש יהודי אתה וחייב במצוות, וכל זמן שלא

היית חייב במצוות החרשתי, אולם עתה כשאתה מתקרב להיום שבו אתה מתחייב במצוות בני ברח מכאן מהר אל מקום יהודים וספר להם הכל, והזהירו מאד שבל ישנה מדבריו ויברח מהערל. וייקץ הנער והנה חלום ולא שת לבו. ויהי בלילה השני ובלילה השלישי והנה שוב בא אליו אביו. אז הבין הנער כי הלא דבר הוא, ויפלו פניו מאד ולא ידע לשית עצות בנפשו, וילך קודר ושחוח. וישאלו האדון: מדוע פניך רעים? ויכחד לו הנער בתירוצים שונים, כי אהוב אהב הדוכס את הנער כנפשו.

ככל המראה הזה ראה הנער ערב ערב עד הגיע השבוע של הבר מצוה. אז התחיל אביו להפחידו ביותר ואפילו הכה אותו בחלום, והיות והנער היה ישן במטה אחת עם הדוכס מרוב אהבה וחיבה, ובשמעו כיצד הנער צועק פחדים נבהל גם הוא, ואז נאלץ היה הנער לגלות את כל הענין. האדון הבין כי הדבר אינו פשוט, אולם להנער אמר כי החלומות שוא ידברון, הלא אני אביך ואשתי היא אמך אשר ילדה אותך. אך הדברים לא נכנסו כבר ללב הנער, ובהגיע ליל הבר מצוה התחיל הנער לצעוק מרוב פחד, והזקן נאלץ היה לישון בחדר אחר כדי לנוח. אז בא ר' אהרן ולקח את בנו ממטתו והעמידהו לפני שער בית הכנסת בעיר פראג, ויצוותו: בני, כשיבוא השמש לפתוח את בית הכנסת וישאלך מי אתה, אל תענה לו דבר ורק תאמר לו כי יובילך אל ראש הישיבה, ובבואך לפני ראש הישיבה תאמר לו בשמי כי בקשתי ממנו שילמד אותך תורה, וכי היום אתה נעשה בר מצוה והוא ילמדך להניח תפילין, ויזהר בך כי נשמתך קדושה וטהורה, והסטרא אחרא רודפת אחריך לתפסך ברשתה, ואם ישגיח עליך וילמוד אתך תהיה לרב וגדול בישראל — בבקר כשבא השמש מצא את הנער עומד לפני בית הכנסת, ויוליכהו לראש הישיבה, הוא הגאון רבי יהודה ליווא, הנקרא מהר"ל מפראג, ויספר לו כדברים האלה. ויקבלהו לביתו ולמד אתו ולקח מלמד אשר למד אתו סדר התפילה ודיני תפילין, וחריפות מוחו גרם לכך כי במשך זמן קצר יכול היה לשבת עם התלמידים בישיבה ולעסוק בתורה. וילך הנער ויגדל עד כי גדל מאד בתורה ובמעשים, והראש ישיבה נהנה מאד ממנו כי לא ראה חכם כזה מימיו.

הדוכס בקומו בבקר ובראותו כי אין הנער במטתו, יצא לבו והתאבל עליו ימים רבים, עד כי חלה מאד, והרופאים אמרו כי אם לא ימצא את שאהבה נפשו, אין תרופה למכתו. ויקומו כל עבדיו לנחמו וימאן להתנחם, והחליט לנסוע ולנדוד מעיר לעיר ותמונת הנער בידו להראות לכל עובר ושב פן ראה את שאהבה נפשו, וכל אחד ענה לו שלא ראה, עד כי פעם אחד פגע בעני החוזר על הפתחים וישאלהו לאמור פן ראית כתמונה הזאת. ענה לו העני: אנכי לא ראיתי, אולם לא רחוק מכאן יושב ביער זקן אחד מכשף מגיד יודע עתידות, והוא יגיד לך את כל לבך, והנה לך אות למען יזדקק לך. ויסע האדון ויבוא אל היער, ויבך לפני הזקן ויתחנן לו כי כל חייו תלוים בנער הזה. ויאמר לו: לין פה הלילה ואני יודע בחכמת הכוכבים ובבוקר אומר לך את אשר אתה מבקש. הבקר אור והזקן אמר לו: תדע כי הנער נמצא בפראג, ולומד אצל הרב, במקום קדוש שאין לי כל שליטה שמה, אולם אם יש לך בביתך איזה דבר אשר הנער אהב מאד מאד, הבא את הדבר אלי ואראה מה אוכל לעשות. ויזכור האדון בכלי־הזמר אשר הנער אהב כנפשו והשאירו בביתו. וישלח מהר רץ מיוחד להביא את הכלי אל

הזקן, והדוכס עם הזקן נסעו לעיר פראג ויבואו לפראג בלילה. מיד הרגיש בדבר המהר"ל מפראג, ויצוה על שלשה מתלמידיו כי ילמדו עם שלמה אפרים כל הלילה בלי הפסק ואל תישנו אפילו שינת ארעי, והיה אם ירצה שלמה אפרים לצאת אפילו לרגע אל תתנו לו אפילו אם יבכה ויתחנן בפניכם, ואני אלך להנפש מעט. והזקן עם הדוכס עשו מיני כשפים וסיבבו את הבית, ואז בקש הנער לצאת והם לא נתנו לו. ויבקש לשבור הדלת ולא הניחוהו. והנה נפלה תרדמה על התלמידים והמכשף התחיל לנגן על הכלי־זמר החביב על הנער. כשמוע הנער את הכלי־זמר שבר את החלון וקפץ החוצה ישר לזרועותיו של הדוכס והזקן. הם מיהרו להסתלק מן המקום לאכסניא, ובאמת רצו מיד לעזוב את העיר אלא ששערי העיר פראג סגורים בלילה ולא יכלו לצאת עד הבקר, וישתו וישכרו עד הבקר. המהר"ל נעור משנתו והרגיש שקרה דבר מה, וימהר לבית הישיבה והנה התלמידים ישנים ושלמה אפרים איננו. נזדעזע ויספוק כף וייצר לו מאד על נשמה גדולה שתפול לידי השטן. מיד בחר לו עשרה תלמידים שטבלו במקווה טהרה ועמדו בתפילה בכוונה עצומה. והנה בבקר יצאה השמועה כי המכשף הזקן מת, ומיד מיהר הרב לבית־המשפט וביקש צו לסגור את שערי העיר מפני אנשים אשר גנבו נער צעיר מביתו, מבחירי תלמידיו. ובהיותו קרוב למלכות ניתן הצו כי רק שער אחד ישאר פתוח ליציאה והרב יעמוד שם ואם יכיר את תלמידו יקחהו. ואמנם כעבור שעה נמצא הנער, אולם הזקן הקים צעקה כי הנער הוא בנו. ויצא הצו כי על האדון להביא הוכחות מביתו כי אכן הנער בנו הוא, ובינתים יהיה הנער אצל הרב. האדון שב לביתו מלא צער ויגון, ומרוב צערו מת בדרך. והרב מפחד פן יביא האדון עדים כי הנער בנו הוא, החליט לשלחו לעיר פרשבורג, עיר ואם בישראל, ויתן בידו מכתב אל הגאון הר"י דק"ק פרשבורג בו תיאר לפניו את גדלותו בתורה וכי הוא המובחר שבתלמידיו, ובמכתב תיאר לפניו את כל אשר קרה להנער ולתולדות חייו, וביקש ממנו כי ישים עינו על הנער לבל יפול ברשת הסיטרא אחרא הרודפת אחריו, כי נשמה גדולה היא. בברכת פרידה נפרד הצעיר מרבו ושם פעמיו לפרשבורג, והרב קבלו בכבוד גדול וילמוד אתו באהבה. ושם היה עשיר גדול ולו בת יחידה ויקח את שלמה אפרים לביתו ויאכילהו וישקהו כאחד הנגידים וכל מחסורו עליו, כי חשב לקחת אותו לחתן לבתו. ויהי שם ר' שלמה אפרים בכבוד וילך עם אלקיו באמת ובתמים וימצא חן בעיני אלקים ואדם, אך הרשעים כים נגרש, השקט לא יוכלו ושוב התחיל השטן לחפור שוחה לנשמה קדושה זו.

לפתע נחלה הבחור ר' שלמה אפרים בנגעים קשים ולא מצאו הרופאים תרופה למכתו אלא שילך במשך ארבעים יום כל יום לעת ערב לשאוף אויר בגן עיר. והעשיר רחם לו יום־יום את מרכבתו לנסוע לגן העיר לשאוף אויר, וביום הארבעים כאשר טייל בגן וילך שקוע במחשבותיו הנשגבות ויעמוד אצל אילן כולו מרוכז במחשבה עד כי שכח את קיומו. העגלון עמד שעות על שעות ובראותו כי לא שב נסע לביתו, העשיר חשב כי בודאי יצא את הגן בדרך אחרת, בידעו כי אין הדבר מסוכן בהיות והגן הוא בתוך העיר. כאשר לא שב גם בערב חשבו כי לומד הוא אצל הרב. ר' שלמה אפרים התעורר מהירהוריו כעבור שעות ובראותו כי הוא לבדו בגן, חושך ואפילה מסביב,

נפל לבו ויחרד מאד, כי רך וענוג היה מעודו, ויבך בכי גדול ויעורר בדמעותיו את הפמליא של מעלה, וישלחהו ה' עזר מקודש. וירא והנה איש זקן לנגד עיניו ויאמר לו הזקן: אל תירא, בני, אני דוד מלך ישראל, אל תירא כלל, כל מה שיקרה לך הלילה יעבור במהרה, רק חזק ואמץ; אתה פה עמדי, תתבונן בכוונות ה' אשר אני מוסר לך, והיה בראותך גדוד עצום עובר ברעש ויצעקו: תן כבוד למלך, וכן גדוד שני ושלישי ברעש עצום, הן הנה כתות השטן סמאל. וכת דיליה. אל תירא ואל תחת. אחר כך תעבור מרכבה בהוד והדר ובתוכה השטן עצמו, אל תירא מפניו, ולא תפסיק אף לרגע מיחוד השם, כי זה העיקר. אחר פנה הזקן והלך לו.

ויהי בחצי הלילה, והנה קרבו גדודים מרעישים, אבל לא יכלו לגשת אליו, ור' שלמה אפרים מחזיק בתומו ומכוין את הכוונות, אך כאשר עברה מרכבת השטן וברוב הדר ותפארת והרעש, הפסיק את כוונותיו. מיד נגש אליו השטן ואמר: תדע שהנך בידי לעשות אתך כאוות נפשי, אולם בזאת אתרצה להניח לך לשוב לביתך אם תשבע לי בשם ה' כי תלמוד בספר אשר אתן לך, כל יום דף אחד, אבל תשבע לי באופן שלא תועיל התרה לעולם. וירא הצעיר כי אין לו ברירה, וישבע לו על הדבר הזה ולקח את הספר מידו, וישב לביתו עצוב מאד וילמד דף ראשון, ומיד אבד את הרצון ללמוד תורה כאשר עד הנה. וכאשר למד את הדף השני, שנא כבר להסתכל בגמרא, ואחרי הדף השלישי התחיל כבר לזלזל במצוות. העשיר אשר הסכין להכירו היטב ובהתבוננו במעשיו שאינו הולך גם לישיבת הרב, וגם מזלזל בנטילת ידים ועוד כמה עברות, החליט להודיע להרב על הדבר. הרב שלח מיד להזמינו אליו, אולם לא רצה ללכת, ואחרי שלקחוהו בחזקה התפרץ בבכי לפני הרב. הרב גזר עליו בגזרת מרא דאתרא כי יאמר לו מה קרה לו, ויספר לו את כל הענין. ויחרד הרב חרדה גדולה עד מאד, וכאשר נח מעט מעצבונו אמר לעשרה מתלמידיו הגדולים, שיקחו עמם את ר' שלמה אפרים ואת הספר הטמא, וילכו לטבול במרחץ ויכוונו בכוונות האמת. ובאמצע שמעו צעקות מסביב הבית: תנה לנו את שלנו, הלא נשבע לנו בשבועה חמורה. והרב התעמק במחשבותיו ועשה יחודים, ואש יצאה מאת ה' ותאכל את בית־המרחץ ואת הספר הטמא, וילכו וישובו לביתם בשלום ובשמחה, ור' שלמה אפרים שב לה' בכל לבו ויגבר לבו בתורה.

ואחרי כן קרא הרב לר' שלמה אפרים ויאמר לו: בני, הנה נא זקנתי, והסיטרא אחרא רודפת אחריך בכל כוחה לך נא שוב, בני, לעיר פראג, כוחו של המהר"ל גדול מכוחי. וישמע לקול הרב וישב לפראג ויעמוד לפני הגאון המהר"ל ויספר לו כל המוצאות אותו. ויאמר לו הגאון: נצחת את השטן ושוב לא יוכלו להרע לך. ועתה שמע לעצתי, תסע ללבוב בהצנע לכת, עסוק במלאכה של פשוטי עם שלא יכירו בך שאתה גדול בתורה, ותיקח אשה בת איש נסתר במעשיו כמוך, ואחרי פטירתי אם יבואו אליך אנשים עם מכתב אגרת ממני, אל תסרב להם ותקיים את דברי, וה' יהיה אתך. וישמע לקול רבו ויסע ללבוב וישב שם, ואז התחיל לחבר את חבורו "עוללות אפרים", ויקח לו אשה בת תלמיד הכם צנוע, ויקרא את עצמו בשם "אפרים עוללות". והתפרנס מזה שהיה מוכר ביצים לאכסניות. ככה נמשך הדבר שנים על שנים, בחוזים ובקבלות היה חותם עצמו אפרים עוללות, והרוב קראו לו בשם "אפרים יעטשניק" (ספק

הביצים) בלשון פולני, ולא נודע לאיש אם קרא או שנה מימיו. ככה חי והתפרנס עם בני ביתו בעוני, ובלילות היה יושב ולומד בשקידה רבה.

והנה קרבו ימי המהר"ל למות, ויקרא לאנשי העיר ויאמר להם: אחרי פטירתי תסעו ללבוב, ותמצאו איש בשם "אפרים עוללות", תמסרו לו את האגרת אשר אני מוסר לכם, והוא יהיה רב במקומי. ויגוע ויאסף אל עמיו, ובתום ימי האבל נסעו נכבדי העיר לבובה כפקודת רבם, ודימו בנפשם למצוא גאון ונכבד אשר ימלא את מקום רבם כאב"ד בפראג, ויבואו לאכסניא המכובדת ביותר כיאות וכנאה לנכבדי עיר פראג. וישאלם בעל האכסניא למטרת בואם, אם למסחר פניהם הוא מוכן ליעץ להם. ויספרו לו לאמור כי באו לקחת את הרב הגאון רבי אפרים עוללות לרב בעירם. כשומעו השתומם האיש ויאמר: אבותי ואבות אבותי גרו במקום הזה, ומי מכובד בעירנו אשר אני לא אכירהו, אולם מעולם לא שמעתי על שם כזה, ובפרט כאיש אשר ישב על כסא רם ונשא במקומו של המהר"ל מפראג. ויתמהו האנשים מאד ויחקרו במשך שלשה ימים על מקום המצאו של איש כזה, ולא מצאו. ויהי היום כאשר האנשים כבר עמדו לשוב לביתם בידים ריקות, והנה התערב המשרת של האכסניא ויאמר: שם כזה ידוע לי, יש לנו איש אחד מפשוטי העם אשר מוכר לנו ביצים וחותם את עצמו על הניירות בשם אפרים עוללות. כשמוע הבעל אכסניא את דברי המשרת חרה אפו מאד ויאמר לו: מה תהתל באנשים נכבדים כאלה, האם רצונך כי "אפרים ייעטשניק" יהיה לרב בפראג? — האנשים אשר ידעו את גודל צדקתו של רבם המהר"ל, הבינו כי לא דבר ריק דיבר המשרת. התחילו לחקור על מקום דירתו של אפרים עוללות, וילכו אליו, ולא מצאוהו בביתו, ואשתו ובניו לבושים קרועי בגדים כדרך עניים, וישאלו לאשתו: איפה הרב? ותענה האשה: למה זה תצחקו מאתנו, ובעלי איננו רב כי אם איש פשוט, והוא כעת הלך להביא מעט עצים לחמם את התנור. ויהי הם עומדים והנה נכנס רבי אפרים וחבילת העצים בידו, בגדיו גסים, אולם מראה פניו צוהלים ועדינים, ויאמרו לו: שלום לך, מורינו ורבינו! הרי האגרת של הגאון המהר"ל אליך, קום ובא אתנו לפראג ותהיה נגיד עלינו. ויקרא את האגרת ויאמר: שמע מינה כי נח נפשיה דרבי, ויקרע בגדיו ויבך, ואחר פנה אליהם ואמר: פקודת רבינו חזקה עלי ואני נאלץ לקבל עלי, אולם אבוא אליכם רק אחרי ששה חדשים מפני כי אני מוכרח להתכונן כפי שמתאים למקבל כהונה גבוהה כזו. וישאירו האנשים חמש מאות זהובים למען יתלבשו הוא ובני ביתו כראוי, ויבינו כי שר וגדול הוא ליהודים אך נסתרה דרכו. וישמחו מאד ויסעו לביתם שמחים וטובי לב על החסד אשר עשה ד' אתם. ורבי אפרים קנה לאשתו ולבני ביתו מלבושי כבוד כיאות.

ויהי היום ויגנב מבית אדון אחד הרבה כסף ולא נודע מי הגנב, וכאשר ראו האנשים כי אפרים מוכר הביצים התחיל להתלבש יפה הוא ובני ביתו ויעלילו עליו לאמור: אין זה כי אם הוא גנב או יש לו חלק בגניבה, ויושיבוהו במעצר, ולא הועילו טענותיו כי אנשים אשר באו מפראג נתנו לו את הכסף, אין איש שומע לו. ויהי אחרי עבור ששה חדשים, הזמן אשר קבע לאנשי פראג לבוא, ולא בא, נשלחו שליחים ללבוב. ויהי בבואם לביתו סיפרה להם אשתו את כל המוצאות אתם. מיהרו האנשים

ומסרו לגדולי העיר על כל הדבר אשר היה עד עתה סוד כמוס, וישלחוהו בכבוד גדול אנשים וטף, וילך לעיר פראג לשבת על כסאו של הגאון רבי יהודה ליווא המפורסם בדורו בשם המהר"ל מפראג — — — —

כזו היא תמונת אחד מגדולי לינטשיץ, עטופה אגדות פלאים ומסתורין, אולם בדרך כלל היה חלל אוירה של לינטשיץ ספוג אגדות רבות על צדיקי עולם, כמו על בעל "קב ונקי", בעל "קול יהודה", רבי חיים אורבך, בעל "דברי משפט", בנו רבי איציק אורבך, בעל "דברי חיים", בנו רבי מאיר אורבך בעל "אמרי בינה", אב"ד קאליש וירושלים, ולסוף הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, אשר את רוב ספריו ופירושיו על התנ"ך חיבר בלינטשיץ, כפי שהוא מציין בפירושו על ספר יהושע. גאוני ישראל שאת תולדות חייהם אנו מביאים בספר זה, הם אשר הטביעו את חותמם על עיר זו ועל תושביה היהודיים.

לפי מקורות היסטוריים התחיל הישוב היהודי בעיר זו בתקופת גירוש ספרד, היינו בסוף המאה החמש עשרה (עיין מונמנטו פולוניה היסטוריקה, למברג, 1888, דף 837 ז'שטרנברג "תולדות היהודים בפולין", דף 109, וארכיון העיר ווארשא, במדור "פרובינץ פוזן", דף 250 — Monomento Polonia Historica, Lvov 1888.
אבל קשה להגדיר בדיוק את השנה, שבה התחיל הישוב היהודי בעיר. בבית־הקברות העתיק נמצאו שרידי מצבות משנת רס"ג (1503), אך מקורות אחרים חושבים על תקופה קדומה יותר.

באנציקלופדיה הרוסית־עברית המוסמכת "ברוקהאוז" בערך "לינטשיץ" נאמר: בתקופת ממלכת פולניה היתה לנטשיץ העיר המחוזית הראשית. קהילת לינטשיץ היא אחת מן העתיקות ביותר בפולניה. באי־כוחם של יהודי לינטשיץ קיבלו ב־1453 ביחד עם יהודים אחרים פריביליגיה (זכויות מיוחדות) מאת המלך קאזימיר היאגלוני. מיפקד התושבים בשנת 1564 מציין 17 בתים השייכים ליהודים, בעד זכות זו של רכישת בתים קיבלה הממשלה פונט אחד פלפל מכל בית ובית. היהודים תופסים מלבד זאת שלשה בתים של נוצרים. המגיד המפורסם אפרים לינטשיץ נולד בעיר זו. ב־1639 היה כאן משפט לינטשיץ המפורסם (ראה להלן משפט לינטשיץ). אחרי שריפה שהחריבה את בית־הכנסת ואת בתי היהודים ואחרי שבוטלו הפריביליגיות העתיקות שלהם, ציווה המלך יאן קאזימיר בשנת 1652 לשלטונות המקומיים שלא להפריע להיהודים לבנות מחדש את בית־הכנסת ולהתעסק במסחר וגם יכולים הם להשתמש בכל הפריביליגיות, שהאישורים עליהן, נשרפו בזמן שריפת העיר. 4 שנים אחר־כך בא על יהודי לינטשיץ אסון גדול. העיר נמצאה אז בידי הצבא הברנדנבורגי ומורדים פולניים. המלך יאן קאזימיר, שערך מצור על העיר, נתקל בהגנה אמיצה של האויב. היהודים הרגישו מראש את התוצאות האיומות, ביחוד כשביום הכפורים כבו פתאום כל הנרות בבית הכנסת. ב־4 לאוקטובר 1656, ביום השני של חג הסוכות, נכבשה העיר על ידי צבא המלך. האחרון רצה לרחם על האוכלוסיה, אבל הפולנים הרגו באופן בארבארי ובלתי־נוצרי את כל אלה שלא נהרגו בעיקר את היהודים, שלמעלה מאלף

איש מהם ניספו בלי הבדל גיל ומין (טעאטרום אירופעאום כרך 7 דף 88 — Teatrum Europeum). פריץ אחד אסף את ילדי היהודים והעבירם לדת הנוצרית. המקורות היהודיים מספרים על שלשת אלפים או חמש מאות משפחות שנהרגו ומתארים את חורבנה של העיר. נשרפו 600 ספרי תורה. שמות של קדושים אחדים נשמרו בספרי זכרונות שונים. לפי התיאור של 1661 התחילה העיר לקום שוב מהריסותיה, אבל מספר הבתים היהודיים היה אפסי (חמשה). בימי המלחמה השבדית, בתחילת המאה השמונה־עשרה, סבלה לינטשיץ שוב. אחר גמר המלחמה התחילו היהודים להשתקע בלינטשיץ במספר יותר גדול. ב־1724 הם השיגו רשיון לעסוק במסחר, בשחיטת בהמות, בתעשיית יין, ובהקמת אכסניות ופונדקים. ב־1728 הורשו לבנות בית־כנסת. מעניינים הנתונים של 1765. בעיר היה אז חייט אחד לא יהודי, וחייטים יהודיים היו בה למעלה מעשרים. מספר היהודים של לינטשיץ עם המוכסים שבסביבה הגיע באותה שנה ל־1067, לועד הקהילה הלנטשיצאי היו שייכים היהודים בסטריקוב — 625 איש, בברזין — 243, באויאזד — 212, בסובוטה — 114, בביעלאני — 88, בפרנטשוב — 267, בפיונטקי פוקשיבנה — 139, בקרשניביץ — 79, בקטוב — 69. המספר הכללי של יהודי המחוז היה 2905. לפי התיאור של 1789 עסקו יהודי לינטשיץ גם במקצועות אחרים מלבד החייטות. מספר הבתים באותה שנה היה 47. ב־1856 היו בלינטשיץ נוצרים 2903, יהודים 2496. לפי רישום האוכלוסיה בשנת 1897 היו בעיר 8863 תושבים מהם יהודים 3471. בכל מחוז לינטשיץ היה מספר התושבים 100.000, אחוז היהודים הוא גבוה ביותר. בגרבוב — 1054 תושבים, מהם 640 יהודים; באוזרקוב — 11533, מהם 5838 יהודים; בפרנטשוב — 984, מהם 254 יהודים; בפיונטעק — 2325, מהם 1090 יהודים; בפודמביץ — 2724 מהם 1266 יהודים". עד כאן האנציקלופדיה הרוסית־עברית, אולם היא אינה המקור היחיד לתולדות היהודים בעיר זו.

בשנת תרפ"ד (1924) נעשו חפירות על־יד חומת בית־הכנסת ונתגלה, שהעיר היתה בתקופה הקדומה, עיר מבצר מוקפת חומה חזקה, ששעור עוביה הגיע עד שלשה מטרים. בית־הכנסת — שגם הוא נבנה בצורת מבצר מימי הביניים — הוקם על יד חומת העיר, באופן שחומת העיר שימשה כקיר הפרוזדור של בית־הכנסת, ובתוך חלונותיו יכלה לגור משפחה שלמה על מיטלטליה. כדי לסגור את החלונות המסורגים היה צורך ללכת שלשה מטרים בעבי החומה. בחפירות הנזכרות נתגלו דברים, שעשו רושם גדול על הארכיאולוגים. אחר חפירה באדמה בעומק של שני מטרים נתגלה לפתע חור בתוך החומה, וכך נתברר שהחומה היא חלולה. כשהחופרים הראשונים נכנסו דרך החור לתוך החומה, מצאו עצמם בתוך חלל כגודל חדר, ועצמות מפוזרות בו, ועל אבני הקיר היו חרותים שמות יהודיים שונים. היו גירסות שונות בענין זה. לפי גירסה אחת של אנשי־מדע פולניים, היה הדבר בתקופת פלישת השבדים לפולניה. בזמן מסע נצחונם דרך ארצות ועמים נתקלו בהתנגדות מרה ואכזרית בפולניה. באביב 1656 הצליחו להגיע ללב המדינה וכבשו את המדינה כולה. וכך מספר ההיסטוריון פרופ. ש. דובנוב ב„דברי ימי עם עולם":

„ההפקרות שבארץ והרפיון המוסרי הקלו על הכובשים את פעולתם. הבגידה של סגן הקנצלר הפולני, המריבות בין האצילים פתחו לפניהם את שערי הערים הגדולות. השבדים לא גמלו שום רעה ליהודים, ויהודים שילמו להם מסי המלחמה שהוטלו עליהם. הריאקציה הפולנית התעוררה לגאול את אדמת פולין מידי הכובשים. בראש גדודי המתנדבים עמד סטאפן טשרנצקי האכזרי והרוצח. בסערה ובחימה שפוכה שיחררו את רוב הערים מידי השבדים. זה היה בשנת תט"ו שמונה שנים אחרי חורבן חמלניצקי (גזירת ת"ח ות"ט). פראותם של גדודי פולין לא היתה קטנה מזו של גדודי ההטמן חמילניצקי. בעלילות, שהיהודים עזרו לשבדים, התנפלו בזעם על קהילות ישראל והשמידום מעל פני האדמה. מושיעי פולין התנהגו באותה הפראות והאכזריות של גדודי הקוזאקים. חתכו אברים, אנסו שחטו; ילדים נשחטו בזרועות אבותיהם. באופן זה הוחרבו לחלוטין קהילות פולין גדול, בריסק דקויא, גניזנה, ליסא, פלוצק, קאליש. — לינטשיץ שנכבשה על־ידי הגרמנים והשבדים, ניתנה במצור על ידי גדוד צבא פולני, שבראשו עמד המלך יאן קאזימיר בעצמו. הדברים היו בימים הנוראים: בשעת התפילה בבית־הכנסת ביום הכפורים כבו פתאום נרות־השעווה, והיהודים ראו בזה סימן רע. לאחר ימים אחדים, ביום שני של סוכות, נלכדה העיר על ידי השונא. המלך ביקש לחוס על יושבי העיר השלווים, אבל הפולנים המתמרדים התנפלו — לפי תיאור „גרמני" מן הימים ההם — על כל מה שניצל מן האש, וביחוד על היהודים, באופן בארבארי ולא נוצרי כלל, והרגו יותר מאלף איש ואשה, זקן ונער. מקור פולני מספר: „ביחוד התאכזרנו כלפי היהודים, מפני שסייעו לשונא בהגנת העיר. בחימה שפוכה הרגנו גם את נשי היהודים וטפם, ורבים מהם מתו בלהבות. אחד מאבירי המלך, ושמו וואלף, אסף את כל ילדי ישראל שנשארו בחיים, שקצתם ניצלו מן הלהבות, חציים חרוכים, והטביל אותם לנצרות, כדי להציל את נשמתם. על פי מקורות עבריים הומתו בלינטשיץ כחמש מאות משפחות, שהם כשלשת אלפים איש. רבים הפילו עצמם לאש או למים כדי להינצל מאכזריות השונאים".

זקני לינטשיץ עצמם מספרים, כפי שנמסר להם מפי אבותיהם, דור מפי דור, כי השבדים היו לבושים בבגדים ארוכים ובכובעי פרווה, שהיו דומים ל„שטריימלעך", וככה עמדו על חומת העיר ויצקו מים ושמן רותחים על גדודי הפולנים. בהיכנסם לעיר טענו הפולנים, שהיוצקים מעל החומה היו יהודים מפני שהיו לבושים בבגדי יהודים. זוהי למעשה התואנה היחידה לסיבת הרצח והשמד האיום. כנראה, התחבאו מספר יהודים בתוך חלל החומה, כיון שידעו את סוד קיומו של „בונקר" זה, ולפני מותם הרטו את שמותיהם על אבני החומה.

אולם לינטשיץ ידעה הרבה תלאות גם לפני זה. בשנת 1633 נאשמו שני גבאי בית־הכנסת מאיר ואלעזר ברצח ילד נוצרי מקומזשיץ ונתבעו לדין לפני בית־הדין של העיר ואחר כך לפני בית־הדין העליון. עד השקר במשפט זה היה קבצן פולני זקן, ושמו תומאס, שהעיד מתוך ענוי, שבעצמו גנב את הילד ומכר אותו ליהודים. לשווא טען שר העיר לינטשיץ, שיש כאן עבירה על החוק, שעל פיו רק בית־הדין של שר הגליל

במעמד ממונים מטעם המלכות מותר לו להטיל עונש על היהודים. הדבר הובא גם לפני בית־הדין העליון, שהוציא פסק דין זה: «אף על פי שהיהודים הנאשמים טוענים גם אחר העינויים שהם חפים מפשע, הרי מתוך גזירה שווה, וכן מתוך העובדה, שיש בגופה יותר ממאה פצעים ודקירות, קרוב לוודאי, אף אם אין וודאות גמורה, שהיהודים הם הרוצחים». למרות הסתייגות זו של בית־הדין העליון, הוצא על הגבאים הנזכרים פסק־דין של מוות, ופסק־דין זה הוצא מיד לפועל. שני הקדושים נגזרו לגזרים ונתלו על עמודים בפרשת דרכים.

לאחר זמן־מה נתגלו הגורמים האמיתיים של העלילה. בבית־היראה הברנרדיני בלינטשיץ הוצג לראווה ארון ובו עצמות הילד הקדוש. על הארון הודבק לוח של מתכת, שנחקקה בו פרשת המאורע, ועל הקיר צוירו יהודים, שמוצצים דם של ילד. מאז התפרסם ביותר בית־היראה של לינטשיץ, ועד הזמן האחרון היו עולים אליו «המונים לרגל». כך מספר הפרופ. ש. דובנוב ושאר חוקרי תולדות היהודים. אולם האנציקלופדיה הרוסית־עברית באות «ל» מוסרת ביתר פרטות את פרשת עלילת־דם זו.

«בחודש יוני 1633 התברר בלינטשיץ בפני הטריבונאל של כתר המלכות משפטם של מאיר ואלעזר, שנאשמו בהריגת ילד מן הכפר קאמרזשיצה. הילד נעלם ב־20 אפריל ביום רביעי לפני חג הפסח. ההורים הלכו והשאירו אותו על־יד הבית. כשחזרו מצאוהו מת. גופו היה מכוסה פצעים בהרבה מקומות. החשד נפל על קבצן נודד פומה (נוצרי), שהודה שחטף את הילד ומכר אותו ליהודי לינטשיץ. אחר חקירה הרשה הסטרוסטה ליהודים להגיש ערעור לבית־המשפט האסעסרי בהתאם לפריבי־ליגיות המיוחדות שניתנו להם על ידי המלך. הטריבונאל הכיר את פעולות הסטארוסטה לבלתי־הגיוניים ובלתי־חוקיים, מכיון שהיהודים שנאשמו ברצח שייכים לבית המשפט העירוני ועל החלטותיו יש להגיש ערעור לפני הטריבונאל. בזמן החקירה העיד הקבצן, שמכר את הילד למאיר ואליעזר בעד זלוטה וחצי, ולמחר בערב קיבל את הילד מת והכניסו אל השיחים שביער לפי הוראות היהודים. הקבצן חזר על הדברים הללו אחר ענויים וחקירות בנוכחות היהודים.

לפני הוצאתם להורג הכחישו הנאשמים מאיר ואליעזר את האשמה אף על פי שעינו אותם עינויים קשים. הם נידונו למוות ולקריעת גופם לארבעה חלקים. שאר עשרת היהודים, שהוכרו כאשמים «אינטלקטואליים», ביניהם ראש הקהל, הרב וראשי העדה, זוכו אחר שנשבעו, שאינם יודעים שום דבר. הכמרים המקומיים של הברנרדינים היו מרוצים מאד מענין זה, מטעם פשוט: בשנת 1632 הקימו בלינטשיץ מנזר ובית־יראה, והיה צורך למצוא עצה כיצד למשוך את המאמינים למקדשם החדש. רציחת הילד היתה מציאה ממש בשביל הנזירים. הם שמו את עצמות הילד «הקדוש» בארון של זכוכית בתוך בית־היראה ועד היום נשמרת בו תמונה עם צבעי שמן, המציירת כיצד מוצצים היהודים את דמו של הילד, ועל־יד הארון נקבע לוח של מתכת עם תיאור «המאורע» — — —

זכר לקדושים היהודיים נשמר בסדר־תפילות, שנמצא בכתב־יד בבית־הכנסת בפינטשוב. הנוסח הקצר אומר: „על העינויים עלי אדמות בעיר לינטשיץ, בשנת שצ"ט, מורינו רבי מאיר בן רבי מרדכי הכהן, והרב רבי אליעזר בן רבי אביגדור". במקום אחר באותו סידור בתפילות „יזכור" כללית לקדושים שמתו על קידוש השם מחמת עלילות שווא נזכרים שוב שני הקדושים.

רבי שלמה כהן שיחי' (ממייסדי שכונת מקור חיים ליד ירושלים, מפרנסי עיר לינטשיץ, עלה לארץ לפני שלשים שנה) מספר, שבלינטשיץ היה בשנת 1915 בית־מסחר של ספרים בשם „קרעיווא". בית מסחר זה הדפיס את התמונה שבבית־היראה המתאר כיצד עומדים יהודים לבושי „שטריימלעך" מסביב לשולחן, שעליו מונח הילד הנוצרי, מחזיקים בידיהם גביעי־כסף, והדם זורם מגופו של הילד לתוך הגביעים. ולכל מי שקנה ספר הכניסו לתוכו גלויה מצוירת עם תמונה זו. הדבר היה קודם חג הפסח. הגלויה יצרה אוירה של פוגרום. והנה ראה רבי שלמה כהן מרכבה נעמדת לפני בניין השלטון של העיר וממנה יוצאים שני אנשים: אחד במדי גינדארמ, ובשני הכיר לפי התמונה הנדפסת בעתונים את הפרופ. בודנהיימר, שהיה אז מכובד מאד בעיני השלטונות. רבי שלמה ניגש אליו מיד וסיפר לו את הענין. הפרופ. בודנהיימר אמר לו לשלוח את מישהו לקנות את הספר כדי שיווכח באמיתות הדברים ואמנם ר' שלמה כהן שלח את גיסתו, הגב' רבקה רחל ליבזון וזו הביאה לו את הספר ובתוכו את הגלויה הנ"ל. מיד מסר הפרופ. בודנהיימר את הדבר להגינדארמ, וזה נתן פקודה לסגור את בית־מסחר הספרים. — עוד בימינו נמנעים היינו מלעבור את רחוב פוזננסקה, שבו נמצא בית־היראה הברנרדיני בזמן שההמון הפולני היה יוצא ממנו אחר התפילה. רק לפני עשרים שנה בא צו מאת האפיפיור לסלק את הארון, אולם הציור שבקיר בית־היראה נשאר עד היום.

אלה הם פרקים בודדים מים הדמעות והסבל של יהדות פולין בכלל ושל יהודי לינטשיץ בפרט, כיון שלא רק גורל יהודי לינטשיץ נחתך בעיר זו, אלא גם גורלה של כל יהדות פולין. והנה קטע מ„פנקס ועד ארבע הארצות" משנת תט"ז: בפקודה מיום 27 לפברואר 1656 (ב' אדר תט"ז) מאיים מלך פולין יאן קאזימיר בעונש חמור „אם המנהיגים של יהודי פולין לא יפרעו את מס הגולגולת בלי דיחוי בשם כל אוכלוסי היהודים בפולין, כולם ערבים לאחד ואחד ערב לכולם." מס הגולגולת בסכום של 70 אלפים זהובים נפרע באופן כזה: יהודי לבוב שילמו לאדון של לינטשיץ עשרת אלפים זהובים, וכן שולמו לו בשביל משרדו של רשם הקרקעות יאן סאפיהא שלשת אלפים, זעל ידי האדון הנ"ל לפלוגת הקוזאקים — 2600 זהובים, לגדוד הרגלים של יאן זאמויסקי — ארבעת אלפים, לקוצקי שר המחנה הצבאי — 1600 זהובים, לחיל הרגלים הפולני, לפלוגת אנדזשיי פוטוצקי וכו' (ארכיון זשעמסקי, לבוב, כרך 405, דף 142).

בפנקסי ועד ארבע הארצות נמצאות פעמים רבות החתימות על פסקי־דין, החתומות על ידי גדולי היהדות, שעמדו בראש ועד ארבע הארצות, וביניהם נמנו:

הט"ז, פני־יהושע, הגאון רבי נפתלי כ"ץ אב"ד אמסטרדאם, אוסטראה וכו'. בין החתומים הללו נמצאים גם הפרנסים של לינטשיץ: „בפסק דין, שנשלח לעיר המבורג בנדון מריבה בינם לבין ראשי קהלת אלטונא, למרות שזה למדינה אחרת ושררה אחרת, בכל זאת נותנים הוראה, ומזמינים את שני הצדדים ללובלין ליריד גרומניץ, ומי שלא יבוא יאבד זכותו. כה דברי אלופי הקציניים, הרוזנים, החורים והסגנים ראשי ומנהיגי מדינת פולין, פה ביומא דשוקא בעיר דאנציג ביום ג' כ"ח אב תאו כף דלית. ובין החתומים נפתלי בן לא"א מו"ה שרגא זצלה"ה בלאך מלינטשיץ".

בספר תולדות יהודי ליסא בשפה הגרמנית מאת ד"ר לואיס לוין מסופר, שבשנת 1628 היה ראש הקהלה הראשון בליסא יהודי בשם אליעזר מעיר לינטשיץ, והוא שקיבל את הפריביליגיה בשביל יהודי ליסא. יש ביבליוגרפיה שלמה על תולדות היהודים בלינטשיץ, שנדפסה בקבצים שונים ע"י ההיסטוריון הנודע פרופ. מאיר באלאבאן וד"ר י. שיפר הי"ד, וכן ע"י ד"ר עמנואל רינגלבלום הי"ד. חוברת מיוחדת על תולדות היהודים בלינטשיץ יצאה ע"י יוו"א מאת ד"ר פיליפ פרידמן.

ההיסטוריה היא עשירה מאד ומוקפת אגדות רבות, אולם ספרי המתים מספרים לנו יותר מספרי החיים. פנקסי בית־הכנסת והחברה קדישא מספרים לנו הרבה יותר מספרי היסטוריה. בימי בחרותי הספקתי לעבור קצת על פנקסים אלה בלינטשיץ, ומהם נודע לי הרבה על עברה של לינטשיץ, דברים שאינם ידועים כלל להיסטוריונים. וקודם שאנו ניגשים לפרק זה עלי עוד לספר אחת מן האגדות על לינטשיץ, כפי שנדפסה בעתון „הצפירה" משנת 1920, גליון 46, תחת הכותרת: „עשירות של טומאה" (אגדת־עם על לינטשיץ) מאת מיכל רבינוביץ.

„לפני הרבה שנים חי בלינטשיץ בפולין רבתי יהודי עני ושמו ר' אברהם ויהי האיש כדרך כל עניי ישראל בימים ההם מטופל בילדים, ובמלאת אחת עשרה שנה לנישואיו כבר ילדה לו אשתו חמשה בנים וחמש בנות. ובמה מתפרנס יהודי עני כמו ר' אברהם? במסחר. מעלות השחר עד שקיעת השמש הוא הולך מבית לבית ומחצר לחצר וקונה בגדים ישנים, כלי־מתכת שהעלו חלודה, כלי־עץ שבורים, ובלילה אחר שחזר ר' אברהם מסיבובו, התחילה העבודה העיקרית של בחינת החפצים השונים וסידורם, כל מין ומין ומחירו המיוחד. ור' אברהם חי לו את חייו הרגילים, וימים ושנים עוברים בלא תמורה ושינוי. אינו בא בטרוניה על הקב"ה ואינו מתאונן.

והנה פתאום נתעלה ר' אברהם ועלה לגדולה, אינו עושה עוד סחורה בבלאות ואינו חוזר עוד על הפתחים ושקו על שכמו. כבר יש לו בית חדש ועליה בככר השוק ובית־יין שהפריצים והשרים באים אליו מכל הסביבה, ובית מסחר של משי וקטיפה, שנשי הפריצים והדוכסים באות אליו לקנות. ור' אברהם אינו מבקר כקודם לעתים קרובות את אנשיו, והוא מטיל אימה יתירה בהופעתו. והוא הולך ומצליח יותר ויותר. הוא קונה מן הדוכס את אגמי הדגים ואת היערות העבותים, המשתרעים על שטח גדול מאד. אלפי פועלים עובדים בחטיבת העצים. ור' אברהם לא נשתנה. הוא עוזר לכל

זקוק ולכל פושט־יד ביד נדיבה ובמאור־פנים; כל חברות הצדקה שבלינטשיץ מתכלכלות על חשבונו. הוא מרבה לפזר על הת"ת ובנה בשבילה בית חדש, הושיב בה מלמדים מומחים, הלביש את התלמידים והאכילם כבניו ובני־ביתו מאכלים משובחים. שרה אשתו של ר' אברהם, היא אשה כשרה וצנועה ועוזרת נאמנה לבעלה. כלות עניות, יולדות, אלמנות ועגונות משכימות לפתחה, והיא מקבלת את כולן בסבר פנים יפות ומבטחת להן, שהיושב בשמים לא יעזבן והיא מענקת להן טובה ביד רחבה ובציניעה, וכולן יוצאות מביתה שמחות ומנוחמות. שם העשיר הלנטשיצאי הולך מסוף העולם ועד סופו, הכל מספרים גדולות ונפלאות מצדקותיו והמתן בסתר שלו, וקראו לו העניים אברהם אבינו ולאשתו — אמא שרה.

אולם הוא לא הסתפק בזה, אוהב צדקה לא ישבע צדקה. הוא הקים ישיבה גדולה, ושליחים מיוחדים שלח למדינות איטליה והולנד לקנות ספרים, וביניהם ספרים יקרי־מציאות מבתי־הדפוס המשובחים. והושיב על חשבונו ראשי ישיבה מגאוני הדור, והשמועה על קול התורה של ישיבת לינטשיץ הולכת ומתפשטת בכל הארצות. הבחורים יושבים ומחדשים חידושים בתורה מתוך הרחבת הדעת, ועשירים באים מכל קצוי העולם לבחור חתנים לבנותיהם, שהגיעו לפרקן, מישיבת לינטשיץ המפוארת, כי כל הבחורים מצטיינים בחריפות ובקיאות. עשירותו של ר' אברהם הלכה וגדלה מיום ליום ובאותה מידה גדלה נדיבותו. הוא הביא רבנים גדולים ומפורסמים והחזיק אותם ואת בניהם על שולחנו ואת חיבוריהם וספרי שאלות־ותשובות שלהם הדפיס על חשבונו. שמו של העשיר הלנטשיצאי נתפרסם בעולם, כי נמצאו בו תורה וגדולה במקום אחד. — —

בימים ההם ישב על כס הרבנות בפראג הגאון המהר"ל מפראג. באחד הימים קיבל המהר"ל קונטרס עם חדושי־תורה מתלמיד שנמנה על הרבנים שישבו בלינטשיץ. רצה המהר"ל לקחת את הקונטרס לידו, ואולם הקונטרס נשמט מידו ונפל ונתמלא החדר ריח רע של טומאת נידה. נזדעזע המהר"ל ואמר: „דברי תורה אינם מקבלים טומאה", לטומאה אין שליטה על התורה, מהיכן איפוא הריח הרע, שאי אפשר לעמוד בד' אמותיו? לברך ולהזכיר את שם ה' במקום זה בודאי אסור! ונפלה רוחו של המהר"ל. כלום יש לטומאה שליטה גם על התורה? הסכנה גדולה מאד ויש צורך להתאזר בכל הכוחות ולהתגבר עליה.

למרות חולשתו וזיקנתו החליט המהר"ל לנסוע ללינטשיץ. ראה האיש, שכבר הגיע לגבורות, שמרחוק לא יעזור, צריך להימצא במקום, שמשם מתפשטת הטומאה בכל תפוצות הגולה, כדי שיוכל להילחם בה ולעקרה מן השורש, אף אם שרשה מעורה בתורה הקדושה. כשנכנס המהר"ל לתחום העיר הרגיש בריח רע ואיום וידע שמלחמה קשה נכונה לו. כאן נתערבה הטומאה בקדושה והמנוול נכנס לבית־המדרש גופו ונתבצר בו. וכשבא המהר"ל לעיבורה של העיר ושמע את קול התורה, ולהבדיל, את קול פעמוני בית־היראה הדומינקני בחג הפסחא שלהם, כבר ידע מה נעשה כאן. אחר שהתפלל תפילה קצרה, שאומרים אותה בכניסה לעיר, ובאו הרבנים ובני הישיבה

הגדולה להקביל את פניו, לא רצה לקבל וביקש רק להביא לפניו את עשירי העיר, ובעיקר את העשיר המפורסם, שלא הזכירו אפילו בשמו. וידעו הרבנים שנפל דבר שהוא למעלה מחשגתם, ולבותיהם דפקו מפחד וחרדה. כששמע ר' אברהם, שכל הטירחה אינה אלא בגללו, נזדרז ונתיצב לפני המהר"ל מפראג. הוא עמד לפניו דומם, הרכין את ראשו והקשיב לדברי המהר"ל, שדיבר אליו לא בכעס אלא מתוך רחמים והמלה, וכך אמר לו: שמע, אברהם! אתה חוטא ומחטיא את ישראל, והרבה מגדוליו נכשלו והודחו על ידך לתהום עמוקה. וכלל בידנו: "החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה". אולם אני מצדי מבטיח לך, שתשובתך תתקבל. את כל תורתי אשים על כף המאזנים למען יכריעו את הכף לטובתך, וגם מן השמים יסייעו לך, כי הבא לטהר מסייעין אותו. ולפיכך תן תודה, אברהם, עשירות זו מנין לך? —

רבי הקדוש! הכל אגלה לך ובלבד שתציל את נשמתי. רכושי מסור לך, גזור ואקיים. ואז סיפר, שפעם אחת, כשעדיין היה עני וסוחר־בלאות, מצא ביניהן פסל עשוי מתכת ושתי אבנים טובות היו משובצות בפניו של הפסל במקום העינים. הוא מכר את הפסל עם האבנים להגמון וקיבל תמורתו שק עם דינרי זהב ומאז הלך ונתעשר. השתקע המהר"ל במחשבותיו, עיניו להטו ודיבר אל לבו: כמה גדולים דברי חז"ל: "עכו"ם מטמאה כנידה", אותה טומאה ואותו ריח רע, ואין איש מרגיש מחמת טמטום החושים, ר"ל.

באותו הלילה נעלמו המהר"ל ור' אברהם ומשפחתו מלינטשיץ בלא שהשאירו כל עקבות, ולמחרת עזבו את העיר הרבנים והבחורים. רכושו של ר' אברהם נשאר הפקר, ואולם אף אחד לא נגע בו, כי גם היהודים וגם הגויים פחדו ליהנות ממנו. אחר ימים אחדים של פחד וחרדה לכל תושבי העיר פרצה שריפה והאש אכלה את כל הרכוש. שלושה ימים ושלושה לילות רצופים טבלו הבנינים, שבנה אברהם, באש, ואולם שאר הבתים לא נפגעו ממנה, כאילו גבול הוצב לה; ואף אחד לא ניגש לכבותה, כי ידעו שמן השמים באה האש. — — —באותה לילה גילו להרב הגאון אב"ד של לינטשיץ, שכבר ניטהרה העיר מן הטומאה, ואין לה עוד כל שליטה על העיר, ומעכשיו לא תהא עוד שום דליקה בעיר".

* *
*

ועכשיו אני בא לרשום פרקים אחדים מתולדות היהודים בעיר זו, שאספתי וקיבצתי ממקורות שונים: מפנקסי בית־הכנסת, החברא קדישא ומפי זקנים וישישים נאמנים, שמדקדקים למסור את הדברים כפי שהיו באמת.

פ ר ק ב'

רבי ליב פרגר, רבה של לינטשיץ — משפחת רבני קרא — יחוסם לדוד המלך — רבי רענן" — רבי אברהם טיקטין, בעל „פתח הבית" ותקופתו רבת הפאר — חיי היהודים זאב וולף אוירבאך — הפלא של קברו — נכדיו: רבי אברהם מטשכנוב ובעל „זית כתקופה זו — מעשה בנסיך פרוסיה — פניית רבי עקיבא והרב מליסא — כתב הרבנות.

בשנת ש"ע היתה לינטשיץ העיר הראשית של פוליניה הגדולה ומצודתה היתה פרושה על כל המדינה. בה כיהן אז כרב אב"ד הגאון המפורסם בדורו, רבם של כל בני הגולה רבי ליב פרגר, בן דורו של המהר"ל מפראג ושאר־בשרו. חתימתו היתה: „אבד"ק לינטשיץ והמדינה". בימיו היתה לינטשיץ מרכז כל היהדות בפוליניה הגדולה. מוצא פיו של הרב רבי ליב פרגר היה קדוש לכל היהודים של מדינה זו. כשעזב את לינטשיץ אחר שנתקבל כרבה של קראקא, רבתי, מילא את מקומו בנו הגאון רבי סנדר, אבד"ק לסלא וקרוטושין, אביו של הגאון המפורסם רבי יוסף חיים קרא, אבד"ק קאליש וקרמזיר. רבי יוסף חיים היה חתנו של הגאון הגדול רבי יצחק זליג קרא אבד"ק פוזנא, שפס, קאליש, ברסלוי, דסאו והאנובר, והיה נקרא בשם „הרב של עשרים קהילות". — אחר רבי סנדר נתקבל לרבה של לינטשיץ הרב הגאון רבי חיים קרא בנו של הגאון הגדול רבי יצחק זליג הנזכר. ממנו התחילה נמשכת השלשלת הבלתי־פוסקת של רבני לינטשיץ המפוארים במאה הקודמת. רבי חיים קרא הניח איפא את אבן הפינה של רבנות לינטשיץ זו, ששושלתה נמשכה עד ימינו. יש מסורת במשפחה מפורסמת זו, שמוצאה הוא מדוד מלך ישראל. כדאי איפוא להעתיק כאן את כתב־היוחסין של משפחה זו, שנמצא בין התעודות של פנקס קהילת לינטשיץ, חתום על־ידי רבי חיים אורבך בעל „דברי משפט" ופרנסי קהילת לינטשיץ.

* * *

וזו לשון התעודה בפינקס הקהילה:

ויצמח חוטר מגזע ישי, נצר משרשיו יפרח, שורש ישע אשר עומד לנס עמים,

ספר יוחסין ממשפחה קדושה ק ד א

דוד מלך ישראל, בנו שלמה, בנו רחבעם, בנו אביים, בנו אסא, בנו יהושפט, בנו יורם, בנו אחזיהו, בנו יהואש, בנו אמציהו, בנו עזריהו, בנו יותם, בנו אחז, בנו יחזקיהו, בנו מנשה, בנו אמוץ, בנו יאשיהו, בנו יהויקים, בנו יכניה, בנו אסיר, בנו שאלתיאל, בנו פדיה, בנו זרובבל, בנו חנניה, בנו ישעיה, בנו רפיה, בנו ארנון, בנו עובדיה, בנו שכניה, בנו שמעיה, בנו נעריה (דברי הימים ג' כ"ב). נעריה זה הלל לפי שהיה בארץ שנער. מאה שנה לפני חורבן הבית עלה הלל מבבל לא"י ונקרא הלל הבבלי (פסחים ס"ו). אחריו נתמנה לנשיא ר' שמעון בנו, ואחריו רבן גמליאל בנו (ע"ז י"א), אחריו ר' שמעון בנו, שבימיו נחרב הבית, אחריו ר' גמליאל בן רבי שמעון, ואחריו ר' שמעון בן גמליאל, אחריו רבי יהודה הנקרא רבינו הקדוש, מחבר המשנה, ולו שני בנים: האחד רבי שמעון (ברכות י"ג, עירובין ט', ביצה כ"ה, מגילה כ"ד) והשני רבי גמליאל. ר' גמליאל (שבת קנ"א, כתובות י' וי"ג, חולין ק"ו, מנחות פ"ד) היה נשיא; ושני בנים לר' גמליאל: הלל (אבות פ"ד מ"ד, סנהדרין ל"ח) ויהודה. הלל היה אבי־אביו של רבי נחוניה בן הקנה, אבי־אביו של התנא רבי חנינה קרא. אבי־אביו של רבינו שמעון קרא היה מן הגאונים ומובא ברא"ש חולין, ולו בן אחד רבינו יוסף קרא (תוספות עירובין ט"ו) וברשב"ם וישב, ובספר הישר לרבנו תם הביא: רבי יוסף קרא ששמע מפי רבי קלונימוס איש רומי) היה חתן מאור הגולה רבי קלונימוס הזקן, אבי רבינו אליעזר, אבי־אביו של רבינו שמואל חסיד, אבי רבי יהודה חסיד, ובנו ר' יודל קרא, ובנו רבי יוסף קרא בעל האיסור על סתם יינם, שהסכים בחרם שעשה מאור הגולה (יורה דעה קכ"ג) ובנו הרב ר' אביגדור אב"ד פראג, אשר חיבר בשנת קמ"ט את הסליחה „את כל התלאה" וסליחה למנחה ערב יום כפור „אפתחה במשל פי", ולו שני אחים: אחד בעל ספר „תולדות יצחק", והגאון רבי אפרים אבי בעל „כנפים מגיד דבר" הלא הוא רבינו בעל השלחן ערוך הנקרא בשם „בית יוסף" רבינו יוסף קרא אב"ד צפת עיה"ק, חתן הגאון רבי אהרן שעשה הגהות על הטורים, ואחיו הגאון רבי יצחק דרשן ק"ק פראג, ולהגאון רבי אביגדור היה בן ושמו רבי יהודא יודל אב"ד ור"מ דק"ק גלוגא רבתי, חתן הגאון רבי עקיבא גינזבורג, אבי ר' שמעון גינזבורג, אבי הגאון בעל נפתלי שבע רצון, ואחריו הגאון רבי זיינוויל והשני ר' חיים אב"ד וינא, נכד המהרש"ל, בן דודם של המהר"ם מפדווא והרמ"א ולמעלה בקודש.

להגאון רבי יודל קרא שני בנים א) הגאון רבי יוסף קרא אב"ד בעשרות קהלות בפולין, חתן הגאון רבי אליעזר ליפמן משברשין, בן הגאון ר' זליג מוירמייזא חותן ר' ישראל אב"ד אוסטראה, בן רבי פייביש אב"ד קראקא, רבו של הב"ח. ב) הגאון רבי מאיר אב"ד בומסלא (אשתו היתה בת ר' שמואל בצלאל"ש פרימוס, בן בנו יחידו של רבינו המהר"ל מפראג) ודודו הגאון רבי פלטא קרא דיין דק"ק פוזנא היה אביה של האשה מרת איידל, חמותו של מרן הגאון המהרש"א. ולהגאון רבי יוסף קרא שבעה בנים: אחד הגאון רבי ליפמאן קרא, דיין ק"ק גלוגא, אבי הגאון רבי אריה ליב אביו של הגאון רבי יצחק זעליג קרא אב"ד פוזנא, שעפס, קאליש, ברעסלוי, דעסאו, האנובר,

ועוד (אחותו של ר׳ ליפמאן דיין היתה אשתו של רבי יהודא איש לינטשיץ בעל „קול יהודא״ דיין דק״ק גלוגא).

ולהגאון רבי יצחק זעליג שני בנים: האחד רבי חיים קרא אב״ד לינטשיץ, שנפטר בכבוד בק״ק ליסא, ועל ידו קברו את הגאון רבי יעקב מליסא, והשני הגאון רבי ישראל קרא דיין בגלוגא ואב״ד פרונשטאט, מחותנו של הגאון יעב״ץ (מכתבים ממנו בספר שפת אמת ליעב״ץ בשנת תק״ב), ולהגאון רבי חיים אב״ד לינטשיץ בן אחד: הגאון רבי אריה ליב אבד״ק קרוטושין ולעסלא הנקרא רבי ליב חריף בעל „איל המילואים״ (ולו בן ר׳ יעקב קרא אב״ד סלוזעוויי, חתן הרב שמואל תאומים, אחי הגאון ר׳ יהושע יחזקאל תאומים אב״ד אוסטרובצי, אבי הגאון בעל „ברוך טעם״) וארבע בנות: אחת בשם זיסא נשואה להגאון רבי זאב וואלף אוירבאך אב״ד ליטרמורסק ולינטשיץ ושם מנוחתו, הוא היה בנו של הגאון רבי מנחם מענדיל אב״ד קרוטושין, בן בנו של בעל „עטרת זקנים״.

ולהגאון רבי וואלף חמשה בנים ושלש בנות: א) הרב יהודא ליב חתן הרב יצחק איציק כ״ץ דיין בלינטשיץ, נכד הגאון רבי נפתלי כ״ץ אב״ד פוזנא, ופרנקפורט דמיין. ב) בת אחת בשם פריידא נשואה להרב רבי מאיר הורוביץ מלינטשיץ, נכד הגאון רבי שמעלקי מניקלשבורג, ג) בת שניה בשם פויגל אשת הגאון רבי יששכר אב״ד ביזון, ד) אשת הרב בנימין בייניש אבי הגאון רבי משה ליב אב״ד קיטנא ירושלים בעל „זית רענן״, ושמה באשע, ה) הבת הרביעית אמה של מרת ראדא אמו של הגאון רבי אברהם מטשעכאנאוו, — ולהגאון רבי חיים קרא אב״ד לינטשיץ היו עוד שתי בנות אחת מרת ריקא אשת הגאון רבי יהודא ליב אב״ד קובלין, אחי הגאון רבי מנדיל אב״ד פרמיסלא, בניו של הגאון רבי שמעלקי אב״ד קראקא, ואשתו היתה אחותו של אשת הגאון רבי חיים הכהן רפפורט אבד״ק לבוב, הבת השניה מרא יאכעט היתה אשת הגאון רבי יצחק איציק אורבך מליסא אבי הגאון המפורסם רבי חיים אורבך (הוא הגאון רבי חיים בעל „דברי משפט״ אבד״ק לינטשיץ).

ולאלומי מילתא שהדברים האמורים כאן הם כנים ואמיתיים, בא כבוד המאוה״ג אב״ד ור״מ דק״ק לינטשיץ ובצירוף כבוד אלופי ראשי נגידי פרנסי פה קהלתנו.

חיים במוהר״ר איציק זצלה״ה מליסא אורבאך
הק׳ שמואל זיינוויל בהרבני מו״ה שמעריל ז״ל
הק׳ מיכאל ב״ר יצחק לנדא ז״ל

* * *

כתב יוחסין זה נמצא בידי הגאון הצדיק המפורסם בדורו, רבי אהרן אבד"ק קויל, שבעצמו התיחס למשפחת קרא. כפי שנראה מכתב היחש הרי בעל "קול יהודה", רבי אריה לייב דיינא, רב דק"ק גלוגא רבתי, היה חותם את שמו בשם התואר "איש לינטשיץ." כמו־כן אנו לומדים מכתב־היוחסין, שהגאון רבי חיים אורבך, מיסד שושלת הרבנים בשם אורבך, היה למעשה נכדו של הגאון רבי חיים קרא ועל שמו נקרא חיים, ורבי זאב וולף אויערבאך היה דודו. אף על פי ששם משפחתו היה אורבך ולא אויערבאך, כשמו של רבי זאב וולף, הרי היו ממשפחה אחת. —

בימי רבי חיים קרא היו בלינטשיץ ישיבה ובית־מדרש ומכל קצוות פולין היו גדולי הלומדים באים לשם להשתלם בלימודים, ובבית־דינו ישב הגאון רבי יוסף קלישר בן הרב הגאון רבי יהודה ליב הנקרא מהר"ם ליסא, לפי תעודות משנת 1727 (עיין תולדות יהודי ליסא בגרמניה מאת ד"ר לוין). מעניין, שהמכתב שכתב הגאון רבי יצחק זליג קרא אב"ד קאליש לעת זקנתו להגאון רבי אריה ליב אמסטרדאם, שבו הוא מתרעם על שנמשך למחלוקת נגד הגאון רבי יהונתן אייבשיץ ומוכיח את שאר בשרו הגאון בעל "פני יהושע" על אשר "נטה בכידון" נגד קדוש ה', מאור הגולה, הגאון רבי יהונתן יצ"ו והוא יחיד בדורו (נמצא בכתב יד אצל הרב רבי נפתלי וירשובר צ"ל), נאמר בו: "מה לינטשיץ". כפי הנראה, תפסה לינטשיץ מקום מרכזי בחיי היהודים בפולין עד כדי כך שכדאי היה לעבור ללינטשיץ מערים גדולות אחרות, שנחשבו פחותים בערכן לעומת לינטשיץ שהיתה מלאה חכמים וסופרים. בתופעות אלה אנו נפגשים בחיי העיר פעמים רבות. גם המלבי"ם מזכיר את שם העיר לינטשיץ בחתימתו על הספר "מי נח" להגאון רבי נח מלובארניץ: "מאיר לייביש מלבי"ם מלפנים אבד"ק בוקרשט וכעת אבד"ק לינטשיץ".

לרבי חיים קרא היה — כאמור — בת, שנישאה להרב הגאון ארוך בדורו רבי זאב וולף אויארבך, שהיה רב בעיר ליטרמורסק, וכשנפטר הגאון רבי חיים קרא בעיר ליסא כשביקר שם לרגל שעוריו הקבועים בישיבת ליסא, נתקבל חתנו רבי זאב אויארבך לרב העיר במקומו. גאון זה העשיר את אגדות הקהילה העתיקה הזאת גם בחייו וגם במותו. אם כתבנו למעלה "ארוך בדורו" הרי יש לזה גם מובן פשוט, כיון שבפינקס הקהילה אנו מוצאים, שהיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם, כמה אמות היה קומתו, רחב־כתפים היה ובעל פנים מאירות בלתי־רגילות, כך שצורתו בלבד החדירה יראת־כבוד ללבות כל הבאים אתו במגע. הוא כיהן כרב בלינטשיץ יותר מששים שנה ונפטר בהיותו בן קי"ג שנים בשנת תק"ע. בצוואתו צוה לא להקים אוהל או ציון על קברו, ואם מישהו יימצא במצוקה ויבא אל קברו וירצה לומר כמה פרקי תהילים, ימצא את המקום גם בלא ציון, "ותמיד אמליץ טוב על בני קהילתי". דבריו אלה נתקיימו במילואם, והיה הדבר לנס עד היום הזה. כי בשעה שכל הקברים שבבית־הקברות שבלנטשיץ נשתוו אחר עשרות בשנים עם האדמה, הרי קבר זה לא שקע כלל ונשאר ממש כביום הקבורה, אף על פי שלא נבנה באופן שונה משאר הקברים. רק אחר מאה וחמש עשרה שנה מיום פטירתו, היינו בשנת תרפ"ה, הקים נינו, הרב הגאון רבי נפתלי

זילברברג, הנודע בשמו רבי נפתלי וירשובר מוואַרשא, מצבה פשוטה על קברו, קטנה מאד, כדי שלא לחלל את צוואתו, ועל המצבה רשום: „פה נטמן הרב הגאון הגדול שמו נודע בשערים רבי זאב וולף אויארבאך זצ"ל אבד"ק ליטרמורסק ולינטשיץ, נפטר בחודש תשרי שנת תק"ע". על־יד קברו נמצאים קברותיהם של דייני העיר שהיו בזמנו, ביניהם קברו של זקני הגאון רבי ישראל דיין זצ"ל, אבי זקנו של סבי רבי ישראל גציל קניג נ"ע. (רבי ישראל דיין היה גם מחותנו של רבי חיים אורבך).

סמוך לקברו נמצאים קברותיהם של שלש מבנותיו. על מצבה אחת כתוב: פה נטמנה הרבנית הצדקנית מנשים באהל תבורך מרת באשע בת הרב הגאון רבי זאב וולף אויערבאך אב"ד דפה, אמו של הגאון רבי משה ליב אבד"ק קוטנו בעל מחבר ספר „זית רענן" ו„תפארת ירושלים" על משניות". הרב הגאון רבי משה יהודא ליב אבד"ק קיטנא נולד בעיר לינטשיץ בשנת תקנ"ד (1794) לאביו רבי בנימין ביניש ולאמו באשע בת הגאון רבי זאב וואלף אויערבאך, שהיה רב בליטרמורסק ואחר כך בלינטשיץ במקום חותנו רבי חיים קרא. הרב רבי משה יהודה ליב היה קודם רב בעיירות קוואהל, שפס, דאברי, לאסק, ואחר־כך בקיטנא; נודע בכל תפוצות ישראל כגאון וצדיק, העמיד הרבה תלמידים גדולי התורה ומורי־הוראה, חיבר שני ספרים: „זית רענן" (שני חלקים), ו„עצי זית" על התורה. אחר שמסר את כסא הרבנות לבנו רבי אברהם בנימין ביניש, והבן קיבל עליו לשלוח לו די ספוקו למחיה, שיוכל לעסוק בתורה מתוך שלווה בלא שיצטרך לבריות, עלה לארץ בשנת תרי"ז והתישב בירושלים בדירה, ששכר בחצר ה„חזקה" של ר' דוד ילין — טביא מלומז'ה, ובה הקצה חדר אחד לבית־מדרש לתורה ולתפילה, ובכל יום נתן שני שעורים לפני לומדים מופלגים, אחד בתלמוד ואחד בפוסקים, בבית־המדרש „מנחם ציון" שבחצר חורבת רבי יהודה החכיד, והיה יושב כל היום בטלית ותפילין ומלמד תורה בלא שכר. משנת תרי"ח היה מנשיאי תלמוד־תורה וישיבת עץ־חיים. בין תלמידיו בירושלים: הרב יהושע צבי מיכל שפירא, הרב ישעיה אורנשטיין, הרב יהודא בלומנפלד, והרב נסים שרלין. בזמן שבתו בירושלים חיבר את ספרו „תפארת ירושלים" על משניות, התפלל יום־יום על־יד הכותל המערבי, נחשב כראש וראשון של רבני ירושלים האשכנזים והספרדים, חתם בשנת תרכ"ד על מכתב השליחות של הרב יעקב ספיר (בעל „אבן ספיר"), נפטר בירושלים ג' שבט תרכ"ה. בתו שרה ליבא היתה אשת הרב ישראל יעקב הלוי, רב בפלונסק ואחר כך ראב"ד בירושלים; בנו אברהם בנימין ביניש היה רב בקיטנא ואחר כך בוויארשוב. הוא היה מחבר הספר „עצי זית" (אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו„ ד. תדהר). על מצבת בתו השניה רשום בכתב שקשה לקרוא: „אשת רבי... נכד הגאון בעל בית שמואל על אבן העזר", ועל המצבה השלישית, שגם היא נטשטשה מרוב ימים, אנו קוראים: „בתו של הגאון רבי זאב וואלף אב"ד דפה... בן הרב זכריה מענדיל... בעל „עטרת זקנים" על שו"ע". מבת אחת היה לגאון רבי זאב וואלף נכדה בשם ראדא, אמו של הגאון רבי אברהם מטשכנוב, גאון וצדיק, שר התורה. נכדתו זו, שאמה מתה עליה בצעירותה, גודלה וחונכה בבית אבי־זקנה הגאון רבי זאב וואלף ולא נזדמן לה שידוך

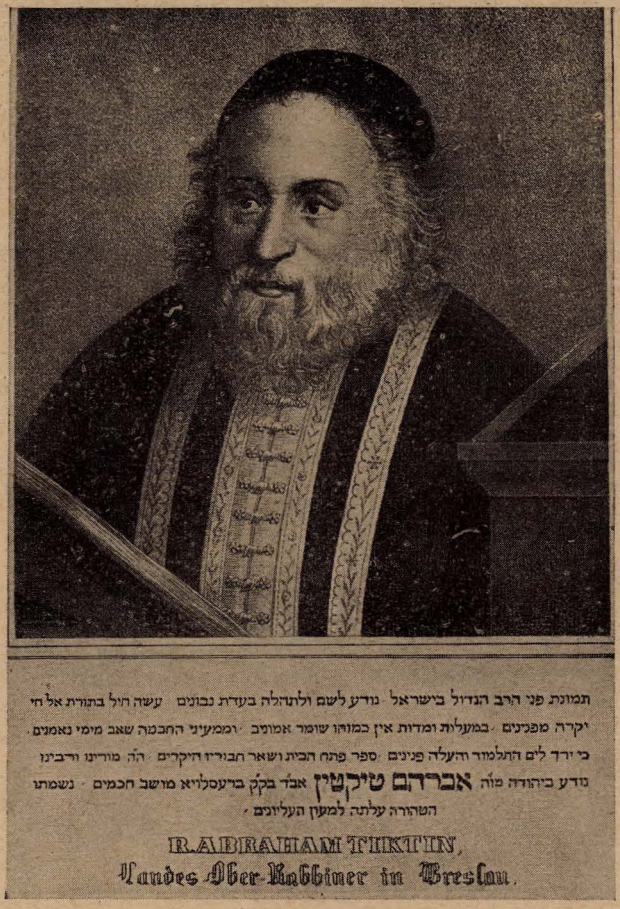
מתאים. הנערה סבלה מזה יסורי נפש. אל תצטערי — אמר הגאון — אני מבטיחך שיזמינו לך מן השמים זיווג הגון. ובו ביום בא אל הרב איש מתושבי הכפרים הסמוכים ללינטשיץ לשאול שאלה בעניני אבלות אשתו, שהובאה באותו היום לקבר ישראל... כשעמד לצאת מן הבית אמר לו הרב: אחר השבעה תסור אלי, בבקשה. כשקם הכפרי מן השבעה בא אל הרב. הרב הציע לו שיקח את נכדתו לאשה. כששמעה הנערה את הדבר פרצה בבכי. אולם זקנה הרגיע אותה ואמר לה: אני מבטיח לך דור ישרים ממנו. בטוחה בברכת זקנה הסכימה לשידוך. איש כפרי זה היה רבי רפאל הקדוש, מן הצדיקים הנסתרים בדורו, ומן הזוג הזה נולד הגאון הקדוש רבי אברהם מטשכנוב זצ"ל.

באותו חלק של בית העלמין נמצאים גם קברותיהם של פרנסי קהלת לינטשיץ וראשיה מלפני מאות בשנים, ובפטירת רבי זאב וואלף נסתיימה פרשה רבת־פאר בתולדות קהילה עתיקה זו. —

ליסא וגדוליה

בין הקהילות העתיקות שתפסו מקום נכבד בתולדות העם היהודי בכלל והצטיינו בגדולי התורה שבהן, יש לציין במיוחד את קהילת ליסא, המתנוצצת כאבן חן בין הקהילות הללו. בקהילה זו שעל גבול פולין, בפומרניה הגרמנית, ישבו מאורי ישראל וגדוליו, שאור תורתם האיר פני תבל. נשלחו תשובות בדברי הלכה לשואלים מכל קצוי תבל; בעיר זו נתחברו ספרים שנהפכו לנכסי צאן ברזל של העולם התורני. לפנ' מאה וחמשים שנה ישבו ולמדו תורה בבית־המדרש הגדול של עיר זו, וגם שימשו כדיינים בה, הגאונים רבי אברהם טיקטין בעל „פתח הבית", רבי עקיבא איגר, רבי חיים אורבך בעל „דברי משפט", רבי יעקב לורברבוים, אב בית־דין, בעל „חוות דעת", ועוד חבורה של גדולי ישראל. נקל לתאר לעצמנו את אוירת אותו בית־המדרש, שבו התיצבו הנשרים הגדולים, ענקי הרוח, את אור תורתם ושמהם יצאה תורה והוראה לישראל מעבר לגבולות המדינות ומעבר לגבולות הזמן והתקופה. הרי לאורם אנו הולכים עד היום והם משמשים לנו מורי־דרך ומגדלי־אור בחשכת הזמנים הללו. בפינקסי קהילת ליסא, שחלקים מהם נתפרסמו בספרים שונים, אנו מוצאים פסקי־דין החתומים על ידי דייני ליסא: „חיים במוהר"ר יצחק איציק אורבך חופ"ק", „הק' עקיבא במו"ה משה גינז", „הק' יעקב המכונה לורברבוים אב"ד דפה". כל אחד מן הדיינים הללו קנה לו שם עולם וחרט את שמו באותיות זהב בהיסטוריה היהודית. הרבה כבוד נכתב על אישיותם וגודל צדקתם, אולם כאן ברצוננו לעמוד על אחד מיוחד ביניהם, שתולדותיו אינן ידועות כל־כך, והן קשורות במישרים עם תולדות היהודים בלינטשיץ.

רבי אברהם טיקטין בעל „פתח הבית"

לינטשיץ קנתה לה אז שם בעולם היהודי „כעיר מלאה חכמים וסופרים, תלמידי חכמים ויראי שמים, תמימים וישרים" (כדברי הגאון בעל „פתח הבית" בהקדמת ס"ברו) וכמקום אשר בה כיהנו גדולי הדור, ולכן נעתר צדיק, יסוד עולם זה, גאון גדול, שר התורה בנגלה ונסתר, רבי אברהם טיקטין, בנו של הגאון רבי גדליה טיקטין, לשבת על כס הרבנות בעיר זו, והנה מה שמסופר עליו בארכיון של הספריה המלכותית בברלין כרך ד': „רבי אברהם טיקטין, בנו של רבי גדליה הגדול, נולד לאביו רבי גדליה דיין דק"ק גלוגא רבתי בשנת 1764 בשוורזנץ. אביו מת עליו בצעירותו; והא גודל וחונך על ידי גיסו הרב מגריידיץ והדיין רבי יעקב מפוזנא. אחר נשואיו

ואחר שעמד תקופה ידועה בראש בית־המדרש בליסא נתמנה לרב בעיר שוורזנץ. לאחר זמן קצר נתמנה לרב בלינטשיץ. מלינטשיץ עבר לכהן ברבנות בעיר גלוגא רבתי, ומשם לעיר ברסלוי. משנת 1816 עד יום פטירתו כ׳ בטבת תק״פ (1820) היה הרב הראשי לברסלוי והמדינה. לפני פטירתו הוזמן לכהן ברבנות בעיר פירט. הרב אברהם טיקטין היה מן הגדולים בתורה, מן היחידים בדורו, והיה „פירשט דער תורה״, כלומר שר התורה. חיבר הרבה ספרים, המראים על עומק ידיעתו ועל בקריאותו הרבה, וכמו כן על מידת חריפותו. מפורסם ביותר ספרו „פתח הבית״ (נדפס בדיהרנפורט שנת תק״פ). בנו היה הגאון רבי זלמן טיקטין (נולד בשוורזנץ בשנת 1791) הוא מילא את מקום אביו כרב ראשי לברסלוי והמדינה, היה גדול בתורה והלוחם הראשי נגד גייגר שהטיף לתיקונים בדת. השאיר שני בנים: האחד — הגאון רבי גדליה טיקטין, תלמידו של הגאון רבי חיים אורבך, הרב בלינטשיץ, בעל „דברי משפט״, היה רב בברסלוי ורב ראשי לכל מדינת שלזיה במשך ארבעים ושלש שנים (רבי גדליה היה גם גיסו של הגאון רבי מאיר אורבק, בעל „אמרי בינה״, הרב מקאליש; שניהם היו חתני הגביר ר׳ פייביש הנקרא בשם „רבי פייביש הגדול״). זהו חלק מתולדותיו של רבי אברהם טיקטין כפי שנמסרו בארכיון הנ״ל.

* *
*

אולם גאון ישראל זה ראוי שנרחיב עליו את הדבור. נסורה־נא ונראה את המראה הגדיל הזה מתוך הספרות התורנית. בהקדמתו לספרו הגדול „פתח הבית״ על סוגיות הש״ס שנדפס בדיהרנפורט בשנת „אברהם בן גדליה מטיקטין״ היא שנת תק״פ, כותב המחבר בעצמו:

„כד הוינא בר תשע נלקח ממני פאר ראשי, משוש תבל, כלילת יופי, אבא מארי הגאון האמיתי המפורסם מארי דתלמידא מוה״ר גדליה טיקטין זצוק״ל, ושקעה שמשו אשר האירה פני תבל שלא בעונתה, כד הוי בר נ״א שנה, כאשר נודע ומפורסם שלא פסקה ישיבה מעל שולחנו, וממרחקים באו תלמידים הגונים גדולי ישראל בעלי תריסין לשמוע תורתו, פום ממלל רברבין צלל במים אדירים, ועלה מרגניתא דלית ביה טימי, עקר הרים וטוחנן זו בזו בחריפות ובקיאות, והיה בקי בכל הש״ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, הכל היה כשולחן ערוך לפניו, כאשר העידו עליו תלמידיו גדולי הדור, אשר ישבו כסאות למשפט בקהילות גדולות, וכאשר נראה מתוך חבוריו הקדושים אשר הניח אחריו. והנה הקב״ה ברוב רחמיו וחסדיו הקדים רטיה למכתי, ארבע שבועות טרם נכבה נר אלקים ועלה אבא מורי זצוק״ל לשמים, השיא את בתו היא אחותי הרבנית הצדקת מרת ייטא תחי׳ לכבוד גיסי הרב הגאון הצדיק האמתי מו״ה מרדכי זצוק״ל אב״ד דק״ק גריידיץ, וצוה לו טרם אשר נתבקש לישיבה של מעלה לאמור:

„שים נא עינך ולבך על בני יחידי ולא מפני שאתה חתני בעל בתי רק זכור כי למדת אצלי שמונה עשרה שנה. וגיסי הצדיק יותר מאשר צוה לו אבי עשה עמי, והיה לי לאב ממש, ומנעורי לתלמוד תורה גדלני, ועוד היה לי למורה גיסי הרב החריף הצדיק מו"ה יעקוב וצ"ל דיינא רבא דק"ק פוזנא, אשר למדתי אצלו איזה שנים, והורני דרך ד' בדרך הישרה, כי היה חריף גדול, בעל סברא ישרה עצום מספר, וכאשר הגעתי לפרק נשואין, זבד טוב זבדני ה', אשה צדקת ובעלת חכמה מפורסמת מרת אסתר תחי' בת איש צדיק תמים, מיחוסי ארץ מחצבתו מו"ה אהרן קוטנר זלה"ה. שנים עשר שנה ישבתי בביתם וכל ישעם וחפצם היה כי אלמוד בלי דאגה, וגם כשנתקבלתי לאב"ד בעיר מולדתי שוורזנץ, קהלה מפוארה מלאה תורה ויראה גם אז היתה פרנסתי מצומצמת מאד, והטיבו אתי חמי וחמותי ז"ל וסעדו אותי בכל כוחם, ואף בדורות הקודמים היה אחד מני אלף אוהבי תורה כמותם. אחרי זה נתקבלתי לאב"ד ק"ק לינטשיץ, קהלה מהוללה, אנשים יראים ושלמים, לומדי תורה ומחזיקי תורה ומשם ה ר מ ת ה. בחסד ה' עלי שמו אנשי ק"ק גלוגא רבתי, אשר היתה מעולם קריה עליזה מלאה חכמים סופרים ואנשי שם, את עיניהם עלי, להושיבני ברום המעלות על גפי מרומי קרת. ותהלה לאל הייתי רועה צאן קדשים אלה שלש עשרה שנה, עד אשר הביאני ה' הלום ק"ק ברסלוי הבירה, עיר גדולה לאלקים, כרכא דכולא ביה. ואין לי רק לשאת תפילה וכפי פרושות השמימה: אנא ה', כאשר יקרה נפשי בעיניהם כן תיקר נפשם בעיניך."

כך בערך מתאר רבי אברהם טיקטין בעצמו את פרשת חייו, והוא מוסיף לבסוף כי היה לו בן צעיר מופלג שנון וצדיק בשם גדליה וצ"ל, אשר נפטר בהיותו צעיר, ונשמתו עלתה השמימה בהיות ספר „של"ה" הקדוש בידו, וחכמי עיר שוורזנץ הסכימו להספידו בחול המועד כדין „חכם בפניו". הספר „פתח הבית" נדפס כאמור בחייו והובא לדפוס על ידי בנו הצעיר רבי משה טיקטין, שמביא בסוף הספר קצת מחדושי אחיו הגאון רבי זלמן טיקטין, אב"ד דק"ק ברסלוי והמדינה, שבא להוכיח את הגאון רבי צבי הירש אב"ד פיטרקוב, בעל „ברית אברהם", ואת הגאון רבי צבי הירש, אב"ד המבורג־אלטונא, בעל שו"ת „תפארת צבי", שלפעמים השיגו על דברי ה„פתח הבית", שדבריו הם עמוקים בלי שעור, ואם הוא מציין באיזה מקום „עיין שם", הרי צריך לעיין היטב כי כתב בקצרה ובעמקות, ובלי עיון רב אין להשיג את רעיונותיו".

זוהי עדותו של בנו על דרך לימודו של אביו, אולם זקני לינטשיץ סיפרו את הדברים הבאים, ששמעו מפי רבי חיים אורבך: אחרי שעזב רבי אברהם טיקטין את שוורזנץ, הגיע לברלין בדרכו, ונשאר כמה שבועות בברלין עד אחר יום כפור. בליל יום הכפורים התפלל בבית־הכנסת הגדול, וכרגיל היה בא יורש־העצר הפרוסי לכבד את הקהל היהודי ולבקר אצלם בבית־הכנסת בליל יום הכפורים, ובראותו את הרב רבי אברהם טיקטין, שהיה יפה־תואר ובעל צורה להפליא, ואחר ששוחח

עמו מלים ספורות, אמר הנסיך: „הייתי מאחל לעצמי רב כזה לבירת אשכנז היא ברלין". ומכיון שברלין היתה אז חסרה רב, באו במוצאי יום הכפורים פרנסי העדה וראשיה ובקשוהו לקבל עליו את משרת הרב וסיפרו לו את דברי הנסיך. מיד קפץ רבי אברהם ממקומו ואמר: „אני אתמנה על ידי גוי? הדבר לא יקום ולא יהיה!" ונסע משם למרות כל ההפצרות. וכשהגיע ללינטשיץ נתקבל בכבוד מלכים; חודש ימים נמשכו החגיגות לרגל ההצלחה של בחירת גאון בעל שעור־קומה כמוהו לעירם.

הגאון רבי אהרן יחיאל, אב"ד באיזביץ, מתלמידיו של הגאון רבי חיים אירבך, בעל „דברי משפט", סיפר: הגאון רבי חיים אורבך למד בשוורזנץ ביחד עם הגאון רבי אברהם טיקטין. פעם אחת הלכו לטייל לפנות ערב מחוץ לעיר. משהגיע זמן מנחה עמדו שניהם להתפלל, כל אחד תחת עץ אחר. אחר תפילת שמונה־עשרה אמר הגאון רבי חיים לבעל „פתח הבית": כעת נתגלה לי בתפילתי כי לימים יבואו יתגדל שמך מאד בעולם, והיה כאשר ייטב לך אל תשכח גם אותי. והנה נקרא הגאון רבי אברהם טיקטין לכהן בגלוגא רבתי, וראשי קהילת לינטשיץ מצפים לאמרי פיו של רבי אברהם, שיחליט את מי יש למנות במקומו. וגיסו של רבי אברהם טיקטין היה למדן גדול, ועל־כן הפצירה בו אשתו, שיציע את אחיה לרב במקומו. ענה לה הגאון רבי אברהם: אחר שנתקיימו דבריו של רבי חיים אורבך, הרי הדבר הוא מן השמים, שרבי חיים יהיה לרב בלינטשיץ במקומי. ואמנם לפני נסיעתו קרא לראשי העיר ואמר להם, שבליסא נמצא גאון וצדיק ושמו רבי חיים אורבך, תמנו אותו לרב במקומי, והוא בצדקתו יגן על העיר ועל תושביה. וכן עשו כפי שיסופר להלן. אולם כדי להשלים את תיאור דמותו של אותו גאון וצדיק, כדאי לספר את מה שאירע אחר־כך.

* * *

בעת ההיא, בשנת תקע"א, הגיעו אנשי קהילת אייזנשטט שבארץ הונגריה, עיר מולדתו של הגאון רבי עקיבא איגר, לעיר פוזנא וכתב רבנות בידם ובקשה בפיהם, שיאות הגאון לעזוב את פוזנא וישב על כס הרבנות בעיר מולדתו אייזנשטט. כשנודע הדבר לראשי הקהילה בפוזנא, פנו אל גדולי הדור שישפיעו על הגאון רבי עקיבא איגר לחזור בו מהבטחתו לאנשי אייזנשטט. בין השאר פנו גם אל הגאון רבי יעקב, הרב מליסא, להגאון אב"ד הלברשטט, להגאון אב"ד ברלין, אולם כל פניותיהם לא הועילו. החליטו איפוא ראשי קהילת פוזנא לפנות אל הגאון רבי אברהם טיקטין, אב"ד לינטשיץ, כי ידעו שלבעל „פתח הבית" יש השפעה גדולה על הגאון רבי עקיבא. מחמת חשיבותם ההיסטורית אני מעתיק כאן את המכתבים כלשונם.

ב"ה פה ק"ק פוזן יום ד' י"ט שבט תקע"א לפ"ק, יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים לאמ"ו, שר התורה, ארך האברה, חכמת פניו תאירה, ה"ה מעלת כבוד ויקר תפארת ישראל, ראש גולת אריאל, איש חי רב פעלים

מקבציאל, הרב רבינו גאון הגאונים, פאר העתים, חמדת הימים, ראש בשמים, המאור הגדול מאיר עיני הגולה, החכם הכולל אין גומרין עליו את ההלל, המפורסם לשבח בתורתו ובמע"ט, לתורתו הכל תאבים, מרביץ תורה לרבים, שמו הקדוש הכל מפארים ומשבחים, מוה"ר אברהם נר"ו יאיר לנצח.

הנה באנו בשורותיים הללו עבור כי בלתי ספק נודע איך שעלה במוסכם אצל אמ"ו הגאון והחסיד המפורסם רשכבה"ג כבוד מו"ה ע"א נ"י, אב"ד שלנו לצאת מאתנו וליסע לק"ק אייזנשטט עיר מולדתו במדינת הגר על הקיץ הבע"ל. ובהיות שהקיץ ממשמש ובא ולא קם בנו עוד רוח לכל אנשי קהלתנו ולכל אנשי המדינה שבמחוז הזה, וקשה עלינו מאד הדבר הזה, אחרי שכבוד אדמ"ו נ"י הנ"ל ישב אתנו ערך זה עשרים שנה, ות"ל אהבנו אותו אהבת עולם. ולא נפקד מאתנו איש אשר יהרהר אחריו בשום דבר, ואם כי ארץ הגר ילדה אותו, ארץ מדינה זו גדלה שעשועיה, ומיום שהגיע לכלל י"ג שנה ועד עתה, ה' יאריך ימיו ושנותיו, דוה לבנו בקרבנו בזכרנו יציאתו מאתנו, ובקושי גדול יהיה אפשר לנו לקבל רב אחר אשר ימלא את מקומו כפי מבוקשנו וכפי הראוי לנו, כי מחוץ למדינה הוא נגד דינא דמלכותא, ומדינה זו היא במתי מעט, והגאונים אשר יושבים על תפארת כסא מלכותם, מלכי רבנן, הנה לא יעתיקו מקומות מושבותם, ואם חס ושלום יהיה הכסא פה פנוי אפילו רק על ימים אחדים בלי רב ויתפרד החבילה, החזקת הישיבה, יקולקלו כמה דברים מתוקנים שתיקן לנו אדמ"ו הגאון אב"ד נ"י, וגם אדמ"ו הגאון אב"ד שלנו אחרי שמדברים אתו פעם אחרי פעם ומרככים לבו הטהור חזינו לדעתו, ומחשבתו ניכרת שהוא חפץ להשאר אתנו וקשה לו מאד לעשות עקירה מקהלתנו וממדינה זו, אחרי שרואה בעינו הפקוחה גודל הקלקול הנ"ל אשר יסתעפו מזה.

לזאת מחויבים אנחנו לעשות כל התאמצות שבעולם ולא נניח לעקור אותו מאתנו ואף אם יהיה ההכרח בחזקה לנתק מוסרות ועבותות העגלות אשר ישאוהו עליו, וכלל דבר שאמ"ו נ"י שלנו לבו נוקפו שכבר נענה להם ראשו למנהיגי ק"ק א"ש בהבטחה לבוא אצלם. אי לזאת יעצנוהו כליותינו להשתפך תפילתנו לפני רום הדרת כבוד גדולתו, שכבוד הגאון נ"י ימחול להעריך מכתב מול הדרת כבוד אדמ"ו נ"י הגאב"ד שלנו לרכך לבבו הטהור להשאר אתנו אשר זכות רבים תלוי בזה, ולהבטיחו להשתדל גם כן אצל אנשי ק"ק א"ש שלא יתרעמו עליו, ולסלק כל חששות. הלא חכמתו כחכמת מלאך אלקים, ובקי בטוב לרכך לבבו ולסלק תרעומות אנשי ק"ק א"ש, כדי שיהיה נחה וגם שקטה דעת אדמ"ו נ"י הגאב"ד שלנו. ובבקשה לשמוע אותנו מהרה באמרותיו הקדושים ע"י בי דואר המוקדם למלאות רצוננו לכבוד שמו יתברך ולכבוד התורה, ד' יתן שיהי זכותו מעיר לעזור לנו שישאר אמ"ו נ"י הגאב"ד שלנו אצלנו

לאריכת ימים ושנים, ומה רב טוב שכרו בזה ובבא אם יגולל זכות כזה על ידו.

ובקידה והשתחויה נסיים אנחנו ראשי פקידי העדה

בנימין בר"ל שמואל ב"ר אברהם מאיר ברה"ל.

הגאון רבי אברהם טיקטין נעתר לבקשתם וערך מכתב להגאון רעק"א והפציר בו שישמע לבקשתם של ראשי קהילת פוזן. וזה נוסח המכתב, שכתב הגאון רבי עקיבא איגר אליו:

ב"ה יום א' כ"ה אדר תקע"א

שלומים מרובים לכבוד אוהב נפשי ורב חביבי, הרב הגאון הגדול האמיתי, בוצינא דנהורא, נר ישראל, עמוד הימיני, פ"ה המפורסם מו"ה אברהם נ"י.

יקרת מכתבו הגיענו היום הזה, רבות שבעתי עונג בראותי כי זכרוני לפני כבודו לשקוד בתקנתי ולתקנני בעצה טובה מלפניו. ולאשר רואה אנכי כי הרבה נביאים מתנבאים בסגנון אחד. גאוני זמננו, מעכ"ת נ"י והגאון מליסא, ראוויטש, הלברשטט, ברלין, שטוב יותר להשאר פה, הסכמתי בדעתי שלא לעבור על דעת רבותי באם אנשי ק"ק א"ש ימחלו לי על דבורי, וכאשר הזכיר מעכ"ת נ"י במכתבו שברצונו לכתוב לשם באם ארצה בזה, טוב אם ימחול כ"ת להקדים בזה במה דאפשר,

ידידו או"נ הדוש"ת מעתיר לד' לחזקני לעבודתו ולתורתו ולא אכשל בדבר הלכה ח"ו.

הק' עקיבא גינז מא"ש.

בדבר יתמי ר"ל ז"ל שלחתי העתק מכתבו לק' פרשבורג ועדיין לא השיבני דבר אכתוב להם תיכף ומיד לזרזם להשיבני מלא דבר.

דבריו עשו פרי גם אצל הגאון רבי עקיבא איגר וגם אצל קהלת א"ש, כשם שדברו היה מקובל בכל קהלות ישראל שבאותם הימים.

והרי לפניכם מכתב אחר המעיד עד היכן העריצוהו כל גאוני דורו:

בעזהי"ת יום א' כ"ה ניסן תק"פ

ברכות לראש צדיק, יסוד עולם, מאיר לארץ ולדרים, בספריו הנכוחים. אבן בוחן, אבן פנה. ידיד נפשי הרב הגאון האמיתי, פאר הזמן, נזר החכמים, עמוד הימיני, פטיש החזק, כבוד קדושת שמו וכו' אברהם נ"י.

אחד"ש לשמו ולזכרו תאות כל נפש, הנה אם אמנם קשה עלי מאד להטריח אותו צדיק יסוד עולם, ידידי הגאון "י, לאשר ידעתי רוב טרדותיו וחלישת מזגו, אך ידעתי מרוב טובו וצדקתו בניו החריפים נ"י אשר מדרכם להיטיב אמרתי ענותו תרבני ורוח מבינתו יענני סלחתי, כי אין לי כח לעצור הדברים ולא אוכל לחשות מלספר גודל הצער שיש לי מאחותי הצנועה תחי' שהיא אלמנה מבעלה שהיה ממשפחת רם ועשירה גדולה ובאלמנותה היתה יושבת אצל בנה הנוכחי מו"ה יעקב מאיר נ"י והיו מתפרנסים בכבוד ונגעה בהם יד ד' אשר בשנה העברה נשרפה ביתם ורכושם בק"ק בורשטין, מקום מושבם, ויצאו ערטלאי, אקרא מלא הרועים לעזר ולסעד בכל מה שאפשר, וכהקמת נפשות יחשב שיהי' יכולים להחיות נפשם, ולאשר קרבי יחמרו ויהמו אנכי באתי עד הלום לבקש מאת מלכי רבנן.

כה דברי ידיד נפשו הדורש שלומו באהבה עזה

הק' יעקב החו"פ ליסא.

ולבניו החריפים שלום וישע רב.

* * *

מכתבים אלה מפיצים אור בהיר ומורים עד היכן היה הגר"א טיקטין נערץ ומקובל על כל הקהלות ודבריו היו נשמעים בכל תפוצות ישראל. — על שער ספר „פתח הבית" שנדפס בשנת תק"פ בדיהרנפורט רשום: „ספר 'פתח הבית' מאת רבה דעמיה, מדברנא דאומתיה, אדוננו מורנו ורבנו, נזר ראשנו, צבי תפארתנו, הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ, אור ישראל ותפארתו, מאור הגולה, נר ישראל, עמוד הימיני, פאר הדור מוהר"ר אברהם אב"ד ור"מ בקהילות קדושות במדינת פולין ובק"ק גלוגא רבתי וכעת אב"ד ור"מ דק"ק ברסלוי והמדינה. — כלומר: כך תיארוהו כשהיה בחיים. בחלק שני, שנדפס בקראקא בשנת תר"ן על יורה דעה, רשום בשער: „איש אלקים, אביר הרועים, שר התורה, אבי התעודה, מאיר עיני הגולה, נשיא ישראל והדרו, קדוש ישראל ואורו, מרנא ורבנא אברהם זציקלה"ה, בן הרב הגאון רשכב"הג מרן גדליה טיקטין — אבד"ק לינטשיץ, גלוגא רבתי, אב"ד ור"מ דק' ברסלוי והמדינה."

ספרו זה על „יורה דעה" נכתב בשולי העמודים של ספר ה„יורה דעה" שבי למד, ולכן נאמרו בו הדברים — בנגוד לספרו הגדול שנדפס בדיהרנפורט — בקצור נמרץ. יש בו הערות קצרות וחריפות קולעות אל המטרה, המזכירות את ספרי הראשונים ז"ל. — בשנת תר"ע נדפס ע"י הרב נפתלי וירושבר זצ"ל ספר „דבר בעתו" מאת הגר"א טיקטין, ספר גדול על מסכת פסחים ועל רמב"ם וש"ע הלכות

פסח. הרב הצדיק נפתלי וירשובר זצ"ל התייחס למשפחתו של מחבר „פתח הבית" וכתב בשער הספר: „מכבוד רב האי גאון האמיתי רשכבה"ג, צדיק יסוד עולם, גדול בעומק ההלכה, ושם לו בחריפותו ובקיאותו הנפלאה, כל בית ישראל נשען עליו, בוצינא דנהורא, המקובל האלקי מו"ר אברהם טיקטין וי"ע ועכי"א ר"מ ואבד"ק שוורזנץ, לינטשיץ, גלוגא רבתי, ברסלוי והמדינה".

ואלה חיבורי טהרה אשר חיבר:

א) „פתח הבית" על כ"וכ סוגיות הש"ס (נדפס בדיהרנפורט שנת תק"פ).
ב) „הר הבית" על הרמב"ם וכמה מסכתות השייכות לזה (נדפס בווארשא תרנ"ע).
ג) „הר הבית" על הלכות מלוקטות מהרמב"ם, שו"ע או"ח, הלכות ציצית.
ד) „דבר בעתו" על מסכת ראש השנה, יומא, סוכה.
ה) „דבר בעתו" על מגילה, ביצה, שקלים, חגיגה וכו'.
ו) „מקור הברכה" על מסכת יבמות.
ז) „מקור הברכה" ח"ב על מסכת כתובות.
ח) „מקור הברכה" ח"ג על מסכת קדושין.
ט) „מקור הברכה" ח"ד על מסכת גיטין, סוטה.
י) „מקום המשפט" על מסכת בבא קמא.
י"א) „מקום המשפט" ח"ב על מסכת בבא מציעא.
י"ב) „מקום המשפט" ח"ג על מסכת בבא בתרא.
י"ג) „מקום המשפט" ח"ד על מסכתות עבודה זרה, מכות.
י"ד) „ברכת אברהם" על שו"ע „אבן העזר", הלכות אישות וקדושין.
ט"ו) „ברכת אברהם" ח"ב על אבן העזר, הלכות כתובות וגיטין.
ט"ז) „דבר המשפט" על שו"ע חושן משפט ח"א.
י"ז) „דבר המשפט" ח"ב על שו"ע חושן משפט ח"ב.
י"ח) „חוקר לדעת" על שו"ע יו"ד ח"ב (חלק מחיבור זה נדפס בקראקא בשנת תר"נ).
י"ט) „פנות הבית", שו"ת בד' חלקי השולחן ערוך (חלק מהן נדפס בווארשא בשנת תרמ"א).
כ) „דעה לחוקר" על מסכתות השייכות ליורה דעה ח"ב.
כ"א) „מפתן הבית" על תרי"ג מצוות.
כ"ב) שו"ת ר' אברהם.
כ"ג) „לקוטי חדושים" במקומות מפוזרים בש"ס ופוסקים.
כ"ד) „גינת הביתן" דרושים בתוכחת מוסר.
כ"ה) „גינת הביתן" ח"ב, דרושים בתוכחת מוסר.
כ"ו) „גינת הביתן" ח"ג, דרושים בתוכחת מוסר.
כ"ז) „גינת הביתן" פירוש על התורה.

רוב כתבי היד נמצאו בידי הגאון הצדיק רבי נפתלי וירושבר; הוא היה מוכן למסרם לכל מי שירצה להדפיסם — חנם אין כסף. כמה מספריו נדפסו במשך הזמן, והשאר אבדו בעוונותינו הרבים בחורבנה של קהילת ווארשא המעטירה ע"י הצורר הנאצי ימ"ש בשנים ת"ש — תש"ד, שבהן שפך ד' חמתו על יהודי ארצות אירופה ונתנה רשות למשחית שלא להבחין בין טוב לרע. ד' יגדור פרצותינו במהרה.

וכדי להבליט את יחסם של בני־דורו אל הגאון בעל „פתח הבית" אעתיק כאן את נוסח כתב הרבנות של קהילת ברסלוי, שנמסר לידי הגר"א טיקטין ונדפס בראש הספר „דבר בעתו".

בעזר השי"ת, שליט בעולמו, יחון ממרומו ויצו שלומו, טובו וחסדו, ירבה כבודו וירים הודו לאברהם עבדו. צבי חמדת ישראל רכבו ופרשיו. שר תורת יקותיאל, מבחר שלישיו. מעין חכמה, משכן צדקה. אוצר כל כלי חמדה, תומתו מי ימלל, ענוותן כהלל, מדת טובו על כל הלל. החריף ובקי, משנתו קב ונקי, חסידא ופרישא, בוצינא קדישא, רבן של כל בני הגולה תור אדם המעלה, ה"ה הרב המאור הגדול, גאון תפארת ישורון נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה אברהם נ"י לפני שמש ינון שמו ומאד ישגא שלומו. א"ס.

אנכי שלומי אמוני ישראל ק"ק ברסלוי, עיר ואם שלעזין המדינה, מבורכת ד' היא. מן היא והלאה יושבת שקט ובטח. בה שופעת עושר כבוד וגדולה כיד ד' הטובה, בה יראת אלקים שלטת בלב יושביה, ואמונת אבותינו, אזור חלצינו, גם תורת ד' בקרבה, רבנן ומוקירי רבנן. ועליא דמקיימין איתכליא, בה משכן החסד והצדקה, ומדת הרחמים והחנינה, שם בית לה סביב סביב, מנהיגיה אנשי אמת וצדק, שוחרי טובת הכלל, על יתום ואלמנה ירחמו, וידי עני ואביון יחזיקו, ומיום הווסדה ישבו על כסא משפטה גאוני ארץ, חסידי עליון, אשר מבאר תורתם השקונו, ובאורחות חיים הדריכונו, והאחרון מורנו ורבנו גאון תפארתנו ורוח אפנו עזב את הארץ זה ימים לא כבר ואנחנו שוממים, השמש באה לנו, ועל זריחת שמש חדשה, אשר צדקה ומרפא בכנפיה, שאפה נפשנו וכלות עינינו, לאור עוד באור פני מלך רבנן. והתאספנו יחד לכבוד ד' ותורתו ולמען אשרנו לבחור חד מן הקדושים אשר בארץ, אשר נתן בלבו רוח חכמה ומשפט, רוח בינה ודעת ויראת ד', אשר על פיו נצא ועל פיו נבוא. ולא תהיה עדת ה' בלי רועה. והנה רוח ד' דבר בנו ומלתו על לשוננו, כולנו כאחד עינינו ואמרנו: אחרי שמענו את שמע אדוננו מורנו ורבנו לשם ולתפארת, ואחרי אשר ראינו את כבודו ואת גדלו, אין נבון וחכם ממנו, הוא יהיה לנו לראש ואב, מורה משפט וצדק, מפיהו תצא תורה לנו ובכל צדקתו נחיה. ועתה אם יש את נפש אדוננו מורנו ורבנו לעשות עמנו חסד וצדקה, חיש מהר יבוא מלאך ד' וישב על כסא מלכות התורה והתעודה. ואנחנו נחלץ

חושים לצאת לקראת מעלתו הקדושה ולהביאו אל מקום משכן כבודו אשר הכינונו לו, ושם נגילה ונשמחה בטוב אלקים אשר הגדיל לעשות עמנו.

* *
*

ואלה המשפטים. כללות ופרטים. הושמו בינותינו, ביניני ובין אדוננו:

א) ראשית דבר נשיא ד' יהיה בתוכנו אב"ד ור"מ דקהלתנו יצ"ו, ומבלעדי דשיתו בל יפצה איש פיהו לדרוש ברבים באחד מבתי הכנסיות אשר ישנם פה.

ב) קיימנו וקיבלנו עלינו לתת ארוחתו ארוחת תמיד, סכום שבע מאות וחמישים ר"ט מדי שנה בשנה חלף עבודתו עבודת הקודש, ונוסף ע"ז מאה וחמישים ר"ט לשכר דירתו, וגם שנים עשר ר"ט למתנה עבור שני דרשות משבת הגדול ושבת שובה.

ג) מכסף רח"ש יקח אדוננו מורנו ורבנו הגאון אב"ד נ"י חלק אחד כפי תקון קהילתנו יצ"ו, וממעות בטילה בעניינים שיש כח ביד בי"ד להזדקק להם יקח אדמו"ר חלק בראש.

ד) אדוננו מורנו ורבנו הגאון אב"ד נ"י בכבודו ובעצמו יסדר כל סדור קדושין, גיטין וחליצות; אמנם גם אחר יזכה בזה אם בעל החתונה יבחר בו, בשאילת רשות והירמנא מהרב הגאון אב"ד נ"י, וח"ו איש לא ימרה את פי קדשו.

ה) סמיכת כל איש לקרותו בשם מורנו או חבר מהיום והלאה, אך הגאון אב"ד תהיה לו.

ו) כל דבר הכשר לכל דבר שיהי' לא יקום ולא יאמן אם לא נתקיים ולא נתאמת מאת הגאון האב"ד נ"י.

ז) בכל שבת קדש חיוב על בית הכנסת „לנדשול" לקרות הגאון אב"ד לעלות לת"רה: שלישי לקרואים. ואחר אשר יהי' בנוי ביהכנ"ס הקהלה בעזהי"ת גם שם יהי' החיוב הזה.

ח) מקום קבוע לתפילה יהי' לגאב"ד נ"י בביהכנ"ס „לנדשול" ברוח מזרח סמוך ממש לארון הקודש, וכן יהי' לו בביהכנ"ס הקהלה, וכן ינתן לזוגתו הרבנית תחי' מקום בביהכנ"ס הנ"ל לפי רב כבודה וגודל מעלתה.

ט) הגאון האב"ד יפטר מכל המסים והארנונות בהשתדלות אלופי הקהל יצ"ו.

י) ועל אדוננו מורנו ורבנו הגאב"ד נ"י להיות עיניו פקוחות על כל דבר יראת השם ולגדור פרצות ככל יכולתו. הוא ינסה את השוחטים וכל הדבר הקשה יביאון אליו. ובפרט שאלת הריאה. גם כל שאלת נשים לפניו תבואנה, ועליו לדרוש בכל שבת הגדול ושבת שובה, וער"ח ניסן לכבוד החברא קדישא, גם ללמד כל יום שיעיר קבוע את התלמידים המתנדבים ללמוד, וכל ש"ק להכנס לביהכנ"ס „לנדשול" לתפילת מוסף.

ואחרי דברי היושר והאמת האלה נישא לבבנו אל כפים אל אל בשמים שישלח מלאכו לשמרו בדרך אשר ילך בה ויביאהו שלום ושלם בתוכנו, יהי נועם ה' עלינו

ועליו ונשמחה בו והוא ישמח בנו ותהי מנוחתו כבוד, השקט, בטח ושאנן מעתה ועד עולם, אמן סלה.

ולתוקף ולקיום כל הכתוב והרשום פה, באנו על החתום נחנו פרנסי ומנהיגי קהלתנו יצ"ו לקיים כל דבר בעזהי"ת. נעשה פה ברסלוי יום א' ערב חג הסוכות תקע"ז לפ"ק.

* * *

בין מכתבי הברכה שקיבל, בקבלו את הרבנות בברסלוי, מעניין מכתב אחד מאת הגה"צ ר' דוד פולאק לנדו אבד"ק דרעזדען, שהוא כותב בין השאר: "לאח נפשי, הרה"ג תפארת ישראל, עטרת הרבנים והדר הרועים, נר ישראל, עמוד הימיני, פ"ה, מוהר"ר אברהם נ"י... מי יתן שיהיה הדור לפי הפרנס. עשיתי היום פדיון נפש היקרה שלך והעתרתי בעדך בלב נשבר ונדכא, ואלקים לא יבזה ואת ראי ה' יכבד, וזאת אות הברית אשר כרת ביני ובינו שמורה כבבת עיני, כרע כאח לי, כחותם על ימיני. ...לבי אומר לי שיהיה קל בעיניך לחונן את פני העיר למען ישמח אחיך הנקשר באהבתך שאינה תלויה בדבר, זו אהבת דוד הק' ב"ב"מ לנדא."

דברי הגר"א טיקטין מובאים בספרי הפוסקים ועיין ב"פתחי תשובה" במקומות רביב ובסימן ל"ג אות ח': "ועיין בספר "פתח הבית" מהגאון מוהר"ר אברהם טיקטין ז"ל סימן י"א". כפי שכבר כתבנו נפטר גאון ישראל זה בשם טוב בעיר ברסלוי בכ' טבת שנת תק"פ. מספד מר נשא עליון הגאון רבי יעקב מליסא, בעל "חוות דעת". ההספד נדפס בספר "נחלת יעקב".

פרק ג׳

רבי שלמה זלמן מגולי ספרד — תקון חצות עם ירמיהו הנביא — רבי חיים אורבך — רבי עקיבא איגר ורבי חיים — האגדות על רבי חיים ודורו — כיום כפור מתפטר מהרבנות — אבי העניים והאומללים — תולדותיו ומחותניו של רבי חיים — פטירתו וההספד עליו.

עם גירוש ספרד נתפזרו אלפי נפשות מישראל לכל רוחות העולם ורבים מהם נקלטו על ידי הקהילה הגדולה והמפורסמת אמסטרדם, שהיתה משענת ומגן לגולים והמגורשים. בין המשפחות אשר הגיעו לאמסטרדם היתה משפחה אחת של צדיקים נסתרים, שנסתלקו בדמי ימיהם מרוב צרות, סבל ויגע והשאירו אחריהם עלם צעיר, שבדרכי נדודיו הגיע לעיר ואם בישראל: פוזנא. שמו של העלם היה: שלמה זלמן.

והעלם מתנהג בפרישות וחסידות, מתבודד ומצניע לכת, יושב יומם ולילה מסוגר בתוך ד׳ אמות של הלכה. בעיר מתלחשים על דרכי העלם המוזרים, אומרים שהוא גאון ואיש אלקי קדוש מאד, אולם מפיו אין להוציא שום דבר.

ובימים ההם הגיע לפוזנא ונתקבל לרב הגאון רבי נפתלי כ״ץ, בעל „סמיכות חכמים״, מפורסם בדורו כחכם גדול ומקובל אלקי. לגאון האב״ד היה בי״ד, שהשכינה לא זזה משם. בין חברי בית־הדין נמנה הגאון המפורסם בדורו רבי אליקים ג״ץ. חברי בי״ד ראו בשקידתו המפליאה של רבי שלמה זלמן הצעיר, שאפילו את ארוחותיו אכל בבית־המדרש ולא מש מאהלה של תורה. הגאון רבי אליקים ג״ץ השתוקק מאד ליתן לו את בתו לאשה, והוא הציע את העניין לפני הבחור עצמו, מאחר שלא היו לו קרובים או גואלים. רבי שלמה זלמן לא רצה לשמוע דבר בעניין זה, כי טען טענת בן־עזאי: חשקה נפשי בתורה והנישואים יבטלוני מלימודי. אולם הגאון רבי אליקים ג״ץ הבטיח לתת לו חדר מיוחד וארוחת־עולם על שולחנו, באופן שיוכל לעסוק בתורה כאוות נפשו בלא שום דאגה והפרעה. אחר השתדלות מרובה גם מצד הגאון רבי נפתלי כ״ץ נתרצה העלם לשידוך. והגאון רבי אליקים קיים את הבטחתו במלואה.

והנה פעם באה אשתו וסיפרה לאביה שבכל לילה בחצות עוזב בעלה את הבית למשך כמה שעות ואח״כ הוא חוזר לביתו. הדבר היה לפלא בעיניה ולא הרהיבה עוז בנפשה לשאול אותו על כך, כי ידעה שאדם קדוש הוא. אולם כשסיפרה את הסוד לאביה, הלך הגאון רבי אליקים ג״ץ וסיפר על העניין להגאון רבי נפתלי כ״ץ האב״ד. אז הוסכם ביניהם, שבלילה הבא כשיצא האברך מביתו ישמרו על צעדיו הגאב״ד והגאון רא״ג ביחד עם הפרנסים. וכך עשו והלכו אחריו עד שנתרחקו מרחק רב מן העיר. והנה נעצר שלמה זלמן בדרכו, כיבה את המנורה שהחזיק בידו ונכנס למערה

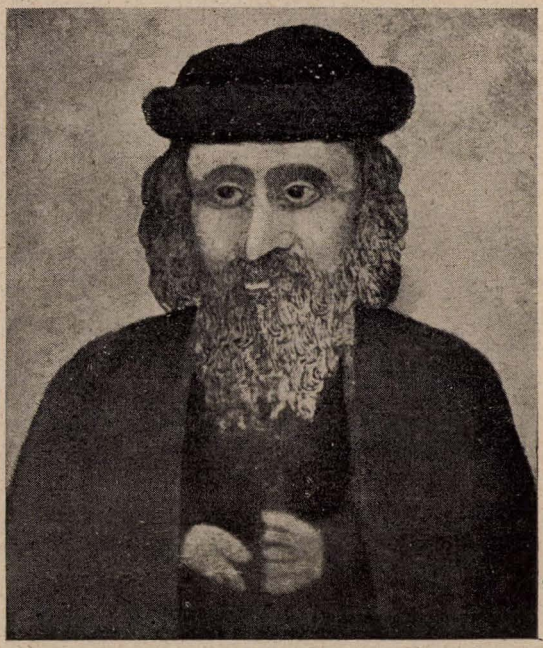
עמוקה ולתמהונם הגדול של שני הגאונים בקעו מן המערה שני קולות בוכים ומיללים על חורבן בית־המקדש. כשיצא ר׳ שלמה זלמן מן המערה ניגש אליו הגאון רבי נפתלי כ״ץ ואמר: גוזרני עליך בגזירת מרא דאתרא שתגלה לי: מי היה בעל הקול השני ששמעתי? — השיב לו ר׳ שלמה זלמן, שזה היה ירמיהו הנביא, אולם מן היום והלאה לא יבוא עוד מכיון שנתגלה הדבר. באותו מעמד ביקש מאת הגאב״ד, שבמשך כל ימי חייו לא יגלה את הדבר לאיש, והגאון מילא את בקשתו ולא גילה את הדבר לאיש עד יום מותו. — — —

מעולם לא התפלל בבית־הכנסת אלא ביחידות, וכשהפציר בו הגאון רבי נפתלי כ״ץ שיבוא לבית־הכנסת, עמד מאחוריו, כשהגיעו לברכת „יוצר אור״ אחז בטליתו של רבי נפתלי. החזיר הגאון את פניו אליו. הראה לו רבי שלמה זלמן שעל הבמה עומדים מלאכים, שרושמים כל שיחה שמדברים בבית הכנסת בין „יוצר אור״ לבין סוף התפילה. אמר לו אז הגאב״ד: איש אלוקי כמוך לא צריך לבוא לבית־הכנסת. והמתפללים ראו, שהגאון רבי נפתלי רעד כולו בדברו עם רבי שלמה זלמן. ומעניין שבספר „דברי משפט״ נאמר על רבי שלמה זלמן: „ערך תיקון חצות עם ירמיהו הנביא.״

רבי שלמה זלמן חיבר כמה חיבורים בנגלה ובנסתר. רק מעטים מהם נדפסו. בברסלוי בשנת תקצ״ז יצא לאור פירושו על ספר „קהלת״. בנו היה רבי מנחם אב״ד וראש ישיבה של קהילת פוזן. מגדולי הרבנים בימיו. בנו של רבי מנחם היה רבי יצחק איציק מדייני ליסא, חתנו של הגאון רבי חיים קרא, אב״ד לינטשיץ וליסא. הרבה אגדות נפלאות סופרו על צדקתו וישרו. בין השאר מסופר עליו שפעם באו גנבים לביתו בלילה. הוא שכב ואמר לאשתו בלחש, שלא תצעק ולא תפריע להם במלאכתם, שהרי אם הולכים באמצע הלליה לגנוב, ודאי הם עניים ולא יבוזו לגנב למלא נפשו כי ירעב. וכשלהרב יצחק איציק מליסא נולד בן, נתמלא כל החדר אורה. בן זה נקרא בשם חיים, על שם סבו הגאון רבי חיים קרא. הוא הוא הגאון רבי חיים אורבך, בעל „דברי משפט״, אב״ד של לינטשיץ ואבי משפחת אורבך המסועפת של רבנים, ששימשו ברבנות בעשרות קהילות בפולין.

רבי חיים גודל וחונך בעיר ליסא. צדקתו וישרו היו לתהילה בפי כל. כל גאוני ישראל, שלמדו יחד עמו בעיר ליסא, העריצוהו מאד. הגאון, בעל „חמדת שלמה״ כותב עליו בלשון זו: „הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם״ והגאון רבי עקיבא איגר אמר עליו: יש ברבי חיים ניצוץ מנשמת אברהם אבינו, כי במצוות הכנסת אורחים וצדקה אין דומה לו בדורנו.״ וכן הוא מכתירו בתואר: „הגאון הצדיק גאבד״ק לינטשיץ״. כבר בצעירותו נתמנה לאחד מדייני ליסא. ואחר־כך נתקבל לרב בלינטשיץ על פי המלצתו של הגאון רבי אברהם טיקטין, בעל „פתח הבית״, במקומו, כמסופר לעיל. רב גאון וצדיק זה העשיר את אוצר האגדות של קהילת לינטשיץ, כי קדושתו וצדקתו נתפרסמו במקומות המרוחקים ביותר.

רבי חיים אורבך זצ"ל בעל „דברי משפט"

בנו הגאון, בעל „דברי חיים", רבי יצחק איציק זצ"ל סיפר שבהיות אביו הגאון רבי חיים סמוך על שולחן חותנו ביחד עם הגאון רבי עקיבא איגר בא פעם הגר"ח אל רע"א בהצעה: שמע־נא, ידידי, אתה אוכל אצל חותנך וכסף הנדוניה שקיבלת מונח כאבן שאין לה הופכין, וכאן יש תלמיד חכם שירד מנכסיו ויש לו ילדים קטנים שמוטל עליי לפרנסם, ואילו נתת לו את הנדוניה שלך היית יכול להחיותו. לדעתי צריך אתה לתת לו את הכסף. הגאון רבי עקיבא איגר הביט עליו בתמהון וסירב להיענות להצעה מוזרה כזו. ואולם לאחר שרבי חיים לא הרפה ממנו ולא פסק מללחוץ עליו, השיב לו רבי עקיבא מתוך רוגז: „לאזוט מיך אב ניגעלט מיך נישט" (יניח לי ואל יפציר בי). — הרפה ממנו רבי חיים והלך לו. בשעה שתיים בלילה שומע רבי חיים דפיקות בחלונו. כשירד לפתוח את הדלת ראה את רבי עקיבא עומד בחוץ כשהוא רועד מקור. נדהם רבי חיים והכניסו אל הבית. לשאלתו: מה קרה? ענה רבי עקיבא: כשהלכתי לישון והתחלתי לומר לפני ברכת „המפיל": „שארי לי מארי לכל מאן דמצער ליה", נזכרתי כיצד ציערתי את כבודו ואמרתי ברוגזה: יניח לי. והנה הביאותי עכשיו את הנדוניה על מנת למוסרה לתלמיד־חכם, שכבודו הזכיר.

כשהשיא רבי חיים את בתו מאשתו השניה (שהיתה בת הגאון רבי יעקב שמחה לנדא, אב"ד קמפנא, בעל „מעון הברכות", ונכדת רבינו הש"ך זי"ע) אמר לה שהוא מבקש ממנה קודם החופה בקשה אחת: מכיון שאמך הכניסה לי רכוש גדול

את הכסף (כידוע נפטרה אשתו השניה בזמן לידת הבת. ולפי תקנת שו"ם אין הבעל ואני חילקתי את הכל ליהודים נצרכים, הרי אני מבקש ממך שתמחלי לי על שחילקתי ירדש את אשתו, אם היא מתה בשנה הראשונה לנישואיהם ועל־כן ביקש ממנה שתמחול לו על הכסף).

ידוע הדבר שכמה פעמים איחר רבי חיים לתפילת „כל נדרי". זה קרה כשבדרכו לבית הכנסת היה שומע קול תינוק בוכה אחר שהוריו מיהרו לבית־הכנסת ולא הספיקו להרדימו, היה עומד רבי חיים ומנענע את ערסת התינוק עד שיירדם.

* *
*

ומפי הגאון רבי חיים בירנבוים, מו"צ בלינטשיץ, שהיה נכדו של רבי חיים זצ"ל, שמעתי סיפור זה: פעם קרה מקרה כזה בעיר קולו. בחורה אחת הלכה בלילה בשעה מאוחרת מחוץ לעיר. ניגש אליה פלוני בחשכת הלילה, נתן לה מטבע ואמר לה „הרי את מקודשת לי". והיא לא ידעה מי הוא זה וקיבלה את המטבע. אולם כשחזרה הביתה נפל עליה פחד גדול. היה נדמה לה, שדופקים בלילה בחלונות. כמעט שיצאה מדעתה. באותה שעה כיהן כרב בקולו הגאון המפורסם רבי אהרן מקולו, בעל „בית אהרן". הרב יעץ להורים לנסוע עם הצעירה ללנטשיץ, אל רבי חיים, כי הוא איש קדוש ובעל לב רחמן. בוודאי יציל אותה מצרתה. הסיעו אותה ללנטשיץ בלוויית אנשים חשובים. כששמע רבי חיים את המקרה שאל אותה, אם יש לה עדיין המטבע שקיבלה. השיבה: יש. אמר לה: שימי את המטבע על השולחן. הוא צירף אליו את דייני העיר (ביניהם את ר' ישראל דיין, אבי זקנו של סבי ר' ישראל גציל קניג, מוהל בלינטשיץ) וביחד דנו בעניין זה על־פי ההלכה והסיקו: שהקידושין אינם תופסים. זתיכף אחר שהשמיע רבי חיים את פסק־הדין נעלמה המטבע מעל השולחן לעיני כל הנוכחים. אחר־כך נתן לה רבי חיים מזוזה שתענוד על הצוואר ואמר לה: אין זה קמיע, כי אני נגד כל מיני קמיעות, אבל מזוזה היא מן התורה ועל־כן גדול כח השמירה שלה. — —

פעם הביאו סוחרים יהודיים משי מפרוסיה, והקומיסאר תפסם והושיבם במאסר. בצר להם באו נשותיהם אל רבי חיים. לבש רב חיים את פרוותו והלך אל הקומיסאר. הלה לא רצה לדבר עמו. אמר רבי חיים: די לי שראיתיך. מיד אחר שעזב את הבית התחיל אפו של הקומיסאר להתנפח, ומרגע לרגע התנפח יותר ויותר. הרופאים שהוזעקו לא ידעו למצוא תרופה למחלה זו. אז נזכרה אשתו שהרב אמר: „די לי שראיתיך". היא דרשה, איפוא, מבעלה שילך לפייסו, כי ידוע שאיש קדוש הוא הרב. מיד הלך לבית הרב. משראהו אמר לו רבי חיים: „שפרו מעשיכם וברית לא תופר" — שחרר את היהודים והכל יחזור לקדמותו. אגב, אימרה זו היתה שגורה תמיד בפיו. היה פוזם אותה בינו לבין עצמו: „שפרו מעשיכם וברית לא תופר".

כשהיה בדעתו לשלוח את מישהו, ויהא זה אפילו ילד קטן, לאיזו שליחות, היה תמיד נזהר לשאלו אם אינו כהן, ואם שמע שהילד הוא כהן, מיד היה נסוג באימה ואימר: „וקדשת אותם". —

הוא תיקן בלינטשיץ, שלא יאמרו וידוי וי"ג מדות בכל יום אלא בעשרת ימי תשובה בלבד, כדי שלא יהא אדם רגיל בהם יותר מדי ויאמר את ה"אשמנו" בלא כוונה יתרה. תקנה זו הורחבה אח"כ על כל פולין הקונגרסאית וגם נכדו הגאון רבי מאיר אורבך, בעל "אמרי בינה", אב"ד של קאליש־ירושלים, הנהיג בקאליש מנהג זה. כמו־כן נוהג היה רבי חיים בליל יום כפור לפני "כל נדרי", קודם שפתח בדברי התעוררות, להתפטר מן הרבנות. ואחר שהקהל כולו קיבלו בקריאות: "יחי רבינו הגאב"ד" התחיל בדברי התעוררות, וכך אמר: חכמינו ז"ל אומרים: "רבי זירא הוי מיטמיר למיסמכיה" (רבי זירא הסתתר כדי שלא לקבל סמיכות לרבנות). "כיון דשמעיה להא דאמר (ששמע שאמר) רבי אליעזר אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו על כל עוונותיו, אמציה ליה נפשיה" — נחה דעתו וקיבל עליו את הרבנות בשמחה. — הכוונה היא: מכיון שתפקידו של הרב הוא לומר דברי תוכחה ורבי טרפון אמר שאין בדור זה מי שיקבל תוכחה מפני שאם יאמר המוכיח לאדם: טול קיסם מבין שיניך — ישיב לו הלה: טול קורה מבין עיניך, לפיכך לא רצה רבי זירא לקבל סמיכות לרבנות מאחר שלא יוכל לומר דברי־תוכחה לצבור. אולם אחר ששמע שרבי אליעזר אומר, שאין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו על כל עוונותיו — אין לו עוד לפחוד שמא יאמרו לו: טול קורה מבין עיניך, ויכול הוא, איפוא, לקבל עליו את הרבנות שהרי יוכל לומר דברי תוכחה לציבור אחר שהוא עצמו נקי מחטא. וכן גם אני: אחר ששוב קיבלתם אותי לרב, הרי נמחלו כל עוונותי ויכול אני, איפוא, לומר לכם דברי תוכחה. —

הגאון רבי גדליה טיקטין, אב"ד ברסלוי, בנו של הגאון בעל "פתח הבית", היה תלמידו של רבי חיים אורבך בלינטשיץ, שלשם שלח אותו אביו ללמוד. ובלינטשיץ היה אז ראש הקהל הגביר המפורסם שרגא פייביש, שהיה נקרא: "פייביש הגדול". — ר' פייביש זה שלח לבעל "פתח הבית" והציע לו שידוך עם בתו המלומדת. בעל "פתח הבית" השיב, שאם רבי חיים מסכים לכך, הוא יעשה את השידוך. אמר רבי חיים: גם אני מוכן להתחתן עם מחותן כזה. וכך נעשה נכדו של ר' חיים, הגאון בעל "אמרי בינה" חתנו של רבי פייביש הנ"ל. —

והגאון רבי גדליה טיקטין היה רגיל לספר עובדה זו מן הזמן שהיה סמוך על שולחן חותנו: יומיים לפני יום כפור הלכתי ברחוב והייתי לבוש בגדי משי יפה כאחד הנגידים. והנה נפגשתי עם הרב רבי חיים, שפנה אלי בלשון זו: גדליה, אבקש ממך דבר אחד, אבל תבטיח לי שלא תסרב למלא את מבוקשי. כששמעתי את הדברים הללו חשבתי בלבי: ודאי יבקש ממני נדבה הגונה, שכך היתה דרכו בקודש לסובב בכל ערב שבת את רחובות העיר ולקבץ כסף בשביל העניים והנצרכים. חשבתי: ודאי לא ידרוש ממני דבר שלא אוכל לקיים. אמרתי איפוא: אני מבטיח לא לסרב. אז אמר לי: אתה יודע, שבכל יריד אני הולך לשוק לקבץ כסף בשביל העניים, והשנה יהיה יום השוק בערב יום כפור. אבקשך, שהשנה תמלא את מקומי במצווה זו, ובשכר זה אתן לך "מפטיר יונה" במנחה של יוה"כפ, שהוא החזקה שלי, אתן לך איפוא את המפטיר במתנה. כששמעתי נדהמתי: כיצד אני, בנו של הרב מברסלוי וחתנו של גביר מפורסם

אלך לשוק לקבץ נדבות קטנות מן התגרניות היושבות שם? אמרתי לו: אני מוכן לתת את כל הסכום שלפי ההשערה אפשר לאסוף אותו מכיסי. אמר לי: הרי הבטחת שלא תסרב, ובפרט שלפני יום כפור לא תוציא שקר מפיך. אני רוצה דוקא שתלך לשוק ותקבץ נדבות מן החנוונים והרוכלים והנשים היושבות שם ותביא לי את הכסף. מה אימר ומה אדבר? הוכרחתי לילך לשוק ולאסוף את הכסף, רבי חיים היה מרוצה מאד ונתן לי „מפטיר יונה" בבית הכנסת. — עד כאן דבריו של הגאון רבי גדליה טיקטין.

* *
*

הג"מ רבי צבי יחזקאל מיכלזון אב"ד פלונסק מספר בספרו על רבי חיים: „באחד מלילי טבת כשכל אנשי הבית שקעו בתרדמה עמוקה, שמע פתאום רבי חיים קול דופק בחלון. שאל הרב את הדופק: מי הוא? ויענהו האיש שסנדלר עני הוא ואשתו ילדה בן ברגע זה, ובבית קור גדול, כי אין לו במה להסיק את התנור. מיד רץ רבי חיים החוצה אל הסנדלר, ניגש אל בית אחד העשירים והתחיל דופק על הדלת בכח גדול. העשיר נבהל ועל שאלתו קיבל תשובה שהרב דופק. מיד תפס בגד קל ומיהר לפתוח את הדלת. אבל הרב נשאר עומד בחוץ ולא רצה להיכנס פנימה. מפני הכבוד הוכרח העשיר להישאר בחוץ ולשמוע מה בפי הרב. אולם הקור היה גדול. התחיל האיש מתחנן אל הרב שייכנס אל הבית, כי קר מאד בחוץ. אז אמר רבי חיים: ולמה לא תרגיש באחיך האביון, שאשתו ילדה בן ויש סכנה לחייה מחמת הקור? מובן שהסנדלר יצא מאת העשיר בעצים ובחבילות של זרדים, שיספיקו לו לא ליום אחד בלבד (דבר זה פורסם גם בעתון „המליץ" משנת תרמ"ז, גליון 276, כפי שיצוטט להלן).

נינו הרב רבי אליעזר אורבך אב"ד אחרון של לינטשיץ סיפר לי גם הוא כמה עובדות על צדקתו וגדלותו של רבי חיים. פעם אחת קרה בעיר אוזרקוב הסמוכה ללינטשיץ, שגנבים הפשיטו תכריכים מנפטרים. לשמע התועבה נזדעזעה העיר ותושביה שלחו משלחת לרבי חיים שיבוא לשם. רבי חיים נתרצה, בא לאוזרקוב, גזר תענית־ציבור, ולפנות ערב עמד ודרש דברי מוסר והתעוררות, ובאמצע דבריו אמר: ודאי, רעבים אתם ורצונכם לאכול, דעו כי סגרתי את דלתות בית הכנסת והמפתחות הם בידי; לא תוכלו איפוא לצאת מכאן אלא אם כן תאספו עכשו סכום כסף, שיספיק להתקנת גדר לבית־הקברות. מובן שהכסף נאסף. אחר־כך באו נשים וטף ובקשו את ברכתו. ברכת צדיק. אמר להם הרב, שהוא מוכן לבוא לביתו של כל אחד לברכו בתנאי שיתן ח"י גדולים (מין מטבע) בעד כל ברכה. אחר שאסף את הכסף אמר: כבר יש בידי כמה מאות זהובים, הכסף שלי הוא, ואני נותן לכם אותו במתנה, כדי שתבנו גדר ותשכרו שומר לבית־הקברות.

כשהיה חוזר מן המקווה לא היה מביא אף פעם את חלוקו הביתה. ועל שאלת הרבנית: היכן חלוקו? היה עונה שהחליף את החלוק. וכשהיתה שואלת אותו הרבנית איפה החלוק האחר? היה משיב שהאיש שהחליף שכח כנראה להשאיר את החלוק שלו. — פעם אחת בא איש אחד מן העיר דאברי. שאל אותו רבי חיים: מה עושה

שם בני רבי איציק (הגאון בעל „דברי חיים", אבד"ק פלוצק, דאברי, לינטשיץ, אבי הגאון בעל „אמרי בינה")? השיב האיש שזה כמה חדשים שלא ראהו. שאל אותו רבן חיים: איך זה אפשר שלא ראהו זמן רב כל־כך בבית־הכנסת בשעת התפילה? השיב לו האיש, שלא יכול היה ללכת להתפלל, כי לווה כסף מן הרב ואין ביכולתו להחזיר לו ולפיכך קשה לו להיראות לפניו. אז אמר לו רבי חיים שלא יסע מכאן ושלח שליח מיוחד לדאברי וצוה עליו להביא מיד את בנו איציק אליו, ללינטשיץ. רבי איציק בא מיד ללינטשיץ עם תלמידו רבי יעקב קולסקי, דיין ומו"צ בלודז'. כשבא אל בית אביו לא נתן לו רבי חיים שלום. וכששאל הבן למה לא נתן לו יד לשלום, השיב לו רבי חיים בכעס: בגללך אין יהודי יכול ללכת לבית־הכנסת להתפלל. ומיד שלח לקרוא לאיש ובנוכחותו אמר לבנו הגאון: אני דורש ממך שמיד תמחול לו על החוב מחילה גמורה ולא עוד אלא שישב על־ידך אל השולחן בין הראשונים.

במצוות „הכנסת אורחים" לא היה דומה לו בדורו, כך העיד עליו הגאון מוהר"ר עקיבא איגר. בעצמו היה מציע את המיטות לאורחים והיה חוזר ושואל אותם אם המצע הוא רך? לשאלת האורחים: מדוע יטריח עצמו? היה משיב: „אני מציע לעצמי ולא לכם..." — פעם נתן את פרוותו לאורח להתכסות בה. בבקר השכם עזב האורח את הבית ולקח עמו את הפרווה. כשנודע הדבר לרבנית, כעסה מאד וצעקה: ראה מה שאורחים שלך עושים לך! הוא התחיל לפייסה ואמר לה, שהוא נוסע מיד אחר האורח ויקח ממנו בחזרה את הפרווה. כשהשיגו אמר לו 3 פעמים: אני מוחל על הפרווה במחילה גמורה ואני נותן אותה לך במתנה. כשחזר לביתו אמר לאשתו: „מה טוב עשה האורח שלקח עמו את הפרווה, הרי הקור בדרך נורא הוא! באמת — עשה טוב מאד".

פעם בערב שבת הגיעו ללינטשיץ הרבה עניים. אחר תפילת ליל שבת, התפזרו המתפללים בלא שהזמינו את העניים לסעוד עמהם. כשנודע הדבר לרבי חיים לבש מיד את פרוותו ואמר לעניים: בואו ונלך מכאן ונשבות באוזרקוב הסמוכה: אם אין כאן שבת לעניים אין כאן שבת גם בשבילי. כשראו אנשי העיר, שהרב עם כל העניים פונים לצאת מן העיר, הרגישו במעשה הרע שעשו וסידרו תיכף את כל העניים.

פעם כשאשתו הרבנית הציקה לו ואמרה: מדוע אתה נותן את הכל לאורחים, ענה לה: בואי ואראה לך שכל הכתובה שלך מונחת במעטפה שלי במזומנים...

כשנפטר בלינטשיץ שמואל העגלון, יהודי פשוט שהלך בדרך הישר והשאיר בת בוגרת, השתדל רבי חיים להשיאה. הוא בא אל החתונה והשתדל לשמח את הזוג, רקד ביחד עם הקהל ובאמצע הריקוד אמר: „הנה בא המחותן לשמחת בתו היתומה". והוא רקד כשידיו פרושות, כאילו הוא מחבק את מישהו, והיה נראה כאילו הוא רוקד עם המחותן.

בדרכו מפוזנא לווארשא ירד הגאון רבי עקיבא איגר בקוטנא ולקח עגלה כדי לנסוע ללינטשיץ לבקר את רבי חיים. הוא אמר למלוויו: „יהודי זה יש לו בענייני הכנסת־אורחים וצדקה משהו מנשמת אברהם אבינו". דבר זה סיפר הגאון רבי גדליה טיקטין, ששמע מפיו הקדוש של רבי עקיבא איגר. — לציון דמותו של רבי חיים יש

להוסיף שלא נטה לחסידות ורטן על החסידים, שאינם מקפידים על „קדיש" ו„ברכו" ולעומת זה מקפידים על „בני היכלא" שיאמרו במנין. אמר עליו האדמו"ר מקוצק רבי מנחם מנדלי מורגנשטרן זצוק"ל: אף על פי שהוא אינו מאמין ברוח הקודש השורה עלי, הרי אני מאמין ברוח הקודש השורה עליו.

ב„המליץ" גליון 276 משנת תרמ"ז כותב הסופר בוני בן אמיתי:

אמר הכותב: חבל על דאבדין ולא משתכחין, מי יגלה עפר מעיני הגאון הצדיק רבי חיים אויערבך מלנטשיץ, ויבוא ויורה לנו צדק בשאלה הזאת: איזו היא דרך ישרה שיבור לו הרב, אם לשבת בבית אלקים לעולם ועד ולקנות לו עולם הבא, או להשכיל אל דל ולתת העולם הזה לנקשה ורעב?

מעט מקוראי „המליץ" שמעו את שמע הגאון הצדיק הזה. לכן אחשבה לי לצדק להעלות על ספר את המעט שידעתי ממנו משום יקרא דשכבי, לדובב שפתיו בקבר ולמען שיראו הרבנים החיים עמנו כיום לאוי"ט עין בעין צלם דמות רועה נאמן בישראל. לא אדבר על עומק דעתו ורוחב שכלו בתורה אשר עד נאמן על זה ספרו המפואר: „דברי המשפט", כי לא בזאת יתהלל המתהלל: מה' חכמת אנוש כוננה ואדם מה הוא כי יתפאר עליה? אך אין מלה בפי להלל את מעלת רוחו ויקר נפשו הטהורה. אב היה לאביון, אח ורע לקשי יום ומרי נפש — משוש דרכו היה לבקר חולים, לנחם אבלים ולחבוש לנשברי לב. — כל בני עירו ידעו היטב כי רצין רבם לדעת איפה איש הצריך לעזרה? וכל מי שהודיעו כי יש מקום לחסד ואמת, לעשות, היה בעיניו כמוצא שלל רב.

נקל להבין כי איש אלקים קדוש כמוהו היה נכבד בעיני בני עירו, ודבריו היו להם כקול אל שדי בדברו.

סיפר לי תלמיד אחד שהיה לומד בישיבה אצלו וגר בביתו. פעם אחת באחד מלילי טבת בנפול תרדמה על כל אנשי הבית שמע פתאום קול דופק בחלון חדר המטות של הרב. מיהו ומה חפצו בביתו? (וכאן מספר הכותב על רבי חיים שהלך עם הסנדלר אל העשיר, כמובא לעיל) — המעשה הזה אספקלריה מאירה לראות מתוכה יקרת נפש איש המופת הזה ועיזוז רוחו. מי יתן לנו רבנים כאלה, עפר כפות רגליהם ננע"ק! עטרה לראשינו נענדם. רב כזה הוא אוצר טוב מלא ברכת ה' לעדתו. עדר רי"ה נאמן כזה כולו יפה ומום אין בו, בשלום ובמישור ילכו יחדיו, בארחות טוב ובמעגלי יושר. לא ישמע שם קול צוחה ומהומה על אודות שוחטים, עליות וכו' — דברים שמשפילים כבוד האומה ומחללים קדשי שמים, וגם ה' יתן הטוב לעדה כזאת שרב כזה עומד בראשה. כי אמנם טובים עושי צדקה ומשפט מכל המון הלומדים על מנת לא לעשות. ורוכב ערבות שש ושמח בקיום נפש אחת מישראל יותר מעל אלף פלפולים. רבנים כאלה תנו לנו ותחי רוחנו בקרבנו, ונדע כי עוד לא אלמן ישראל ויהודה מאחיו. —

בין תלמידיו היו:

א) בנו: הגאון רבי יצחק איציק החריף, בעל „דברי חיים".

ב) בנו: הגאון רבי מנחם אב"ד אוסטרוב.

ג) בנו הגאון רבי אליעזר מקאליש, בעל „חדושי מהר"א".
ד) הגאון הקדוש רבי אברהם מטשכנוב.
ה) הגאון רבי ישכר אב"ד טשנסטוחוב, בעל „פתחי שערים".
ו) הגאון אהרן יחיאל אבד"ק איז'ביץ.
ז) נכדו: הגאון רבי מאיר אורבך בעל „אמרי בינה".
ח) נכדו: הגאון הצדיק רבי צבי הירש מבית דינו של הגאון רבי יעקב מליסא, בעל „חוות דעת", ואח"כ אבד"ק קונין, בעל „דברי תורה" על חושן משפט.
ט) נכדו: הגאון רבי אשר אב"ד דומביא.
י) הרב רבי מאיר שודנר מפרנטשוב.
י"א) הגאון רבי גדליה טיקטין, בן בעל „פתח הבית".

גיסו היה הגאון רבי נח מליסא, אב"ד בויאנובה, נסמך להוראה על ידי הגאון רבי יחזקאל לנדא, בעל „הנודע ביהודה". למד תורה מפי צבי הירש מפוזנא ורבי דוד טביל הורביץ, אב"ד ליסא, פייטן וסופר דגול. כשקיבל הגאון רבי עקיבא איגר את משרת הרבנות בפרידלנד, שאל את הסכמתו של רבי נח מליסא שנתמנה לאחר מכן לרב בבלאשקי ואחר כך בלוברניץ. אצלו למדו בני הגאון המפורסם רבי זלמן פיזנר ובני של רבי עקיבא איגר — רבי אברהם איגר. על ספרו „תולדות נח" באו הסכמותיהם של הגאון רבי עקיבא איגר, של בעל „חמדת שלמה", של הגאון רבי חיים אורבך מלינטשיץ והגאון רבי משה אפרים אב"ד קאליש. —

להגאון רבי חיים היו שלשה בנים צדיקים וגאונים עד שהגאון הקדוש רבי אליהו ראגולר, אב"ד קאליש ובעל „יד אליהו", היה אומר שהוא מקנא ברבי חיים על שלשת בניו, שאפילו רבי עקיבא איגר לא זכה לכך. — בנו הראשון היה רבי מנחם אב"ד אוסטרוב (נולד בליסא 1773 תקל"ג), שהשקיע את כל כספו להדפסת ספר אביו: „דברי משפט". בסוף הספר באים חידושיו של רבי מנחם עצמו. רבי מנחם היה אחד הצדיקים המפורסמים. בתשובות רבי עקיבא איגר חלק א' סימן קצ"ב יש תשובה אליו.

בנו השני ממלא מקומו בלינטשיץ, הגאון העצום והחריף רבי יצחק איציק אב"ד בעיר דאברי ואח"כ בפלוצק, לאחר מכן ממלא מקומו של אביו בלינטשיץ. ניהל ישיבה גדולה בלינטשיץ עם מאות תלמידים עם תלמידיו נמנה הגאון הקדוש האדמו"ר רבי הניך הכהן דנציגר מאלכסנדר. רבי איציק חיבר את הספר: „דברי חיים", וחידושים ממנו נדפסו גם בספרו של אביו רבי חיים: „דברי משפט". — הבן השלישי היה הגאון הצדיק רבי אליעזר אורבך, אב"ד קאליש, מחבר הספרים „חדושי מהר"א". „מים חיים", „דברי אליעזר", „מגדנות אליעזר". על צדקותו ופרישותו קיימים ספרים שלמים.

* * *

וזה אשר נכתב בספר: „תולדות קהילת ליסא", שיצא בגרמנית, על פרשת חייו של הגאון רבי חיים אורבך:

„רבי חיים נולד בליסא. כשמת אביו רבי יצחק איציק בה' תמוז שנת תקמ"ח (1788) היה רבי חיים מוקף מעריצים, ביניהם רבי עקיבא איגר. בתשובותיו סימן קל"ט, חלק ראשון, וסימן נ"ד, חלק שני, וכן בתשובותיו „דרוש וחידוש" הוא כותב על רבי חיים: „הגאון הגדול והצדיק כקש"ת רבי חיים אורבך הגאבד"ק לינטשיץ". בידי רבי חיים נמצאת מגילת־יוחסין, שלפיה הוא מצאצאי המהר"ל מפראג — הוא חותם החל מכ"ו תמוז תק"ל (1770) על הרבה פסקי דין. בח' סיון תקל"ד הוא חותם על הסכמתו על הספר „יין הלבנון" — וחותם בתור דיין ראשון בליסא בב' אלול תקל"א — 1775 — כ"ד חשון תקל"ה ובפסח תקל"ו. — בשנת תקע"ב (1812) נתקבל לרב בלינטשיץ. שם חתם על הסכמתו על הספר „תולדות נח" מאת הגאון רבי נח מליסא — לוברניץ. בי"ח אייר ובי"ח מנחם־אב תקפ"ט הוא חותם על הוצאת המשניות באלטונא. בסימן פ"ד שו"ת „חמדת שלמה" כותב עליו הגאון רבי שלמה זלמן מפוזנא: „שאר בשרי הגאון הגדול צדיק יסוד עולם מרן רבי חיים אורבך" — חיבר ספר „דברי משפט" ג' חלקים על שולחן ערוך חושן משפט. נדפס בקרוטשין תקצ"ה. הספד מיוחד עליו נדפס בספר „מספד המשנה", קרוטשין שנת ת"ר.

בנו הרב מנחם נולד ב־1773 בליסא, התחתן עם בת הרב יואל, בן הגאון רבי צבי הלברשטט. הדפיס ספר אביו מכספו והוסיף חידושים משלו. בכ"ז מנחם אב תר"ד נתן את הסכמתו על הספר „זבחי רצון". מת אחר ששימש כ"ה שנה כרב באוסטרוב ב־19 למרץ 1848. — בן הרב מנחם הגאון רבי צבי הירש חותם בליסא כדיין ראשון על הסכמת הדיינים לספר „האמונה והחקירה" מאת רבי יהושע השיל קוטנר ובשנת 1849 על הספר „נחלת יעקב" מאת הגאון ר"י מליסא. — התחתן עם בת הרב אליעזר ליפמן ראוויטש. אח"כ רב בקונין. הדפיס ספר חשוב על חשן משפט בשם: „דברי־תורה". בנו הרב יהושע פאלק, אב"ד פלוצק־ברלין. — עד כאן לקוחים הקטעים מהספר „תולדות קהילת ליסא". —

בזיווגו השני התחתן רבי חיים עם בת הגאון רבי יעקב שמחה לנדא, אב"ד אפטא, אחיו של הגאון בעל „מעון הברכות", אבד"ק קמפנא. הגאון רבי יעקב שמחה היה קורא לה„נודע ביהודה": בן דודי. ובעצמו היה חתן הגאון רבי נתן אב"ד דאברימיל, בן הגאון בעל „פני יהושע". — לרבי יעקב שמחה האמור היתה בת אחת נשואה להג"מ נפתלי הירץ איטינגא, זקינם של הגאונים: רבי מרדכי זאב איטינגא, בעל „מפרשי הים", ורבי יוסף שאול נתנזון, אב"ד לבוב, בעל „שואל ומשיב". בתו השניה נישאה לרבי יצחק רייך ונולדו לה שתי בנות, אשר נישאו להר"ר פייבל הירביץ מגדולי היחס ולהר"ר טבלי ברלינר, בן הגאון שלמה אב"ד לונדון, בן הגאון רבי צבי הירש אב"ד ברלין. אחר פטירת בעלה רבי יצחק רייך התחתנה עם רבי חיים אורבך בזיווג שני. ראיתי את מצבתה בעירנו לינטשיץ ובה נכתב שהיתה נכדת רבנו הש"ך זי"ע. אשתו השלישית של רבי חיים היתה בזיווגה הראשון אשת הגאון רבי צבי הירש אבד"ק פיטרקוב, בעל „ברית אברהם". היא היתה בת הרב רבי יהודה,

חתן הגה"צ מ' שמואל כץ מלאסק אחי הרב האלקי רבי אברהם הכהן מירושלים, בעל הספרים „ושב הכהן" ו„לבש הכהן", שהם שניהם בני הגאון רבי יחיאל מיכל מלאסק בן הגאון רבי אליעזר מוכיח כ"ץ. (חתן הקדוש רבי יחיאל מנמירוב בן הגאון רבי אליעזר מזלוטשוב חתן רבי יחיאל מיכל אפשטין חתן הגאון מהר"מ יפה בעל „הלבושים". ובן הגאון אברהם אפשטין אב"ד בריסק בהגאון רבי מאיר סגל חתן רבי יחיאל לוריא בן רבינו המהרש"ל מגזע רש"י). בן הגאון רבי יעקב כ"ץ חתן הגאון רבי אברהם הלוי אחי בנו המרש"א בני הרב יהודה הלוי חתן הגאון רבי הלמן מפראג אחי הרב בצלאל אבי המהר"ל מפראג.

* *
*

על מצבת רבי חיים בלינטשיץ נחרתו כדברים האלה:

חסדים אספו — צדקות חדלו
ישועו רשים — דלים יילילו
פרשו כפים — מטיבי טעם
מי יורנו — ישמיענו נועם?
במות אדוננו — אב בתורה
במות רבינו — נפלה העטרה
מי ישפוט — בהלכה ברורה
ממי נשאל — בין טמאה לטהורה
אבינו היית — לנו לעיניים
ועתה כעוור — נגשש בצהרים

ה"ה אדוננו מורנו ורבנו הגאון הגדול הצדיק האמיתי, מרא דעובדין טבין המפורסם מרנא חיים זצ"ל בעל מחבר ספר „דברי משפט" בהרב מרנא מוה"ר יצחק איציק זצ"ל אויערבך מליסא נפטר י"ב אלול תקצ"ט.

ת נ צ ב " ה

* *
*

כל גאוני ישראל נשאו עליו הספד וקינה. מספד מר עליו מצאתי גם בספר „בית אהרן"" של הגאון הצדיק המפורסם בדורו רבי אהרן אב"ד קולו, שבהספדו הארוך שאני מצטט ממנו מחמת אי־האפשרות להשיג עכשיו את הספר, הוא אומר:

על מות האדם הגדול בענקים, הגאון הצדיק אבד"ק לינטשיץ מוהר"ר חיים אויערבך, אשר שבק חיים לכל חי באור ליום ה' פרשת כי תצא תו קוף צדי טית לפ"ק.

„ועתה עלינו לבכות ולדאוג ילצעוק מר על כי אבדנו הגאון הצדיק החסיד מו„ה חיים זצ„ל אויערבאך אבד„ק לינטשיץ, לאשר פתאום נפל ומת תוך דבר מצוה שהלך כדרכו לגמול חסד עם עניים ולקיים מצות פדיון שבויים, לפדות שבוי מן המאסר ושם מצאהו מה„מ, עליו אקונן כמ„ש דוד על שאול ויהונתן, „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו„, רצונם: שאף במותם לא נפרדו מן המצוות כי שאול ויהונתן מסרו נפשם בעד כבוד השם להלחם בעד ישראל, אף שידעו שימותו כמו שאמר להם שמואל, אף על פי כן לא מנעו עצמם מללכת.

כמו כן הצדיק הזה אשר מסר נפשו, כי הרגיש עצמו ביום זה רע מאד, לא מנע עצמו למרות חולשתו ללכת לדבר מצוה, ואני בטוח כמו שנאמר על רבי עקיבא כשסרקו בשרו במסרקות של ברזל „כל ימי הייתי מצפה למות על קדוש השם לקיים „בכל נפשך„, אפילו בשעה שהוא נוטל את נפשך, ויצאה נשמתו באחד5, כך הצדיק הזה שהיה תמיד מחזיק עצמו במצוה זו לגמול חסד ולהיטיב לעניים ולא חס על גופו ועל כבודו, הוא היה מתאוה שיבא לידו למסור את נפשו על המצוה הזאת. ונזדמן לו כך, והמלאך המות לא יוכל לו בביתו במקום שישב רק על תורה ומצוות ולכן הוציאהו החוצה.

ועתה עלינו לקונן על הגאון הזה כמו שאמר מיכה: „אללי לי כי הייתי כאספי קיץ, כעוללות בציר, אין אשכול לאכול, בכורה אותה נפשי; אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין... טובם כחזק ישר ממסוכה„ — ועתה מי יוציא מן הקוצים דבר לעניים כמו שעשה הגאון הצדיק הזה, כי תמיד מחשבותיו היו לפרנס עניים, והיה הולך בעצמו מבית לבית והתאמץ בכל כוחו לאסוף ממון ולהלביש עניים ולהאכילם וגם השתדל עבור מכובדים לתת להם ספוקם בסתר אשר אין לשער. — ומי יהיה לנו עתה למשתדל עבור העניים האומללים? מי ישיא יתומים ויתומות? מי יכלכל אלמנות? מי יאסוף לביתו האורחים העניים? — כי הכנסת האורחים שלו היה בלי שיעור והיה מלין בביתו כל האורחים ובחורף כיסה אותם במלבושיו, עליו אמר איוב: „כי אמלט עני משוע, ויתום ולא עוזר לו, ברכת אובד עלי תבא, ולב אלמנה ארנן... עינים הייתי לעור, ורגלים לפסח אני, אב אנכי לאביונים, וריב לא ידעתי אחקרהו... אם אמנע מחפץ דלים, ועיני אלמנה אכלה, ואוכל פתי לבדי, ולא אכל יתום ממנה... אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון, אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם„.

כי כן היה דרכו לכסות העניים במלבושיו ולהאכיל העניים מפתו כנודע ומפורסם לכל. מי ישתדל עתה בחורף לדירות לעניים? מי יספיקם ומי יתן להם צרכיהם על יום טוב כאשר עשה הוא? וכאשר כתב אלי פעם אחת והשב במכתבו כמה צריך הוא לשנה, חשב סכום עצום אשר צריך כל שנה קצוב, ולא בלבד במקומו עסק והשתדל עבור עניים ויתומים ולתקן תקונים, כמו שגם פה בקויל תיקן בקהלה

ליתן משחיטת כל עוף א' גדול — לתלמידי חכמים ובקור חולים. — עד עתה היה הוא לנו למגן בעשותו צדקה וחסד לעניים: לא היה להם על מה לצעוק לשמים — וכל מעשיו לשם שמים בלי שום פניה. וזכה לכל הדברים שאמר התנא על הלומד תורה לשמה. כולנו יודעים כי היה אהוב לכל, הכל היו באים לשאול בעצתו ונתנו לו כבוד ויקר, ונותנין לו מלכות וממשלה ומגלין לו רזי תורה. ידוע כי מלבד שהיה רוב ימיו עוסק במצוות ובגמילות חסדים היה שוקד על דלתי תורה בשקידה גדולה, וחיבר חבור גדול על חושן משפט כאחד הראשונים. —

הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובנו. שימו לבכם: „אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר?" — אוי לו לעולם שאבד מנהיגו זה לכולנו, וחוץ מזה אוי לספינה שאבד קברניטה — ספינה מלאה עניים בעולם שאבדו את רב החובל שלהם, ויצעקו כאשר צעק האי ינוקא בן של ר"י שמת אביו שאמר: כתיב בתורה „כי ישלח קן צפור" וכו'... „שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" וכו', כמו שנאמר בזוהר פרשת בלק.

אני מציע לייסד מיד חברת „גמילות חסדים ומתן בסתר" כדי שהצדיק הקדוש יהיה לנו למליץ ביום הדין, וגם עלינו ללכת בעקבותיו להתפלל תמיד בעשרה בבית־הכנסת, כמו שהתנהג הגאון הצדיק ז"ל שכשהיה בדרך לא ביטל תפילה בצבור ואני הנני להעיד:

פעם אחת הייתי אתו במלון בכפר, והיו חסרים אנשים למנין והיה מצטער הרבה. והנה נודע לו כי במרחק רב מהכפר נמצאים שני אנשים, מיד עזבני ולא התרשל מלילך בעצמו לקראתם אף שהיה בימי חורף וגשם שוטף, והדרך לשם מלאה ביצות וטיט. ועל זה נאמר: „ואישי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון..."

אם נבוא לספר את כל גדולתו ותפארתו של רבי היים לא יסתיק ספר שלם. אולם די אם נציין שהוא הטביע את חותמו על קהילת לנטשיץ עד יום חורבנה ב־כ"ד ניסן תש"ב. בניו אחריו זכו לשבת על כסאו, והרבה גאונים בעלי־שם נמנעו מלקבל את משרת הרבנות בלנטשיץ כדי שלא לפגוע בצוואתו של רבי חיים. שלפיה רק בניו אחריו צריכים למלא את מקומו, ואלה מגדולי הרבנים, שלא שמו לב לצוואתו זו, נכוו ברותחים, כפי שיסופר להלן.

פרק ד׳

רבי יצחק איציק אורבאך — פגישתו עם רבי אהרן קוטנר — עוצם חריפותו — פטירתו — הספד בנו רבי מאיר — תולדות משפחת רבני אורבאך.

בעת פטירתו של ר׳ חיים אורבאך היה בנו הגאון רבי יצחק איציק, בעל „דברי חיים״ על חושן משפט וד׳ חלקי שולחן ערוך, אב״ד בפלוצק. מיד עם פטירת אביו עזב את קהלת פלוצק, שהיתה גדולה יותר מקהלת לינטשיץ, כדי למלא את מקום אביו בלינטשיץ. בנסעו מפלוצק ללינטשיץ כדי לקבל עליו את משרת הרבנות, עבר דרך העיר קוטנו, ובקוטנו כיהן אז ברבנות הרב הגאון רבי משה אהרן קוטנר, שהיה מפורסם כעמקן גדול ולומד „על המקום״ בו בזמן שרבי איציק היה ממש עוקר הרי־הרים בפלפוליו, ולכן אף נקרא רבי איציק חריף. כיוון שנזדמן רבי איציק לקוטנו, קבלו הרב רבי אהרן משה בכבוד גדול וכל בני הקהילה יצאו להקביל פניו כיאות לאדם גדול כמוהו.

במסיבה שערך רב העיר לכבודו דרש רבי איציק דרשה עם פלפול ארוך וחריף. אחר הדרשה הוציא הרב רבי משה אהרן את הגמרא והראה לו שאין כאן קושיה כלל וכל הפלפול הוא מיותר כאן. השיב רבי יצחק איציק: בעולם העתיד כשישאלוני, כשם שישאלו כל אדם שיסיים את השנים שהוקצבו לו, אם „פלפלתי בחכמה?״ אשיב: כן, ואם יגידו לי: „אנא, תוכיח את דבריך אומר פלפול. ואם הקב״ה יפריך את דברי, מה בכך?! ברור הוא שהקב״ה מיטיב לדעת ממני. ואולם אם הרב מקוטנו יבוא לפני בית־הדין של מעלה וישאלוהו: „פלפת בחכמה״? — ישיב: אני לא פלפלתי אלא הייתי סותר פלפולי אחרים, וכדי להוכיח את צדקת דבריו יוכרח לומר להקב״ה: תאמר נא פלפול ואני אסתור אותו...

כשבא ללינטשיץ הקים בה גאון זה ישיבה לגאון ולתפארת. כבר הזכרנו לעיל, שהאדמו״ר רבי חנוך הניך הכהן דנציגר מאלכסנדר נמנה בין תלמידיו בלינטשיץ. ועוד כשהיה רב בדוברי ביקשה הרבנית אשת רבי חיים מבעלה (בזיווגי השלישי, כי קודם לכן היתה אשת בעל „ברית אברהם״), שישלח את בנו הצעיר רבי אליעזר לדוברי ללמוד תורה אצל אחיו רבי איציק. — ב„זכרון אבות, מסופר, שרבי איציק העיד על עצמו, שמעולם לא אמר לפניו שום גאון בעולם איזה פלפול, שהוא לא יקדימנו, וזאת העיד עליו גם הגאון בעל „הוות דעת״, רבי יעקב מליסא. רבי איציק ישב על כס הרבנות הלינטשיצאית עד שנת תר״ו, כלומר: שבע שנים, ולו ארבעה בנים ובת אחת ואלה הם:

א) הגאון רבי מאיר אורבך אב"ד ור"מ בקוואל, קולה, קאליש, ואחר עלה לירושלים והיה שם לאב"ד וראש הכוללים, ושם הדפיס את חבוריו „אמרי בינה" על אורח חיים, יורה דעה, חושן משפט, והרב הגאון רבי אליעזר אורבאך, רבה האחרון של לינטשיץ, הדפיס גם את החיבור על אבן העזר בפיטרוקוב. — רבי מאיר נשא לאשה את בת דודו, הגאון רבי מנחם, אב"ד אוסטרוב.

ב) הגאון רבי יהושע פאלק, אב"ד קלטשוב.

ג) הרב אברהם משה בעיר טוריק.

ד) הרב שלמה זלמן, בלודז'.

ה) הבת נישאה להרב רבי עקיבא גולדמן. —

בתר"ו נפטר בלינטשיץ ועל מצבתו חרותים הדברים הללו:

ירימו צוחה	חכמי קהלות
צרה הגיעה	ישמיעו יללות
חכם ונבון	גבור בתורה
קדוש ישראל	הובל לקבורה
הוי ואבוי!	לעולי ימים
נסתם המעין	מימיו הנאמנים
בחורי חמד	התפלשו באפר
שבת משער	הוגה בספר
מי זה יודע	מטפר תלמידיו
השכילם בדעת	ברוב חסדיו
עוד ביום	הלקח מאתנו
מבאר מים	חיים השקנו

ה"ה כ' אדוננו מורנו ורבנו הרב הגאון הגדול מוהר"ר יצחק איציק זצוק"ל בעהמח"ס „דברי חיים" — נפטר ו'אדר תר"ו.

בנו הגאון רבי מאיר אורבאך הדפיס את ספרו „דברי חיים" בשנת תר"י בראש חודש ניסן, בהיותו רב בקולו, והוא כותב בהקדמתו לספר זה: „אבי ביקש ממני לקרוא לספרו בשם „דברי חיים", יען כי כל תורתי שאבתי ממעין החיים של כבוד אבא מורי הגאון רבי חיים זצוק"ל ואחרי שלשה חדשים שביקר אצלי נפטר באמצע למוד הישיבה ונתקיים בו: „אדם כי ימות באהל".

עמקן היה עד לאין שיעור, רוב עתותיו הוקדשו לצרכי העיון, למד פעמים רבות עד שתלמודו יצא מלפניו מבריק ומזהיר כנתינתו מסיני. — ובשער הספר כתובים ענינים עמוקים על ד' חלקי שו"ע, ומצורף קונטרס: „מים חיים" מאביו רבי חיים זצ"ל ובסופו חדושים מאחיו הגאונים רבי מנחם ורבי אליעזר ומאת הרב דוד בר"מ שלזינגר בעל מחבר „צדה לדרך" (ברעסלוי תרי"א).

הספד בנו הגאון רבי מאיר על מות אביו הגאון רבי יצחק איציק נדפס בסוף הספר "אמרי בינה". על שו"ע "אבן העזר" שנדפס בלובלין שנת תרצ"ו על ידי נכדו הרב רבי אליעזר אורבאך, האב"ד האחרון של לינטשיץ, ומכיון שחלק זה על "אבן העזר" אינו מצוי והוא יקר־המציאות, לכן אני מצטט ראשי דברים מהספדו זה. ההספד פותח:

"על פטירת הגאון הגדול, קדוש השם מכובד, מופת הדור והדרו, אביר הרועים, החריף הגדול, מהר"י איציק זצלה"ה אבד"ק לינטשיץ, בעל מחבר ספר "דברי חיים" — אף כי הוא תוך ל' לחג מ"מ להספיד "גדול הדור" וגם יען כי עתה היא אבלות חדשה, ואח"כ תהיה האבלות ישנה, ועל זה אמר רב: "אחים לי בהספידא דהתם קאימנא, כלומר: בעוד שצורתו נגד פניהם, לכן קראתי היום להספד על מיתת אדוני אבי מורי ורבי הכ"מ זצולה"ה אף כי ספדנו אותו בשעת לויתו. —

אולם עתה חל עלינו להשים אל לבנו לפרט קצת מעשיו: כל ימיו לא היה מתכבד בקלון חברו, ולא סיפר בגנותו של אדם מעולם, והיה מעביר על מדותיו, כמעט לא הלך ד' אמות בלא תורה, בכל כוחו היה אוהב לבן תורה, והיטיב לגמול חסד עמו כל אשר היה בכוחו והיה לעינים לכל מדינתנו, אשר הכל היו מריצין אליו שאלתם ושמעו היה הולך למרחוק. — כל כוחו אבד על ידי שיגע עצמו בהלכה.

הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל! בעת הזה הוא היה יתר הפליטה הנשאר לנו לעינים מגדולי ארץ, וכאשר מת אבי זקני החסיד זצלה"ה היה השבר גדול. והיה רפואה באמ"ו הכ"מ זצ"ל, אשר מלך על כס אביו והחזיק כאשר יכול שאת תקנות אביו זצ"ל, ודמותם לרפאות השבר, אולם כעת מקוים הפסוק שבר על שבר.

נשים נא אל לבנו אשר עבר עלינו! אדוני אבי זקני זכר צדיק לברכה בדורו היה נאמן לה' ולעמו ל"ו שנים ובימיכם נכבה נר אלקים והתחיל מיד להאיר בנו הוא אדוני אבי זכר צדיק לברכה והלך בעקבותיו הק', ובמבחר ימיו נכבה גם נרו. אנו דומים לחבורת אנשים התועים ביער גדול ומפחד זאבי היער הציתו אש למען יפחדו הזאבים להתקרב, אולם כאשר נתישנו נכבה האש וכשהקיצו ראו ברעדה כי הזאבים מתקרבים, חטטו ומצאו נצוץ ונפחו בו עד ששוב נדלק האש. אכן, כאשר התישנו שנית והאש כבה כליל, אז פחדו ורעדו כי לא ידעו מה לעשות.

אנו גם כן תועים ביער האומות, בין שבעים זאבים הרודפים אותנו, אולם הובטחנו מפי הגבורה שכל זמן שקולו של יעקב נשמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין ידי עשו שולטות, והנה בדורנו זקנים משער שבתו, כי זקני הדור עלו למעלה, ואנו ישננו שנת אוולת, לא הבערנו אש התורה וניצוץ אחד נשאר לנו, הוא אבי זצלה"ה אשר היה

שארית פליטת דורנו, אשר היה אש התורה בוער בו כלהבה ועתה נשארנו בחושך ונתקיים בנו: „ונתתי נערים שריהם כי הייתי כאוספי קיץ כעוללות בציר אין אשכול, לאכול בכורה איותה נפשי". כי אם אמנם נאמר: „וזרח השמש ובא השמש" אולם בדורנו אין בקר ברפת וזה שנאמר: „אבד חסיד מן הארץ". וכי תימא מה איכפת לי הלא נאמר: „וזרח השמש ובא השמש", אבל „אשכול באדם אין" שיהיה נגמר, אין אשכול לאכול, כי נאספו קיץ כל צדיקי הדור.

מיד עם פטירתו של רבי יצחק שלח אחיו רבי אליעזר לבנו הגאון רבי מאיר את המכתב הבא:

ברכה והצלחה יתן ד' לך חביבי, בן אחי יקירי, ידיד לבי, הרב המאור הגדול המפורסם לתהלה ולתפארת, באר מלא פלג כבוד מו"ה מאיר אויערבאך יחי' לאוי"ט אבד"ק קוואהל, יתן ה' עמך ובכל אשר תפנה תצליח מאד. אחדשה"ט, הנה אגרתך ע"י הדואר קבלתי. בעת אשר עולה על לבי השבר אשר הקרה אותנו בעוונותינו הרבים בעת פטירת כבוד אחי אביך הגאון המובהק, יחיד בדורו, המנוח מו"ה יצחק איציק זצ"ל, אוי לנו על השבר אשר קרנו, צדיק הוא ד' בכל דרכיו. וזאת נחמתי כי הניח אחריו בן חכם הראוי למלאות מקומו, ד' יאריך ימיך בטוב ובנעימים ותלך מעלה מעלה בכל העניינים, גם בחבורו היקר אשר הניח אחריו ברכה אשר בדעתו היה להדפיס ביחד עם החדושים שנשארו מאבינו הגאון זצ"ל כאשר הודיענו בהיותו פה בצל קורתי, ובעוונותינו הרבים נטרפה השעה, ולא זכה להדפיסו בחייו, ובודאי תטריח עצמך בזה להדפיסו כאשר שמעתי אומרים כן, שבדעתך להדפיסו בקרוב אם ירצה השם. ומהראוי מאד שיגיעו דבריו, העמוקים והחריפים לבית הדפוס. ובעזרת השם יתברך יתקבלו דבריו מאד. ובפרט למופלגי תורה המחזיקים בדרך אמת בלמוד תורתנו הקדושה ויפארו מאד דבריו הקדושים, כאשר ידוע לכל גודל חריפותו ועמקותו לאמיתו.

וכעת אודיעך כי ביום א' שבוע זו נתודע הדבר לאחי הוא חותנך, הגאון הצדיק ר' מנחם יחי' לאוי"ט וזוגתו המותך הרבנית תחי' לאוי"ט, והנה נפשי חפצה לראותך ברב שלום בעזהי"ת ואבקש למחול אלף פעמים ליקח עמך החבור כי נפשי חשקה מאד לראותו, יהיה לי לשעשוע ולמשיבת נפש בעזר השם, ותשמחני באגרתך על ידי מוקדם כי שמחה גדולה יהיה לי כאשר אקבל ממך אגרת, ומהראוי לך חביב בן אחי יקירי לשמחני בזה. ד' יעזור לנו שיהיה מעתה ועד עולם כל טוב ושמחות בלי שום צער ויגון וזכות אבותינו הקדושים יעמוד לנו ולזרעינו. יותר בל איכל להאריך.

מנאי דודך דורש שלומך באהבה ודבוק מאד באהבתך
אליעזר בהגאון הצדיק המנוח מו"ה חיים זצוקלה"ה אויערבאך.

כידוע היה רבי אליעזר בן זקונים של הגאון רבי חיים ובזמן פטירתו היה הוא בן י"ב שנה בלבד. שני אחיו הגדולים הכניסוהו לחופה בעיר קאליש. הוא דר בעיר זו ואב"ד העיר הרב אליהו ראגולר החשיבו מאד והתייעץ עמו בכל דבר. הוא היה איש קדוש מאד והרבה נפלאות מספרים אנשי קאליש על התנהגותו בצדקות ופרישות יתרה. הוא היה „ברא כרעיה דאבוה" וביחוד נהג כאביו בעניני צדקה ודאגה לעניים עד לאין שיעור, וסימנים אלה נתגלו בו עוד בהיותו בן עשר.

פעם בא מוכר ספרים לעיר ומכר לו ספר. והנה אחר ששילם את מחירו נוכח, שהספר שקנה היה מכורך ביחד עם עוד ספר וחשב, שמוכר הספרים לא ידע מכך. הוא רץ איפוא לחפשו, כדי לשלם לו גם בעד הספר השני. ואולם מוכר הספרים כבר עזב את המקום ונסע לפודמביץ. הילד אליעזר בן העשר לא שקט ונסע למוכר הספרים לפודמביץ כדי לשלם את המגיע לו. כששמע זאת רבי חיים נהנה מאד. רבי אליעזר נפטר בקאליש, כשהיה רק בן ל"ב. מאשתו בת הגאון רבי יודל חריף נולדו לו שתי בנות. הראשונה, הרבנית מרת יוכבד, היתה אשת הגאון רבי שמעלקי פרידנזון, דיין ומורה צדק בלודז', והבת השניה, הנגידה מרת רחל, היתה אשת הנגיד רבי שלמה פערלא מקאליש. (בן אחותו היה הר' שמואל פרנקל מקאליש, אבי הגביר ר' ישראל, וחתנו היה הרב הגאון ר' זאב מוזס ראב"ד בקאליש — נפטר בת"א. בנו הוא מר יהודה מוזס בת"א). רבי אליעזר השאיר אחריו הרבה חדושים (חלקם נדפסו בחדושי מהר"א) וכן שני ספרים „מגדנות אליעזר" ו„דמשק אליעזר".

הוא החשיב מאד את בן אחיו רבי מאיר, בעל „אמרי בינה". במכתב אחד אל אחיו הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם, רבי מנחם אב"ד אוסטרוב, הוא כותב בין השאר: „אגרת שלומים מחתנך בן אחי יקירי, הרב המאור הגדול אב"ד קוואהל, ת"ל שלום וכל טוב עמהם, וכשמן תורק שמם, להלל ולפאר דרכם בקודש ת"ל". במכתב אחר הוא פונה לבן אחיו רבי מאיר שיואיל נא לנסות את המיועד להיות חתנו הג' רבי שמעלקי פרידנזון, „להבחינהו בכל העניינים, אם הוא עלול להיות למדן, באופן שלא יצטרך אח"כ לטרוד מלמודו ואם הוא בעל מדה טובה ונפש טובה נא ונא למחול אלף פעמים על כבודך ולחוס עלי בדבר זה, ולעשות גם לכבוד אותו צדיק אאמ"ו הוא זקנך הגאון זצוקלה"ה". אחר פטירתו אמרה אמו הרבנית: חורבני גדול מחורבן בית־המקדש, כי אצלי נחרבו שלשה בתים: בעלי הראשון הגאון, בעל „ברית אברהם", בעלי השני: הגאון רבי חיים אורבאך, בעל „דברי משפט" ובני הגאון הצדיק רבי אליעזר.

ואלה תולדות הגאון רבי חיים אורבאך זצ"ל, צאצאיו וצאצאי צאצאיו:

1. רבי חיים אויערבאך זצ"ל בעל „דברי משפט".

בניו:

2. א) רבי מנחם אב"ד אוסטרוב.
   ב) רבי יצחק איציק אב"ד דוברי.

ג) רבי אליעזר אורבאך בעל „חדושי מהר"א".
ד) הרבנית מרת רחל, רעית הרב רבי משה אוקנובסקי מאוזרקוב.
ה) בתו, אשת הרבני מ' בנימין הכהן, בן הגביר רבי מאיר מוישגרוד, הנקרא רבי מאירל חסיד מלובלין.
ו) בתו, אשת הרב החריף מר משה מאלל מברסלוי.
ז) מרת יאכד, רעית רבי יהודה פוקס מאוזרקוב.

בני רבי מנחם:

3. א) רבי צבי הירש הנקרא: „דער גאלדענער הירש"מבית דין צדק שבליסא בבית דינו של הגאון מליסא בעל „חוות דעת", ובכל מקום שב„נתיבות" ח"א נזכר השם צבי הירש כוונתו על רבי צבי הירש, אח"כ אב"ד קונין, מחבר הספר „דברי תורה" על חושן משפט.
ב) בנו הגאון רבי יעקב, אב"ד יארטשין בפרוסיה.
ג) הרבני רבי מאיר מקמפנא.
ד) הרבני הצדיק רבי אליעזר מאוסטרובה, שנקרא: „דער פראממער לייזער" (אליעזר החסיד).

ומלבד ארבעה בנים אלה היו לרבי מנחם גם כמה בנות.

בני רבי איציק:

4. א) רבי מאיר אב"ד קאליש, מחבר „אמרי בינה".
ב) רבי יהושע פאלק אב"ד קלעטשאוו.
ג) הרב אברהם משה מטורק.
ד) הרבני רבי שלמה זלמן מלודז'.
ה) בתו, אשת הגביר הידוע רבי עקיבא גולדמן.

בני רבי אליעזר:

5. א) בתו, מרת יאכד אשת רבי שמעלקי פרידנזון, דומ"צ בלודז'.
ב) בתו, מרת רחל פרלה, אשת הנגיד רבי שלמה פרלה.

נכדי רבי מנחם:

6. מבנו רבי צבי הירש ואשתו נכדת בעל „בית מאיר":
א) רבי יהושע פאלק, אב"ד בריסק דקוא, פלוצק, ברלין.
ב) רבי מנחם אב"ד קרוטשין, רביטש.
ג) רבי יואל זאב אב"ד גאלוב.
ד) רבי יצחק איציק, רב בפרנקפורט על נהר מיין ובברלין, חתן אחיו רבי יהושע פאלק.

נכדי רבי איציק:

7. ו. מבנו רבי מאיר בעל „אמרי בינה":
א) בנו רבי שלמה אב"ד אוניאווה ואח"כ אבד"ק לינטשיץ למעלה משלשים שנה.

ב) רבי משולם מסופלונה וקונין.
ג) רבי חיים מזאלושין, מחותנו של הגאון בעל „נפש חיה".

ii. מבנו רבי יהושע פאלק אב"ד קלטשוב:
א) רבי שלמה אב"ד קלעטשאוו, אבי הגאון רבי אברהם אב"ד דומביה. (צאצאיו: הרב חיים דוד אורבאך ואחיו יצחק מאיר אורבאך ועוד אח הנמצא בישראל מלבד אלה שנספו בגולה).
ב) רבי חיים אויערבאך מדוואהרט.

נכדי רבי מאיר אורבך:

8. מבנו הגאון רבי שלמה אב"ד לינטשיץ:
א) הגאון רבי מנחם נתן מירושלים, מחבר ספרי: „זכות אבות" ו„ענף אבות", ו„אורח נאמן", נסע עם סבו רבי מאיר לירושלים בהיותו צעיר, ורבי מאיר השיאו לבת אחיו רבי יהושע פאלק.
ב) רבי חיים מלודז'.
ג) הרב הגאון רבי אליעזר אורבך, רבה האחרון של קהלת לינטשיץ.
ד) בתו, אשת הרב יחיאל משה כלב; בנו הוא הרב הגאון אברהם כלבו, אבד"ק בורזנין, זאגראוו, לויביטש.

נכדי רבי שלמה אורבאך:

9. i. מבנו רבי מנחם נתן:
א) הרב הגאון רבי יצחק אורבך, דיין ומורה צדק בשכונת „מקור ברוך" בירושלים עיר הקודש.

ii. מבנו רבי אליעזר:
א) רבי משה. — בנו הוא מר שלמה אורבך, אוד מוצל מאש.

מבתו של רבי חיים, הרבנית מרת יאכד, אשת רבי יהודה פוקס באוזרקוב:
א) החסיד רבי חיים.
ב) רבי יצחק מנחם מקונסטנטין.
ג) בתם, מרת מחלה, אשת רבי נתן מאיר בירנבוים, אבי הרב הגאון רבי חיים בירנבוים, הנקרא: „רבי חיים שראדזר", דיין ומורה צדק בלינטשיץ.

נכדיהם: בני החסיד רבי חיים:
רבי מנחם ורבי יוסף פוקס מלודז' וחתנם נושא בתם רבי אהרן מונהייט.

מבתו של רבי חיים החסיד, הרבנית מרת רחל, אשת רבי משה איקנובסקי מאוזרקוב:
א) הגאון רבי אשר אבד"ק דומבייה, תלמיד זקנו הגאון בעל „דברי משפט", חבר בית־דינו של הגאון בעל „דברי חיים", מוזכר בספרים: „דברי חיים" ו„אמרי בינה".
ב) רבי יואל, נפטר בן מאה שנה בלודז'.
ג) רבי זלמן מאוזרקוב.

ד) בתם, אשת הגאון רבי יחיאל לייב אבד"ק בלאשקי.
בני רבי יחיאל לייב:
א) הגאון רבי מנחם אבד"ק קאזימינקה (גיסו של הגאון הגדול רבי מאיר דן פלוצקי, בעל "כלי חמדה").
ב) הרב החריף רבי יצחק איציק מאוזרקוב.
ג) רבי יוסף וידסלבסקי מלינטשיץ, אביהם של רבי משה אהרן וידסלבסקי ורבי משה דוד מטורק.
ד) בת, אשת הרב הגאון רבי אבא נטע, ראב"ד בלאשקי ודיין ומורה־צדק בלודז'.

פרק ה'

המחלוקות והמריבות בלינטשיץ — רבי מאיר אורבאך, „הרב מקליש" — התפטרותו מרבנות לינטשיץ — עלייתו ירושלימה — רבי מאיר כרך ראשי בירושלים, שר וגדול ליהודים.

רבי מאיר אורבאך נולד לאביו הגאון רבי יצחק איציק בשנת תקע"ה בעיר דוברי. כבר בקטנותו מצאו בו כשרונות בלתי רגילים וכשהיה עדיין צעיר נקרא לרבנות בקוואהל, שכיהן בה שבע שנים. אח"כ עבר לקולו, ששם ניהל את רבנותו תשע שנים ומשם עבר לקאליש, שבה כיהן ארבע שנים. בעת פטירתו של אביו הגאון היה רבי מאיר אב"ד ור"מ בקולו. מובן מאליו, שקהילת לינטשיץ נהגה לפי הצוואה, שהוריש אבי המשפחה רבי חיים, והזמינה את הגאון רבי מאיר לרשת את כס הרבנות של אביו אף־על־פי שקולו היתה עיר יותר גדולה. ההצעה לא נראתה לרבי מאיר ואחר זמן קצר עבר לקאליש ושם כיהן רק 4 שנים.

בשנת תר"כ עזב את פולין ועלה ירושלימה. עד היום הזה מתהלכות אגדות שונות מסביב לענין זה, והשערות רבות נפוצות על התנהגותו של רבי מאיר. ב„זכרון אבות" מסופר, שרבי מאיר רצה אמנם לקבל את משרת הרבנות בלינטשיץ, אלא שתוך ה„שבעה" בא אליו אחד מאנשי העיר, והאיש היה תלמיד חכם וחסיד מפורסם (ומשום כך לא אזכיר את שמו) והוא אחד מחשובי הקהילה ועשיריה ואמר לרבי מאיר בהלצה: „מי יודע אם תוכל להורות הוראה?" עוד לא הספיק האיש להוציא את החיבור מפיו ועמד רבי מאיר וקרע לקרעים את כתב הרבנות. והאיש ההוא, כפי שמספרת האגדה לא הוציא את שנתו.

רבי מאיר בא לקאליש להספיד את דודו רבי אליעזר, בעל „חידושי מהר"א", ואמר: „דודי ירד לגנו" — דודי הלך לגן־עדן. כידוע היה כוחו גדול בדרוש ונמנה עם טובי הדרשנים. הוא מצא חן בעיני כל החוגים בקאליש והם הציעו לו תיכף את הרבנות בעירם ורבי מאיר קיבל את ההצעה.

בידי נמצא ספר שלם בכתב־יד של רבי מאיר, כל דרשותיו שדרש במשך הזמן ששימש ברבנות בערים קוואהל וקולו. קבלתי את כתב־ידו מיד האדמו"ר מגור זצלה"ה זי"ע ועדיין לא היה ביכלתי להדפיס את הספר. — בשנת תרצ"ז רציתי להדפיס את כתב־היד של גאוני ישראל: רבי ירמיהו ממטרסדורף ובנו רבי יואב, אב"ד בשבע קהילות, וכן את כתבי הגאון רבי יצחק איציק ועוד כתבי־יד שנמצאים בידי. פניתי אז אל כבוד קדשו האדמו"ר הגה"צ מגור רבי אברהם מרדכי אלטר זצ"ל וזו היתה תשובתו:

ב"ה א' עקב

אל כבוד ידידי היקר הרב ר' יצחק ידידי' שיחי'

להודיעך על נחיצות הספר אשר תוציא לאור... כמה מכתבי הראשונים מונחים בבית־נכאות הספרים. אולי זה נכלל במה שכתוב: הכל תלוי במזל ואפי' ספר תורה.

ידידך דורש שלומך וטובך

אברהם מרדכי אלטר

יש לי בביתי ספר „אמרי בינה", דרושים בכתב־יד. אם תדרשנו אשלחנו לך אי"ה כשאשוב לביתי (האדמו"ר שהה אותו פרק זמן במריינבד).

עלייתו הפתאומית של רבי מאיר לארץ ישראל נודעה לכותב השורות הללו ממכתב שמצאתי בארכיון של קהילת לינטשיץ, ואף־על־פי שהמכתב עצמו נשאר בלינטשיץ, נחרתו הדברים במוחי.

רבי מאיר כתב את המכתב לקהילת לינטשיץ אחר שהמלבי"ם יצא מלינטשיץ מחמת הרדיפות נגדו, ובנו של רבי מאיר הגאון רבי שלמה היה אותו זמן אב"ד באוניאווה.

במכתבו אל „רוזני ואלופי קהילת לינטשיץ העתיקה" מתנצל רבי מאיר ואומר שבגלל המחלוקת ושנאת־חנם, שגברו בעיר ושגרמו להן אחדים מבני הקהילה, אין הוא רואה יכולת לקבל עליו את הרבנות בלינטשיץ. ומכיון שלהשאר במדינה ולא לשבת על כס הרבנות של אבותיו לא היה יכול בשום פנים, הרי החליט לעלות לארץ־ישראל. — והנה כעת, כשאני יושב בארץ־ישראל ואני רואה ששום רב לא יכול היה לשבת במנוחה על כסא זקני רבי חיים זצ"ל, ואפילו הגאון „כליל המדעים רבי מאיר לייבוש מלבי"ם" לא מצא מנוחה אצלכם. על כן החלטתי להציע לכם את בני רבי שלמה כממלא מקום אבותי. אמנם, זה כבר הרבה שנים שעזבתי את מדינתכם ואינני יודע אם ראוי הוא לישב על כסא זה, אבל לא אלמן ישראל מגדולי הדור כמו הגאון רבי ישראל יהושע אב"ד קוטנו ועוד גדולים הנמצאים בקרבתכם. שאלו את פיהם וככל אשר יאמרו כן תעשו. ואולם בדבר אחד אני בטוח, שלנכדו של זקננו הגאון הצדיק והחסיד זצלה"ה „יהיה בלינטשיץ שלום ושלווה".

כך כתב רבי מאיר לאנשי לינטשיץ ואין מן הצורך לספר, שאמנם הסכימו גדולי הדור ובני קהילת לינטשיץ למנות את הגאון רבי שלמה לאב"ד בעירם. וכל ימיו ישב ברבנות בשלווה ובכבוד גדול. חידושיו בשם: „אמרי שלמה" נדפסו בסוף הספר: „אמרי בינה" על אבן העזר. אולם קודם שנגיע לתולדותיו של רבי שלמה יש לנו עוד להוסיף בתולדות קהילת לינטשיץ בכלל, והפרק המעניין והמרתק ביותר בתולדות הקהילה הוא פרק ההפסקה ברבנים ממשפחת אורבאך.

הרב י. י. פרנקל

רבי מאיר אורבך זצ"ל מחבר: „אמרי בינה"

המכתב שהבאתי מפיץ קצת אור על עליתו של רבי מאיר לירושלים. — במכתבו הראשון מיום ה' כ"ו אלול תר"כ פה עיר הקודש ירושלים כותב רבי מאיר:

ה' עמכם, בני חביבי כנפשי, ה"ה הרב מ' שלמה נ"י והרבנים מ' משולם ומ' חיים נ"י ויבוא זכרונכם לטובה ביום הזכרון הבע"ל.

„אתמול עם חצות היום באתי בישע אלקים לכאן עיר הקודש לשלום. ואמנם גודל היגיעה מטורח הדרך על הים אין לשער, נוסף לזה מיפו לכאן היכרחנו לרכב על פרידות, ואיה סופר ואיה שוקל לבאר לכם גודל הטורח ומורך הלב מזה, כאשר באתי לכאן סמוך ונראה מגודל רגשות נפשי לדרוך בכפות רגלי על שערי ירושלים, זלגו עיני דמעות מאין הפוגות, וברגשות לב התנפלתי אפים ארצה לקרוע כדתה"ק ולהתפלל שמה, וגם אתכם הזכרתי לטובה עד כמעט לא היה רוח — ומשם הלכנו סמוך לעיר ומצאנו קהל רב אשר יצאו לקראתנו ובתוכם הרבנים האחים (הם: הרב הצדיק מוה"ר יעקב ליב אבד"ק סלשין, והרב הצדיק מוה"ר אשר למיל זצ"ל אבד"ק גומבין) והגאבד"ק קוטנו (הגאון רבי משה ליב בעל „זית רענן" ו„תפארת ירושלים") המה קרבוני בימינם לחבקני והובלנו לשלום אל הצד אשר דרכו הגאבד"ק קוטנו. שמה באו כמה וכמה אנשים לקבל פנים ומתוך גודל הרגש לא הרגשתי חולשתי עד היום. אני מרגיש אשר כמעט כל עצמותי מרגישים מכאב מגודל טורח הדרך והתלאה, ובאמת לא רציתי עוד לכתוב עד אשר אניח מעט מעט, אפס ידעתי תוגיון לבבכם והיום הולכת הפוסט. חשתי לכתוב לכם המעט הזה ואל תדאגו מאומה אודותי. בעזרת השם יתברך אבטח כי זכות אבותי יעמוד לי בכל הענינים וגם זוגתי תחי' היא בריאה אולם (היא הרבנים הצדקת מרת הנדל שהיתה זיווג שלישי להגאון ז"ל והיא היתה בת דודו הגאון רבי מנחם אבד"ק אוסטרוב ז"ל, וחיתה כמה שנים בירושלים אחר פטירת רבי מאיר ופעם הלכה להתפלל על קברי אבות בהר הזיתים ולא שבה עוד לביתה ועקבותיה לא נודעו עד היום). — אך מטורח הדרך עיפה נפשי כי אין לשער ואין לספר הנפלאות לרכוב על סוס ופרד אחד כמו עשרה שעות על הרים גדולים ועצומים מאבנים והבהמה הולכת לדעתה ולרצונה לבחור הדרך היותר טוב לפניה, ובכל זאת בעזרת ה'יתברך אין מכשול ואין פגע יאי"ה כאשר אחזק את עצמי ואנוח מעייפות הדרך אבוא באריכה לספר לכם כל קורות הדרך. — תתענגו על רוב שלום אתם ונשיכם ויוצאי חלציכם שליט"א. כולכם תזכו להזכר ולהכתב לחיים טובים ומתוקים, דשנים ורעננים, ונזכה ונחיה לראות ביחד בארצנו הקדושה עת ציון יתרומם וירושלים על תלה בנויה.

הנני אביכם הכותב בנחץ גדול מחמת יריטת הפוסט וטרדותי המרובים מאנשים מכובדים ויקרים —

מאיר אויערבאך אבד"ק קאליש מה"ס "אמרי בינה".

מזמן שרבי מאיר עלה ירושלימה ניתק את כל קשריו עם הגולה כאילו אף פעם לא היה בתוך הגולה. כשפנה הר' יחיאל בריל, עורך "הלבנון", בשנת תרכ"ו מיום כ"ב טבת, שיצא לחוץ לארץ לשם הפצת הרעיון של חברת "שומרי תורה", שהצטרפו אליה הגאונים רבי דובריש מייזליש אב"ד ווארשא, רבי מאיר לייביש מלבי"ם, רבי צבי הירש קאלישר, הצדיק רבי אליהו גוטמכר מגריידיץ, ו"הרב הגאון מרא דארעא דישראל" מוהר"ר מאיר אויערבך, אל זה האחרון שיתן לו, מכתב המלצה, ענה לו רבי מאיר:

"מי יתן והיה זה פרי עמלך אשר עזבת את העיר הקדושה והחלפת קודש בחו"ל והיה תמורתו קודש, באשר התגלגל על ידו לאמור לאסירים צאו, ואני בתומי קיימתי ואומר מה אקרא לעורר תושבי עיר הקודש להיות חברים נאמנים. הלא ידעת כי רובם אשר דבר ה' יקר בעיניהם, קשה כוח הסבל לספק טרף לביתם בסיבת היוקר הנורא ואם לעורר את ידידי מנדיבי אחינו אשר בחוץ לארץ הן אני הגבר אשר דרכו נסתרה מיום אשר הפריד ה' ביני ובינם גלי הים, והרי הקודש סתר לנו ונסו הצללים. עלה והצלח על דבר אמת, החיה נרדמים להגדיל תורה ולהאדירה וראה טוב בעמלך כעתירת חבר ליראי ה' ולחושבי שמו מאיר אויערבאך".

כפי שנראה ממכתב זה הרגיש עצמו רחוק מעניני חוץ־לארץ. בבואו הביא עמו הון רב מאד. מיד עם בואו יסד את הישיבה "אהל יעקב" ואת "הועד הכללי" שהתנהל אחרי כן על ידי הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל. מתלמידיו היה רבי נפתלי הלוי בעל "שבי המטות" (ווין 1884). הסכמתו באה על "מקראות גדולות" (1860). ב"מודעה לבית ישראל" (ברעסלוי 1859) נדפסו עליו גדולות ונצורות.

ב"אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו" מאת דוד תדהר מסופר על רבי מאיר:

בשנת תר"ט עלה ארצה והתיישב בירושלים והביא אתו הון רב, כי עשיר היה. בראשונה התאכסן בבית רבי יהושע ילין ואח"כ קנה לו בית בקצה רחוב היהודים ובנהו מחדש בעזרת מחותנו ר' יעקב קופל יעקובוביץ' וקרא לו: "אהל יעקב ע"ש נדבן זה. אך בפי בני ירושלים נקרא הבנין: "חצר הרב מקאליש".

בשנת תר"כ נתמנה לרב ראשי לעדה האשכנזית בירושלים לדרישת הרב רבי שמואל סלנט, שהיה הרב הראשי בפועל, אף כי לפי התמנותו היה תוארו סתם "מורה הוראה" ובהיות ומרוב ענוותיתו לא רצה לשאת עליו את התואר רם־המעלה של רב ראשי, רק בדלית ברירה (ומחוסר אדם מתאים ורצוי לכל העדה) הסכים לשאת את העול הזה, לכן השתמש בשעת הכושר כשבא הרמ"א מקאליש לשכון כבוד בירושלים, ובו נתאחדו תורה וגדולה במקום אחד, ודרש בתוקף

שישחררוהו מתפקידי הרבנות הראשית וימנו למשרה זו את הרב מקאליש. אך למעשה הוסיף הר"ש סלנט לשרת את הציבור כמקודם ושניהם ניהלו את עדתם באהבה, בכבוד ובהבנה הדדית.

והרב מקאליש מעולם לא לקח שום משכורת ואדרבה עזר בכספו למוסדות ציבוריים ולנצרכים. היה יפה ונהדר גם בחיצוניותו: גבה־קומה, בעל הדרת פנים, יפה־עינים. הוא עורר רושם רב במראהו ובהדרת פניו.

רבי מאיר הקים את השחיטה האשכנזית פעל רבות בסידור עניני ה„חלוקה" וליסוד „הועד הכללי כנסת ישראל", לביצור התלמוד־תורה וישיבת „עץ חיים" וליסוד „ביקור חולים". היה נשיא „כולל ווארשא". עזר מכספו לתלמידי־חכמים נצרכים, יתומים ואלמנות. מסביבו התרכזו טובי הצעירים מבני־ירושלים, כמו: רבי יואל משה סלומון, יוסף ריבלין, יהושע ילין ועוד, שעוררו את יהודי ירושלים לצאת מחומות העיר העתיקה ולהתישב על הקרקע והקימו את השכונות החדשות מחוץ לחומה והיו מבוני פתח־תקוה. רבי מאיר השתתף ביסוד שכונת „מאה שערים". בתרל"ד נתן חמשת אלפים שש מאות וחמשים גרוש לבנין „עזרת נשים" וחמש מאות גרוש להקמת „הבימה" בבית הכנסת „ישועות יעקב" שבשכונה. גם ביסוד שכונות אחרות היה תמיד החבר הראשון. בתרל"ד קנה מגרש גדול במרכז ירושלים החדשה ומכר אותו לר' דוד ריז שבנה עליו את החצר הגדולה „בית דוד" והקדיש את הדירות שבה לשיכון של תלמידי־חכמים עניים בחינם. בתרל"ה יסד את החברה לקניית אדמת יריחו והודות להשתדלותו השקיע העשיר הנודע של פולין רבי לייב קושמירק כמאה אלף רובל כסף בעניין זה. אמנם, הממשלה הטורקית ביטלה את הקניה, אולם הודות לחברה זו נוסדה בתרל"ה אם המושבות: „פתח תקוה".

כשחלה יורש־העצר הרוסי בא אליו הקונסול הרוסי בשם הצאר לבקש שיתפללו להבראתו. הוא ערך תפילה מיוחדת ולאחר זמן כשיורש־העצר הבריא בא אליו הקונסול הרוסי, כרע לפניו על ברכיו והגיש לו מכתב תודה מאת הצאר בצירוף אלף רובל לצרכי עניי העיר העתיקה. הוא היה חשוב מאד גם בעיני השר משה מונטיפיורי וכשחזר ללונדון שלח לו גביע־כסף לקידוש ועליו כתובת עברית בחרוזים ומונטיפיורי מציין: „עונג גדול היה לי לחלוק את הכבוד להרב הגדול והמצויין."

רבי מאיר עמד בתוקף על משמר המסורת נגד מתקני הדת ונגד החינוך החילוני וגם התנגד בתוקף ליציאה מן הארץ. בצוואתו שכתב בשנת תרל"ז, שנה לפני מותו, הוא מזהיר את נכדו ויורשו בירושלים, שאם יסע לחוץ־לארץ יפסיד את זכותו בירושת הבית שלו ב„מאה שערים". הוא חיבר את הספר „אמרי בינה" בארבעה חלקים. שלושה חלקים נדפסו וחלק אחד נשאר בכתב־יד. יש ממנו חידושים והגהות על הספר „דברי חיים" לאביו הגאון, הגהות לספר „טורי אבן" להגאון בעל „שאגת אריה" בשם „קונטרס אחרון".

נשארו בכתב־יד חלק ד' של הספר „אמרי־בינה", כאמור, הגהות על הש"ס,

משניות ורמב"ם ודרשות לשבתות ומועדים. — רבי מאיר נפטר בירושלים בה' אייר תרל"ח.

במכתבו של תייר יהודי בשם שמעון ברמן, ששהה בירושלים בשנת תרל"א, אנו מוצאים את הקטע הבא: „ישבתי בירושלים ששה שבועות בחדשים מרחשוון וכסליו והימים היו עוד בהירים וחמים והשמים צחים וטהורים, אולם נפשם של בני ארץ ישראל נתעטפה עליהם ביגון, כי האדמה יבשה ואין לחרוש ולזרוע ואין מרעה לצאן. רועה שהוציא למרעה בבוקר מאה כבשים ועזים הביא אתו לעת ערב חמש־שש פחות. הצאן לא מצאו כל מרעה וגוועו ברעב. אפסו המים מן הבורות ונאלצו לקנותם מידי הערבים במחיר יקר. חכו ארבעים יום ועב קטנה לא נראתה ברקיע.

רב האשכנזים המכונה: „הרב מקאליש" (רבי מאיר אויערבאך) ציוה להדביק מודעה בשער בית־הכנסת של „החורבה", שבה הודיע לצבור שבימים ב'־ה' יאמרו סליחות בחצות הלילה. רציתי להיות בין המתאספים בבית־הכנסת לפיכך לא פשטתי את בגדי ושכבתי במטה כשאני מלובש כדי שאתעורר בחצות. כשהקיצותי הלכתי לבדי לביהכנ"ס. היה אור בחלונות הבתים ומכל בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות בקעו קולות של תפילה כבליל יום כפור. כשהגעתי לבית הכנסת של „החורבה" מצאתיו מלא אנשים אומרי תהלים. הסליחות נאמרו מתוך בכי ואנחות וביחוד גברו היבבות והיללות מעזרת נשים. שליח־הצבור, כבן ארבעים, התעטף בטליתו והתחיל בסליחה של ערב ראש השנה: „אדם איך יזכה ואל מוות מחכה", ובזה ניתן האות לעצם התפילה שהיתה מלווה צעקות ויללות קורעות לב. הכל בכו מר והתפללו לאלקים שיציל אותם מן המוות האיום ברעב. הקרקע ברחוב היתה יבשה, ואילו בבית־הכנסת היתה הרצפה רטובה: כאן ירד גשם של דמעות. היה זה מחזה קורע לב. — לסוף נשתתקו כולם, ושליח־הצבור השמיע בקול נוגע עד הלב את הפסוק האחרון שבסליחה: „לב נשבר ונדכה לא תבזה" המתחילה: „שומע זאת יבכה וידאג תפלה וצדקה ירבה, אולי מיסורין יחבא." — וכשנשתתק קולו של הש"ץ נשמע קול חרישי מקרן־זוית שבכותל המזרח: „תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה" והתוקע תקע את הקולות הללו בשופרו. שוב התפרצו בכיות ויללות. אמרו י"ג מדות ושש סליחות מלוות בתקיעת שופר ואחר הסליחות שש הושענות.

אין בכוחי לתאר מעמד נורא ונשגב זה: סליחות ותקיעת־שופר והושענות בחצות־הלילה, וכל עוד יזכני ה' בחיים עלי אדמות לא יימחה רושם הלילה הזה מלבי. בשעה שלש לפנות בוקר הלכתי לביתי עם מתפללים אחרים, שכבתי לישון ואיקץ בשעה שש בבוקר: השמים היו מעוננים ולאחר זמן־מה ירדו מטרות עוז בתוך סערה גדולה".

ב„הדביר", קובץ שיצא בירושלים בשנת תרע"ט הופיעה ב־12 המשכים גדולים מעין ביאוגרפיה של רבי מאיר אורבאך, שבין השאר מתוארות בה

פעולותיו בשנות שבתו בירושלים. והנה גם בביאוגרפיה זו מסופר על תפילתו של רבי מאיר בזמן עצירת גשמים. לפי סיפור זה כינס את יושבי ירושלים בבית־הכנסת, ניגש לארון־הקודש, הרצה את טענות בית־ישראל לפני הקב"ה ולאחר שבקול הארי שלו דרש מן המתפללים לחזור בתשובה, אמר: לא נזוז מפה עד שירדו גשמים. ואכן, קודם יציאתם מבית־הכנסת נתקשרו השמים בעבים.

את הביאוגרפיה פותח הכותב מר אליעזר ריבלין במלים אלה: „בשורה הראשונה של גדולי הרבנים, מנהיגי העדות ובוני הישוב הנוכחי בעיר ובארץ הקודש תופס מקום חשוב הגאון רבי מאיר אורבאך הידוע בירושלים ובארץ הקודש בשם: הרב מקאליש. הוא עלה להתישב בארץ הקודש בשנת תר"כ ומיד לאחר בואו היה לאחד מראשי קברניטי הישוב היהודי בעיר ובארץ הקודש, ובח"י שנות חייו בירושלים הגדיל לעשות להרמת קרן העדה האשכנזית בירושלים בפרט והפרחת הישוב העירוני והחקלאי בעיר ובארץ הקודש בכלל. ושם הרב מקאליש קדיש ונערץ בפי זקני הדור ובפי ילידי הארץ, ששמעו את שמעו."

„עכשיו כבר עברה תקופה של יותר מארבעים שנה מזמן פטירתו של אותו גאון ומעטים המה זקני הדור שחיו בדורו שנודעו מפיהם כל הדברים הדרושים לסדר תולדותיו". בין שאר ספוריו מספר הסופר כי מער"ח אלול ועד ליום כפור היה צם כל יום ובלילה היה אוכל לחם עם קפה שחור, ובאותם הימים למד חכמת הקבלה וב„י"ג מדות" צם שתי יממות. בכל ימות השנה היה עורך כל לילה תקון „חצות" והיה שם את רגליו באגן מים קרים בקיץ ובחורף. כל זאת עשה בחדרי־הדרים וכלפי הצבור לא נראה כבעל־סוד. בקולו, קול פחדים כקול ארי, היה מעורר את הצבור לתשובה שלמה. נקיון כפיו ונדבנותו הגדולה היו ידועים יפה לאנשי ירושלים. הוא היה הדופק בעורקי החיים של ירושלים. גלוי־לב היה ולוחם על האמת ללא רתיעה, היה איש־המעשה ואיש־הרוח כאחד. לפי האגדה המתהלכת עליו היה גם בעל־מופת. היתה לו קבוצה קטנה של מתנגדים ואחד מהם ידה בו פעם אבן. כשמקורביו ביקשו להגן על רבי מאיר ולעשות שפטים באותו אדם, נענה רבי מאיר ואמר: רחמנות עליו — בין כה וכה הוא גברא קטילא. ואמנם, לעת ערב יצא אותו אדם אל מחוץ לשערי העיר העתיקה בניגוד לחוק האוסר את הדבר. השוטר התורכי השגיח בו וירה בו ולא ארכו השעות והוא מת.

כך נרקמו אגדות על אדם נעלה זה כמו שהתהלכו על זקנו רבי חיים זצ"ל. בהקדמתו ל„אמרי בינה" חלק ד' על אבן העזר כותב נכדו, רבה האחרון של לינטשיץ רבי אליעזר אורבאך: „ובעיר הקודש ירושלים נתעלה מעלה בעסק התורה, בנגלה ובנסתר, יום ולילה, והמקובלים העוסקים בחכמת האמת היו מסתופפים בצלו והשתעשעו עמו, ובעת חולשתו, כשהיה מוטל על ערש דווי, שלחו מברק לבנו, הוא הגאון רבי שלמה, שיבוא לירושלים. זה היה בשנת תרל"ח, הנסיעה בימים ההם היתה קשה מאד, בכל זאת נסע לארץ ישראל לקיים מצוות כיבוד־אב. ובאותה שנה, כשנסתלק הגרמ"א, הפצירו אנשי ירושלים בבנו הגאון רבי שלמה,

שימלא את מקום אביו ברבנות ונשיאות. רבי שלמה לא נעתר אז לבקשתם, ואולם הבטיח להם שכשיזכה להכניס את בניו ובנותיו לחופה וקידושין ימלא את בקשתם. אך מן השמים עיכבוהו ולא עלה בידו להשתקע בארץ־הקודש. בחזירתו לגולה הביא עמו הרבה מכתבי־ידו של אביו וטרח והשתדל להעתיקם. כשהגיעה שנת תרס"ה היה רצונו חזק לקיים את ההבטחה: לנסוע ירושלימה ולהשתקע שם. זה היה בסוף חודש טבת. הוא הכין את עצמו לנסיעה הגדולה. והנה בימים ההם נפל למשכב האדמו"ר מגור רבי יהודה אריה ליב, בעל ה„שפת אמת". רבי שלמה צווה את השמש לאסוף את אנשי העיר לבית־הכנסת אף־על־פי שהקור היה אז חזק ביותר. לאחר שנשתהה שם כמה שעות בתפילה ובתחנונים, חזר לביתו כשהוא מרגיש את עצמו ברע. וביום ה' שבט תרס"ה נסתלק מן העולם באותה שעה, שבה נפטר גם בעל ה„שפת אמת" זצ"ל.

(פרטים נוספים עליו עוד יבואו בהמשך הדברים).

פרק ו׳

רבי אברהם בנימין קורנגולד מהורודנא — שבתו על כס הרבנות ששה שבועות — פטירתו הפתאומית — מקום קברו.

רבי אברהם בנימין קורנגולד זצ״ל מהורודנא

עם פטירתו של הגאון רבי יצחק איציק בעל „דברי חיים״ וסרובו של בנו הגאון רבי מאיר למלאות את מקומו, עמד תקופה קצרה כסא הרבנות בלנטשיץ ריק גם מפני שלא נמצא המועמד המתאים וגם מפני שרבים מגדולי הדור סירבו לשבת על כסא הרבנות שעה שיש בן גדול ומפורסם כזה, כמו בעל „אמרי בינה״ היושב בקרבת מקום.

באותה תקופה נזדמן ללנטשיץ רב גדול מליטא, יליד הורודנא. שמו היה: רבי אברהם בנימין קורנגולד. אחר שדרש בבית הכנסת ואחר שהלומדים תהו על קנקנו וראו בו חריף ובקי יוצא מן הכלל, הושיטו לו כתב רבנות, והוא הסכים להישאר בלינטשיץ. שליחים יצאו להביא את משפחתו מהורודנא שבליטא. כשהגיעה משפחתו אל הכניסה לעיר, שהיא קרובה לבית־העלמין, יצאה ההלוויה של אותו גאון לבית עולמו. הוא כיהן בלינטשיץ בסך־הכל ששה שבועות. פרטים רבים עליו לא נודעו. הוא נטמן בתוך „האהל״ על יד קברם של רבי חיים ובנו רבי איציק אירבך. על מצבתו היה רשום, שהיה גאון וחריף, הרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה. כשהיינו הולכים ביום י״ב אלול, הוא יום השנה לפטירת אותו צדיק רבי חיים זצ״ל לבקר באהל קברו, היינו תמיד מתלחשים על גורלו של אותו גאון בלתי נודע, ששכב ב„אהל״ בין הגאונים רבי חיים ורבי איציק מזה ובין נכדם רבי שלמה מזה, וזה כאילו נתן לנו את הפתרון לשאלה.. כי אין תקומה ליושב על כסא הרבנות בלינטשיץ, אלא אם הוא מזרעו של רבי חיים, כפי שניווכח גם ממה שיסופר להלן.

רק בזמן יותר מאוחר נודע לי מפי הגאון רבי חיים הלר, אב״ד לומז״ה לשעבר ועכשיו רב בניו־יורק, שהוא מתייחס כנכדו של רבי אברהם בנימין קורנגולד, וכן אמר, שהתשובות ב„שאלות ותשובות לרבי עקיבא איגר״ — „להאברך החריף רבי בנימין מהורודנא״, מכוונות לרבי אברהם בנימין.

ב„הלבנון״ משנת תרכ״ז נאמרו על משפחת קורנגולד הדברים הללו: „משפחת קורנגולד צור חוצבה הוא הרב הגאון החריף רבי לייזער קורנגולד מקראקא. הוא הוליד משפחה רמה ונשגבה, כולם חכמים יקרי ערך ועשירים, מהם יצא הרב

הגאון רבי בנימין קורנגולד אשר נתקבל לאב"ד בק"ק לינטשיץ. הוא היה גיסו של הרב הגאון רבי העשיל אב"ד בק"ק לובלין, והני תרי גיסי היו לשם טוב ולכבוד בהורודנא עת דרו בה בעוד היה הגאון הצדיק רבי בנימין דושקין ראב"ד שמה."

ועם פטירתו הפתאומית של גאון זה שוב נשאר כסא הרבנות ריק עד שהופיע יום אחד איתו גאון פלאי רבי שלמה ליב מורגנשטרן, בעל "מנחת הבקר", שנקרא: ה"סגי נהור" והוא מילא את החלל לתקופה קצרה.

פרק ז׳

ה„סגי נהור" — למה היה ל„סגי נהור" — הנחת המכשול כדי שיפול — המחלוקת כתוצאה מזה — פסק הרבנים — המלכי״ם מתערב — מחבר ספר בהיותו עוור — התפטרותו ופטירתו.

רבי שלמה לייב מורגנשטרן
ה„סגי נהור". בעל „מנחת חבוקר"

(אב״ד לוקוב, לינטשיץ, פרנטשוב)

הרב הגאון רבי שלמה לייב, בהר״ר נטע מאיר מורגנשטרן מלובלין, נכד הגאון רבי העשיל, בעל „תבואות שור", היה, קודם שנתמנה לרב בלינטשיץ, אב״ד בלוקוב, ונחשב בזמנו כגדול הדור, כפי שמעיד הגאון בעל „נפש חיה" בהסכמתו על הספר „מנחת הבוקר" על בבא מציעא. הוא היה גאון וחריף ומפורסם בצדקותו ובפרישותו.

והנה שמעתי מפי זקני הדור, שבהיות הגאון רבי שלמה ליב רב בלוקוב, קרה הדבר, שהרב הצדיק רבי אשר, בן „היהודי הקדוש" מפרשיסחא, היה רב בפיריסוב ונמצאו לו מתנגדים, שטענו כי אינו יכול לשמש בתפקיד רב, כיון שאינו יודע את ההוראה במידה מספקת. בני העיר החליטו איפוא להביא בית־דין של רבנים שיתהה על קנקנו ויחליט, אם ראוי הוא להיות רב בעירם או לאו. בית־הדין היה מורכב משלושה רבנים, שהגדול ביניהם היה הרב רבי שלמה ליב. אחר הבחינה קם רבי שלמה ליב ואמר: „אנו, חברי בית־הדין, רואים שכב׳ לא יוכל להיות רב." נענה רבי אשר ואמר: „איר זעהט נישט גיט", כלומר: „כב׳ אינו רואה טוב" ומאז נתקלקלה ראייתו. בהקדמתו לספרו אין רבי שלמה ליב מזכיר את המקרה האמור ואת הקשר שבינו לבין עוורונו, אך הוא מעיד על עצמו: „שלקה באור עיניו מיום עמדו על דעתו".

כשנתקבל לרב בלינטשיץ כבר כהה מאור עיניו, ואעפ״כ לא הרגישו בכך בני העיר, כי היה פוסק בשאלות איסור והיתר ועונה בעניני דת ודין כאילן היה מאור עיניו עמו. הגאון רבי שלמה לייב היה, כאמור, איש קדוש מאד, וכולם יראו לדבר נגדו, עד שפעם אחת כשהלך לבית־הכנסת שם לו אחד בשם משה ליב איז׳ביצקי (עליו עוד יסופר להלן) שטענדער (דוכן) בדרכו, כדי שייכשל בו ואז יוכל להוכיח שאמנם עיוור היה. ואכן נפל הגאון רבי שלמה ליב, כי לא הרגיש במכשול. אז התעוררו מחלוקות וקטטות עד לאין שיעור. העיר התפלגה לשתי מחנות לוחמים. הכאות עד זוב דם וכתבי הלשנה למושל היו למעשים בכל יום.

יאז כבר ישב בלינטשיץ, סמוך לשולחן חותנו — כפי שיסופר להלן, — הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם וחיבר אותה שעה את פירושו המקיף על התנ"ך. הוא התערב בדבר עד שהצדדים הסכימו למנות בית־דין של שלשה רבנים, שיוציא את פסק־דינו בשאלת הרב.

שלשת הרבנים שנתמנו לשם כך היו: הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, הגאון רבי שמשון אורנשטיין אב"ד אוזרקוב־קאליש, בעל הגהות על הרמב"ם, והגאון רבי ישראל יהושע אב"ד קוטנו. הם פסקו, שקהילת לינטשיץ צריכה לתת לרבם ה"סגי נהור" שלשת אלפים רובל כסף, והרב יעזוב את העיר. רבי שלמה ליב קיבל את הסכום ועבר מלינטשיץ לעיירה הסמוכה פרנטשוב. אולם המחלוקת גברה ביותר אחר יציאתו דווקא והרבה שנים עמדה העיר באש המחלוקת בענין זה, בעיקר לא יכלו להשלים החסידים ותלמידי־החכמים עם הדבר וחרה להם מאד על מתנגדי ה"סגי נהור", שגרמו ליציאתו מן העיר.

בשנת תרמ"ב הדפיס חתנו הרב ר' נתן מאיר את ספרו "מנחת הבוקר" על מסכת בבא מציעא, ספר רב־הכמות ורב־האיכות. הגאון בעל "נפש חיה" בהסכמתו לספר כותב על המחבר: "הרב הגאון הצדיק רבי שלמה יהודה ליב, זכר צדיק לברכה, אב בית־דין קהילה קדושה לינטשיץ, היה מפורסם בחייו לגדול" — בהקדמתו לספרו כותב המחבר עצמו:

"אנכי אשר מאז שפתי אפתח ובלשוני מלה, על דלתי תורה שקדתי, לא אמיש מתוך האהל, ובחמלת ה' על נפש נענה כמוני, נבזה וחדל אישים, הערה עלי ה' רוח ממרום, ומעודי עד היום אחזיק במעוז התורה, אחזתי ולא ארפנה. המון מי התלאות אשר עברו ראשי כל ימי חלדי לא רחקו חבל כסף התורה האחוז בידי, והיא שעמדה לי אם שבעה ברעות נפשי, ועל כולנה חולשת גופי ואור עיני, אשר אשא ואסבול מיום עמדי על דעתי, על כל אלה תורת ד' תמימה היתה לי למשיבת נפש, וכל ימי חלדי ביותר שקדתי בספר קדשים לשאוב מימיה הנוזלים ממקור החיים ימן המקדש יצאו, אשר המסכתות הללו עזובות הנה, דורש אין להם, ודרשתי וחקרתי וכתבתי לי לזכרון אשר חנני ד' כאשר כתבתי בהקדמת חבורי למסכת בכורות.

אולם אחרי שיצאה בי יד ה' ואיר חשך בעדי, כהה מאור עיני אמרתי אבד שברי חלילה, נגזרתי ואבדה תקותי, לא אראה אדם עוד ותוחלתי נכזבה, אך הרופא לבות נשברות ראה בעניי וממכון שבתו השגיח לשום לי שארית בארץ לפליטה גדולה: להשיא את בתי הצעירה לחתני הרב החריף ובקי וכו' מוהר"ר נתן מאיר בן אחי הרב החריף מוהר"ר יוסף והוא היה לי לעיניים, אתו תתעדן ותתענג נפשי בפלפול ש"ס ופוסקים כאשר שאלה נפשי, והוא באשר עודנו צעיר לימים דרש מאתי לעסוק בדיני ממונות, והחלותי ללמוד עמו בבא מציעא אשר הוא מקצוע גדול, יסוד מוסד ופנת

יקרת בסדר נזיקין, כאשר מצאה ידי בעזר ה' ואשר שם ד' בפי כתב חתני נ"י על ספר, מפי ייקראו אליו הדברים והוא לא שינה דבר.

אולם שמתי אל לבי מה יתן ומה יוסיף אם יהיו טמונים באהלי, עש תאכלם והיה חלילה יגיעתי לריק, לכן שפכתי שיח לפני שומע אל אביונים כי יהיה משגב לדל כמוני, שדברי יהיו לזכר עולם לנפשי, רוחי ונשמתי כי רבות יגעתי בזה.

קראתי שם הספר „מנחת הבוקר" כי לספרי האחרים על קדשים „מנחת עני" כבר קראתי בשם. כי שעור עיון למסכת זו אשר למדתי נקבע תמיד לשעות הבוקר. אולם לא אחפוץ לדרוש עזרה מאת נדיבי עם, כי זה לא דרכי ובאלה לא ניסיתי, ראה ד' בעניי וחתני הנדיב המפורסם רבי אלחנן ענדלמאן הזיל מכיסו כל הוצאות הדפוס".

לפי הדברים הללו של המחבר ברור, שאת ספרו הגדול „מנחת הבוקר" חיבר בהיותו סגי נהור בשתי עיניו וקיבל את דינו באהבה. ועד היום מזכירים זקני לינטשיץ בחרדת־כבוד את שמו הנאדר.

אצל דודי רבי שלמה הכהן נ"י נמצא כתב ידו, ששלח כדורון של דרשה לאביו ביום חתונתו (של אביו). והדורון הוא, שמהיום צריכים הגבאים בשעת עלייתו לתורה להוסיף לו את התואר: „מורנו" — בלינטשיץ קיימת גירסה, שהאסון האיום, שקרה בבית־הכנסת בלינטשיץ בליל „כל נדרי" בשנת תר"ס, שנספו בו ל"ג נשים ב„עזרת הנשים" — כפי שעוד יסופר — בא על העיר בעטיו של אותו פשע, שנעשה בבית־הכנסת ע"י אותו פוחז, ששם את המכשול לפני ה„סגי נהור", כדי שיפול וייכשל בו.

פרק ח׳

רבי מאיר לייבוש מלבי״ם — הרב מוואַרשא והאדמו״ר מקוצק — רבנותו בוורשנה — המלב״ים — חתנו של ר׳ פייבל אפוצ׳ינסקי — ספריו — חזרתו מלינטשיץ לחרסון — ימי המחלוקת — המלבי״ם יוצא נגד מתקני הדת בבוקרשט ובברונשווייג — נשמה פיוטית — פיטוריו מרבנות לינטשיץ — פטירתו בדרך לקרמנצ׳יג.

הגאון חמופלא רבי מאיר לייבוש מלבי״ם זצ״ל

פרק זה של המלבי״ם בלינטשיץ הוא פרק מעניין ביותר בחיי המלבי״ם, ואולם זהו פרק בחיי אדם גדול זה שלא נחקר כראוי, בכל הספרות הביביליוגרפית על חיי המלבי״ם ועל תולדותיו מצאו את בטויין התקופות השונות ואף הרחוקות זו מזו מרחק רב. אפשר למצוא שם פרטים על הזמן ששימש כרב בקמפנה, וורשנה, ואחר־כך בקני־

גסברג, חרסון, מוהילוב בוקרשט, ואולם על תקופה זו של לינטשיץ, שכפי עדותו של המלבי"ם עצמו, היתה תקופת־הזוהר שלו, שבה ישב בעיר זו בשלווה על התורה ועל עבודתו הרבה בפירושו על התנ"ך, כמעט שאין למצוא שום דבר. את הקדמתו לספר יהושע הוא כותב בלינטשיץ בשנת תר"כ. כמו־כן אנו מוצאים ברוב ספריו את ההערה: „כתבתי פה ק"ק לנטשיץ". — בהסכמתו לספר „מי נח" הוא חותם: „מאיר לייבוש מלבי"ם — מלפנים אבד"ק בוקרשט וכעת אבד"ק לנטשיץ".

בעתון „הלבנון" משנת תרכ"ו, שהמלבי"ם כתב בו בהמשכים את „שנת היובל" והוא מוסר שם בפרטות את פרשת רדיפותיו בבוקרשט על התנגדותו לריפורמיסטים, הוא גומר את ההלל על קהילת לינטשיץ על שחלקה לו את הכבוד והיקר ונתנה לו את האפשרות לעבוד את עבודתו במנוחה. — ואף על פי כן פרק זה של רבנותו בלינטשיץ לא מצא עדיין את בטויו הנכון. — אשתדל איפוא להעלות כאן בפעם הראשונה פרשה זו באורה האמיתי, כי גם אלה שהזכירו פרשה זו סילפוה שלא מדעת (ראה בספר השנתי: „כנסת ישראל" תרמ"ח שהוצא לאור ונערך על־ידי שפ"ר, את מאמרו של ברברמן על המלבי"ם בלינטשיץ) — והנה קודם־כל אתן את תולדות המלבי"ם בקצרה ואחר־כך אגש לפרשת לינטשיץ. —

רבי מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל נולד בשנת תקס"ט בעיר וולוצ'יסק. בילדותו נקרא: „העלוי מוואהלין". כבן עשרים קיבל את הסכמת הגאונים: ה„חתם סופר", הגאון מניקלסבורג, הגאון ר"ז טיקטין אבד"ק ברסלוי והגאון ר"ש אב"ד אמסטרדם — על ספרו החשוב „ארצות החיים", שכפי שהוא כותב בהקדמתו התחיל לחברו כשהיה בן ט"ו שנה. בשנת תקצ"ח נתקבל לרב בוורשנה, בשנת תר"ה לרב בקמפנה, אח"כ לרב בבוקרשט ושם נרדף על ידי המשכילים, נאסר, נידון למוות ושוחרר בהשתדלות מונטיפיורי. אח"כ נתמנה לרב בלינטשיץ, חרסון, מוהילוב, קניגסברג. נפטר בקיוב בדרכו לקרמנטשוג ביום השני של ראש השנה שנת תר"מ. למד קבלה אצל הגאון הקדוש רבי צבי מזידיטשוב. חיבר את הספרים: „ארצות החיים" על או"ח, „ארצות השלום", „התורה והמצוה", פירוש מקיף על הספרא, „מגילת סתרים" על קבלה, „יאיר אור", „אילת השחר" על דקדוק, „מקדש קודש" — ביאור לתנ"ך, „משל ומליצה" — שירים, „ארץ חמדה" — דרושים ועוד. —

אביו חורגו של המלבי"ם היה רבה של וולוצ'יסק. הוא גידל את המלבי"ם בביתו והיה סמוך על שולחנו עד שהגיע לגיל של י"ד שנה. כשרונותיו היו יוצאים מן הכלל. כמנהג הימים ההם השיאו אביו חורגו לבת אחד העשירים, שהיתה מלומדת ומשכלת וחניכת אסכולת „המשכילים". התמדתו העצומה של המלבי"ם, ששם לילות כימים באהלה של תורה, לא מצא חן בעיניה, והם נאלצו להיפרד ולהתגרש. מאשתו זו היתה לו בת נשואה להרב הגביר המפורסם רבי אליהו היילפרין מווילנא, שחידושיו נדפסו בסוף ספרו של המלבי"ם: „ארצות החיים". רבי אליהו היילפרין זהו אביו של חובב־ציון הידוע יחיאל מיכל היילפרין (קפיטן ירמיהו היילפרין בנו של מיכל היילפרין סיפר לי כי בעיירות נידחות בקרפטורוס מצא בבתי יהודים כפריים, את תמונת הסבא

המלבי"ם תלויה על הקיר. תמונה מקורית של הסבא שמורה אצל אחותו בפריז. כ"כ סיפר לי הנ"ל שאביו למד אצל הסבא עד גיל 15 וליוהו בכל מסעותיו — איסר פרנקל).
— בתו זו של המלבי"ם היתה רגילה לבקר את אביה גם בלינטשיץ. — אחר שנתגרש מאשתו חזר המלבי"ם לבית הוריו, וכבר בהיותו בן ט"ו שנה התחיל לאסוף את החומר לספרו הגדול „ארצות החיים". עוד קודם שהגיע לגיל עשרים כבר היה ספרו מוכן לדפוס. מלאכתו זו רבת־הערך נגמרה בשנת תקצ"ד. אז עזב את עיר־מולדתו וכשעבר על פני גרמניה והונגריה קיבלו הרבנים הגאונים שבמדינות אלו בכבוד רב את התלמיד־חכם הצעיר שהפליאם בחריפותו ובבקיאותו, ובד' אלול תקצ"ד קיבל הסכמה על ספרו מאת הגאון בעל „חתם סופר" ומאת הגאון מניקלסבורג. בכבוד גדול נתקבל בכל מקום שבא לשם. בשנת תקצ"ז הגיע לעיר ברסלוי ואחר שקיבל את הסכמותיהם של הגאון ר"ש אבד"ק אמסטרדם והגאון רבי זלמן טיקטין אב"ד ברסלוי הדפיס את ספרו בעיר ברסלוי. כשנה תמימה ישב בעיר זו והפליא את לב שומעיו בדרשותיו בהלכה ואגדה. והגאון ר"ז האב"ד, שהוקיר מאד את המלבי"ם וכתב בהסכמתו על ספרו „אחר מני אלף נמצא ספיר כזה" — השתדל שיתקבל לרב בעיר וורשנה שעל־יד פוזן. ואולם מכיון שאין זה מן הראוי שרב היושב על כסא רבנות יהא שרוי בלא אשה, הציע לו הגאון רבי זלמן שידוך מעיר לינטשיץ.

הגאון רבי זלמן, המציע את השידוך, נולד בלינטשיץ לאביו הגאון רבי אברהם טיקטין, מחבר: „פתח הבית", שאחר שהיה אב"ד בלינטשיץ עבר לגלוגה רבתי ומשם נתקבל לאב"ד בברסלוי כמסופר למעלה. אחר שנפטר נתקבל בנו רבי זלמן לאב"ד במקומו בברסלוי, ומכיון שמשפחת טיקטין היתה מאד אהודה ומכובדת וחביבה על תושבי לינטשיץ ובמיוחד הגאון רבי זלמן טיקטין, הרי קל להבין, שלעצתו של „שדכן" זה נשמעו שני הצדדים, וכך יצא השידוך לפועל ואולם מי היתה אשתו זו של המלבי"ם? כאן באה פרשה מרתקת ואגדית ממש.

בלינטשיץ היה עשיר גדול ושמו ר' פייבל אופוצ'ינסקי. הוא היה ראש הקהילה ומחשובי בעלי־הבתים. ולר' פייבל בן אחד בשם שמואל, שהיה קבלן וספק של הצבא הרוסי, וכמו־כן היתה לו בת אחת מצוינת במעלות ומידות טובות.

הדבר היה במלוך ניקולאי הראשון ברוסיה, שהוציא חוק הידוע לשמצה, שלפיו נמשך השרות בצבא במשך עשרים וחמש שנים. בחוק זה קשורה פרשת הקנטו־ניסטים, חטיפת ילדים יהודיים על־ידי יהודים עצמם. פרשה זו תוארה בהרחבה על־ידי סופרי ישראל.

באותם הימים נתפס בנו של הגאון בעל „חמדת שלמה", אבד"ק ווארשא, ונמסר לצבא. השתדלויותיהם של הגאון הנ"ל לא הועילו והבן הועבר לקסרקטין לשם העברה לרוסיה. במקרה ביקר בזמן זה ר' פייבל אופוצ'ינסקי בווארשה, וכשנודע לו על אסונו של הגאון הנ"ל, צץ רעיון במוחו: מאחר שאחד הפריצים שבסביבת לינטשיץ היה חייב לו עשרת אלפים רובל כסף ואשתו של הפריץ היתה קרובתו של הגנרל־גוברנטור (המושל) בגליל ווארשה, הרי יתכן שכאן ימצא פתח הצלה להציל את בנו של

הגאון. וכשסיפר על מחשבתו זו באכסניתו, מיהר בעל האכסניה לבית הגאון וסיפר לו, שראש קהילת לינטשיץ התאכסן אצלו ואמר לו שיש תקווה להצלת בנו.

הגאון בעל „חמדת שלמה", שנפשו היתה מרה עליו, בדעתו שאם מעבירים את בנו לרוסיה לתקופה של עשרים וחמש שנה הרי הוא אבוד לגמרי, אורו עיניו ואמר: אני מוכן לתת לו את בני לחתן אם יעלה בידו להצילו מצפרני הרשעים.

בעל האכסניה מסר מיד לר' פייביל את דבריו של הגאון. כשחזר ר' פייביל ללינטשיץ רתם מיד את מרכבתו ונסע לכפרו של אותו פריץ. הפריץ קיבל אותו בסבר פנים יפות, אולם כששמע שאופוצ'ינסקי בא לתבוע את חובו, חשכו עיניו והתחיל להתנצל בפניו ואמר, שהוא עתה דחוק ואין לו לפי שעה כל אפשרות לסלק את חובו. ר' פייביל שחיכה לכך, הפסיקו באמצע דבריו ואמר: שמע־נא! יש לי עצה בשבילך, כיצד תוכל להיפטר בבת אחת מכל החוב הזה המעיק עליך. הנה נלקח יהודי אחד, תלמודיסט, לצבא, והרי יודע אתה, שלהצאר אין מחסור בחיילים ו„יהודי" זה לא יוסיף ולא יגרע מכוחו של צבא רוסיה, ועל כן אם אשתך, שהיא קרובתו של הגנרל־גוברנטור, תשפיע עליו, שיהודי זה ישוחרר, הרי אמחול לך על כל החוב. הפריץ רץ לקרוא לאשתו וסיפר לה את הדברים הללו. מובן, שהיא נסעה מיד לווארשה והצליחה לשחרר את הצעיר ר' יקיר מידי הרשעים. —

הגאון בעל „חמדת שלמה" עמד בדבורו ובנו נעשה חתנו של ר' פייביל אופוצ'י־נסקי. בלינטשיץ היה בית־חסידים של חסידי קוצק. מכיון שר' פייביל היה מתנגד וגם הגאון בעל „חמדת שלמה" אף הוא לא נמנה בין החסידים, הרי הזהירו שניהם את בנם־חתנם, שלא יתחבר אל חסידי קוצק. אולם אחר כמה חדשים נתפתה האברך והתחבר אל חסידי קוצק. לאחר זמן־מה עזב את ביתו ונסע לקוצק. אחר ששהה כמה שבועות בקוצק, כתב חותנו ר' פייביל למחותנו הגאון, שבנו עזב את הבית ונסע לקוצק לפני שבועות מספר. כשקיבל הגאון את המכתב ערך מיד מכתב לבנו וציווה עליו בגזירת כבוד אב, שמיד אחר שיקבל את המכתב יבוא אליו ליום השבת לווארשה. בנו רבי יקיר נכנס להאדמו"ר מקוצק זצ"ל, הראה לו את המכתב, שקיבל מאביו. אז אמר לו האדמו"ר מקוצק זצ"ל: אתה תישאר כאן ואני כבר אכתוב לו במקומך. ומיד ערך מכתב להגאון אב"ד ווארשה ושלחו על ידי אחד מחסידיו על מנת למסרו ק ו ד ם ש ב ת לידי הגאון. חסיד זה שכח למסור את המכתב, והגאון כשראה שכבר הגיעה שבת ובנו עדיין לא בא, הפליט מפיו: איני יכול להבין: אם גם כיבוד־אב אין מקיימים, הרי לשם מה חיים בעולם? והיו הדברים הללו כשגגה שיצאה מלפני השליט, ובנו ר' יקיר מת לפתע פתאום. ביום ראשון הגיע החסיד לבית הגאון ומסר את המכתב. בקראו את המכתב התחיל הגאון צועק מרה על חסיד שוטה זה, שפשע ומעל בשליחותו ולא מסר את המכתב קודם כניסת השבת, אבל את הנעשה אין להשיב.

חסיד שוטה זה נזהר אחרי כן מלנסוע לקוצק במשך שתים עשרה שנה כדי שלא יכווה בגחלתו של האדמו"ר, אולם כשכבר עבר זמן מרובה והדבר כבר נשכח לגמרי, העז החסיד ונסע לקוצק. כשנכנס בערב חג השבועות לחדרו של האדמו"ר מקוצק זצ"ל,

הרים האדמו"ר את גבות עיניו ואמר בתמיהה: נ.. ע.. נ.. ע.. «ווי איינער פאלט א רינטער פון בוידעם» — «כאחד שנפל מן העליה». כלומר: אחר זמן מרובה כל־כך הופיע! כאילו נפל מן השמים!

למחרת התפלל החסיד הנ"ל בעליית בית־המדרש ומחמת הדוחק הרב נפל מן העלייה למטה ומת... (ש. רוטשטין ששמע מפי את הסיפור פירסמו בספרו «צדיקים וחסידים»).

אלמנה זו שנתאלמנה מבן הגאון בעל «חמדת שלמה», בתו של ר' פייביל אופוצ'נסקי, היא אשר נישאה עכשיו לפי הצעת הגאון רבי זלמן טיקטין להגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם. היא באמת היתה אשת־חיל וטובת־לב מאין כמוה (ממנה נולד לו בן אחר בשם חיים). אחר שהתחתן נתקבל לרב בעיר וורשנה ואח"כ בעיר קמפנה. בעיר זו ישב חמש־עשרה שנה, ורבים מספריו הדפיס כשישב ברבנות בקמפנה. ומשום כך קראו לו: «דער קעמפנער» (הקמפני). ואף־על־פי שמצבו הכלכלי לא היה מזהיר ואשתו הורגלה לחיים של רווחה, אף־על־פי־כן היתה לו רעיה נאמנת ולא התאוננה אף פעם.

מקמפנה נתקבל לרב בבוקרשט, בירת רומניה. שם עורר עליו את חמתם של עזי־הנפש שבדור, המשכילים והרפורמיים. בדרשותיו קרע את מסווה הצביעות מעל פניהם. הדברים הגיעו לידי כך שהלשינו עליו, שהוא מרגל לטובת מדינה זרה. וביום השבת התפרצו בלשים ושוטרים לבית המלבי"ם והובילוהו בכבלי ברזל למבצר רוסטשוק ושם דנהו בית־משפט צבאי למיתה. היהודים הנאמנים הזעיקו את השר משה מונטיפיורי מלונדון, שבא בהשתדלות מיוחדת לפני ראש המדינה. הלה החליט לחוננו בתנאי שבמשך עשרים וארבע שעות יעזוב את אדמת רומניה. כך עזב הגאון את בוקרשט, שבה סבל חמש שנים תלאות ומצוקות. המלבי"ם עצמו מתאר פרשה זו בהמשכים רבים ב«הלבנון» משנת תרכ"ג תחת הכותרת «שנת היובל» (יש להתפלא על שעד היום לא יצא ספר זה לאור).

והנה בהיותו במצוקה ובדכאון, בלא שיידע לאן לפנות, הופיעה קרן אור בחייו ממקום שלא פילל לו כלל. כי הנה קיבל מכתב דחוף בבקשה לבוא מיד ללינטשיץ, כי חותנו נפטר והשאיר לו ירושה גדולה: בית־אבן בן שתי קומות, חנות עם איצר של יין ישן ועשרת אלפים רובל כסף במזומנים. הוא הגיע ללינטשיץ והודה לד', שמעתה לא יוצרך עוד להיות טרוד בעניני רבנות. ויוכל לשבת במנוחה באהלה של תורה. ואמנם כך עשה. אשתו ניהלה את כל «המסחר» והוא ישב והכין את ספריו ואת פירושו לתנ"ך, כפי שהוא עצמו כותב בהקדמתו לספר יהושע «כ"ו תמוז תרכ"ו פה לינטשיץ» — מסיבות אלה איפשרו

«לשים העקוב למישור והרכסים לבקעה. אין כפל ואין חסרון, אין ערבוב ואין חסרון סדר, כי כל הכתובים מלאים חכמת לב ותבונה רבה ומעידים על עצמם כי הם דברי אלקים חיים, הנאמרים ברוח אלקים על ידי אנשי הרוח. מאת זרע רש"י ז"ל בארץ ההיא וימצא מאה שערים, ויברכהו ה' ויעש פרי תבונה, עד בא הקמחי ויטחן סולת בריחיים ויאפה עוגות מצות,

היה כל עסק המפרשים — זולת השר מהרי"א ואחוזת מרעהו מדורו — למצוא ראשית דעת פתרוני המלות ודקדוקם לבד. ולא נטו באלה להוליד ילדי הרעיונות הנשגבים, המעופפים בכח אמיץ על מרומי המליצות האלוקיות, אשר גבהו מאד מן הילדים כגילם, הנולדים על ברכי רוח איש ובינת אדם כגבוה שמים על הארץ, סוללתי המסילה, סקלתיה מאבן ושמתי שם מסלול ודרך חדש ודרך הקודש יקרא לה'"

וכך ישב לו במנוחה על התורה ועל העבודה. והמלבי"ם היה אומר, שאלו היו הימים המאושרים ביותר בחייו. אבל אשרו לא ארך זמן רב — בגלל האיש משה לייב איז'ביצקי, זאב טורף בעור כבשה תמימה, שכבר ידענוהו ממעשיו "הטובים" שהוזכרו למעלה כשהניח את המכשול לפני ה"סגי נהור" כדי שייכשל בו ויפול. "צדיק" זה, שהיה מקודם אדם בעל אמצעים וירד מנכסיו, הוא שהציע להרבנית לעזור לה בעסקה כפקיד, ואנשים רבים העידו על נאמנותו. וכיון שקשה היה לה לנהל את העסקים לבדה, מינתהו לפקידה. נוכל זה ידע להשתמש בתחבולות מרמה ולהוכיח בכל פעם את נאמנותו ומסירותו. והיא בתמימות לבה האמינה לו ומסרה לידיו את כל העסקים.

כך נמשך הדבר כמה שנים. אמנם כמה אנשים הזהירוה, שהוא מרמה אותה וגונב את כל כספה. אבל היא לא שמה לב לכך והאמינה, שהעסקים יורדים שלא באשמתו. אולם כשאדם זה סידר את נישואי בתו וסילק נדוניה של כמה אלפים רובל כסף, בה בשעה שכל העסק כבר היה כמעט מחוסל, אז נפקחו עיניה לראות, שהאדם שכל רכושה נמסר לידיו, הציגה ככלי ריק וגנב וגזל את הכל. אך כבר היה מאוחר מדי. באין ברירה סיפרה הרבנית את הדבר לבעלה. המלבי"ם נדהם כל כך ממעשה זה עד שביום השבת, כשהתאספו אנשים לבית המלבי"ם להתפלל ובתוכם גם משה לייב וכשהניחו את ספר התורה על השולחן, עיכב הגאון את הקריאה ובקול רועד פנה אל משה לייב:

"אתה הוא זה, עוכר ישראל, שבלעת את כל חילי ואני לדאבון לבי מזכרח להיות שוב רב. על כך שאוכרח שוב להיות רב לא אסלח לך לעולם". עיניו בערו כלפידים וכל גופו הזדעזע. "ביתך ייהרס עד היסוד וכל הרואה את מפלתך לא יאמין למראהו. ועכשיו צא מכאן, שלא אוסיף לראותך" — (אני הכותב, מעיד מפי זקני רבי ראובן שליט"א ודודי רבי שלמה כהן ז"ל, שבעינם ראו כיצד משה לייב זה נשתגע, רחמנא ליצלן, והתחיל נובח ככלבה, ובבוקר אחד מצאוהו מוטל מת על גל האשפה העירוני).

שבועיים אחר שבת זו פשטה שמועה, שהגאון מלבי"ם נתקבל לרב בעיר חרסון. כבר סיפרנו למעלה, שבתקופה זו היה הגאון רבי שלמה לייב מורגנשטרן ה"סגי נהור" אב"ד של לינטשיץ ואחר פסק־דינו של בית־הדין הנזכר למעלה עזב את לינטשיץ ויצא לפרנטשוב. לינטשיץ נשארה איפוא בלי רב. אולם כשנודע לאנשי העיר, שהמלבי"ם נתקבל לרב בחרסון, השלימו ביניהם שני הצדדים והפצירו בו שיישאר לאב"ד אצלם בלינטשיץ. אולם המלבי"ם עמד על שלו: אחר שהבטיח לקהלת חרסון

אינו יכול לשנות את דיבורו. ובשבת דיבר בבית־הכנסת בלינטשיץ ואמר את הדברים הללו:

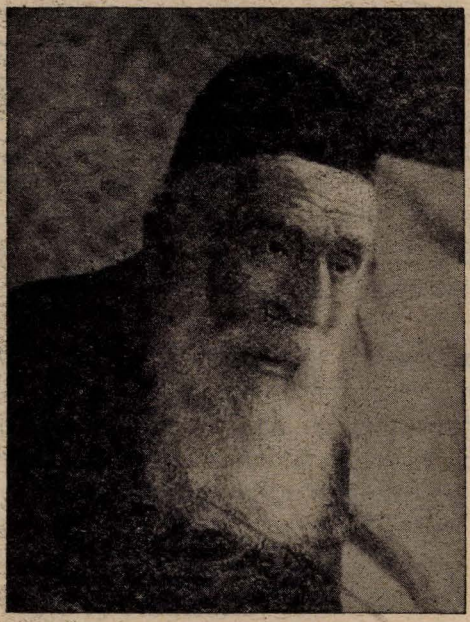
„הלא תדעו מה שקרה ליצחק אבינו בעת שעבדיו חפרו בעמק ומצאו מים חיים. באו רועי גרר ויריבו עמהם לאמור: לנו המים. ואמנם לשניהם היו טענות צודקות: עבדי יצחק אמרו: אנו חפרנו וברוב עמל השגנו את המים לפיכך המים הם שלנו. ולעומתם טענו רועי גרר שהמים נובעים מן ההרים אל העמק, והם איפוא שלנו. ומכיון שקשה היה לברר דבר זה, על כן קראו לבאר ההיא: עשק, כי לכל אחד משני הצדדים היו טענות צודקות. אולם משחפרו עבדי יצחק באר אחרת באו אנשי גרר ויריבו גם עליה. אז ראה יצחק אבינו, שלא מחסרון מים באו לריב עמו, אלא אנשי ריב ומדנים הם. על כן קראו לבאר בשם: שטנה, כי מריבה זו מעשה שטן היא. ומה כתוב אחר־כך: „ויעתק משם".

כך הוא הענין גם כאן רבותי. בתחילה יכולים הייתם לקרוא לקטטה זו בשם עשק, כי לשני הצדדים היה מה לטעון. מהם אמרו כי הרב נעשה עיוור בלינטשיץ. ומהם אמרו כי הרב ועינים אין לו דבר שלא אפשרי הוא. אולם עכשיו כשהרב נסע מכאן והמחלוקת עדיין לא שקטה, הרי זה מעשה שטן לפיכך „ויעתק משם" — אני נוסע מכאן. וכך נפרד מן הקהל.

ביום ראשון לפנות ערב, כשהמרכבה עמדה לפני הבית — מעיד הרב ש. ד. פוזנר ז"ל מתלמידי הגאון — ראיתי כיצד המלבי"ם יורד מן המדרגות והרבנית עומדת על־יד הדלת ומתמוגגת בדמעותיה. הגאון אמר לה: „חיי בשלום" וחזר פעמיים ושלוש על הדברים הללו והיא לא ענתה אלא בכתה בלי הפוגות. — מסכנה זו ידעה, שלבעלה בתור רב נכונים ימי חושך. — פתאום נשמע רעש בחוץ. רצתי החוצה והנה כמעט כל אנשי העיר כיתרו את הגאון מסביב ורבים אחזו ברסן הסוסים ואמרו: „לא נניח אותך. רבינו, לנסוע מכאן ולעזוב אותנו". פני המלבי"ם חוורו כסיד והוא ביקש מן האיש העומד על־ידו להרגיע את הקהל הסוער, כי רוצה הוא לדבר. מיד נשמע הקול: „רבינו רוצה לדבר". הרעש פסק. אז נשמע קולו של המלבי"ם: „ידוע תדעו, שלפי כתב הרבנות הבטחתי להיות רב בחרסון שנה אחת. ובכן אני מבטיח לכם בהן צדקי, שבעוד שנה אהיה בעירכם". „ד' ישמור צאתך ובואך" — ענו כולם פה אחד, גם הרבנית חדלה לבכות אחר ששמעה את הבטחת בעלה, שבעוד שנה יהיה לרב בעיר־מולדתה. אז זה העגלה. בתום השנה חזר המלבי"ם ללינטשיץ ונתקבל לרב בכבוד גדול.

* *
*

אולם הוא היה מורדף כל ימיו מפני שנשא את דגל האמת ברמה, לא הרכין ראשו לחנפים והכה אותם בשבט פיו. מעודו לא נשא פני איש. ולפיכך פרצה התבערה עד מהרה גם בלינטשיץ. החסידים מצאו בו פגם על שלבושו היה שלא כלבושם של רבני פולין ועל שמצאו אותו מעיין בספרי השכלה, שהמלבי"ם היה נאלץ להשתמש

מיכל מיכלוביץ

ראש ה„חברא קדישא" בלינטשיץ, ממתנגדיו של המלבי"ם

בהם לרגל פירושו על התנ"ך. אחדים שמרו לו טינה בלבם על שפסק שה„סגי נהור" ייצא מן העיר. — ואולם המלבי"ם לא שם לב לדברי המקטרגים וגם לא נתן את עצמו להרתם לשום צד במחלוקת. ואף־על־פי־כן פשטה אש המחלוקת עד מהרה והגיעה לממדים עצומים, עד כדי עלילת דברים שאינו מתנהג כשורה. — כל המעלילים וכל מי שפגע בכבודו קיבלו את ענשם מיד וראו עין בעין שמן השמים תובעים את כבודו.

פעם באה אשה אל הרב כשהמשרתת שלה מחזיקה את ילדה על ידיה. והנה ליטף המלבי"ם את פניו של הילד. האשה הפכה את הדברים ואמרה שליטף את המשרתת. כשספרו את הדבר למלבי"ם אמר: וכי מה אכפת לי שהכלב נובח? — אשה זו האריכה ימים ונבחה ככלב עד יום מותה.

משפחות שלמות מתו ר"ל בחצי ימיהם מפני שהיו מעורבים במחלוקת המלבי"ם. זה אלפי שנים לא קרה דבר כזה, שהעונש יבוא בו במקום כשם שהיה הדבר במחלוקת המלבי"ם. והעונש לא פסח אפילו על ראשי חסידים, אנשי־מעשה. כל מי שהיתה לו יד במחלוקת זו לא נוקה.

בלינטשיץ היה חסיד אחד מחסידי קוצק המפורסמים, חסיד ופרוש עד כדי כך, שכשהיתה עוברת עגלה המובילה חול למכירה, והעגלון היה מכריז בקול: „פיאסעק", כלומר: חול — היה אומר החסיד לאנשים: הנה רואים אתם, שמזכירים לכל אחד מאתנו: „דע לאן אתה הולך, למקום עפר" ועל כן עלינו לחזור בתשובה בעוד מועד. והנה גם חסיד זה יצא מדעתו מפני שהיה מעורב במחלוקת המלבי"ם.

אולם טעות תהא זו לומר, שכל חסידי קוצק היו מעורבים במחלוקת זו. זקני החסיד רבי יעקב קניג ז"ל היה מחסידי קוצק החשובים, ת"ח מפורסם, והנה אותו זכמוהו עוד רבים מחסידים ואנשי־מעשה אי־אפשר היה בשום פנים להכניס למחלוקת זו, והם נזהרו שלא לפגוע אף בהגה קל בהמלבי"ם, כי ידעו שהוא בבחינת: „קדוש ה' מכובד".

מעניין מאד עד כמה שפסוק זה הוא מוחשי שגאון ישראל בעל ה„חתם סופר" בתשובותיו או"ח סימן נ"א מביאו לסיוע בנדון ברכת „הגומל" בלילה. וכותב החת"ס לאב"ד טריעסט: „ופאר מעלתו החזיק בעד עצמו עם סיועת הרב המאור הגדול מו"ה מאיר לייבוש מלבי"ם נ"י שיפה עשה שמותר לברך בלילה ברכת „הגומל" וה„חתם סופר" מסיק אמנם שיפה עשה. והמלבי"ם הלא היה אז צעיר לימים ובגיל שלמטה־מעשרים?!...

* *
*

ואלה הם דברי המלבי"ם בהקדמתו לספרו: „ארצות החיים":

„עלם קטן ורך ויחיד הייתי לפני אמי, ואור אבי הוא אין אתי, עודנו באבו נקטף החריף ומופלג בתורה מוהר"ר יחיאל מיכל זצ"ל. תבורך מנשים אשה יראת ד', אמי הצדקת הצנועה המשכלת מרת סימציא תחי', אשת אבי חורגי הרב הגאון חריף ובקי בכל חדרי תורה, צנא מלא ספרא, כקש"ת מוהר"ר יהודה ליב נ"י ראב"ד בעיר מולדתי (וולצ'יסק). מנשים באהל תבורך, אשר יומם גם לילה לא שכב לבה, בימין צדקה תמכה בימיני ותנהלני במעגלי צדק, זכרה לה אלקי לטובה. ובעת הייתי בן שלש עשרה שנה כצפור בודד על קן החכמה לבדי, גם רב ריע וחבר לא היה לי, התעוררה נפשי לקול כנור תשוקת הלמודים. מטיב נגן באזני, גם נשמת התורה, אשר התהלכה בקרב אבותי מעולם, העירה את רוחי כאיש אשר יעור משנתו ואיקץ. והנה עט בידי ושבט סופר מהיר ביד ימיני, כתבתי, חדשתי, בארתי ופרשתי ויד ד' עלי חזקה (וגם אז זבדני איש הרוח מורי אלוף נעורי הרב הגאון האמיתי המפורסם מוהר"ר משה הלוי הורביץ זצ"ל, בעל מחבר הספר „עמק השידים" ועוד ספרים הרבה וישם כל מעיינו בי) והנה עד כה ברכני ה' והן עתה תחת ידי תודה לאל מלבד החבור הנוכחי, אשר נדפס ממנו עתה אפס קצהו, עוד שני אלומות גדולות ופרי תבואה חדושי הש"ס, מחברת על הרמב"ם דיני קדשים ודיני טומאה וטהרה,

תשובות וחדושים מפוזרים ביתר ג׳ חלקי שולחן ערוך, קבוצת דרושים המונים אשר הגדתי במעמד גדולי ישראל, חיבור מפואר על התורה, כמה חבורים קטנים ביתר החכמות, ביאור נחמד על ספר „בחינות עולם", „מגילת סתרים" בחכמת האמת אשר האיר עיני בה מורי בחכמה זו, איש קדוש, גאון צבאות ישראל, מורנו הר״ר צבי זצ״ל מזידיטשוב ולכל אלה משפט הבכורה לחבור הנוכחי היותו לענין דינא ולתועלת הרבים ועל סדר שו״ע. החלותי בו בהיותי כבן חמש עשרה שנה, אז עיינתי בו במקומות מפוזרים, אחת הנה ואחת הנה, קבצתי בו יד על יד זעיר שם, עד סביב לשנת ה־תק״ץ לפרט: „חובר חברים" מחוכם. ואני הייתי אז כבן עשרים שנה החלותי לסדרו להקים עמודיו ומכוניו, בריחיו ואדניו, יום ולילה עמדתי על המשמר, את עתותי הקדשתי ואת לילותי למלכות שמים הפרשתי, ומעשי ידי הקדשתי לעושיהם. לא הלכתי בחבור זה לקראת פלפולים זרים וחדודים נקודים וברודים, אך יצאתי לבקש המרכז מן העגולה, הצודק משני קצות האפשר בלבד. ימים רבים על סיר העיון בטח בדד ישבתי, בחדר הורתי שם בקרית ספר, גולות מים חיים לכדתי, ובאשכולות יין הזמן לא התגאלתי, פה אשב, פה באהל, פה בצל החכמה, בצל שדי לנצח, כי איוותיה. כן רחש לבי, חזו רעיוני לראש אשמורת. פה בחגוי ההלכה נפשי בודדת בנקרת הצור בסתר המדרגה, לא אירא סער, כי בצל שדי אתלונן — כ״ו מנחם אב תקצ״ו הק׳ מאיר לייבוש מלבי״ם מוולוצ׳יסק" — על ספרו זה קיבל הצעיר בן העשרים את ההסכמות הבאות:

„הן אנה ה׳ לידי ובא לעירנו פה האי גברא רבא ויקירא ה״ה הרב הגאון בעל פיפיות שר התורה, כש״ת מוהר״ר מאיר לייבוש נר״ו מלבי״ם מק״ק וולוצ׳יסק במדינת פולין והיה לי אתו שעשועין דאורייתא, ופומיה ממלל רברבן, וברכתי עליו ברכת הנהנין בהראותו לפני חבור נחמד על שו״ע אורח חיים, יפה אף נעים. מוכתר בחדושים יקירים מפז ומפנינים, מעשה חדודים לפקוח עינים עוורות, באמרות טהורות, פנים מסבירות, דולה מים מבארות עמוקים, שונה הלכות בשבע שמחות, מאיר עיני חכמים בחקירות ודרישות וסברות ישרות, ממקור התבונה נחצבו וממעייני החכמה נשאבו, והפרט יעיד על הכלל ומי יתן ויוחקו בספר מליו.

ג׳ תשרי תקצ״ה — נחום טרייבטש אב״ד ור״מ דק״ק ניקלשבורג והמדינה".

והנה דברי הסכמה אחרים:

„אקלע לאתרין גברא רבא בתורה, ואייתי מתניתא בידו, חבור נחמד ומזוקק שבעתיים על שלחן ערוך אורח חיים, לא הניח דבר קטן וגדול אשר לא הביא על כור הבחינה. ונחית לעומקא דדינא, ה״ה כבוד הרב הגאון החריף הגדול ובקי בחדרי תורה, קולע אל השערה כש״ת מוהר״ר מאיר לייבוש מק״ק וולוצ׳יסק. כולו מחמדים, חכו ממתקים, דבריו נחמדים ונאמרים באמת ויושר לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, לו זרוע עם גבורה, ארי

שבחבורה, ספרי לן משופרא דשופרא, גלי לדרעיה ונפל נהורא, וברכתי ברכת הנהנין: „ברוך שככה לו בעולמו". ישמעו ענוין וישמחו שמחת התורה כי יש עדיין גואלים בארץ וראויים דבריו לחוק בעט ברזל ועופרת. — ד' אלול תצד"ק לפ"ק.

הק' וואלף הרב דק"ק קעלין, בעל מחבר „שערי תורה".

אלה הם הגאונים הנושאים ונותנים עם הגאון הגדול בענקים בעל ה„נודע ביהודה" ביהודה" ואחריהם באות ההסכמות של גאון ישראל, בעל ה„חתם סופר":

„איקלע לאתרין האי גברא רבא, ה"ה הרב המאור הגדול המופלג בתורה, בחריפות ובקיאות ובכל מלאכת מחשבת, כבוד מוהר"ר מאיר לייב נר"ו ממדינת רוסיה. ואיברא זמן גרים שלא להזדקק, כי צרכי העיר מרובים בימים הקדושים הללו, לולי ראיתי עדות גדולי ישראל אשר מפליגים מאד בשבחו. נכנסתי עמו בדברי תורה בענינים שונים, ובפרט בחבורו על שולחן ערוך אורח חיים, וראיתי כי עדותם נאמנו מאד, ולא נפל דבר אחד מכל דבריהם הטוב, והיה דעתי לשעשע ולטייל עמו עוד ימים, אך יגיעו ימים טובים הקדושים והנני מן המשכימים המסכימים על הדפסת ספרו ויפוצו מעיינותיו חוצה, כי הדברים בנויים על אדני השכל וקרובים לאמיתותה של תורה, לא כדרך הפלפול הנהוג וכגון זה ראה וקדש.

י"ב תשרי תקצ"ה משה הק' סופר מפרנקפורט דמיין".

והנה דברי הגאון רבי שמואל אבד"ק אמסטרדאם והמדינות:

„ארי שבחבורה, הרב המאור הגדול המפורסם, החריף ובקי, מופלא ומופלג בתורה בחכמה ובדעת יראת ה' היא אוצרו, מוהר"ר מאיר לייבוש נ"י.

פה מפיק מרגליות, מרגניתא דלית בה טימא, הראה את כבודו וגדלו בחריפות ובקיאות כאחד הגדולים אנשי שם. שמחתי מאד בגדלו ותפארתו, בעת שבתו פה ערך שני חדשים. בכל יום ויום שמעתי ממנו דברים ערבים ונכוחים, לבו כלב הארי והיה כמעיין המתגבר. יצאתי בזה חוץ לגדרי, והנני אומר כל מן דין סמוכו לנא, למען ידעו בני ישראל כי לא אלמן ישראל, עוד לא פסקה ולא נשתכחה חכמה מישראל.

א' אייר תקצ"ו שמואל החונה פה קהלת אמשטרדאם והמדינות".

כל הדברים האלה נכתבו על המחבר בן העשרים. אם נאמר פעם על מישהו: „כל רז לא אניס ליה", הרי אפשר לומר זאת בפה מלא על המלבי"ם, שבכל שטח משטחי התורה, החכמה, המדע והתבונה היה מופלא ומופלג מאין כמוהו. —

* *
*

בשנת תר"כ בהיותו בבוקרשט נדפס ספרו „ארצות החיים" שנית עם תוספת של חלק שני, וזה כבר היה לאחר שהדפיס את חבורו הגדול: „התורה והמצווה", פירוש על הספרא, וגם את ספרו: „ארצות השלום". והמלבי"ם כותב אל המדפיסים: „באשר יניח ד' לי מטרדותי העצומות עוד אכין חבור מיוחד על סת"ם" — כן חיבר עוד ספר בשם „שירי הנפש", כי כגודל חריפותו ובקיאותו בתורה כן גדלו בשירה ובמליצה. לבקשתו של ר' יחיאל בריל, המו"ל של „הלבנון", מסר לו במתנה את כתב־ידו בשנת תרל"ו בקניגסברג. „משל ומליצה" — על תוכנו ועניינו של ספר זה כותב המחבר:

ה מ ש ל יספר כי איש מארץ יהודה, שמו עשיר, חשקה נפשו באילת אהבים, שמה חכמה. ויארשה לו באמונה. אחרי כן עברה עליו רוח שקר וישנאה, ויעזבה, ויקח תחתיה אשה זונה, שמה הצלחה. ותלך ותיזון על מאהביה, ותשקהו לענה ורוש, עוני ואביונה בשבט עברתה.

ה מ ל י צ ה תחוה דעת, כי כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, וכי נופת תטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענה".

המחזה בנוי לפי כל כללי המחזות עם מערכות ופרקים — וכל המשוררים בזמנו גמרו עליו את ההלל. — —

בשנת תר"ס יצא לאור ספרו „יאיר אור" על הדקדוק ועל שמות ופעלים נרדפים, שלא נדפס בחייו. בהקדמתו לספרו: „ארצות השלום" כתב המלבי"ם משא בשם: „הגיון המליצה". תוכנו — שירה אדירה לתפארת הטבע, להדר גאון אלקים ולתפקידו של האדם עלי ארץ. השתפכות נפשו הפיוטית מגיעה לרום פסגתה בשעה שהוא כותב בהקדמתו:

„לקול רגשות פעמיה (של השמש) התעוררו כל חללי הטבע, אשר הפיל הסתיו בחרבותיו, ותבוא בם הרוח ויחיו ויציצו מקבריהם, צעיף הירוק על ראשי ההרים, ובמעטה הדשא הגבעות תתעלפנה. שלל צבעים על הדר הכרמל, על פני השרון צבע רקמותיים, כתר היופי על צפירת הפרדס. ערוגות הבושם, כפרים עם נרדים, על כל זיו הרים. כל שיח השדה, כל עגד, כל חן, כל יופי והמון ברכות למכביר. מי בכל המון ממלכת הצמחים, מן האזוב אשר בקיר עד הארז אשר בלבנון, אשר לא ישלח יונקותיו?

יפערו פיהם למוץ משדי טבע האם, המלאים חלב וחמאה וטעם לשד השמן. להגר ברכת ה' על כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. להחזיר נשמות לפגרים מתים. גם מי מבני אדם בני איש, אשר לא יתגעש לקראת מיתר הכנור הגדול, המנצח בשיר ידידות ממזרח שמש עד מבואו, לפניו תדוץ דאבה ובני היגון יתרועעו אף ישירו, הדאגה תחגור גיל ואוררי היום יעטו מעיל שמחה. מי לא יתעורר לקראת הנשר הגדול הסובב חוג שמים ויפרוש כנפיו על איים רחוקים?

הלבנון ירעש פריו, ועצי עדן מראש הרים יצוחו, התאנה חנטה פגיה, בני היצהר יריקו שמנם. ואשכולות הגפן ישתחוו ארצה, יכרעו ברך לכנפי

השחר. בני הזמיר ובנות השיר ישאו קולם, ירונו האכרים, ברנה ישאו אלומותיהם, הדורכים יענו הידד ביקביהם. כל היצור מפזז ומכרכר, בכל רחובות גיל, בכל חוצות שמחה, כי נאספו ממגורות. כל הדרים יגיעים, כל הטבע עמל, איש איש במלאכתו אשר הם עושים, להכין להם צדה לעת בלהות, לעת יכס עליהם חורף בצלמות.

אך אנכי, אך אנכי תולעה עצלה! אהה! אך אנכי לבדי עודני שוכב הוזה בתוך העצלה, אך אני נשארתי לבדי מאז ועד עתה. בחדרי משכבי נרדם מתעלף, ולא עשיתי כל מאומה, אך בחלום חזיון התרדמה ראה לבבי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש, כל המהפכה אשר הפכו ילדי יום מראשית השנה ועד אחרית שנה. ואשכב וארדם תחת רבבות כסתות ומעטפות ויצועים אין מספר סביב כרכוב הערש, קדרו יריעותי מני הקרח הנורא בעת יבערו רשפי שלהבת האש הגדולה. ושערות ראשי הלבינו מני כפור וקור מבהיל עת תלהט היום. כל תלתלי ראשי נוטפים מים. כגבר עברו יין התעוררתי משנתי עתה בעת האסיף, עת תקופת השנה, ואניע את ידי, ואלטוש את עיני ואביט השמים. והנה ירדו גלילי שמש אל ירכתי צפון, אל הררי חושך וחדרי ערפל. וקול גדודי הסתיו אחריו. בסופה וסערה ורעם ורעש לקרוא שממון על כל צאצאי הארץ.

אהה! בין גבולות קיץ וחורף אני עצור בחצר המטרה ועל בריה התיכון המבריח בין שני הקצוות, החום הבוער והקרח המרעיד, לבבי שוכב אסור בזיקי הפחד והבהלה. ובין שני המצרים האלה הקיצותי משנתי יגע ורפה־ידים, ערום וחוסר כל. ועוד מעט והחושך יכסה ארץ ומתי אעשה גם אנכי לביתי?

גם חסידה בשמים ידעה מועדיה, אחריה רעותיה לאיי הים נדדו הלכו. רבים מבני הכנף בסתר קנה וביצה העמיקו קניהם. שם נמו, נרדמו עד יקיצם הקיץ. הנמלים בחורי עפר וכפים חטה ושעורה אצרו. הדבורים בחדרי משכיותיהם צוף, דבש ונופת אגרו.

אלה! אשר אך לחיי ההבל, אך הבל יהמיון. — אלה! אשר אך לתכלית תוהו, אך תוהו יעמולון. ואנכי! הלא לבעבור החיות בת אלקים קדושים רוקמתי פה בתחתיות ארץ. אנכי! הלא לבעבור משמרת בת המלך שולחתי הנה, לעבוד עבודתה בכל מלאכת הקודש; הלא לבעבור אמצא עמה תכלית נכבד, עדן נצחי, אושר אמיתי, נבראתי, נוצרתי, נולדתי. ויפח באפי נשמת רוח חיים, חכמה ודעת. ואך אני הייתי בעוכריה לנצל את עדיה ולהפשיט את בגדיה החמודות אשר אתה בבית, אך אנכי התעמרתי בה למכרה בעד אלפי הבלים ורבבות תעתועים אל בני שאול ואבדון. ואיך בחיק העצלה בין שדי הרפיון שכבתי, ישנתי, רדמתי מיום זרח שמשי על הארץ עד היום הזה. ועוד מעט והנה רפה היום לערוב, וקרח השיבה יסמר שערות בשרי, ובני לצון גדודי הזקנה יתעוללו בי

כמשפטם, להחליף את תכונתי עשרת מונים. ואהיה כשוכב בודד בתוהו יליל ישימון, נטבע במצולות המות והאבדון, בין משברי חול המתאבכים מני סופה וסערה ורוח זלעפות. ופחים אש וגפרית מארובות הזעם יורדים עלי מלמעלה. אהה! כי אחזני פלצות, חרדה ורטט יבעתוני מחלום המהביל הארוך אשר חלמתי בתרדמת ימי חלדי. ותפעם רוחי לדעת את שברו ואין פותר. ואין מגיד פשר דבר. ולבי נמוג וילך והלום, ותושיה נדחה מנפשי.

* *
*

הה! בני היגון! הרפו נא מעט, לאט נא במרורות מרוריכם, כבר מסכתם במעמקי לבבי סף רעל בחמת תנינים, ויחוגו וינועו עשתונותי. הרפו נא ממני, אבליגה מעט כי נלאיתי נשוא. מה לכם תוגיוני במלים! לכבות את גחלתי הנשארת לבל השאיר לי עוד אחרית ותקוה?

למה תטבלו עטכם במי שיחור, לכתוב בחרט הבהלה על לוח לבבי מכתב היאוש, ולצייר על קירות מחשבותי צלמי ש ט נ ת ה ש י ב ה ובעתות המוניהם. והם אך טובתי ידרשון, אך שלומי יחפצון, אם אכרות להם ברית שלום בימי עלומי, ואם אתנם להוביל שי מפרי בכורי מספר ימי צבאי, ימי חפץ ועתות הכשרון במועצות ודעת, כי אז גם הם יעטרוני רצון ולהעניקני כל כבוד, יקר ועטרת תפארת, כי אז לא אירא מלהט חרבם המתהפכת, כי היא תובילני עיר מצור אל המנוחה והנחלה בארצות החיים, בחיים טובים מאלה ונעימות נצח.

ולמה לכם, מחרחרי מדנים, להפוך לבבם עלי לאכזר ולקדשם עלי למלחמה, עוד לא נותקו פעמי מרכבות תנועות עתותי, הנוסעים על הגשר הנטוי על הים הזועף, מקצהו הראשון הבנוי על גלילי נחושת וחשוקיהם זהב, עליו ילדי הילדות ועלמות הבחרות במחול ירקדון, ועת אגיע אל אפריון הב המשוכלל באמצע הגשר באם הדרך, על שן סלעי מעוז ימים, צור ומצודה. שם אתאזר עוז, עת תניעני רוח הזמן לרדת אל קצה הגשר האחרון, הנשקף על פני הישימון, וגמליהם נושאות מטוב כל ארץ מצרים אשר אספתי בעזרתם, עד נבוא אל בית האלקים בארץ החיים. כי רב ממני הדרך ומה לי ולכם, כי תקחוני בציצת ראשי, הה! ילדי העצב, תשאוני בכנפי רוח ומרכבות סופה, לדלוג עמי כהרף עין אל קצה הגשר האחרון, הרקום בקורי עכביש, אל שבולת נבכי המות, להטביעני שם בתהומות דמיונות עצבוניכם. מה לכם כי קשרתם עלי יחד להתעולל ולהתגולל ולהתנכל על נפשי נכלי און ועול ורעות רוח? אנכי כבר העירותי משנתי, ולבי ער. ואף כחלום מהקיץ נפוצו כל צללי התמונות מעל פני ומהמונם לא אירא.

* *
*

אנכי! את החכמה בחרתי, בה חשקתי, אותה אהבתי, וארשתיה לי באמונה. בת רהב שנאתי, מאסתי בת מטרד, געלתיה שלחתיה, ועם המון עוגביה המתאבלים עליה, או השמחים אתה משוש, לא אתאבל, גם לא אשמח.

החכמה והטבע נשים צרות הנה, יתפרדו ולא יתלכדו, איבת עולם ביניהם, משטמת נצח. אם ראיתי בני הטבע בוכים על הררי שלג, שם יתלו כנורותיהם, משם תורידם החכמה. לנצח נגינותיה. ואם משוררי הזמן יאלמו, לנצח ינתקו. בני התבונה יפיחו בם רוח השיר. יתעוררו, יתרגשו.

הן עתה! אך עתה! בנסוך החורף עליהם רוח תרדמה ויעצם את עיניהם בנבול עלה מגפן. ועצי הלבנון הלבינו שריגיהם ברעום הקרח על כל בשר. הן עתה קמתי התעוררתי, התאמצתי, התאזרתי חיל, ויד ד' עלי חזקה. הן עתה בארצותי אעופה, הן עתה אשקוד על מלאכתי, מחרשתי הוחדה. בימיני המגל — ובשמאלי החרמש. גם מורג חרוץ בידי, חרב פיפיות בו אדוש הררי העיון, על שדמת החכמה עברתי היום, פתחתי תלמיה. על אדמת המחקר שדדתי עמקיה, גם בין חשרת הערפל הלוט לכל הארץ. שמש ההתבודדות באהלי זורח, הלא אך קצרים המה ימי החורף ואורותי לילותי, ואתו נשפי הארוכים. בצלם ארגיע. אשכון בטח בדד ואין מחריד, בצלם אשפוך נפשי ורוח לאלהי אשוחח, לפניו פרשתי שיחי, לאלקי אבי התפללתי, וישמע שועתי ד' תפילתי מהיכל קדשו. ויצו את ברכתו ממעל ודלתי שמים פתח ואעל משפל מצבי אל בינות לגלגל, אעופה השמים שם אספור הכוכבים. ואבינה במערכת ואודה למלך העולם. כי עצמה הממלכת. אז נפתחו השערים ויאחזוני בלהות.

אהה! דומי נפשי סלה, מהרי נפשי, רדי כסי אפך. אל תהרסי לעלות, שומי הצעיף על פניך והשתחווי לאל אחד, מתהום רבה, משפל מצבי. אלקי מרום! נפשי לך אשתוחח כי גם פה מצאתיך, גם את התהום מלאה כבודך. ממעמקים קראתיך, חושה לי ואצלת עלי ברכה. דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני, דרך אמונה בחרתי, משפטיך שויתי. כ"ו לירח האיתנים הוא החודש השביעי בשנת התקצ"ט פה וורעשנא

מאיר לייבוש מלבי"ם

* * *

בהקדמתו לספרו „אילת השחר" לתורת כהנים כותב המלבי"ם בין השאר:

„ויהי בשנת תר"ד ליצירה, קול כחולה שמענו, צרה כמכבירה, קול תורת ד' תתיפח, תפרוש כפיה ודמעתה על לחיה כי בגדו בה רעיה. כי נבערו קצת רועי אשכנז ואת ד' נאצו, ויתאספו להפר דת וחוקים ועל צפוניו התיעצו. ויעלו רועים רבים הרועים ואוכלים את צאן מרעיתם.

יכנו את עצמם רבנים ודרשנים גם חזנים וזובחי עדתם. כל אלה חוברו אל עיר בראנשוייג, אל עמק השידים, ויתפוצצו הכדים הריקים. ויתראי הלפידים, ויתלקטו שועלים קטנים ובזנבותיהם אודים. ותצא אש ותאכל שמיר ושית. ותבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית. ותבער בהיכל ד׳ יתבער בין הבדים ותלהט את ארון הברית. ותאמר להשחית את לוחות האבנים. ותאמר לשרוף כל מועדי אל בארץ.

בימים ההם ובעת ההיא ראיתי ונתון על לבי: עת לעשות לד׳, לתורה שבכתב ובעל פה, חומה בצורה סביב, דלתיים ובריח, בל יעלו בה פריצים ויחללוה, אם לתורה שבכתב אשר דמוה העדה הרעה הזאת לאחד מספורי העמים הקדמונים ואת שיריה מליצותיה ערכו עם שירי הזמיר והיונים. אם לתורה שבעל פה, אשר היתה בפיהם למשל ולשנינה, כחשו בה ויאמרו: לא היא, את חכמיה בזו ויאמרו כי לא ידעו פשטות הכתובים ואת דקדוק הלשון לא הכירו וכי הלכו בדרך עקש ופתלתול ויהיו בעיניהם ללעג ולשחוק כל היום. מאז אזרתי כגבר חלצי והחלותי לחבר חבור על תנ״ך אשר הודעתי דרכיו ושביליו בהקדמתי לספר ישעיה וב„המבשר״ אשר הוצאתי לאור בשנת תר״ח. ואל תורה שבעל פה הכינותי הסוכך ובניתי לה מגדל עוז ומבצר משגב. חבורי הנוכחי ילחם את אוייבי הקבלה בשער, ובא בו האות והמופת כי תורה שבעל פה היא מתנה מן השמים.

ואחרי דבריו אלה הוא פונה בתפלה:

מרגב אדמה! מבור תחתיות! לך שוכן מרום!

תשתחוה תולעת, עלי רוחי וגויתי תתחתל, כסיתני משי על פתני שני, ותתן בפי מטוה לכסות את ארון קדשך — בהתעטף עלי רוחי וגויתי תתגולל, ואתגלם ואתעלם ואתעלף ואתמולל, גוחי מבטן אתה עשית לי כנפים לעוף אליך, להנשא אל רום שמים. להודיע להביע לחוה דעת כי לבן רשף הפכתני תולעת. ואעלה אל צמרת הארז ואעוף בין בכאים, ותתן בפי שיר חדש ואתן קול מבין עפאים. ואוליד ואפרה ותחדש פני אדמה. ואל בטן אמי אשוב ערום שמה, ואודיע ואביע ואחוה דעת, כי מבן רשף הוצאת תולעת —

* *
*

כאמור היה המלבי״ם חריף שנון וקולע לא רק בעטו אלא גם בפיו. לאותה ועידת „הרבנים״ בבראנשוייג הוזמן גם המלבי״ם ואחרי שמעו את ההצעות בדבר ריפורמה ובטול־כמעט־של התורה שבעל פה, קם המלבי״ם ממקומו באש שלהבת קודש וכה היו דבריו למזמינים:

רבותי! הלא תדעו כי אם מלך רוצה להקים ארמון מלכותי נאה בעל אולמות רבים, מצויר ומפותח כראוי, הוא מזמין אדריכלים ומהנדסים מכל קצות העולם, שמתכנים תכניות משוכללות ביותר. לאחר מכן מזמינים בנאים מומחים, חרשי עץ ואבן, אנשי מלאכת מחשבת כדי להקימו על מכונו כבנין רב־פאר. אולם אם מחליטים להרוס את הארמון מטעמים שונים, אז אין מחפשים מומחים כלל, אלא מזמינים עשרה אכרים מפשוטי העם, שמהרסים אותו בזמן קצר בקרדומות והופכים אותו לתל חרבות. כן אתם! אם התלמוד, הארמון הנהדר, מעשה אלקים ביד חכמיו, תנאיו ואמוראיו, לא מצא חן בעיניכם כיון שסומים אתם ומגששים באפילה, ומשום כך החלטתם להרסו, למה לכם רבנים וחכמים לכך? הזמינו כמה עמי־הארצות וגסי־הרוח שיעקרו את הארמון היפה. אם תוכלו? ואת תצליחו?..

כך עף הנשר הגדול בעל הכנפים בשמי רום והקיף במבטו עולם ומלואו, לא נשא פני איש ולא הדר פני גדול. — אם בבוקרשט נרדף על ידי אנשי הרפורמה וההשכלה, הרי בלינטשיץ מררוהו וישטמוהו בעלי החצים מחוגי החסידים. וכשנפרד מן העיר בדרכו לקניגסברג ליווהו בצער רב בעלי־בתים חשובים וחסידים תלמידי־חכמים. בין המלווים היה גם חזן בית הכנסת ר' ברקה עם מקהלתו שהמלבי"ם ביקש ממנו להנעים משהו כ„דמי פרידה", שהדבר יהא לו למזכרת. החליט החזן לשיר את תפלת „אב הרחמים" שלפני מוסף לשבת. וכשהגיע למלים: „והחסידים שמסרו נפשם על קדושת השם" לא סיים את כל הפיסקה אלא הפסיק ב„החסידים שמסרו..." — כלומר: החסידים הם שהלשינו עליו. חייך המלבי"ם ונהנה. טפח על שכמו של החזן ר' ברקה ואמר: „טוב אמרת, אבל לא כולם..."

לעומת זה היה המלבי„ם מתאר את לינטשיץ כעיר מלאה חכמים וסופרים. פעם דרש המלבי"ם קודם תקיעת שופר בראש השנה ובין שאר הדברים אמר: אברהם אבינו טען לפני הקב"ה קודם מהפכת סדום: חלילה לך מעשות כדבר הזה: להמית צדיק עם רשע! והיה כצדיק כרשע! חלילה לך! השופט כל הארץ לא יעשה משפט? — לכאורה, יש כאין אריכות־דברים מיותרת. אולם — המשיך המלבי"ם — אני הייתי רב בשלוש קהילות: בלינטשיץ, בקניגסברג ובבוקארסט. בכל מקום היו שלושה סוגים: צדיקים, בינונים ורשעים.

בלינטשיץ היה הצדיק מי שבא בבוקר לבית־המדרש, מתפלל במניין ולומד כל היום. הבינוני מי שהתפלל במניין, עסק במסחר, חזר לפנות ערב וקבע עתים לתורה. הרשע היה מי שהתפלל במניין ולא קבע עתים לתורה.

בקניגסברג היה הצדיק מי שהתפלל במניין ולפנות ערב קבע עתים לתורה. הבינוני היה מי שהתפלל במניין ולא קבע עתים לתורה. הרשע היה מי שהתפלל בבית ביחידות ולא בא כלל לבית־הכנסת.

בבוקארסט היה הצדיק מי שהתפלל במניין ולא קבע עתים לתורה. הבינוני היה מי שלא התפלל בביהכנ"ס אלא ביחידות. הרשע היה מי שלא התפלל בכלל: לא בביהכנ"ס ולא בבית. יוצא איפוא שהרשע של לינטשיץ הוא הצדיק של בוקארסט. זהו הפירוש של „והיה כצדיק כרשע". — ואם כך הדבר פונה אני אליך, רבונו של

עולם כאברהם אבינו בשעתו: למה לך לדון את הרשע של לינטשיץ כדין רשע? הרי יכול אתה לדון אותו כדין הצדיק של בוקארסט! הרי אתה אינך השופט של לינטשיץ בלבד אלא „שופט כל הארץ"! איך איפוא תמית „צדיק עם רשע", אדם שהוא גם צדיק וגם רשע; רשע בלינטשיץ וצדיק בבוקארסט?

* *
*

פעם קראו, בקניגסברג, לעלות לתורה לאדם שכפר בדת ישראל והיה כגוי לכל דבר. הלה בירך בקול נעים: „אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". חייך המלבי"ם ואמר: הוא מברך בצדק, כי אילו ניתנה התורה לא רק לישראל אלא גם לגויים, הרי היה מחויב גם הוא לקיימה. עכשיו שלא ניתנה אלא לישראל, הריהו פורק מעליו את העול באמרו שהוא גוי.

* *
*

ישב אדם בבוקארסט ואכל חזיר. יודע אתה — אומר המלבי"ם — יפה כוחך מכוח הרמב"ם, הרמב"ם מודה ואומר, שאין הוא יודע טעם לחזיר, ואילו אתה יודע ויודע טעמו של זה...

* *
*

כשהציעו לו את השידוך עם האלמנה הצעירה בתו של ר' פייבל אופוצ'ינסקי בלינטשיץ אמר, שאם נגזר על אדם לקחת אלמנה, יקח אלמנה שנתאלמנה לא מזמן. סבורה היא, שבלא בעל אין חייה חיים. מי יפרנס אותה? מי יעשה קידוש? אולם אם ישבה כמה שנים בלא בעל ונתברר לה, שאפשר לחיות בלעדיו, הרי לא תכבד ביותר את בעלה. כך הוא גם בנוגע לקהילה, שרבה נעדר לפני זמן קצר. סבורה היא, שלא תתקיים בלי רב. מי יורה וידין? מי ידרוש בשבת הגדול? אבל קהילה, שהתרגלה לחיות בלי רב, לא תכבד ביותר את הרב החדש...

* *
*

ליצן אחד שאל אותו בבוקארסט: רבנו, יש היתר לעשן בשבת? — כן אמר המלבי"ם — על ידי שנוי. — הכיצד — שאל האיש. — האש לתוך הפה והסיגריה בחוץ ענה המלבי"ם. —

* *
*

בכלל היה שנון ומבריק מאד בתשובותיו, שהיה משיב תיכף בו במקום. פעם בא ללינטשיץ אדם אחד, שחיבר ספר על הדקדוק והשמות הנרדפים וביקש לקבל את הסכמת המלבי"ם. כשלא מצא את הרב בבית הלך לבית־המדרש. המלבי"ם כרגיל לא עמד בכותל המזרח אלא טייל בבית־המדרש ארוכות וקצרות הלוך ושוב כשהוא לבוש בתפיליו. כשראה יהודי זר נכנס לבית־המדרש ניגש אליו, הושיט לו יד לשלום ושאלו: מנין אתה? כדרכם של מחברים, שדעתם זחוחה עליהם, ענה להמלבי"ם: אני מכל העולם! כי לא ידע שאיש־שיחו הוא המלבי"ם. חשב רבי מאיר לייבוש, שהיהודי לא הבין את שאלתו וחזר על השאלה: מהיכן בא יהודי? — מאבא ואמא! — ענהו שוב המחבר „הגדול". המלבי"ם לא הוסיף לשאול והלך לו. בצהרי היום, כשהגיע המחבר לבית הרב והכיר בו את השואל, נתכרכמו פניו והתחיל להתנצל. מיד הפסיקו המלבי"ם ואמר: אין צורך בתירוצים. ניגש־נא לעצם הענין. הלא כבודו בא לקבל הסכמה על ספר על שמות נרדפים. אם כן אשאל אותו: יאמר־נא לי מהו ההבדל בין „שרץ השורץ על הארץ" ובין „רמש הרומש על הארץ". עמד המחבר תוהה ולא ידע להשיב לשאלה. אמר המלבי"ם: אני אומר לו מהו ההבדל. רמש הוא „מכל העולם" ושרץ הוא „מאב ואם" (רמש מוצאו מרפש ושרץ מוצאו משרץ שני).

* * *

וכך ענה גם לאלה שבאו אליו וביקשו לסדר הצגה תיאטרונית, שהכנסתה תהיה קודש ל„הכנסת־אורחים". המלבי"ם לא הסכים ואמר להעסקנים: איני מתנגד להצגה, אני רק נגד זה שההכנסה תהיה להכנסת־אורחים. והסביר את דבריו: התנא אומר בפרקי אבות: „והוי בורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה". כיצד אפשר להבין את הדברים? בראשונה הוא מנמק את דבריו: „והוי בורח מן העבירה" בזה ש„מצוה גוררת מצוה" ושנית אם „מצוה גוררת מצוה" לא צריכים להיות רשעים בעולם? ואם „עבירה גוררת עבירה" לא צריכים להיות בעלי תשובה בעולם? — אולם אני מפרש לי את דברי התנא ככה: „והוי בורח מן העבירה שמצוה גוררת" — „מצוה ועבירה גוררת עבירה" — כלומר: ברח מן העבירה שמצוה נגררת אחריה, כי מצוה ועבירה כשהם שלובים יחד הם בוודאי גוררים את האדם לעוד מצוות שכאלה, כיון שאינו חושב שהוא חוטא. איני כל־כך נגד העבירה כמו שאני נגד המצוה הנגררת בעקבותיה — סיים המלבי"ם את דבריו.

* * *

אבי זקני סיפר לי, של„שלוש סעודות" היה הולך לבקר אצלו. אז נתאספו תלמידי־החכמים שבעיר בביתו והמלבי"ם היה פונה אל המסובים בהצעה, שכל מי שיש לו משהו להקשות יקשה־נא. מובן, שמבין קהל המסובים נשמעו קושיות

שונות מן הגמרא והפוסקים, מפרשת השבוע, מן ההלכה וכדומה. אחר שסיימו המסובים את כל קושיותיהם, התחיל המלבי"ם דורש בהלכה ואגדה ואגב כך היה מתרץ באותו דרוש בחריפות ובקיאות עצומה את כל הקושיות שנשמעו ליד השולחן. כך היה בכל שבת ושבת.

גאון אדיר זה נפטר ביום ב' של ראש השנה תר"ם בעיר קיוב בדרכו לקרמנטשוג כדי לשבת על כסא הרבנות בעיר זו. וספר לי הרב ר' שלום הוכמן מקיוב, ששמע מפי זקני העיר קיוב, שכשנכנסו אנשי ה„חברא קדישא" לטפל בגופו הקדוש, והיה זה בשעות הלילה, והסירו את הסדין שכוסה בו, נתמלא כל הבית אורה פשוטו כמשמעו, וזמן רב עמדו ורטטו ורעדו ולא העיזו לגשת לעבודתם מחמת עוצם האור שהבהיק ממנו.

עם פטירתו הברר, שכל אדם אשר היתה לו איזו יד במחלוקת המלבי"ם נענש באופן איום. אני עצמי זוכר הרבה משפחות, שאף באחת מהן לא הגיעו בניהן ובנותיהן ליותר ממחצית שנותיהם וימיהם. והעונשין לא פסחו על שום איש, יהא מי שיהא. וכשראתה הקהילה, ששפך ד' את זעמו על חלק גדול של אנשי הקהילה, התאספו ראשי הקהל והחליטו להביא בית־דין של גדולי רבנים, שישבו בעיר ויפסקו בדיני אדם לכל אחד ואחד את ענשו בהתאם לפגיעה שפגע בכבודו של המלבי"ם. זה נעשה לפי הכלל: „אם יש דין למטה אין דין למעלה" ובאופן כזה יפסקו העונשין של מעלה. — ואמנם כך עשו והביאו בית־דין של שלשה רבנים, שבראשו עמד שוב הגאון רבי ישראל יהושע אבד"ק קוטנו, וישבו בלינטשיץ חודש ימים והוציאו פסקי־דין וקנסות על כל מי שפגע בכבודו של המלבי"ם. היה ביניהם סופר סת"ם ידוע בשם רבי מאיר סופר, מן המומחים הגדולים בזמנו, שבעד פרשיותיו שילמו הון רב. אולם גם דינו יצא מאת בית־הדין האמור, שכל זמן שלא יסע לקיוב אל קברו ולא יפייסו בנוכחות מנין אנשים, אסור להשתמש בתפילין ובספרי־התורה שיכתוב. ואמנם כך עשה ועבר דרך רחוקה זו כדי לבקש את סליחתו על קברו.

באותן השבתות דרש הגאון רבי ישראל יהושע מקוטנו בבית־הכנסת הגדול בלינטשיץ על גדולתו של „החכם הכולל, כליל המדעים, הגאון העצום רבי מאיר לייבוש מלבי"ם", וכדרכו של רבי יהושע'ה פסק את כל הפסקים לפי השולחן ערוך ללא כל פשרה (כידוע, מי שהיה בא להזכיר חולה לפניו היה רבי ישראל יהושע מקוטנו מוציא את ה„יורה דעה" ומעיין בהלכות טריפות והיה אומר: חכמינו זכרונם לברכה אומרים, שממחלה כזו אפשר לחיות ואינה טריפה. וכך בכל דבר שפנו אליו היה מעיין בהלכה. בעל „חדושי הרי"ם" היה אומר עליו: „רבי יהושע יש לו כח התורה") ורק אז נמתקו במקצת הדינים, שירדו על לינטשיץ.

מלינטשיץ הגיע המלבי"ם למוהילב, ויסע ממוהילב ויחנה בקניגסברג שבפרוסיה המזרחית, ויסע מקניגסברג ויחנה בקרמנטשוג, אך בעברו דרך קיוב חלה ונפטר שם לבית־עולמו ביום ב' של ראש השנה תר"מ וביחד עם האמת האהובה עליו מכל עלה לעולם שכולו אמת.

זוכר אני, שעד ליום עלייתי ארצה היה שמש בית־המדרש תולה בכל ערב ראש השנה על הקיר טבלה עם אותיות בולטות: „אדוננו מורנו ורבנו רבי מאיר לייבוש מלבי״ם נפטר ביום ב׳ דר״ה תר״ם״. בעלי־הבתים היו מתאספים ביום ב׳ של ר״ה בבית־המדרש ומסיימים את כל התהילים לנשמת רבם הגאון זצ״ל.

פרק ט'

רבי שלמה אורבאך — מכתבו של הרב מקאליש — סמל האצילות — התכוננות לרבנות ירושלים — תפלתו על ה„שפת אמת" — פטירתו — מצבתו בלינטשיץ.

רבי שלמה אורבאך זצ"ל

עם יציאתו של המלבי"ם זצ"ל מלינטשיץ התחילה התרוצצות בין הצדדים השונים, שידם היתה במחלוקת ה„סגי נהור" והמלבי"ם. ואולם לאחר שראו את יד ה' בדבר, שכל מי שהיה מעורב במחלוקת זו לא נוקה, גברה סוף־סוף ידם של אנשי השלום והאמת והוחלט לפנות אל הגאון רבי מאיר אוירבאך בעל „אמרי בינה", אב"ד של קאליש, שהיה באותו פרק זמן אב"ד של ירושלים, שיורה להם למי יימסר כתר הרבנות בלינטשיץ. רבי מאיר ענה במכתב ארוך ל„ראשי אלופי ורוזני קהלת לינטשיץ", ובו הציע לרב את בנו הגאון רבי שלמה, שהיה אז אב"ד באוניבה. והקהילה קיבלה את הצעתו, ושליחיה נסעו לאוניבה והביאו את רבי שלמה בכבוד גדול ללינטשיץ. הוא נתקבל פה אחד לרב על ידי כל תושבי לינטשיץ וכיהן בה עד ה' שבט תרס"ה.

רבי שלמה היה איש אציל־הרוח ולמדן גדול. דירתו היתה סמוכה לבית־המדרש וקול התורה לא פסק בשני הבתים במשך כל שעות היום ורוב שעות הלילה. מעניין לציין מה שקרה פעם לאבי הרב רבי אהרן שליט"א כשהיה ילד קטן. הוא הלך עם סבי ר' ראובן, ד' יאריך ימיו, לבית־המדרש ביום חודף לעת ערב. מרוב עייפות חטפתהו שינה והוא נרדם על הספסל. סבי שכח עליו והלך הביתה. מובן, שגם השמש נעל את דלתות בית־המדרש בלא שירגיש, שילד נשאר בפנים הבית כשהוא ישן על הספסל. לערך בשעה שתים בלילה התעורר ומרוב פחד התחיל לבכות. פתאום הוא שומע שמישהו פותח את הדלת. והנה נכנס הגאון רבי שלמה, כשהוא מחזיק בידו מנורה גדולה של נפט. הרב לקח את הילד בידו והכניסו לחדרו. אבי נ"י ראה שולחן מלא ספרים פתוחים, שרבי שלמה עיין בהם וכתב את חידושי תורתו עליהם. הוא כיבדו בכוס טה ואח"כ הובילו לבית הוריו.

עדין־נפש היה רבי שלמה והילוכו היה בנחת עם הבריות. הוא עורר כבוד והערצה במידותיו התרומיות. בניו היו כולם תלמידי־חכמים מופלגים, תמימים וישרים. — רבי שלמה הרביץ תורה ברבים. הוא חלק כבוד לקטן שבקטנים. ניכרת היתה בו האצילות של בית אורבאך. — בזמנו היה בלינטשיץ גם מורה צדק בשם ר' יוחנן, שלא היה גדול בתורה כמוהו, אעפ"כ כיבדהו רבי שלמה ולא רצה להורות בשאלה, שכבר נשאלה בפי ר' יוחנן, באמרו: „כבר הורה זקן". כך כיבד את כל מי שהיה יודע תורה, אף אם לא ידיעה רחבה ועמוקה ביותר.

כמסופר לעיל הגיע אליו מברק בשנת תרל"ח, שאביו הגאון בעל „אמרי בינה" חולה מאד למרות. טלטולי הדרך הקשים מאד בימים ההם, קיבל עליו את

טורח הדרך ונסע ירושלימה לבקר את אביו החולה. הוא נשאר בירושלים עד לאחר פטירת אביו הגאון רבי מאיר. אנשי ירושלים הפצירו בו מאד, שימלא את מקום אביו כאב"ד ירושלים וכנשיא הכוללים, וגם הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל הצטרף אל המפצירים. אולם הוא סירב ורק הבטיח להם, שלאחר שישיא את בניו ובנותיו ימלא את מבוקשם. הוא חזר ללינטשיץ והביא עמו הרבה כתבי־יד של אביו, שהגיהם ומסרם לדפוס. בשנת תרס"ה הכין את עצמו לנסיעה ירושלימה כדי למלא את מקום אביו, מאחר שמירושלים הפצירו בו כל הזמן, שיקיים את הבטחתו. הוא רצה למנות את בנו רבי אליעזר לממלא מקומו בלינטשיץ והנה בחודש טבת של אותה שנה נודע, שהגאון הקדוש בעל ה"שפת אמת" חלה מאד. רבי שלמה ציווה להקהיל את אנשי העיר לבית־הכנסת הגדול לתפילה וזעקה ותחנונים. ואף־על־פי שהקור היה חזק מאד סיים רבי שלמה את כל ספר התהלים וכשחזר לביתו חלה וביום ה' שבט תרס"ה, באותו יום ובאותה שעה שנפטר בהם בעל ה"שפת אמת" זצ"ל, נפטר גם רבי שלמה ונסתלק לישיבה של מעלה, כשהשאיר אחריו את בנו הגאון רבי מנחם נתן, מחבר הספרים: "אורח נאמן", "זכות אבות" ו"ענף אבות", חתן דודו הגאון רבי יהושע פאליק אב"ד קלטשוב כדיין ומורה־צדק בירושלים, ואת בנו רבי אליעזר כממלא מקומו בלינטשיץ.

ועל מצבתו של הגאון רבי שלמה אורבאך זצ"ל אב"ד לינטשיץ נחרתו הדברים האלה:

שור למרום, מסוה הערפל כסתנו,
לאבדן רועינו פלצות בעתתנו,
מי ינחנו ומי ישמרנו?
הנה יד ד' הויה בנו.

בהר הגדול אשר לקח מאתנו, מר לנו,
מעין תורה אבדנו.

מה נעמו חכמת אמרי שפר
אדוננו מורנו בקרוא בספר,
ישרתו כל איש יספר,
רק בצדקתו על עמו יכפר.

אויה כשה נדח נשארנו גלמודה,
רבינו מת, לג"ע עלתה נשמתו היחידה,
אך ד' ינחמנו על אבדן

אדוננו מורנו ורבנו הרב הגאון הגדול צי"ע רבי שלמה זצ"ל בהרב הצדיק
מו"ר מאיר זצ"ל אויערבאך — נפטר ה' שבט תרס"ה
ת נ צ ב "ה

פרק י'

רבי א'ליעזר רבה האחרון של לינטשיץ — תמימותו והדרת פניו — חורבן הקהילה — פטירתו בגיטו לודז'.

הרב ופרנסי קהילת לינטשיץ

משמאל לימין: ישע'י קאַהן, קושניר, שלמה כהן, הרב אליעזר אורכאך, יעקב אלחנן הרמן, מיכאל לנדאו, רוגזינסקי.

רבי אליעזר נתקבל לרב העיר מיד עם פטירת אביו הגאון רבי שלמה. הואיל ואנשי העיר כבר למדו מן העבר ורצו בשלום ובשלווה בעיר, על־כן מיד עם סתימת הגולל נשמעו מבין המון המלווים איחולי „מזל טוב" להרב החדש, שהיה איש תם ויושב אוהל. בהיותו חתנו של אחד מחשובי בעלי־הבתים, מר בלום, ישב באהלה של תורה ושימש את אביו כל ימיו. גדול היה בהוראה ותמים היה במעשיו. היתה לו הדרת־פנים בלתי־רגילה. אצילות מיוחדת היתה נסוכה עליהם. כשהיה הולך מביתו דרך ככר העיר לבית־המדרש, היו גם גויים מרכינים את ראשם בפני הדרת פניו. רחוק היה מכל התככים המפלגתיים והכיתתיים מרחק רב. דומה היה לאחד מן התקופות הקדומות. אני עצמי שימשתיו בהוראה מספר שנים וראיתי את כוחו

כבר העיר

במרכז – בית העירייה

בהוראה הלכה למעשה. וכשראיתי את רוב תמימותו וישרו היה בעיני כשריד מתקופה קדומה, מימי רבי חיים אורבאך ובניו הקדושים, שמילא את מקומם כבן אחר בן. תורתו היתה אומנותו ולא מש מאהלה של תורה. הוא הדפיס את חלק „אבן העזר" מן הספר „אמרי בינה", שהיה אצלו בכתב־יד. כן הדפיס את חדושי אביו הגאון רבי שלמה „אמרי שלמה" וכן קצת מחידושיו שלו, שקראם בשם „דברי אליעזר". הוא הסתופף בצל האדמו"ר מגור זצ"ל, שהעריכו וכיבדו מאד. כששהו שניהם במאריאנבד היו מטיילים ביחד שעות על שעות כשהם משיחים בדברי תורה. ואף על־פי שלא היה עסקן צבורי במובן המקובל, התפארו בו בני קהילת לינטשיץ והתכבדו בו עד מאד. כך כיהן כממלא מקומו של זקנו רבי חיים עד בוא החורבן. והוא כותב לי את הדברים הללו לאחר ששימשתיו ו„גדול שמושו יותר מלמודו":

אליעזר בה"ג מהר"ש ז"ל
אויערבאך
אבד"ק לינטשיץ
ב"ה.

הנני החתום מטה באתי בזה לכתוב בעד האי האברך המופלג בתורה חו"ב היקר צמ"ס נ"י כש"ת מו"ה יצחק ידידי' נ"י פרענקיל, יליד פה

לינטשיץ, איך ששימש לפני והיה אצלי זמן כראוי, ויודע היטב להורות ולדון כדת להלכה למעשה. וגם החרדים יכולים לסמוך עליו, וח"ו לא יצא מכשול ת"י תחי' והעיר שתקח אותו יהי' שבע רצון ממנו.

באתי על החתום אליעזר אוירבאך החופ"ק לינטשיץ

(— מקום החותמת —)

* *
*

בא החורבן, גברה ידם של מחריבי העולם הנאצים ימח שמם. ועם פיזור קהילתו וחורבנה הגיע לגיטו לודז' ונאלץ היה להסתתר מפני הרשעים והמציקים. אחד מן השרידים שנשארו לפליטה בארצנו, אליעזר בנדיק, היה האחרון שראה את הרב הקדוש הי"ד, כי הוא היה נאלץ לספר ולגלח את זקנו של הרב כדי להטעות את הנאצים. כשדמעות נושרות מעיניו ויורדות על כף ידו של בנדיק אמר לו הרב רבי אליעזר: „דע, בני, אתה תינצל מחורבן זה, אך „זכור את אשר עשה לך עמלק". בנדיק מעיד, שידו עדיין צורבת מדמעותיו החמות של הרב, שתמונתו לא תמיש לעולם מנגד עיניו. וכך נסתלק בשנת תש"ב מרעב ומצמא בגיטו לודז' הרב האחרון לבית רבי חיים אורבאך רבי אליעזר, רבה האחרון של קהילת לינטשיץ.

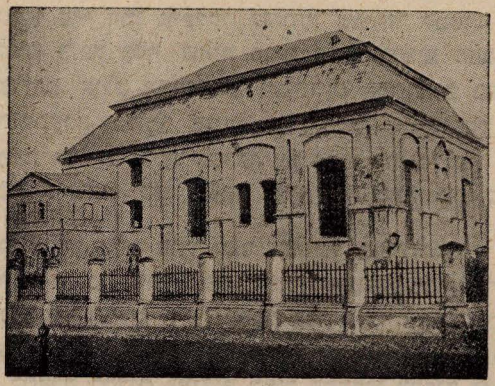
בשנת תש"ט הגיע לארץ ישראל אוד מוצל מאש, נכדו של הרב רבי אליעזר, שלמה, בן בנו ר' משה אורבאך, השריד היחיד הנושא עליו את שם אבי סבו הגאון רבי שלמה אורבאך.

לינטשיץ שלפני החורבן

(בתי בנסת, מוסדות, תנועות, אישים וטיפוסים)

הרב י. י. פרנקל

בית הכנסת הגדול בלינטשיץ

התמונה שלפנינו מראה את אופן בניתו של בית־הכנסת הגדול בלינטשיץ, שהיה בנוי כעין מבצר, ואמנם הוא נבנה כדי לשמש לא רק מקום תפילה אלא גם מבצר ומקלט בעת צרה. כבר הזכרנו, שחומת הפרוזדור של בית־הכנסת היתה חלק מחומת העיר, עוביה היה כשלשה מטרים, כך שבכל חלון יכולה היתה לגור משפחה שלמה. בשנת תרפ"ב, כשרצו ליישר את חצר בית־הכנסת והתחילו לחפור באדמה, נמצאו שלדי עצמות סמוך לחומה. בהמשך החפירה נתגלה, שמקום אחד בחומה חלול הוא והחופרים, שנכנסו ראשונים דרך הפרצה, מצאו בפנים על האבנים שמות עבריים חרותים באותיות דפוס, כגון „יעקב בן ראובן" וכדומה. נראה שהמקום שימש כמחבוא כמין „בונקר" ליהודים להסתתר בו מפני הצוררים וכמה מהם הספיקו לחרות את שמותיהם קודם שנתפסו. אכן, ההיסטוריה חוזרת על עקבותיה. גם בבית־הכנסת עצמו נמצאו כתובות של יהודים שהסתתרו כאן. במקרים רבים של פרעות ביהודים ישמש בית־הכנסת מקום־מחבוא מבוצר, שהשונא לא יכול היה לחדור לתוכו.

בית־הכנסת היה מוקף חצר וגדר של אבני־גזית בחציו התחתון ובחציו העליון הושמו סורגי־ברזל בחלונותיו. בכניסה עמד „הכיור" הכבד מנחושת. אחר שהיו עוברים את הפרוזדור היו יורדים כמה מדרגות ונכנסים לבית־הכנסת פנימה. סוג הבניה וצורתה הזכירו את בתי־הכנסת הקדומים בספרד. משני צדי הדלת שעל־יד המעלות, היורדות לאולם בית־הכנסת, עמדו שני ארגזים מוארכים בצורה של ראשי אריות עם פיות פתוחים. הם שימשו כנראה בימים הקדמונים כארגזי־

צדקה של „מתן בסתר". הזאטוטים הקטנים התלחשו ביניהם כאילו לתוך הארגזים משליכים את הפתותים לאחר ברית־מילה...

דרך העמודים, ש„עזרת הנשים" נשענה עליהם, התקדמו לעבר הבימה, שעמדה באמצע בית־הכנסת מול ארון־הקודש, שהיה יחיד במינו בכל מדינת פולין. קישוטיו וציוריו נעשו ע"י אמן איטלקי, שהוזמן במיוחד למטרה זו וקיבל בשכר עבודתו שלשת אלפים רובל כסף, שהיה סכום עצום בימים ההם. אל הארין עלו במדרגות משני הצדדים, אולם הקישוטים והציורים המוזהבים בצורת חיות ודגים נחשיים נמשכו עד לתקרה, כלומר בגובה של שלוש קומות. על העמודים נשענו שתי הקומות של עזרת־הנשים, זו על גבי זו. עם סדור החשמל היו מדליקים בכל חג את כל המנורות בעלות אלפי וואט, ושפע האור היה מאיר את כל העיר.

ואולם בשנת תר"ס טרם סודר אור החשמל בבית־הכנסת. והנה, בליל יום הכפורים, באמצע תפילת „כל נדרי" נפלה מנורת־נפט בעזרת־הנשים אל תוך בית־הכנסת למטה. הנפט נשפך ונדלק לרגע, ואולם כבה תיכף אחר שנדלק. והנה למעלה, בעזרת־הנשים, פרצה אשה בצעקה: „געוואלד, עס ברענט!" (הצילו, בוערו!) מיד פרצה בהלה עצומה שאין לתארה במלים. (אגדות רבות התהלכו מסביב לאסון איום זה. כפי שהזכרתי בחלק הראשון היו רבים, שראו בזה עונש על הפרת החוק שבתורה: „לפני עוור לא תתן מכשול", על שהונח מכשול לפני הגאון ה„סגי־נהור" כדי שיפול. נשים רבות ספרו, ששמעו בתוך הבהלה קולות פרועים מכל עבר: שריפה, שריפה! וביחד עם זה נשמע גם צחוק פרוע). כל הנשים, שמספרן הגיע למאות, התחילו לרוץ לעבר הדלת. אולם הדלתות היו מסודרות באופן שנפתחו פנימה, ולא לצד חוץ. וכשהאשה הראשונה התחלקה ונפלה נסתמה הדלת בלא כל אפשרות לפתחה. וככה נפלו הנשים אחת על רעותה. רק בודדות נשארו יושבות על מקומן. מיד נשמעו צעקות בבית־הכנסת שאירע אסון איום. אולם התברר, שאין כל אפשרות לפתוח את הדלתות. כפי שסופר למעלה, היה בית־הכנסת בנוי בצורת מבצר, כך שבחלונות היו סורגי־ברזל. לא היתה איפוא אפשרות להכנס גם דרך החלונות. מיד הוזעקו „מכבי־האש", שבעזרתם של הגברים ממתפללי בית־הכנסת חתכו את סורגי הברזל ונכנסו פנימה. שם מצאו את רוב הנשים שכובות על הרצפה כשהן לחוצות זו אל זו כדגים מלוחים בחבית. אחר עבודת הצלה מאומצת וקשה ולאחר שהגיעו רופאים מכל הסביבה, נתברר ששלשים ושלוש מנשי העיר נפחו נפשן ומתו. השאר נצולו אחר טיפולים רפואיים מרובים. בין אלה שמתו היתה גם הסבתה שלי, אם אמי מרת יוטא ע"ה, אשת זקני הר' גציל קניג זצ"ל. כמו כן היתה בין הנפטרות אחותו הצעירה של אבי נ"י, מרת רחל דבורה, בת זקני ר' ראובן פרנקל הי"ו. — למחרת יום הכפורים נקברו ג"ל הנפשות בבית־העלמין בשורה הראשונה מול השער. ורבתה התאניה והאניה. אלפי יהודים מן המחוזות לודז' וקאליש זרמו ללינטשיץ כדי להשתתף בהלווייה. בין הבאים היו גם גדולי הרבנים, שביחד עם הרב הגאון רבי שלמה אורבאך זצ"ל הלכו כל הדרך עד לבית־העלמין חלוצי־נעלים.

מאז נתקנה תקנה בחלק גדול של מדינת פולין שנשים לא תלכנה לתפילת כל נדרי, והיה הדבר לחוק עד היום הזה.

* * *

חזני בית־הכנסת

בבית הכנסת התפלל החזן ר' בערקי, שקראו לו גם „בערקי דראנג" (ברקי תורן). הוא היה אחיו של ר' לייזערקע, חזן העיר לודז' בימי רבי אליהו חיים מיזל זצ"ל. ואביהם של הרבנים המפורסמים רבי משה שנקרא „ר' משה'לע דעם חזנ'ס" (רבי משה'לי של החזן), דיין ומורה צדק בלודז' ומחבר הספר „אבני שוהם", ורבי אברהם צבי פרלמוטר אב"ד של ראדום וציר הסיים הפולני — הוא ר' בערקי שהוזכר למעלה בתור החזן — שליווה את המלבי"ם אל מחוץ לעיר.

אחריו היה חזן בבית־הכנסת ר' ישראל שוחט, חותנו של ר' אברהם מושקוביץ שו"ב. הוא היה אדם בעל צורה והדרת־פנים וזקני לינטשיץ מספרים, שכשהיה ניגש בימים הנוראים אל העמוד ושם את הטלית עטרת־הכסף לכסות את פניו ומתחיל לנהום: „הנני העני ממעש" שהתחיל בנהימתו עוד בעמדו ליד הפתח, כעני זה העומד בפתח — הביא את כל הקהל להתרגשות גדולה ולהתפרצות מעיין הדמעות שלו. אז אמרו גדולי הרבנים, שבכוחו של ר' ישראל להפוך את כל הצבור לבעלי־תשובה.

אחר ר' ישראל שוחט נתקבל כחזן בית־הכנסת החזן הנודע ר' מנחם לובלסקי, תלמידם של החזנים קנטור בירנבוים, יוצר החזנות המודרנית, והחזן נח מקאליש, שנקרא בשם „נח קלאגער" (נח המקונן) ושיצירותיו הן אוצר יקר־ערך עד היום הזה. ר' מנחם היה בעל קול ערב להפליא וכשהיה שר עם מקהלה בת עשרים איש, עלו בדמיונם של רבים הלוויים בשירם ובזמרם. ורבים מבין החפשים ומן האינטליגנציה הנכרית בעיר היו באים לבית־הכנסת בחג ומועד ליהנות מנגינותיו של ר' מנחם החזן. בשבת שלפני הסליחות לפנות ערב בעת „שלש סעודות" היו מתאספים כל תושבי העיר, גברים, נשים וטף כדי להאזין ולשמוע את החזן ר' מנחם ומקהלתו כשהם שרים באפלה, בשעה שבית־הכנסת עטוף מסתורין של בין השמשות. הקומפוזיציה „למנצח בנגינות" נחרתה עד היום במוחי, כיון שלא היה נער בעיר שלא ילך לשמוע את ה„למנצח". וכן הראה ר' מנחם את כוחו וגבורתו בעבודת יום הכפורים שבנוגע אליה סיפרו, שמחברה נתבקש להשמיעה לפני קיסר רוסיה, ור' משה ליב רוויצקי היה נוהג להשמיעה לפני החסידים ב„שמחת בית השואבה" בסוכתו הנאה. לא ארכו הימים ור' מנחם נתקבל כחזן ראשי בבריסל, בירת בלגיה.

במשך תקופה קצרה מילא את מקומו בבית־הכנסת כש"ץ השוחט ר' בריל חלמינסקי, שהיה בצעירותו חזן ושו"ב בעיירה גרבוב שליד לינטשיץ (בתקופת

כהונתו של הרב אב"ד ר"ד בער, שהיה אח"כ רבה של אוזרקוב ונחשב לאחד מגאוני פולין וגדוליה, והיה מחותנו של הגאון האדיר רבי מנחם זמבה). אף־על־פי שלעת זקנתו קולו נחלש, אך יצירותיו היו מהמעולות והמשובחות והוא נחשב כאחד ממנצחי המקהלות הטובים ביותר.

לאחר זמן קצר נתקבל לחזן בבית־הכנסת ר' הניך בריש, יליד קאליש, בעל קול באריטון חזק מאד. וחזרה שוב העטרה ליושנה. מזעזעת ביותר היתה התמונה כשר' הניך החזן היה יושב בט' באב על המדרגות המובילות לארון הקודש ואומר בקולו החזק את הקינה: „ארזי הלבנון, אדירי התורה" עד שעמודי בית־הכנסת נזדעזעו. הוא אירגן ביחד עמי את מקהלת בחורי בית־המדרש לשם עריכת חגיגה לכבוד סיום הש"ס של לומדי הדף היומי בכ"ח בסיון של שנת תר"ץ. החגיגה נערכה ברוב פאר בניצוחו של ר' הניך בריש.

ר' הניך הושמד ביחד עם כל קהילתו, קהילת לינטשיץ (בנו הצעיר ניצל ונשאר בחיים).

* * *

שמשי בית־הכנסת

טיפוס מיוחד במינו היה שמש בית־הכנסת בתקופתנו, ר' פישל יצחק נשלסקי, יהודי תמים, שומר משמרת הקודש, שהיה גם שמשו של הרב אב"ד והיה מלווהו מביתו לבית־הכנסת וחזרה. מובן, שלא היה שמש מלידה, אלא סוחר והרויח לחמו בכבוד, אולם מסיבות הזמן גרמו לכך שאנוס היה לחיות מן השמשות. הוא היה מכריז מדי שבת בשבתו בהקדם של חודש ימים על כל זוג העומד להנשא. ומכיון שלא תמיד הצליח למסור את שמות המתחתנים בצורה נכונה, שימשו הכרזותיו מקור לבדיחות־הדעת. כשהעבודה הכבידה עליו ולא יכול היה להמשיך, בא במקומו ר' שלמה ליב גרטנר, שהיה קודם לכן מוכר סלים בחנותו ברחוב היהודים. ר' שלמה־ליב היה תלמיד חכם וקבע עתים לתורה. הוא ישב מדי יום ביומו בבית־הכנסת ולמד בכל בוקר שעור בגמרא. אפילו בימות החורף, שבימות החול לא התפללו אז בבית־הכנסת, לא הפסיק ר' שלמה ליב את שעורו בבית־הכנסת. כמו כן היה ר' שלמה־ליב לעת הצורך בעל־תפילה נעים מאד; בחן מיוחד ובמתק־שפתים עבר לפני התיבה והנעים את לבות שומעיו.

כדאי להוסיף, שבזמן האחרון התפלל ב„ימים הנוראים" בתור בעל־שחרית בבית־הכנסת ר' אברהם באום (בתו נמצאת בארץ). ר' אברהם היה בעל קול נעים וערב ומתפללי בית הכנסת נהנו מאד מתפילתו. גם הוא היה תלמיד חכם וחסיד מחסידי סטריקוב, חתנו של ר' שמעון סובוטקה מנכבדי העיר ומחשוביה.

בעולם החסידי מספרים, שהרבי ר' בונם מפשיסחה היה אומר: הייתי רוצה לחיות בצפת כשה„בית יוסף" היה רב העיר, האר"י הקדוש היה האדמו"ר, ר' שלמה

הרב י. י. פרנקל

הלוי אלקבץ (מחבר „לכה דודי") היה החזן ובעל ספר „החרדים" היה השמש. אני נזכר באימרה זו כשאני מעלה על זכרוני את הרב של לינטשיץ, את חזניה ושמשיה.

* *
*

בית־המדרש (בתקופה האחרונה)

במרחק מטרים אחדים משער בית־הכנסת עמד בית־המדרש של העיר בתוך בנין, שהכיל את כל מוסדות הצבור של העיר. בו נמצאו גם משרדי הקהילה ודירתו של הרב רבי שלמה זצ"ל, תחתיו נמצא בית־המרחץ העירוני ומעליו חברת תנ"ך, חברת תהלים וכו'. אילו ניתן לאבנים לדבר, היו אבני הקירות מספרות דברים נפלאים על התקופות הקודמות. בית־המדרש היה מלא תורה ותפילה, מעולם לא פסק בו קול התורה, לא ביום ולא בלילה. האצטבות על הקירות היו מלאות ספרים עתיקים יקרי־מציאות; נמצא בהם מאות ספרים של שאלות ותשובות, שנצטברו בבית־המדרש

בחורי בית המדרש

מימין לשמאל יושבים: בורנשטיין, ברוין, ווינגוט, אורח רוזנברג, ג. אנגלמן היו"ר, ישראל ליב צוואנג, הולנדר, קרונהיים.

עומדים בשורה א': כ"ץ, שמול, שרצקי, רוזנטל, רוזנטל, ברוין, בוים, באום, קרונהיים.

עומדים בשורה ב': יעקובוביץ, ברוין, רוזנקרנץ, בריש, חינצינסקי, גלטשטיין, לבקוביץ, פלידרבוים.

מימים קדמונים. על אחד הקירות תלויה היתה במסגרת מיוחדת רשימת הספרים לפי מספרים, והיה כל מבקש ספר עתיק היה מוצא בנקל את הספר הדרוש לו. שולחנות כבדים עמדו לכל אורך בית־המדרש, שחורים ומעוגלים מרוב שימוש. לידם ישבו בחורי החמד, שלמדו בצוות וביחידות. הבחורים מורכבים מסוגים שונים, יש בהם שתורתם אומנותם והם נמצאים בתוך ד׳אמות של הלכה, ויש שקובעים עתים לתורה, בשעות שלאחר הצהרים או בערב, ויש גם כאלה שנכנסים ויוצאים בלא שיתישבו ללמוד, ואולם גם הם קשורים לראשונים קשר בל יינתק.

כך היו בתקופה הקודמת. בני משפחת שטיללר, נייהויז, כעלמינסקי, ציגלר, קליין, שפירא, רוזנברג, פרידמן, גבריליביץ, בעהאריער, קוטיק, זאנאבענד, לינקה וכו׳ ובתקופה האחרונה היו בין הראשונים: בניו של ר׳ יעקב פייביש, איזיק ואברהם יצחק, שאינו זז אף לרגע מבית־המדרש עד שהוא נרדם ליד הגמרא, הוא שסוגרו ויוצא ממנו האחרון. בניו של ר׳ פסח גלאט, לייבל ואחיו יעקב, תלמידיו של רבי עקיבא אשר, בני ר׳ אברהם פרידה, בני ר׳ דוד מאיר וויינגוט, בני ר׳ משה לבקוביץ, בני ר׳ אברהם בוים. לסוג השני השתייכו בניו של ר׳ נחמיה קרונהיים, משה אהרן בן ר׳ בריל בלאנקט, בניה של האלמנה כ״ץ, אשת המו״צ מרחוב היהודים, בני ר׳ יצחק הירש בירנבוים המוהל. ועם הסוג האחרון נמנו: בניו של ר׳ אברהם מושקוביץ שוחט, בניו של ר׳ יעקב אנגל ושל ר׳ משה אהרן אנגלמן. אולם כולם היו חטיבה אחת, וכשהתכוננו בשנת תר״ץ לסיום הש״ס בבית־הכנסת, החליטו הבחורים להקדים ולעשות יומיים קודם את הסיום בבית־המדרש. יצחק בן ר׳ אברהם מושקוביץ שוחט אירגן מקהלה של עשרים בחורים בניצוחו, אחרים עסקו בהכנת הסעודה. וכן הוחלט, שכל העבודה תיעשה על ידי הבחורים בלא להזדקק לעזרתו של מישהו, החל מקניית התרנגולות בשוק ועד עריכתן לסעודה על השולחן. ואמנם, כל המלאכה נעשתה אך ורק על ידי הבחורים. מאות תושבי העיר התאספו לראות בחגיגת סיום הש״ס של הבחורים. אני נשאתי את ה״הדרן״. הרב והמו״צ בירכו את החגיגה הנאה, שעלתה בסידורה המוצלח על כל המשוער, ומיד לאחר הסיום התחלנו ללמוד בצוות את מסכת בבא בתרא, כדי לסיימה בערב פסח.

שעורים אלה של בחורים התקיימו עוד בימי המלבי״ם ורבי שלמה זצ״ל וזקני לינטשיץ מספרים, שהיה צורך בהשתדלות מיוחדת כדי להשיג מקום ליד השולחנות, כי כולם היו תפוסים עד אפס מקום. רבי שלמה עצמו למד כל יום שיעור בבית־המדרש עם הבחורים במשך הרבה שעות. וכל אשה שהיתה לה ״שאלה״, היתה מוכרחת להכנס לבית־המדרש ומיד כשראה הרב את השואלת, היה מצווה לאחד מתלמידיו לקבל את ״השאלה״ ולהביאה אליו. והנה כך קרה פעם מקרה, שמשרתת אחת באה אל בית־המדרש עם ״שאלה״. אחד הבחורים בשם מיכאל גייזלר, שהיה מפורסם כליצן, ניגש אל הדלת. המשרתת מסרה לו כבד צלוייה של אווז, כדי לברר על ידי לקיקה אם יש בה טעם של מרירות. מיכאל גייזלר התחחק מן הדלת, אכל את הכבד לתיאבון, והזר אל המשרתת ואמר: הרב פסק שהאווז הוא כשר אלא שאת הכבד

צריך לזרוק וכך עשה. המשרתת חזרה הביתה עם תשובת הרב. לאחר כמה ימים נפגש הנגיד, שאצלו שירתה המשרתת, עם הרב ואמר לו: תמה אני מאד על הדבר, שהאווז היה כשר והכבד לא? התחיל הרב לחשוב כיצד קרה הדבר, ופתאום פרץ בצחוק ואמר: אני פסקתי שהכל כשר, אלא שבוודאי מצא הכבד חן בעיני מיכאל גייזלר...

ליד אותם השולחנות שישבו הבחורים התקיים גם שעור מיוחד של ר' אשר קוטיק, שלמד עם בעלי־הבתים שיעור בתנ"ך עם פירוש המלבי"ם, או שיעור במדרשים. והיהודים התמימים ישבו מסביב בפיות פעורים כשהם בולעים כל מלה, ומקשיבים באהבה להסברותיו של ר' אשר קוטיק, שהיה גם ה„רבי" של חברת תנ"ך. שיעוריו של רבי אשר ניתנו בין מנחה למעריב, כי אז מתפנים בעלי־הבתים ובעלי־המלאכה מעבודתם. כשהגיעה שעה זו היו הבחורים מסתלקים כדי שלא להפריע בפלפוליהם לשיעורו של ר' אשר וגם כדי שלא לזכות בברכה משולשת מאת אחד הקצבים או מוכרי־הדגים, שהיו מן המסובים ליד השולחן.

* *
*

סדר היום בבית־המדרש התחיל באמצע הלילה; כלומר, בשעות שלש—ארבע בלילה כבר הקדימו אנשי חברת „השכמת הבוקר" להגיע לבית־המדרש ולומר „תיקון חצות", „תקון רחל ולאה". ר' ישראל'קע מיכאליק, מוותיקי בעלי־הבתים, יפה תואר ובעל הדרת־פנים, היה בא ראשון לבית־המדרש. ואלה שבאו אחריו כבר שמעו את מתק קולו ברחוב כשהוא מתחיל לקונן על חורבן בית־המקדש. אחריו באו, בין השאר, ר' יעקב אדמוביץ', שהיה הגבאי של בית־המדרש ונקרא בשם ר' יענקל מונופולר, יהודי בעל צורה ובעל הכרה ותופס עמדה בציבור. ר' חיים, הנקרא ר' חיימ'קע ליטוואק, יהודי בר אוריין ויודע ספר, וכן באו היהודים הפשוטים: הקצבים, מוכרי־הדגים, החייטים והסנדלרים, שהשכימו קום וכשאך נכנסו לבית־המדרש היו מתחילים לומר: „מזמור לאסף, אלקים באו גויים בנחלתך" — ואח"כ כשהם ניגשים לנשק את פרוכת ארון־הקודש, הם ממשיכים בתהלים: „טמאו את היכל קדשך..." ואולם לאמיתו של דבר, היו יהודים אלה קדושים וטהורים, שהיו מסורים לתורת ישראל ולעם ישראל בכל לבם. וכשר' מאיר טייטלבוים ממוכרי־הדגים היה מסיים פרק בתהלים: „יבצור רוח נגידים נורא למלכי ארץ", היה קולו מטיל מורא על כל הנגידים. והנה יהודי כמו חיים לייב קוצ'ינסקי, שלא החסיר אף יום אחד את מניין „השכמת הבוקר" ואף־על־פי שבשנת 1905 היה מראשי ה„אחדות" ונכנס יום אחד לבית־המדרש כשהבחורים ישבו ולמדו ופנה אליהם בטון של מפקד: „חברה, סגרו את הגמרות, זמנים חדשים באו לעולם!" — גם באותו יום לא החסיר אף תפילה אחת. והנה יהודי אחר, יענקל זאיונץ, ששמו התאים לו בהחלט (ראה להלן את זכרונותיו של א. קנופף). היה זה יהודי רזה וצנום ונראה בהילוכו כקופץ ומדלג. הוא גר בעליית־

גג של בית רעוע, וגם הוא משכים לקום לתפילת הבוקר ואחר־כך הולך ברגל אל כפרי הסביבה כדי להרוויח לחמו מאכרי הכפרים.

מקום מיוחד תפסו במניין זה העגלונים: ר׳ יצחק, שהיה יהודי גבוה ורחב־גרם וצעדיו הכבדים וזקנו הרחב שיוו לו צורה של „גליית". הוא נקרא בשם: „מאצני וואיטיק", נחמיה נטע, בנו של „שאשע פאנץ", שכשהיה נושא משלוח מנות בפורים ומבקר בביתו של עשיר ורואה שולחן מלא מעדנים וכל טוב, היה אומר אחר־כך בבית־המדרש ברוב התפעלות: „מיינע אויגען זאלען שוין דאס נישט זעהען" (אל תראינה עוד עיני זאת)... עגלון אחר, יהודי אינטליגנטי ויודע לנגן בכנור, היה נקרא בשם „זייט זשע מוחל" (ימחל לי כבודו)...

אולם מקום בראש תפס בין עגלונים אלה „דער וייסער אייזיק" (אייזיק הלבן). קראו לו כך בלשון „סגי נהור", כי למעשה היה אדום, סומא בעין אחת, לא גידל זקן, אבל גם לא היה מגולח ושערות פניו היו כקוצים דוקרניים, ואוי ואבוי לאדם שאייזיק רצה להתנשק עמו, כי במשך זמן מרובה היה מרגיש האיש דקירות המחטים שלו. אייזיק זה היה מבאי בית־המדרש הוותיקים. ואין לקנא באדם, שניסה לזלזל בכבודו ולהעמידו מן הצד. ואם נתנו לו פעם איזו „עליה" צדדית, כמו „רביעי", ולא כיבדוהו ב„מפטיר", הרי מיד נשמע קולו העבה בכל חלל בית־המדרש: „ס׳ רביעית געט ער מירז" (רביעי אתם נותנים ליז) וכשניגשו לפייסו ולהשקיטו ואמרו לו: הרי „רביעי" עליה חשובה היא, ענה אייזיק: יתכן שהיא עליה יפה, „אבער קעגען נפטר איז עס א הינט", כלומר: לעומת מפטיר הרי זה לא כלום... ואייזיק זה, כשהיה מוביל אנשים מלינטשיץ לאוזרקוב בעגלתו, הרי משהגיע זמן של מנחה היה מעמיד את העגלה באמצע הכביש בתוך שלג וסופה, כדי להתפלל מנחה. ואולם אם בתוך תפלת „שמונה עשרה" התחשק לו לסוסו להשתולל מעט, היה יכול לכבד את סוסו באמצע התפלה במכה או בעיטה הגונה, כדי שיאבד את החשק להפריעו שנית בשעת התפלה. בחורי בית־המדרש אהבו במיוחד ללכת ולעמוד מאחורי חלונות דירתו של ר׳ אייזיק כדי לשמוע כיצד הוא עורך את ה„סדר" בליל פסח, והם יכלו אחר־כך להשמיע כמה הלצות על חשבונו. אייזיק לא החסיר אף יום אחד את מנין „השכמת הבוקר".

בין השאר נשתייכו למנין זה בער יעקובוביץ, שנקרא בעריע פישער, (בנו שמחה הנקרא „סיימון" נמצא כיום באוסטרליה), אמסטער הפחח שזכה לעלות לארץ ישראל בין הראשונים וכאן נפטר בשיבה טובה; סינאדרקע, בעל חנות לחייטות, חיים יוסף סטריקובסקי שנקרא חיים יוסף שטעפער (התפרן), סוחר התבואה הלל כעלמינסקי ור׳ נפתלי שיינרוק גבאי ה„חברא קדישא" וגבאי של חברת תנ״ך. יהודי זה היה חייט, אבל בעל עמדה ובעל צורה היה, וכולם היו נוהגים בו כבוד ודרך ארץ. הוא לקח לבנותיו חתנים רק בני תורה. אחד מהם שלמה שמעון ולדמן התפלל בבית החסידים של גור. רבי נפתלי היה ה„טון געבער" אצל בעלי־הבתים בבית־המדרש. וכמעט לא העז אדם להמרות את פיו. יד ימינו היה ר׳ יעקב הערש ראק (דודי הזקן, אחי הסבתא שלי), שהיה גבאי בחברת „הכנסת אורחים". כדאי להזכיר בין אלה גם את ר׳ אלתר אופוצ׳ינסקי שזכה לעלות לארץ ישראל ולראות

כאן בנים ובני בנים. להשלמת התמונה כדאי להוסיף את ר' בעריל שמש, שהיה יהודי בר־אוריין, ירא־שמים, זקן ונשוא־פנים, הוא היה תפארת לבית־המדרש. במשך זמן מסוים היה שמש בבית הכנסת ר' אלתר. גם הוא היה יהודי ירא־שמים ותלמיד־חכם ובעל־קריאה בשבתות ובחגים. כזה בערך, היה ההרכב של מנין „השכמת הבוקר", שהתחיל בתפלה כשעדיין הכוכבים מנצנצים בחוץ. כשגמרו אלה את תפלתם הגיעו ראשוני מתפללי מנין שני, ואחריו מנין שלישי ורביעי וכך עד חצות היום.

* *
*

טיפוס מיוחד במינו היה ר' שלום פרידמן שנקרא בפינו ר' שלום אומאנער או „דער טויטער חסיד" (החסיד המת). הוא היה עני מדוכא, חי חיי צער ודוחק ואף־על־פי־כן שמח בחלקו. מומחה היה לשפה העברית ודקדוקה ונתן שיעורים בתנ"ך ועברית ופרנסה זו נתנה לו רק לחם צר ומים לחץ. אולם איש קדוש היה, מחסידי ר' נחמן מברסלב זצ"ל. כל יום טבל במקוה בקיץ ובחורף, לפעמים שבר את הקרח במקווה וטבל קודם התפילה. כולו רטוב היה נכנס מלא שמחה לבית־המדרש כשהוא נושא עמו את השק של טלית ותפילין, שהיה כבד מאד, כי בשק נמצאו, מלבד הטלית והתפילין, סידור עם „מעמדות", החומש „חק לישראל" והספר „לקוטי תפילות" להרב רבי נתן מברסלב, ועוד כמה ספרים קטנים, „צידה לדרך". מיד אחר שלבש את תפיליו נעמד ליד הדלת בכניסה לבית־המדרש, כדי לזכות יהודים במצוות צדקה שחילק אותה לעניים בסתר. כך עמד משעות הבוקר המוקדמות עד חצות היום, בידו האחת אוחז ליקוטי תפילות שלמד בהם, וידו השניה מושטת לצדקה, בלא שיסתכל כמה שמים לתוך ידו. אחר־כך הלך לביתו לאכול את חתיכת הלחם עם בצל וקפה שחור בלא חלב וסוכר. בשבת היו מתאספים אנשים מספר, בעיקר בחורים צעירים, שר' שלום שידל אותם לעלות לחברת תהלים, כדי ללמוד ליקוטי מהר"ן לר' נחמן מבראסלב זצ"ל. אחר הלימוד היו יוצאים בריקוד לפי קצב המלים: „שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך". ומי שלא ראה את ר' שלום בריקודים אלה לא ראה אדם שמח בחלקו מימיו. מעולם לא הרגיז אף זבוב, ואת כל אחד ליטף בטפיחה על הכתף: „אל דאגה ה' יעזור". היה לו בן שקרא לו נתן על שמו של ר' נתן, תלמידו של ר' נחמן מבראסלב. לא היה בכוחו של ר' שלום להאכיל ולהלביש את בנו, ונתן מוכרח היה לעזור לאביו בכלכלת הבית ולעבוד כעוזר לצבעי, ואולם ר' שלום לא יכול היה להרשות, שבנו לא יקבע עתים לתורה. ולפיכך בשעות המאוחרות, כשבית־המדרש כבר היה סגור, היה מוציא ר' שלום את המפתח מתחת למפתן, פותח בו את בית־המדרש ומתיישב ללמוד עם בנו כששניהם עייפים עד מוות. הבן היה נרדם, כמובן, מיד אחר רגעי הלמוד הראשונים, בשעה שהאב היה נלחם בכל כוחו עם מלאך השינה שלא יתגבר גם עליו. אולם לסוף נוצח גם הוא.

ור' שלום, מוקיר תורה ורבנן זה, גם סיכן את נפשו בימי הבולשביקים והגיע

אל אומאן ברוסיה, כדי להשתטח על קברו של ר׳ נחמן מבראסלב. שהרי הבטיח רבי נחמן, שכל מי שישתטח על קברו יוציא אותו בפיאותיו משאול־תחתית. הוא כבר הועמד על ידי הבולשביקים אל הקיר כדי לירות בו, ואולם כנראה הבינו, שיהודי מסכן זה אינו יכול להיות מרגל, וכך ניצל בנס וחזר ללינטשיץ.

כבר סיפרנו שר׳ שלום היה יושב בבית־המדרש עד חצות היום ועד שהיה גומר את תפילתו כבר היו מגיעים ראשוני המתפללים למנחה גדולה, ביחוד אם היה זה ערב ראש־חודש והיו באים לערוך תפילת ערב יום־כפור קטן. שליח־הצבור היה ר׳ יחיאל מאיר גולדוואסר, אחד הטפוסים המעניינים, מחסידי אלכסנדר. פרנסתו היתה על שמירת־לילה. הוא היה ממונה לכך מטעם העיריה. הוא היה מסתובב במקל עבה ברחובות העיר כדי לשמור על מנוחת התושבים. אולם זה עדיין לא הספיק לפרנסתו. לפיכך למד ביום עם תלמידים שרק התחילו ללמוד גמרא. זולת זה היה בעל־מוסף ושליח־צבור קבוע בבית־החסידים של אלכסנדר. את מלאכת השתיה ידע כדת, והיה טובל במקווה שבעים ושתים טבילות. כנגד מספר שם של ע״ב. היה לו קול חזק מאד, וכשהיה אומר לפני התיבה את התפילות של יום־כפור קטן, היה קולו ממלא את כל רחוב היהודים. בשנת 1920, עם פרוץ מלחמת פולין עם הבולשביקים הוכרז גיוס כללי עד גיל 50. מיהר יחיאל מאיר ונסע לזגערז, שאז גר שם האדמו״ר מסוחצ׳וב, בעל „שם משמואל״, לשאול בעצתו. הוא לא היה יחידי, כי ביחד עמו נסעו עוד אנשים, כמו רבי עקיבא אשר גוטפריד, חתן שלמה שמעון, שהיה למדן גדול, מתלמידי בעל „אבני נזר״, וכן ר׳ נחמן נתן גליצנשטין, אדם עליז ומבדח (הוא אמר אז שבסכסוך בין פולין ורוסיה הוזמן כבורר ביניהם), ועוד אחדים מאברכי העיר. לכולם נתן האדמו״ר את ברכתו. יחיאל מאיר היה האחרון וגם לו נתן הרבי את ברכתו. אולם יחיאל מאיר לא הסתפק בכך ונשאר עומד. כשרצה הרבי לסגור את הדלת וראה את יחיאל מאיר עומד, אמר לו: מה אתה רוצה? ענה יחיאל מאיר: אני רוצה שיגיד לי מה לעשות. — הייתי אומר לך, אבל אני מפחד — השיב הרבי. — אם כן, כבודו יודע מה עלי לעשות אלא שמפחד הוא לומר. אני מבטיחו איפוא בהן צדקי, שלא אגלה את דבריו לשום אדם בעולם. אז קרב אליו הרבי ואמר לו: אתה תנצל. וכך היה. כל אלה שנסעו עם יחיאל מאיר התייצבו לצבא והלכו למלחמה ואילו יחיאל מאיר נשאר בבית ולא קרה לו כלום.

בשעת שמירת־הלילה שלו היה אומר יחיאל מאיר את כל התהלים בעל־פה. כזה היה איפוא שליח הציבור של תפילת יום־כפור קטן. ואלה היו חברי המניין: ר׳ חנא יוקיב, מגבאי חברת „הכנסת אורחים״; ר׳ נחמיה מרדכי הסנדלר, מגבאי ה„חברא קדישא״, ר׳ יוסף וידסלבסקי, בעל חנות לעורות, איש חסיד ומכובד בעיר; ר׳ משה נשלסקי, שנקרא ר׳ משה פודמביצר, בעל חנות לגלנטריה, איש תמים ויראי־שמים; ועוד יהודים פשוטים וטובים. ובין אלה היה גם ר׳ אשר קוטיק הנזכר, רבם של היהודים הפשוטים, שהיה מזכיר ועד הקהילה במקומו של ר׳ אלטר ברנדס. וכשהיתה מגיעה שעת יום־כיפור קטן, היה סוגר את חדר הקהילה, שנמצא בבניין

בית־מדרש, ומצטרף לאומרי התפילות ולעונים על קריאות יחיאל מאיר: „רחמנא אידכר לן זכותא דאברהם תמימא — בדיל ויעבור —"

* * *

גמרו אלה את תפילתם ונתמלא בית־המדרש בחורים ויהודים, שאחר הצהרים לא עסקו בעסקיהם וקבעו להם זמן של לימוד בבית־המדרש. בין אלה היה ר' משה פייבישוף, שלמד בעיון ובשקידה יום־יום; ר' יעקב זילברברג, שנקרא „דער געלער יעקל" (יעקב הצהוב), יהודי שפעם היה עשיר ונהפך לעני מדוכא. הוא ובניו ישנו על הרצפה שנים רבות מחוסר אמצעים לקנות מיטות, ואף־על־פי־כן היה עליז ושמח וקבע עתים לתורה כל יום; ר' יוקיב פייביש, יהודי ירא וחרד עד לאין שיעור. תפילתו היתה ברעדה ובחרדה בספיקות־כפים. מעולם לא דיבר עם אשה זרה וכשנכנסה אשה לחנות של סובין שלו, היה מסב את פניו אל הקיר וכך דיבר עמה. וכשהגיעו ראשוני השליחים של הציונות אל העיר ורצו לדבר בבית־המדרש, בא ר' יוקיב פייביש אחוז בהלה ורועד כולו, ניגש לתיבה ובו ברגע שהתחיל השליח לדבר, התחיל יוקיב פייביש לומר תהלים בקול רם וחזק: „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת ר—ש—ע—י—ם..." ומשך את המלה „רשעים". יוקיב פייביש זה, שכמעט לא נהנה מן העולם הזה, היה גם הוא מן הראשונים שבאו אחר הצהרים לקבוע עתים לתורה.

אולם יותר מאוחר מתמלא בית־המדרש יהודים, שבאים לתפילת מנחה, יהודים שרוב השבוע הם נמצאים בדרכים, בנסעם מעיר לעיר ומכפר לכפר, אל השווקים והירידים, עם מעט הסחורה בגלנטריה, מנופקטורה או מיני סדקית שבסליהם, כשאך נשאר להם יום פנוי מיד הם נחפזים לבית־המדרש לשמוע דברי תורה. כן באים לבית־המדרש סוחרים מכובדים, חסידים ואנשי־מעשה: יעקב בהריהר, נח לעפעק, נח בורובר, שלמה זלמן פינצ'בסקי, הענייך שערפינסקי, מאיר זיינויל. ויש גם יהודים, שבין תפילה לתפילה הם מאזינים לסיפורי־מעשיות על מלחמות בימי קדם מפי הירשל בריגדנא, או מקשיבים לדרשנים ולמגידים עוברי־אורח וידועי־שם, היודעם לקחת את לב שומעיהם באגדות ובמשלים יפים, שכרוכים בהם דברי־מוסר. והנה מה שמספרים זקני לינטשיץ על הרשל בריגדנא:

בצעירותו היה אברך משי, תלמיד־חכם וחסיד, ונסע אל הגאון הצדיק בעל „חידושי הרי"ם" לשבתות ומועדים. אולם קרה מקרה, שאחד מחסידי סטריקוב, שהיה גר בקוטנו הסמוכה, שמו היה רוגז'ינסקי, נסע במוצאי שבת אחת בשליחות דחופה מקוטנו לסטריקוב, אל הרב הקדוש רבי זאב מסטריקוב זצ"ל, והוביל בקבוק יין משובח ומכתב מחסידי סטריקוב אל רבם. התחבורה היתה כזו, שמקוטנו נסעו ללינטשיץ, ומלינטשיץ צריך היה לנסוע בעגלה לסטריקוב. כשבא ללינטשיץ בשעה מאוחרת בלילה לא ידע לאן לפנות. והנה בדרך הילוכו ראה אורות בוקעים מבית אחד והחליט להכנס לשם. כשנכנס אורו עיניו, כי מצא שם חסידים ואברכים יושבים בסעודה, שקידמו פניו בשלום.

הירשל בריגדנא שהיה אז מן החריפים שבחבורה, שאל אותו מיד לאן פניו מועדות? היהודי בתמימותו סיפר לו לאן הוא נוסע ומה הוא מוביל עמו. הירשל אמר לו: טוב מאד. אתה נמצא בבית חסידי סטריקוב, וקודם־כל טול ידיך לסעודה. היהודי נטל ידיו ובירך והירשל דאג שישתה כהלכה, וכשנרדם הוציא ממנו את בקבוק היין ושתה אותו עם חבריו. אחר־כך מילא את הבקבוק מים ועטפו שוב בנייר באופן שלא ניכר בו כל שינוי. לאחר כמה שעות התעורר היהודי והמשיך דרכו לסטריקוב. כשנכנס אל הרבי ומסר לידיו את הבקבוק, ניגש הרבי מסטריקוב אל החלון ואחר שהסתכל בבקבוק לאור היום אמר מיד בבדיחות־הדעת: ער איז אזוי שארף? עס וועט ממילא פון עהם גאר נישט ווערען" (כל־כך חריף הוא? ממילא לא יצא ממנו דבר!) ואמנם ישב ע"י התנור ביחד עם היהודים הפשוטים ומשוחח עמהם על הימים שעברו ועל המסחר עם חיילי הצבא הרוסי, שהיו גונבים מן הצבא ומוכרים להם. משום כך נקרא הירשל בריגדנא. בעיר נחשב לעם־הארץ ובור, אולם אני גיליתיו כשכבר היה כבן שבעים וחמש ומצאתי שהוא עדיין זוכר הרבה ממה שלמד בצעירותו. אז הוא כבר היה „סגי נהור".

כשחזרתי בשנת תרפ"ט מווארשה העיר (עם כתב סמיכה לרבנות מאת גאוני פולין המפורסמים ביותר, כמו: הגאון רבי מנחם זמבה, האדמו"ר מאוסטרובצה ועוד כעשרים רבנים) הייתי בסך הכל בן י"ז שנה. מיד אחר חג הסוכות סידרתי לי כמה שיעורים. שיעור אחד בשעה 4 לפנות בוקר למדתי עם נכדו של רבי חיים מו"צ זצ"ל בחושן משפט אורים ותומים, שיעור שני הגדתי בערב לפני בחורים צעירים, למדתי מסכת בבא בתרא עם כ־15 בחורים, ביניהם היה גם יוסל שוחט'ס, הבן הצעיר של ר' נחמיה קרונהיים, בנו של ר' משה שרצקי ועוד. בכל ערב היה הירשל בריגדנא מתיישב בקצה השולחן, ולמן התחלת השיעור ועד סיומו היה מתנועע בפה פעור לקול הלימוד, בלי להשמיע אף הגה. כך נמשך הדבר זמן מרובה. חשבתי לתומי, שהירשל זה היושב עמנו ומתנועע הוא יהודי עם־הארץ, האוהב לשמוע כיצד יודעי־תורה לומדים. והנה פעם אחת עמדנו בסוגיה הידועה „כוכין", כלומר: כבר הספקנו לעבור על כמאה דפים גמרא במסכת בבא בתרא. אחר שגמרנו סוגיה קשה זו היתה דעתי וחוחה עלי ופניתי בשחוק להירשל בריגדנא: — „נו, ר' הירשל, איר האט פערשטאנען די גמרא?" (ר' הירשל, הבינות את הגמרא?) — מדוע לא? — השיב הירשל ומיד התחיל מגולל בפני את כל פרטי הסוגיה בעל־פה ובהסברה מקיפה. — נדהמתי והתחלתי לחקור את עברו, ואז נודעו לי הפרטים שהובאו לעיל. והבינותי שעדיין התורה לא נשכחה מלבו.

* * *

לעתים קרובות היו באים אל העיר דרשנים או מגידים. הזמן המתאים ביותר לדברי המגיד או הדרשן היה בין מנחה למעריב. ואם המגיד היה באמת נאה דורש, נהרו מכל קצות העיר יהודים יגעים ועמלים לשמוע את דבריו. הזקנים מספרים על

דרשותיו של המגיד המפורסם מקעלם: כשהיה מתאר את הגיהנום והגן־עדן נדמה היה לשומעים, שהם רואים את הגיהנום והגן־עדן בעיניהם ממש. וכשתיאר כיצד מובילים את האדם אל כף־הקלע והאדם רועד כולו מפחד והנה פתאום מופיע המלאך גבריאל, מלמד זכות עליו נותן קולו בצעקה: „קוריק!" כלומר: חזרה! היו מסתובבים האנשים לאחוריהם כדי לראות אם באמת מחזירים את האדם.

בימינו הופיעו מגידים שונים. אחד מהם היה מר צמר והשני מר ראפאפורט, שנסעו לאסוף כספים להצלת ישיבת סלוצק, שראשה היה הרב איסר זלמן מלצר שליט"א. כשמר צמר דרש היה נאלץ לעמוד על שולחן סמוך לארון הקודש, ולא רק בית־המדרש עצמו אלא אף כל החצרות שמסביב לו היו מלאות אנשים, שבאו לשמוע את המגיד המפורסם.

היה גם מגיד שקרא לעצמו במודעות: „דער לעמבערגער שטאדט'ס מגיד" (מגיד העיר למברג). כפי שנתברר אח"כ לא היה האיש תוכי כברו, אולם את מלאכת הפרסום ידע. בכל יום הודיע על־ידי מודעות גדולות, כתובות בכתב־ידו על הנושא שעליו ידרוש באותו יום. יום אחד ידרוש „על קברי אבות", יום שני „ברך את החודש", יום שלישי „ישיר שיר ערש", וכדומה. במשך הימים ששהה בלינטשיץ היה בית המדרש מלא מפה אל פה.

היה גם מגיד מסוג אחר. זה היה תלמיד חכם מפורסם, מחבר הספר „סימנא מילתא". הוא ידע יפה את המקצוע שלו וכשהיה מספר, למשל, על אריה שהלך ביער, סיפור שאפשר היה לספרו במשך שני רגעים, היה הוא מספרו לפחות במשך חצי שעה, ודווקא בשעה שעצביו של הקהל היו מתוחים ביותר והוא השתוקק לדעת את ההמשך, היה פתאום מטה את אזנו, כאילו הוא שומע משהו, והיה אומר: מה שואלים? אם המגיד ידרוש גם מחר? נראה! לפי ההכנסת שתהיה היום! — מובן, שאף אחד מן הקהל לא שאל אותו לשום דבר, אלא הוא הבין, שדווקא בשעה שהקהל מעוניין ביותר לדעת את ההמשך, כדאי להזכירו, שבגמר הדרשה יש למלא את הקערה העומדת ליד דלת היציאה. וכבר נמצאו מתנדבים שדאגו לכך.

עם גמר תפלת מעריב נתרוקן בית־המדרש מפשיטי העם, ובאו תלמידי־חכמים ללמוד שיעורים בעיון. באו ר' משה מרדכי ובנו הניך הולנדר, ר' אברהם שוחט, תלמיד־חכם ובעל־תפילה ותקיף בדעתו, ר' יעקל ואחיו סיני סינורודין, תלמידי־חכמים ויראי־שמים, ר' מרדכי מנדל ליברמן, תלמיד־חכם וחסיד מחסידי אמשינוב, יהאדמו"ר מאמשינוב זצ"ל היה שואל תמיד בשלומו וחשב אותו בין המצוינים שבחסידיו (ר' מרדכי מנדל זה ידע את כל ה„זוהר" בעל־פה). בין הבאים היה גם ר' אברהם זליג שמול, חתן ר' יעקל קניג, תלמיד־חכם וקובע עתים לתורה כל יום. ובמיוחד כדאי כאן להזכיר את ר' עקיבא אשר גוטפריד, חתן ר' שלמה שמעון, שהיה למדן עצום וגדול בתורה. הוא חי חיי צער, גר בעליית־גג מקומרת, בלא חלונות, עני מדוכא היה, אולם מלא תורה וחכמה, שפרצו מפיו כמעיין הנובע.

מעולם לא מצא אותו אדם בלא ספר. היה חודר עמוק לנפשו של האדם והיה מגיד לתלמידיו את עתידם כאילו ראה אותו בנבואה. ואמנם, הכל נתקיים כמו שאמר.

ככה המשיכו תלמידי חכמים אלה בלמודם עד שעה מאוחרת כשהם מלווים במבטו הזועף של השמש אברהם יצחק. שמש זה היה טיפוס מיוחד במינו. מגפיו ובגדיו היו תמיד מצוחצחים, הילוכו היה כבד, את כולם כיבד בלשון „אתה", ואוי ואבוי היה לאדם, שלא מצא חן בעיניו או שלא נהג בו כבוד. הוא הסתכל בלומדים המאחרים לשבת בבית־המדרש בזעף, ובכל פעם היה מיציא את קופסת הטבק שלו כדי להריח בו ולהרגיע את עצביו. כשנמאס לו סוף־סוף לחכות מסר את המפתחות לאחד מן המאחרים כדי שישימם תחת המפתן.

שליחי־הצבור בבית־המדרש בראש־השנה ויום־הכפורים היו שני השכנים הטובים: ר' ברייל שוחט וזקני ר' גציל קניג מוהל. על שניהם אפשר לומר: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו" — כי אמנם נפטרו בפרק זמן אחד ועוד זכו להגיע — למרות שלטונו של היטלר ימח־שמו — לקבר ישראל בהלוויה רבת־עם. ר' ברייל היה קודם שוחט בעיירה גראבוב ליד לינטשיץ, הוא היה חזן מפורסם לשבח, ואבי הרב אהרן נ"י, כשלמד בגראבוב אצל הרב הגאון ר' דוד בר, שהיה אח"כ רב באוזרקוב ור' ברייל היה באותה תקופה חזן ושו"ב בגראבוב, היה אבא שר אצלו במקהלה וכמה תפלות יפות נשארו ממנו עד היום. אחר־כך נתקבל כשוחט בלינטשיץ. היה אדם חביב מאד ומקובל על הבריות וכולם בלא יוצא מן הכלל אהבוהו. הוא גר דלת ליד דלת עם זקני ר' גציל מוהל.

זקני ר' גציל היה בנו של החסיד המפורסם ר' יעקל קניג. ר' יעקל קניג היה תלמיד־חכם וחסיד מחסידי קוצק. היה יושב ולומד יומם ולילה ואשתו מרת גולדה מגזע המהר"ל מפראג ניהלה את בית־המסחר למשקאות שלה, ולפעמים ביום השוק היה בא הוא עצמו לבית־המסחר לעזור מעט. וגם אז היו מוצאים אותו יושב ליד השולחן בבית־המסחר, „חושן משפט" בידו, והוא מעיין בדברי „קצות החושן". הוא היה עשיר ומכובד. בתקופת המלבי"ם, כשהחסידים היו ממתנגדיו, לא רצה בשום פנים לקחת חלק במחלוקת זו, אלא תורתו היתה אומנותו. היה בקוצק בשעת פטירתו של הרבי הזקן רבי מנחם מנדל מקוצק זצ"ל. בליל שבת היה נוהג אף בימות החורף לעשות קידוש בשעה עשר, אחר שגמר את כל „הזוהר" ומדרש רבה של פרשת השבוע. ביום השבת מיד לאחר הסעודה היה הולך לבית־החסידים, שם טלית למראשותיו וישן קצת על הספסל ואח"כ היה יושב ולומד עד „שלש סעודות". נפטר בגיל של שמונים ואחר יומיים נפטרה גם אשתו, היא הסבתא גולדה, בשם טוב ובכבוד.

זקני גציל קניג היה הבן הבכור. עוד בצעירותו הצטיין מכל שאר בני המשפחה בכשרונותיו ובשאיפתו לדעת ולהכיר את הכל. במיטב שנותיו יצא ללונדון ונשתהה שם שנתיים. ידע אנגלית, רוסית, גרמנית, לטינית ופולנית על בוריין. ידע פרק במוסיקה ובתווי־נגינה. היה מוהל מומחה ומפורסם. ויחד עם זה „מבקר". היה רושם רפואות

לבתי־המרחקת כרופא מומחה. ולא נמנע אף פעם מלבקר חולה גם בימי גשם וכפור. ולא פעם לוויתי אותו בלילות חושך ואפלה בשעה מאוחרת למעונה של אלמנה עניה בפרבר מרוחק מן העיר כדי להזריק לה זריקה של „קורמין" נגד מחלת־הלב; „רב גציל" היה השם הנישא על שפתותיהם של כל תושבי העיר; כיבדוהו החסידים ואנשי מעשה וכיבדוהו גם המתבוללים, כמו הנריך פשדבורסקי וכו', שראו בו את היהידי ירא־השמים והמעורב עם הבריות, ששם שמים מתעלה על ידיו. הוא סיים כל שנה ששה סדרי משנה מלבד שעוריו הקבועים. הוא היה גם „התוקע" בבית־המדרש בראש השנה.

בתי תפילה ומוסדות צדקה

בחצר בית הכנסת נמצאו שני בתי־חסידים, זה על יד זה: בית חסידי גור ובית חסידי אלכסנדר. אף־על־פי, שהיו זמנים, שבהם לא שרר שלום בין החסידים השונים, הרי בלינטשיץ שררו תמיד שלום ושלווה ביניהם. — בית חסידי אלכסנדר היה של חדר אחד ובו התפללו כמה מניינים. בין המתפללים נמנה ר' שמואל דיאמנט. (הערכה מיוחדת עליו ניתנת במדור הטיפוסים. ראה להלן). התפלל שם גם יהודי קטן־קומה, צנום ורזה, שנקרא בשם „געהליע". „געהליע" זה היה לקרבנו של שמואל דיאמנט ה„בעל־קורא". כשהיה קורא בקולו הבריטוני בפרשת סוטה, היה מזמין לעליה לתורה את „געהליע" דוקא והיה מרביץ בו בקולו העבה את „לצבות בטן ולנפיל ירך" ו„געהליע" היה צועק מרה: אין לי בטן ואין לי ירך, ומה בחרת להצליף בי דוקא? מי שעבר בזמן „שלוש סעודות" על־יד בית חסידי אלכסנדר וראה את השפע של שמחה, ששפע מבית חסידים זה, מוכרח היה לחשוב, שלפניו האנשים המאושרים ביותר בתבל.

בית חסידי גור שבאותו הבית היה בן 3 חדרים, היה מרכז לא רק לחסידות אלא גם לתורה ולפעולותיה של אגודת־ישראל. בבית־חסידים זה לימד ר' עקיבא אשר את תלמידיו. שיעוריו התחילו לפנות בוקר ונמשכו כל היום בהפסקה בזמן הצהרים. את רוב ימי חייו בילה בבית חסידי גור. לרגלי העובדה שחי חיי צער בעליה קטנה וחשוכה. כדאי לציין כאן את אחד מחשובי המתפללים בבית החסידים המורה־הוראה ר' ישראל פוקס, או כפי שקראו לו בלשון החסידים: „ישראל הניך ישעי'ס". — זה היה מקרה מיוחד במינו. כי לפי הכלל „אין חכם בעירו" קשה שיליד אתה העיר, ועוד ממשפחה פשוטה, יתקבל בה למורה־הוראה. ואולם גדלותו בתורה, וכן השאלות־ותשובות, שניהל עם כל גדולי הרבנים בפולין, ויראתו הקודמת לחכמתו הן שהשפיעו שיתקבל למורה־הוראה אחר פטירת המורה־צדק הקודם, הגאון ר' חיים בירנבוים, הנקרא בשם ר' חיים שעראדזער. הוא פירסם בשנים האחרונות ספר

של חידושי תורה ופלפולים בשם „דבר ישראל" בשני חלקים. נספה בזמן חורבן הקהילה באחד ממחנות ההשמדה. ד' ינקום דמו. —

ברחוב וויענזשעננה, שנקרא כך על שם שבו נמצא בית־הסוהר המפורסם בכל אזור לודז', בחצר, שבו היה גר ר' יעקב מאיר אולשטיין, היו עוד 2 בתי חסידים: אחד של חסידי גור ואחד של חסידי סטריקוב, שאח"כ התמזגו עם חסידי אלכסנדר. הבית השני של בית חסידי גור היה מורכב מאנשים שקטים ומיושבים בדעתם. לא היו בהם מן ה„חריפים". שם התפללו לא רק חסידי גור אלא גם חסידי אמשינוב ואחרים, רובם מסוג המהלכים עקב בצד אגודל שמודדים ושוקלים כל צעד ופסיעה קודם שמחליטים לעשות אותם. ביניהם היו ר' שמחה בונם בוים, נכד של אדמו"רים, בעל מוסף, מוותיקי חסידי אמשינוב, ובניו וגיסיו יעקב אנגל ויעקב וואלף ליפשיץ, ממשפחת ר' שמואל אנגל ז"ל, שהיה נגיד וחסיד מפורסם, כמו כן מר שמעון רביצקי, ראש קהילת לינטשיץ וחבר מועצת העיריה, ועוד. על יד בית חסידים זה היה קיים בית חסידי סטריקוב. בו התפללו ר' יצחק הירש בירנבוים מוהל; ר' בנימין יוסף שייעוויטש (בנו, סופר ומשורר ש. ב. ישעייוויץ נספה בגיטו). מלבד בתי־חסידים אלה היה עוד בית־חסידים „מודרני" של חסידי זבירצ'ה, מתפלליו היו רובם חברי „המזרחי". בית־חסידים זה נמצא בחצר הבית של מנחם פיק. בין מתפלליו נמנו בנו היחיד של רב העיר, משה אורבך, ר' אברהם חיים בורנשטיין, הנקרא: „דער קויבער מאכער", יהודי ת"ח, מסור לתנועת המזרחי; דוד קופל, סגן ראש העיר ומנהל הבנק, מראשי התנועה הציונית, מר שורק ועוד. מעל לבית המדרש קבעו את מושבן „חברת תהלים" ו„חברת תנ"ח", שבהן התפללו וכן למדו בין מנחה למעריב ובשבתות ו„חברת תנ"ך", שבהן התפללו וכן למדו בין מנחה למעריב ובשבתות בשבוע של פרשת שמות, הסעודה של חברה קדישא. אנשי החברה, עם ר' נפתלי שיינראק, ור' גרשון פרידה בראשם. צמו כל היום ואמרו סליחות, ולפנות ערב הלך סטאוויסקי הקברן עם פטיש העץ בידו דפק בדלתות הבתים של יהודי העיר. בעוד שני מקרים היה דופק הקברן בדלתות: במקרה של נפטר ובערב שבת להדלקת הנרות. במקרה הראשון היה נותן שתי דפיקות ובמקרה השני — שלוש דפיקות. אחר שהקברן הזמין את יהודי העיר על־ידי דפיקותיו התאספו הללו בחברת תנ"ך לתפילת מנחה וקריאת „ויחל". מיד אחר תפילת מעריב קיבלו אנשי החברה דובשנית בגודל של לבינה בצירוף כוסות של יי"ש. אחר שרב העיר אמר את הדרשה המסורתית ניגשו לסעודה שנמשכה עד שעה מאוחרת בלילה. וכך קיבלו אנשי החברה קדישא פיצוי בעד עבודתם ההתנדבותית הבלתי־נעימה בכל ימות השנה.

במרחק מה מבית־המדרש התקיימה חברת „הכנסת אורחים". — בחברה זו התפללו: יעקב הערש ראק, נתן רוגוז'ינסקי פרנס הקהילה, פישיע החובש, חיים איציק קאפעל'ס, ועוד.

עד כמה שנשתמר הדבר בזכרוננו היו כל החברות מזמינות לפעמים מעשירי העיר לתפילותיהם, כדי לסדר מגביות בשביל הצרכים הסוציאליים. כך, למשל, היו מזמינים את יצחק גולדמן, שקראו לו „רוטשילד" בגלל עשרו הרב: הוא היה שותפו

של גנטר בטחנת־הקמח, ואולם, כשם שכוכבו עלה לפתע־פתאום, כך גם נעלם לפתע־פתאום. — אבל כל זמן שהיה עשיר היה ביתו פתוח לרווחה לכל אביון ונצרך. — בכל אחד ואחד מבתי־תפילה וחברות אלה דפק הלב היהודי בחמימות. היהודים הללו הצטיינו בתורה ועבודה, בצדקה וחסד ובמעשים טובים בין אדם לחברו. —

מלבדם עוד התקיים בתקופה האחרונה בביתו של נחמיה קרונהיים מניין של האדמו"ר מלינטשיץ. — היתה זו תופעה חדשה לגמרי בעיר זו. ביום בהיר אחד הופיעו בלינטשיץ שני אדמו"רים מגאליציה ולפי מיטב המסורת של ה„נכדים" של האדמו"רים בגאליציה הופיעו האב, שנקרא הרבי מבנדין ומכונה ה„רבי משיניאווע", והחותן שנקרא הרבי ממליץ, והביאו עמהם את חתנם. זה היה אברך צעיר, ששם משפחתו היה רוטנברג. הוא היה איש תם וישר ונשאר אחר נשואיו מחוסר־פרנסה, ומכיון שנודע לאב ולחותן, שלינטשיץ היא עיר, שעדיין לא שכן בה כבוד שום רבי, החליטו לנסות את מזלם בעיר זו. הם הצליחו להשפיע על כמה מבעלי־בתים ואלה התחילו לאסוף את הכסף הדרוש לשכירת דירה. מקום הדירה היה בביתו של נחמיה קרונהיים. וכך זכתה גם לינטשיץ לאדמו"ר משלה. האנשים הפשוטים והנשים הגבאיות היו מספקות כל שבוע את צרכי הבית של האדמו"ר. העגלונים ורוכלי־הכפרים היו מביאים כל ערב שבת עופות וחמאה בשביל הרבי. — החסידים ותלמידי־החכמים התייחסו מקודם בביטול לאדמו"ריות זו, ואולם „מי שנכווה ברותחים, ניתירא גם מפני פושרי־פושרים". אחר שאנשי לינטשיץ נכוו במחלוקות שונות בימי המלבי"ם, כבר פחדו להסתבך במחלוקות חדשות. ובזמן שנולד להרבי הילד הראשון, השתתפו בשמחה גם נכבדי העיר. — כך נעשתה לינטשיץ גם עיר של אדמו"רות. —

סיור על פני העיר

ודאי יהא מוזר הדבר בעיני הקורא, שאת הסיור על פני העיר אנו מתחילים מבית־העלמין. ואולם עובדה היא, שמיד בכניסה לכל עיר ועיירה בפולין הזדקר לנגד עיניך בית־העלמין, שכאילו נתכוון להזכיר לך את דברי עקיבא בן מהללאל: „דע לאן אתה הולך" ושהשרה עליך רוח שלא מעולם הזה. וביחוד בלינטשץ נתגלה לפניך בית־העלמין מיד עם הכניסה לעיר דרך שדרות העצים הגבוהים, שנמשכו מן הכפר הקרוב „טאפאלא" עד הכניסה לעיר (דרך כפר זה עבר הכביש הראשון מן הערים קוטנא, קרושניביץ, גרבוב). בית־עלמין זה היה בו חלק יותר עתיק וחלק יותר קרוב לתקופתנו. גם החלק החדש כבר מלאו לו 170 שנה. בכניסה לבית־העלמין,

האחיות פריבה ואסתר לבית כהן ליד קבר אמם. מאחוריהם ה„אוהל". שורת הקברים הנראית בסמוך היא השורה שבה נקברו 33 הנשים.

בשורה הראשונה. על פני רוחב כל השדה נקברו שלושים ושלוש הנשים, שנספו בליל כל נדרי בשנת תר"ס אחר הבהלה, שקמה בבית־הכנסת מחמת השמועה שפרצה דליקה (כפי שסופר באריכות באחד מן הפרקים הקודמים). שורה זו סודרה בבית־העלמין במיוחד.

באמצע החלק החדש עמד ה„אוהל", שבו נקברו הגאון רבי חיים אורבך, בעל „דברי משפט", ולידו בנו הגאון ר' יצחק איציק אורבך, בעל „דברי חיים", ולידו הגאון ר' בנימין זאב מהורודנא ולידו הגאון ר' שלמה אורבך. בתוך ה„אוהל" הותקנה מעל לקבריהם מסגרת מיוחדת להדלקת נרות ותיבה בשביל „פתקאות". ביחוד גדול היה מספר המבקרים ב„אוהל" ביום י"ב באלול, הוא יום השנה של רבי חיים. בכלל, בכל עת צרה היו באים אנשים להשתטח על קבריהם. — מובן מאליו, שהמקומות על יד ה„אוהל" נחשבו למקומות החשובים ביותר. ואם מת מישהו, ישבו אנשי החברה קדישא ודנו בשאלה עד כמה ראוי הנפטר להיות קבור בקרבת מקום „לאוהל", ואף־על־פי ששמואל דיאמאנט היה מתלוצץ על חשבונם והיה אומר, ש„טובה רבע אוז הרזה ביותר מן הקרקע החשובה ביותר", הרי בכל זאת היו אנשי החברה קדישא דנים בעניינים אלה בכובד ראש.

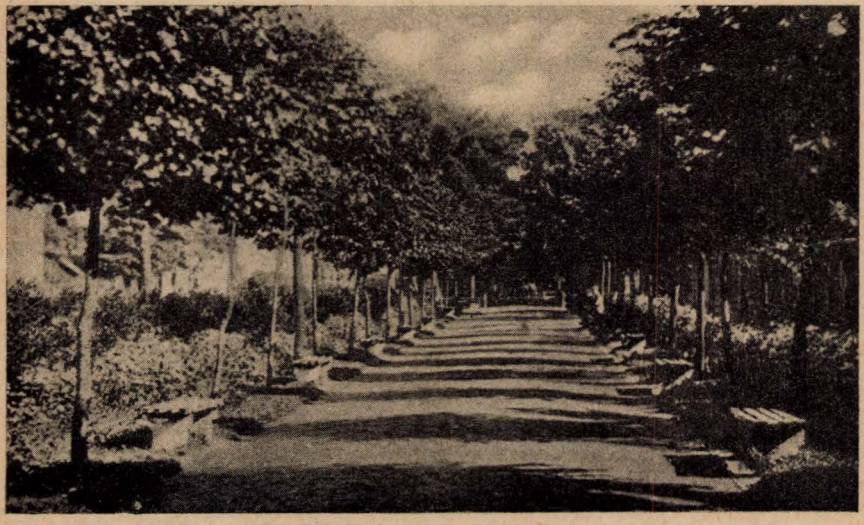
על־יד האוהל מצאו את מנוחתם יהודים כמו ר' טביל בהריר, ר' מאיר רוסט, ר' שמואל אנגל, ר' יצחק אנגל, ר' יעקב קניג, ר' יוסף וידיסלבסקי, ר' שמואל יעקב, ר' וואלף ליב, ר' יוחנן המו"ץ ועוד אנשים חשובים מסוגם. לא רחוק מן ה„אוהל" היו קברותיהן של הרבניות: אשתו הראשונה ואשתו השניה של רבי חיים אורבך; אשת רבי איציק אורבך; אמו של הרב מקאליש בעל „אמרי בינה" ואשת רבי שלמה. הקברים של הרבניות היו מוקפים גדר של ברזל. כאמור, מצאו כאן את מקום־מנוחתם כל אנשי העיר שנפטרו ב־170 שנה האחרונות. בין הקבורים בחלק העתיק היו רבים, שלא נשאר מהם כל זכר ואף לא מצבה. אולם בתקופת המחלוקת של המלבי"ם קברו אנשי החברה קדישא את אלה שחלקו על המלבי"ם בחלק העתיק, מכיוון שלא יכלו לקברם על יד הגדר, כפי שעושים לאלה שמורחקים מן המחנה מפני שכולם היו חסידים ואנשי־מעשה, אבל „למען ישמעו ויראו" קברו אותם בריחוק מקום מן החלק החדש. יידעו־נא הדורות הבאים, שזהו „שכרה" של מחלוקת. וכך נקברו שם ר' מיכל מיכלוביץ, חותנו של ר' דניאל פרידה, מראשי המתנגדים למלבי"ם; זקני רבי אהרון; ר' לייבל בוימגרטן מחסידי קוצק ועוד.

במרכז החלק העתיק נמצא קברו של הגאון רבי זאב וואלף אויערבך, אב"ד לינטשיץ וליטרמורסק (כפי שכבר כתבתי לא היה על קברו לא „אהל" ולא מצבה ואולם בליטת הקבר העידה על מקום קברו). משני צדי הקבר היו קבריהם של הדיינים שבאותה תקופה, האחד היה רבי ישראל דיין (אבי זקנו של ר' גציל קניג) והשני ר' שמואל דיין, בנו של הגאון בעל „עטרת זקנים" על שו"ע. למרגלותיו היו קבריהן של בנותיו: האחת — מרת באשע, אמו של הגאון בעל „זית רענן", אב"ד קוטנא־ירושלים; השניה — מרת ראדע, אמו של הגאון רבי אברהם מטשעכאנאוו; והשלישית — אשת בנו של ר' שמואל דיין ונכדו של בעל „עטרת זקנים".

עצים עתיקים רבי־ענפים היוו את הגבול הטבעי בין שני חלקי בית־הקברות וברישרושם כאילו סיפרו אגדות מני קדם על החיים ועל המתים. כל הרחוב, שהוביל מבית־העלמין לצד העיר, היה מיושב נוצרים, זולת הקברן סטוויסקי ואדם אחד, שהיה נקרא בשם „יאן משומד", שלא היה ידוע מאין בא. ואולם כשהנאצים רצו לתלות עשרה יהודים, רצו לצרף גם אותו לאותו „מנין", אף־על־פי שבחייו היה גוי ככל הגויים. אמנם גם בלעם אמר „תמות נפשי מות ישרים".

בית־הספר

אחרי שרצון החיים מתגבר תמיד על המחשבות על סופו של האדם, הרי יצאנו מבית־העלמין דרך סימטא צרה אל הרחוב פשדרינעק. בחצר הראשונה נמצאו בתי־הספר העממיים („שקאלא פאושעכנא"), שאחר כך, עם הקמת הבניין החדש ברחוב קאליסקא, הועברו לשם. כמנהל שימש שמואל ליברמן (בנו של אברהם פייביל ליברמן), שנראה היה כבטלן, אולם לאמיתו של דבר היה פעיל, מלומד, שקט, צנוע ומסור ברצינות לתפקידו. בין שאר המורים לימדו שם בנות גרומן. (בחצר זו פגעה פצצה במלחמת היטלר ימ"ש ונקטעו ידיו ורגליו של בן אהרן שיע פרוממר). כן

שדרות ה־3 למאי

מוסדות שלטון המחוז ובתי ספר לבנות „פנסיה" בהמשך שדרת ה־3 למאי

נמצא כאן בחצר „יסודי התורה" של „אגודת שלומי אמוני ישראל" בהנהלתו של חיים נח רוז'יינסקי (חתנו של מנשה), „מנהיג החסידים האברכים". בקצה הרחוב היו שני מוסדות, בית החולים העירוני ובית משפט השלום.

עם הפניה ימינה הגענו לשדרות 3 למאי, שדרות רחבות ומרהיבות עין. בהן נמצאו מוסדות שלטון המחוז (בבית אברהם פרידע) ובתי־הספר התיכוניים לנערות בשם „פנסיה" ולנערים בשם „סימנריון". השדרות גבלו מצדן האחד עם חומות בית־הכנסת וחצריותיו הסמוכים. לצידי השדרות עבר רחוב קאליסקי, שדרכו נסעו לפודמביץ, אוניאווה, טורק ועד לקאליש. דרך זו היתה גם דרכם האחרונה של יהודי לינטשיץ: בה הועברו לפודמביץ, קודם שנשלחו לחלמנה להשמדה. ברחוב זה נמצא מגרש הספורט לכדור־רגל, כאן היו מתמודדים לא פעם הספורטאים היהודיים מאגודת „הכוח" עם האגודה הספורטיבית האנטישמית „סוקול". במשחק זה היתה כמעט תמיד ידם של היהודים על העליונה. על־יד מגרש הספורט נמצא מגרש רחב־ידים עם הכנסיה הפרובסלאבית באמצע, שנחנכה כמה שנים קודם מלחמת העולם הראשונה ברוב פאר, ואולם שנים אחדות אחר המלחמה ההיא כבר עמדה שוממה ועזובה. הלאה מכאן עמדה טחנת הקמח הגדולה „מונופול".

* * *

כתוספת לציוריותה של העיר שימשה ברחוב זה תחנת ה„קאלייקע", מין רכבת קטנה וצרה, שהתהלכה בין קרושנייוויץ לבין אוזרקוב וסטריקוב דרך לינטשיץ. כשהגיעה לרחוב קאליסקי שרכה דרכה לאורך כמה קילומטרים בין גנים ועצי־פרי, שהקיפו את העיר מכל עבר. וכשהתחשק לצעירים ליהנות קצת מטיול קייצי היו יוצאים ברכבת קטנה זו לכפרי הסביבה: לבורקי, לשרפובה, ונהנו מעולמו של הקב"ה. המשך הרחוב השתרע בין שדות וגנים יפים עד לגשר הרכבת — זו הרכבת הגדולה, שהלכה מלודז' לפוזן דרך לינטשיץ, קוטנה, אלקסנדרובו, טורון, בידגושטש ועד לנמל הפולני גדיניה־דנציג. זהו, בקצור, אותו ה„פרוזדור" המפורסם, שהיה אחד מן הגירמים למלחמת־העולם האיומה. תחנת הרכבת נמצאה במרחק של שני קילומטרים מן העיר. בתחילה התלוננו העגלונים על קיפוח פרנסתם ע"י העברת קו הרכבת דרך לינטשיץ. אולם אח"כ יצא הפסדם בשכרם, כי החליפו את העגלות הפשוטות למרכבות רתומות לסוסים והובילו אנשים ומטען אל הרכבת וממנה. בנין בית־התניבות המודרני והגשרים שחיברו כמה כבישים ושמתחתם עברה הרכבת, הוסיפו נוי לעיר. מעניין, שבעולם המודרני, שהגיע בהתפתחות הטכנית שלו לשיא, קיימת לא רק התקדמות אלא גם נסיגה. בתחילה נתקיימה התחבורה ללודז ולווארשה באמצעות עגלות ומרכבות. עם התפתחות התחבורה המיכנית מכרו העגלונים את סוסיהם ונעשו שותפים לשני אוטובוסים, שהביאו במהירות את הנוסעים למרכזי המדינה. אולם עם העברת קו הרכבת דרך העיר מכרו השותפים את האוטוביסים שלהם וקנו שוב סוסים כדי להוביל נוסעים אל הרכבת.

מן הרכבת הגענו לרחוב אוזורקובסקה. כאן היה מרכז של תחבורה ללודז וסביבתה. בפינת הרחוב באכסניה של האלמנה זילברברג (חמותו של משה איזביצקי, בעל המוסך בבית חסידי־גור) התרכזו כל הויכוחים של בעלי־העגלות או בעלי־האוטובוסים. ממול גר ד"ר הולצר (חתנו של מאיר'ל רוגוז'ינסקי), רופא מצויין ומומחה (בנו היחיד נהרג על קידוש השם על־ידי גרמני כשהגן על כבודו היהודי. הוא עצמו נשאר בחיים אחר שהצליח לברוח לרוסיה. אחר המלחמה חזר ללינטשיץ, היגר לאיסטרליה ושם נפטר). בהמשך הרחוב אוזורקובסקה הגענו לבית בלום (מחותנו של הרב), שבחצרו שכנו אגודת הספורט „הכוח" והתזמורת היהודית בניצוחו של שמעון ברודז'יצקי. בהמשך הסופי של הרחוב אחר הגשר, שהיה נטוי על פני נחל קטן, עמדה טחנת הקמח המפורסמת של „גנטנר", שזרם המים של ה„בזורה" הביא בתנועה את גלגליה. מאחורי טחנת הקמח נמצאו המקומות, שאליהם זרמו בקיץ שעבר תושבי העיר, ובעיקר הנוער, לשם רחיצה במימי הבזורה. השדות הנרחבים איפשרו הנאה מלאה מן האויר הצח ומן המים הצוננים שעל־יד השדות הללו. הלאה מזה נמשך הכביש לאוזרקוב, כאן נמשכו עדיין בתים יהודיים, כמו בית אברהם ברוין ובית־הבד שלו, עד הכפר בורקי ועד הכפר לעשמיז', שבו נמצא בי"ח גדול לסוכר, שסיפק סוכר לכל מרכזי פולין. רכבות קטנות, שנסעו בקו מיוחד, הביאו בכל יום את הסלק הדרוש לתעשיית הסוכר לבית־החרושת. ולקראת חג הפסח הוכשר בית־החרושת ע"י

הרב מלינטשיץ והסוכר שלו נעשה „כשר לפסח". החותמת הגדולה, שבה הוחתם כל שק, היתה בידי ר' איסר פרנקל שהיה ממונה לכך מטעם הרב.

ועכשיו עלינו לחזור מרחוב זה לכיכר העיר. במרכז הכיכר עמד בניין העיריה, ה„מאגיסטראט". ומסביב בעיגול הקיפוהו בנינים ורחובות בצורה נאה מאד. שם עמד ביתו של יעקב חנן הרמן, שבו היתה אכסניה ראשית לאיכרי הסביבה, ובזמן ישיבת ועדת ההתיצבות לצבא נערכו בו הבדיקות הרפואיות. גם האגודה הספורטיבית „סוקול" שכנה בבית זה. ממנו אנו מגיעים לה„זאמעק", המבצר הישן־נושן מתקופת מלכי פולין. הלאה מזה היה ביתו של הרב, שבו ישבו הרב ובית־דינו בחדרים מרווחים מלאי ספרים בקומה השלישית. ואילו בקומה השניה ישב הד"ר ז'מניצקי, גוי גוץ ועגול, שונא ישראל משרידי המאה השחורה. ממול נמצאו המאפיות של ה„פולקס־דויטש"ים: היינציגער, היינריך, קאספר ועוד (אחר פלישת היטלר נתגלו כמרגלים גרמניים, בעוד שבזמן הפולנים היו אופים „שקטים" למראית־עין). מעל המאפיות נמצא בית־המלאכה לחייטות של הפרנס נתן רוגוזינסקי, נציג בעלי־מלאכה בעיריה. בהמשך סיורנו הגענו אל קסרקטיני הצבא, שאח"כ הועברו אליהם מוסדות השלטון המחוזי. על־ידם נמצא בית־הקפה של משה הניך ציגלר. בסמטה הסמוכה גר הרופא המפורסם ד"ר ז'ולקובסקי. רופא זה ראוי שנזכירו, כי הוא אחד מחסידי אומות העולם, ממומחיותו כרופא וממעמדו בשלטון המחוזי נהנתה הרבה האוכלוסיה היהודית. הוא עזר ליהודים בכל אשר יכול. והוא היה מכובד על כולם. בסוף הסמטה נמצאה חנות „כל־בו" המפורסמת, ששימשה את כל איכרי הסביבה.

מן הכיכר יצאו רחובות לכל עבר. מרחוב פיונטקובסקי יצא כביש לעבר העיירה פיונטעק (בתרגום לעברית: ערב שבת) והעיירה סובוטה (בתרגום לעברית: שבת). עם רחוב זה הגענו אל התיאטרון העירוני ולתחנת מכבי־האש (מובן, שעגלות־הכבוי המודרניות לא היו מובאות בתנועה אלא ע"י סוסים, שהיו „נחטפים" ע"י מכבי־האש המתנדבים מן העגלות הראשונות שנזדמנו בדרכם. ובקיץ, בזמן פרוץ סערת רעמים וברקים, שגרמו תמיד לשרפות בסביבה, היו מעירים את המתנדבים ע"י חצוצרה או ע"י צפירה ארוכה, ואז היו רצים המתנדבים, לבושים למחצה, עם בגדיהם בידיהם לחפש סוסים כדי לרתום אותם לעגלות הכבוי). ואף־על־פי־כן נחשבו גדידי מכבי־האש שבאזור לינטשיץ למשובחים בכל מחוז לוז'. לעתים קרובות נערכו אימונים של מכבי־האש מעשרות ערים כדי להדגים זריזות, מהירות, זהירות ולהטוטי הורדת אנשים בחבלים ובסולמות. מתחנת מכבי־האש הגענו אל הגשר שעל נהר בזורה על־יד גן־המלך. כאמור, היה זה גן מפואר ביותר. ביפיו ובצורתו הצטיין בין כל שאר הגנים שבמדינה. ממול הגן הגענו לביח"ר לבירה, ומשם אל הדואר והאטליזים המפורסמים, שנמשכו מאחורי חומות בית־הסוהר, ומשם דרך הגנים אל בית־המטבחיים הגדול. מבית־המטבחיים הגענו דרך רחוב שמשני עבריו היו רק עצי־פרי, אל התחלת רחוב פוזנאנסקי. הבית הראשון ע"י „המחסום" („מחסום" זה, שהוצב בכניסה לעיר, היה מורד עד שהעגלה הנכנסת אל העיר היתה משלמת את מס הגולגולת הקצוב,

ורק אחר התשלום היה מורם המחסום...) היתה האכסניה של יצחק וואלף, האכסניה המרכזית לעוברי־אורח, שהיתה פתוחה כל הלילה. כאן הצטלבו כל הדרכים, המוליכות מלודז לקוטנה, פוזין, דאנציג, וולוצלבק, פלוצק, טורון וכו'. כאן נשמעו שיחות העגלונים בטון גבוה. ואולם כאן אפשר היה לשמוע גם ויכוח תורני בין הגאון מאוסטרובצה ובחורים מופלגים.

בהמשך הרחוב למעלה אחר הבתים של ישעי' קאהן פרנס הקהילה ושל מיכאל לנדוי הפרנס השני עמדה הכנסיה הברנרדינית, שעליה סיפרנו למעלה. ממנה יצא שפע של ארס אנטישמי. ובכל יום ראשון בשבוע, בשעת יציאת הקהל מן הכנסיה, היה יעקל וישגרודזקי, בעל הקיוסק הציוני והדיבור העברי, סוגר את חנותו על מסגר עד יעבור זעם. כמובן, היה נסגר בזמן זה בית־המסחר למשקאות של הנריך פשדבורסקי כדי שלא תשתלט על ההמון המוסת גם הטיפה המרה. ורק פישיע פעלדשער (החובש) לא היה מפחד והיה יוצא אל הרחוב כשידיו בכיסי מכנסיו ושרשרת־הזהב של שעונו תלויה על חזהו (רק פעם אחת, בזמן מלחמת העולם הראשונה נפגע קשה בשעת טיולו זה. כרגיל הלך לו ברחוב כשחיוך רחב משתפך על פניו. והנה בא למולו קוזאק רוסי, שבקראו „דאי" (תן) הוריד תיכף ומיד את השעון והשרשרת ביחד עם חתיכת אריג מחזייתו. אגב, בהמשך דרכו מצאו חן בעיני הקוזאק הנ"ל מגפיו המצוחצחים של חיים איציק קאפעל'ס והוא הורידם מרגליו באמצע הרחוב). והנה חזרנו אל רחוב היהודים, שכשמו כן הוא: גיטו יהודי טיפוסי, שלא דרכה בו רגליו של גוי. כאן גרו אך ורק יהודים בעלי כל מיני מקצועות: סנדלרים, חייטים, חנוונים, א־פים, וכשנכנסו הנאצים ימ"ש אל העיר סגרו את כל יהודיה ברחוב היהודים הקטן, שצריך היה לשמש גיטו בשביל כל יהודי העיר. ברחוב היהודים נמצאו בית־המדרש, בית־הכנסת, בתי החסידים, חברות תנ"ך ותהלים, הכנסת־אורחים ובנין הרוס, שהופצץ במלחמת העולם הראשונה וניצב כ„גלעד נצחי" למעשיהם של אבות הגרמנים החדשים ההיטלריים. וכן עמד שם הבניין של בית־היראה הפראבוסלאבי החדש, שנשאר עזוב ושומם כעדות על כשלון השתלטות המדינה על אמונות ודעות. וכך הגענו לסופו של הסיור בעיר. ועם זאת לקיצה של פרשה. פרשת חיים תוססת של יהודים שחיו להם חיים שלווים ושקטים ובאה החיה הטורפת והפריעה את השלווה. הכחידה קהילה קדושה ולא השאירה לה זכר, והעיר שקעה בשלווה נצחית: שלווה של בית קברות.

בצלאל אליצדק (קלוזנר)

אגודת „חיבת ציון" בלינטשיץ

(פרקי זכרונות)

באתי ללנצ'יצה בסוף 1903 (עשרת בטבת תרס"ד) בתור מירה לשני בניו של בצלאל פאז'נצ'בסקי. הייתי אז בן תשע עשרה. מעט מעט התוודעתי אל צעירי העיר. הימים ימי תסיסה בכל רחבי רוסיה, שפולניה היתה חלק ממנה. הנוער היהודי התפלג, חלק הלך לציונות וחלק לתנועות הסוציאליות, וביניהן לתנועה הסוציאליסטית היהודית „בינד".

בלנצ'יצה היתה חזקה יותר התנועה הציונית. הבונד היה יותר חלש. הנוער הלנצ'יצאי החליט לייסד אגודה ציונית. הם פנו אלי ואני, כמובן, הסכמתי. בין הצעירים המייסדים היו: אייזיק שפירא, אחיו משה, גרשון גרינפלד, מאיר רוזנברג, מאיר ליסנר, שלמה פרידה, משה ומנחם קוטיק, האחים לובלסקי ואחותם, השען כהן, בנותיו יוכבד, פריבה, אסתר וחנה ובניו חיים ומאיר, זאנדברג, המנגן ובנותיו, שמולבסקי, הפחח אמסטר ומשפחתו, אהרן נייהוז, האחים ניימן, יעקב צביון ועוד. אח"כ נתווספה עליהם שכבה צעירה יותר: זאב שפירא, פרנקנטל ועוד.

האגודה הציונית שנוסדה בלנצ'יצה בחרה לעצמה את השם: "חיבת ציון". כוונתנו היתה להדגיש, שאעפ"י שכולנו היינו מוקסמים מרעיונו הגדול של הרצל ואעפ"י שכולנו חלמנו על מדינת היהודים, שבוודאי תיווסד ברבות הימים והודות לפעולתו הציונית הכבירה של הרצל דוקה, הרי רצינו להביע בשם: „חיבת ציון", שנתנו לאגודתנו, שאין אנו מסכימים להפסקת הפעולה ההתישבותית. דעתנו היתה שצריך „לאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך".

ואנו, אמנם, פעלנו לא רק למען הקרן הקיימת ולא רק קנינו שקלים, אלא גם שלחנו כסף לועד האודסאי, שעסק בתמיכת הישוב בארץ ישראל.

חברי הציונים החליטו גם להתחיל בדבור עברי בינינו לבין עצמנו. אמנם, בזמן הראשון היינו מגמגמים, ביחוד אחר שבזמן ההוא עוד חסרו לנו הרבה מאד בטויים בלשון העברית בשביל השמוש היומיומי הרגיל. אעפ"כ במשך הזמן התרגלנו ללשון ודיבורנו היה שוטף למדי. הדבור העברי בוודאי היה הדבר החשוב ביותר בפעולותיה הלאומיות הציוניות של אגודתנו. האגודה יסדה גם ספריה בעברית ובאידיש. בין המייסדות הפעילות ביותר היתה הגב' כהן, אשת גרומן (אפורי), שהיה מן הראשונים, שנסע לחוץ־לארץ, ומר בוז'יקובסקי.

הספריה העברית הצבורית

ע ו מ ד י ם (מימין לשמאל): ישראל ליסנר, י. מ. קוטיק, גזונדהייט, לייביש צוואנג, נשלסקי, ליסנר.

י ו ש ב י ם: י. שטילר, מ.רוזנברג, קושניר, משה שפירא, מקובסקי, גב' מקובסקי.

גרינבוים, גרינבוים, בורכוביץ'.

ובינתיים, בכ' תמוז תרס"ד, קרה אסון גדול לעם ישראל. אבל כבד עטף חלק גדול מעמנו. הרצל מת. בלנצ'יצה אמנם לא רבים התאבלו, אבל מותו של הרצל דיכא את רוח הציונים שבעיר. אני זוכר, שבאותו יום לא יכולתי להוציא אף הגה מפי, ואולם מותו של הרצל לא רק שלא החליש את פעולתנו הציונית, אלא עוד הגביר אותה. הרצל נשאר חי בזכרוננו גם אחר מותו ועד היום הזה.

האגודה לא היתה, כמובן, ליגאלית. היה איסור על הציונות ברוסיה, ואולם הבולשת ידעה על קיומנו ולא רדפה אותנו, כי ידעה שאנו ציונים שלמים, בלי תערובת של סוציאליזם.

אעפ"י שציונים היינו, אעפ"כ לא הטפנו בגלוי לעזיבת הגלות ולעליה לארץ ישראל. החלטנו, שאין אנו בתור אגודה יכולים לקבל אחריות כזו על שכמנו. יחליט כל חבר בעצמו אם הוא מוכן לנסוע לארצנו ולסבול שם למען הגשמת רעיונו. הרוב בלנצ'יצה התנגדו לציונות. החסידים לא נמנו על חסידי הציונות בצורה ובתוכן שניתנו לה על ידינו. ואעפ"כ לא רדפו אותנו ביותר. סוף סוף הרי לא היינו „אפיקורסים להכעיס" והמסורת היהודית היתה יקרה גם לנו. הם לא יכלו שלא לדעת זאת.

ואולם הנה החליט אחד מחברינו, זאנדברג שמו, לנסוע לארץ ישראל (חבר זה

איכזב אח"כ. הוא נשאר באיזה מקום בחו"ל וגם נתרחק מן הציונות). הלנצ'יצאים היו בטוחים, שאנו הסתנו אותו לנסוע, וזה כבר היה יותר מדי בשביל מתנגדינו. כל זמן שעסקנו רק באיסוף כספים ובכינוס אסיפות ושרנו שירים ציוניים ונאמנו נאומים ציוניים ודיברנו עברית, עוד סבלו אותנו. הם גם התלוצצו לפעמים. הם אמרו שצריך לחתן את כל הצעירים הללו ואז יחדלו לחלום חלומות שווא. הריחיים על צווארם ישכיחום את הציונות... ואולם כשהבחור הנ"ל עזב את הארץ הוגדשה הסאה, לדעתם, ומכיון שחשבו אותי לראש המסיתים את הבחור לנסיעה (ההפך הגמור מן האמת), התנפלו עלי הקצבים בסכינים, ואילו נפלתי בידם, מי יודע אם הייתי יוצא שלם בגופי, אלא שלמזלי הספקתי לברוח מהם ולהגיע לבית פאז'נצ'בסקי. ומובן שהם רצו להתפרץ אל הבית ולהתנפל עלי. ואולם הדבר לא ניתן להם ואז הוחלט אחרת. נעשה מעשה רע, אף על פי שידעו מזה שאני ציוני ובגלל זה היה כל כעסם עלי ועל חברי הציוניים, החליטו למסור אותי לממשלה בתור סוציאליסט, כי חשבו שהחטא הציוני אינו גדול ביותר בעיני השלטונות. ואז נכלאתי בבית המשמר של העיר (לא בבית הסוהר).

והימים ימי מלחמת רוסיה־יאפן. בכל רוסיה היתה אז תסיסה גדולה, מהומות, שביתות ומרידות בשלטון.

כשנודע לחברי הציוניים שנאסרתי החליטו לא לעבור על כך בשתיקה. הם החליטו לענוש את האשמים בכליאתי וכאן עזרו להם גם הבונדאים שבעיר. הציונים והבונדאים כאחד באו אל ראשי האשמים ודרשו מהם באיומי אקדח ובזריקת אבנים אל הבית, שימציאו מיד לידם סכום כסף הגון, כדי לשחרר אותי ממאסרי. האיומים היעילו והם הוכרחו לעשות זאת. אמנם, הכסף לא הוצא לשחרורי, אלא למטרות אחרות, כי בינתים היתה מהפכה ברוסיה (המהפכה האוקטוברית הראשונה של שנת 1905) והוכרז על קונסטיטוציה. אחר ההכרזה על הקונסטיטוציה ניתנה סליחה כללית לפושעים הפוליטיים, וכך חלה הסליחה הכללית גם עלי, ואחר ישיבה של ששה ימים בלבד בבית־המשמר נשתחררתי.

אחר המהפכה נתחזק ברחוב היהודי בפולניה ה„בונד". הבונד עשה אז מעשים נוראים, מעשים שלא ייעשו. הוא חילל כל קודש בפרהסיה. חברי הבונד היו מתפרצים אל בתי הכנסת ושם היו מדברים נגד האלוקים ותורת ישראל. הם היו עורכים אצל בעלי המלאכה העניים, שעבדו אצלם פועל אחד או שנים, שביתות. הם כמעט הרסו את המלאכה והתעשיה הזעירה של היהודים ואז ראה העם את ההבדל הגדול בין הסוציאליסטים היהודיים והציונים.

עם המהפכה והחופש שניתן להטפה הגבירו ציוני לנצ'יצה את התעמולה. פעם הזמנו מטיף אחד, הרב גולד מלודז', בעל ידיעה עמוקה ביהדות וציוני מסור, לנאום נאום בבית המדרש שבעיר.

והנה קהל עצום מילא את האולם ושמע בהקשבה מרובה לנאום, כי המטיף היה נואם מצוין, ואולם לאספה באו גם כמה בונדאים וכשראו את השפעתו הגדולה של הנואם על הקהל התחילה להפריע בצעקות עד שפוצצו את האספה הגדולה. זו היתה דרכו של הבונד בימים ההם.

אגודת „צעירי ציון" לנצ'יצה

יושבים (מימין לשמאל): וו. נוימן, משה שפירא, ריזמן, ליסנר, פרנקנטל.
עומדים בשורה ראשונה: וו. שפירא, וו. ליסנר, ב. הרמן, איז'ביצקי, סינורודין, טייטלבוים.
בשורה שניה: י. מ. כהן, גרינשפן, מקובסקי, מ. רוזנברג, ש. שטילר.

הפעילות הציונית בלנצ'יצה של השכבה הציונית הראשונה והשניה לא היתה לשוא. השפיעה השפעה עמוקה על רבה מתושבי לנצ'יצה, הן צעירים והן קשישים. והראיה: הרבה לנצ'יצאים יצאו לא"י לא ע"י הסתה, אלא בכח השפעתו של הרעיון הציוני שהופעל על ידי אגודתנו. הרבה מתושבי לנצ'יצה נמצאים בא"י עוד משנות 5—1904. הראשון, כזכור לי, יצא הפחח אמסטר, זה היהודי הפשוט והמצוין שהיה מסור בכל לבו אל הרעיון הציוני. לעולם לא אשכח את היהידי הנפלא הזה, שציון היתה לו לא איזה דבר ערטילאי אלא דבר ממשי, שצריך לבוא ולחיות בה. אח"כ באו לארץ זאב גרומן (אפורי), שלמה פרידה, השען כהן ומשפחתו, האחים גרינפלד, מאיר רוזנברג, יוסף סינורודין, אהרן נייהוז, יצחק נייהז, יעקב צביון ועוד צביון, המסגר דבידוביץ, רבינוביץ ועוד. לאחר מלחמת העולם הראשונה באו עוד מאיר ליסנר, יצחק פרנקנטל ומשפחתו ועוד. אמנם, האחרונים חזרו, אבל רובם שבאו נשארו בארץ ונתבססו בה.

אני הייתי בלנצ'יצה מסוף 1903 — תרס"ד, עד 1911 — תרע"א, ואולם לסירוגין, באתי וחזרתי, באתי וחזרתי. אני מספר מה שזכור לי עד שנת 1911. על שאר השנים יספרו אחרים.

עוד פעם ביקרתי את לנצ'יצה בשנת תרפ"ג (1923) במשך יומיים כשסרתי לשם לימים מספר לפני עלייתי ארצה. ראיתי מחובתי להפרד מהעיר, שנתחבבה עלי הן בגלל הנוער היקר שלה והן בגלל הקשר, שקשר אותי אליה הרעיון הציוני.

שמואל שהרי (שוורץ)

זכרונות מעיר מולדתי

עיר מולדתי לנצ׳יצה שכנה כבוד על הנהר בזורה. עבר היסטורי עשיר לעיר זו, אגדות עם מספרות, שמן הארמון המלכותי („זאמעק קרולבסקי") הובילה תעלה דרך ביצורים עד לכנסית „טום", דרך של 5 קילומטרים בערך מן ה„זאמעק", ולשם היתה נוסעת כל הפמליה של המבצר לתפילות. (האגדה יודעת גם לספר על „השד בארוטא", שניסה להפיל את הכנסיה, וסימני אצבעותיו היו נראים על הקיר...)

לנצ׳יצה היתה עיר מחיז ושיפוטה היה פרוש על כפרים ועיירות הרבה. בהעדר כל תעשיה התפרנסו יהודים ממסחר ועסקי תיווך. בתי העיר הצטיינו בסגנון־בניה נאה לעומת הרבה ערים ועיירות אחרות.

באמצע העיר התרכזו המוסדות העירוניים והממשלתיים („פוביאט־מאגיסטראט") ומסביב להם עמדו בתים גבוהים, השתרעו רחובות ושדרות עם שפע של גינות נוי. הפארק המלכותי טבע בירק רענן וזפרחי נוי והנהר התפתל בדרכו כנחש מכסיף לאור הירח. כמו־כן הצטיינה העיר בשפע של בתי־ספר וגימנסיות לבנים ולבנות, והסמינר למורים הקפיד על „טהרתו" והכביד מאד על כניסתם של תלמידים יהודיים. בזמני למדו שם רק שלשה יהודים: שלמה פרונט, שלמה רבינוביץ ועוד אחד שאת שמו אינני זוכר.

ומה היתה פרנסתם של יהודי לנצ׳יצה? חלק התפרנס מן השווקים ביום ג׳ וביום ו׳ — אז מכרו את סחורתם לגויי הכפרים הסמוכים, שהגיעו אל השוק. בשאר ימות השבוע היו נודדים ממקום למקום, היו באים אל העיירות הסמוכות כדי לשבח את סחורתם בפתחי הזרים ולהרוויח למחייתם הם ולמחיית משפחותיהם. גם אבי היה אחד מן הסוחרים הללו. היו גם סוחרי תבואות „עשירים יותר". אלה קנו את יבול האכרים בעת היריד. והיו גם מתווכים ויועצים, שדאגו להלוואות בשביל ה„פריץ" וחיו על הריבית. כמובן, כל אחד היה נאמן לפריץ שלו ודרש אך את טובתו. והיו גם בעלי־מלאכה לא מעטים: סנדלרים, חייטים, מסגרים, עגלונים וסבלים. עבודתם של אלה לא היתה קלה ביותר. מצאת החמה ועד שעת ערב מאוחרת היו מזיעים כדי להרוויח את לחמם בכבוד ובשבת היתה הומה העיר מרוב יהודיה. עם בוקר של יום שבת היו החרדים ממהרים לתפילת־שבת. החסידים הלכו ל„שטיבלים" שלהם. כמובן, כל אחד הלך ל„שטיבל שלו", כלומר, לאותו „שטיבל" שהיה קרוי על שם האדמו״ר שלו. וכך היו בלנצ׳יצה ה„שטיבל" של הרבי מזגרז׳, של הרבי מאלכסנדר, של הרבי מגור, של הרבי מסטריקוב ועוד. (אבי, למשל, היה שייך לרבי מאמשינוב, כי הסבא שלו ליבוש משה היה מורו של הרבי מאמשינוב...) שאר היהודים שאינם מן החסידים, התפללו בבית־המדרש או בבית־הכנסת המפואר, שהיה ידוע לשבח בכל פולניה.

ובשבת לעת ערב, היו היהודים מתפרצים אל חוצותיה של העיר כדי לנשום את האויר הצח, ליהנות מזיו הגנים והשדרות, להיפגש עם מכרים, לשוחח ולטייל.

היהודים בעירנו נהגו מיום חג נוסף, הוא היום הראשון — חגם של הגויים. ביום זה השתתף ביחוד הנוער בסוגי־בילוי שונים, בהופעות ספורטיביות ובשעשועים אחרים. על המגרש הגדול ברחוב קליסקא מיל ביתי היו מופיעות קבוצות של שחקני כדור־רגל, ולעתים נערכו שם גם תחרויות בין יהודים ופולנים, ואז לא אחת נסתיימו בקטטות פחות או יותר רציניות. במקרים כאלה היו מופיעות קבוצות של אנשי „שקליב" של העיר: העגלונים והסבלים; יואל פז'נצ'בסקי עם „הגברדיה" שלו. ואם זה לא הספיק הצטרפו לייבל קעניג, הניך סטל ועוד. כל אלה עמדו כחומה בצורה מול ההתפרצות האנטישמית ושמם נתפרסם בקרב החוליגנים כיודעי קרב וכשומרים על כבוד עם ישראל בעת צרה.

(להתגברות האנטישמיות בקרב הפולנים בכלל והנוער הפולני בפרט בלנצ'יצה גרם ביחוד ה„ילד", העשוי מגבס, שעמד לראווה ב„כנסיה הברנדינית" ושהודבקה אליו כתובת, המסבירה, שילד זה נלקח מאחד התושבים הפולניים על־ידי יהודים, שהשתמשו בדמו לאפיית מצות לפסח. פסל זה ראה כל נוצרי וגם יהודים יכלו לראות אותו. אני הייתי בין אלה שראו את ה„ילד").

ומה היתה העבודה התרבותית בין הנוער בזמננו? על־יד הנוער הספורטיבי הבלתי־מפלגתי נוסדה תזמורת של כלי נשיפה, שהקיפה למעלה מ־40 איש, ביוזמתו של שמעון ברודז'יצקי, שפעל הרבה בשטח זה. התזמורת רחשה את אהדת כל הציבור ובזמן הופעותיה נהרו אליה מכל השכבות: זקנים וטף, חרדים וחפשיים, נשים ונוער מבין היהודים והגויים כאחד. היא הנעימה כל חג בהופעותיה והציבור הודה לה על העונג שגרמה לו. גם לעיירות הסמיכות יצאה התזמורת לעתים כדי לתת גם להן שעות אחדות של הנאה אסתטית. את התזמורת שלנו הזמינו אפילו אל החגים הלאומיים של הגויים, כגון 3 במאי, וכדומה.

(גם המנצח וגם כל חברי התזמורת עבדו, כמובן, בהתנדבות. גם הכלים נקנו בכספו הדל של כל אחד ואחד מהם). אלה הם רק חוטים דקיקים מן הרקמה המפוארת, שנרקמה בחיים התוססים של יהודי לינטשיץ וקהילתה, שכלתה ועברה מן העולם.

* * *

ועכשיו ניתן, תיאור קצר של חיי החלק החשוב והתוסס של הקהילה — של חיי הנוער. היו תנועות־נוער שונות בלנצ'יצה. ואולם התנועה החשובה והחזקה ביותר היתה תנועת „גורדוניה" (נוסדה בשנת 1926), שהשפעתה היתה גדולה בחוגי הצעירים הלומדים והעובדים כאחד. חזון ההגשמה העצמית של אהרן דוד גורדון, איש הוגה דעות ובא בימים, שזנח את חייו הקלים והנוחים בנכר והעתיק את משכנו לבקעת הירדן, כדי לבוא במגע מבורך עם האדמה־האם במולדת העתיקה, — קסם לנו כמגדלור בחשכת הגלות, הרעיון הגדול שבה את לבנו.

דגניה, מקום חייו ופעולתו של גורדון בשנותיו האחרונות, שימשה לנו מופת ודוגמה. והורתה לנו את הדרך, שבה אנו צריכים ללכת. כמובן, לא רק בלינטשיץ פעלה תנועת „גורדוניה". בכל הערים והעיירות קמו אז סניפי „„גורדוניה", שחבריה היו מבני עשר עד שמונה־עשרה. ואולם לנו נדמה היה בימים ההם שאנו היינו הראשונים שדגלנו ברעיונה של תנועה זו וחיינו במלוא נשמתנו הסוערת את החוויה העשירה של ראשונות וראשונים. אחד מן המארגנים הפעילים ביותר היה ברוך מייזל, שידע גם להסביר וגם להלהיב. היו כמובן גם תנועות אחרות בלנצ׳יצה: של ה„בונד", של „פועלי ציון" שמאל, „ביתר", ואולם רישומם בקרב הנוער לא היה כל כך ניכר. מדי ערב נהרו בני־הנעורים מבתי־הספר העממיים והתיכונים ומן הסדנאות של העיר אל חוליותיהם וקבוצותיהם השונות כדי להפגש עם מדריכיהם ולהאזין לדבריהם על ארץ־ישראל — על המולדת הרחוקה והקרובה כל־כך ללב. השירה העברית הגבירה את הלהט ואת הגעגועים, וכאילו ביטלה כל מרחק גיאוגראפי. סיסמת התנועה היתה המלה „הגשם" ולקראת הגשמה חונכו מאות ילדים. זוכר אני היטב שקבענו לנו באחת השבתות פגישה של נוער־גורדונאי בגן־המלך באחת הסככות הטבעיות („אלטנה" היתה נקראת בלועזית), שמסביב לה זורם הנחל „בזורה" ועל־ידה עומדים עצים עתיקים וכל הסביבה מלאה שפע של ירק. באותו יום צריך היה להיות מפקד של כל הנוער המשתייך לתנועתנו. בפגישה זו השתתף חבר המרכז (מלודז׳). באותו מפקד הוחלט על פעולתנו בעתיד: הגדלת מספר המזכירים, יציאת נערים ונערות למושבות־קיץ, סידור קבוצות להכשרה חקלאית ולהכנה רעיונית לחיי שיתוף בארץ. נמסרה לנו באותו מעמד פרישת־שלום מקבוצות גורדוניה שבארץ ישראל, שהיו אז מעטות במספרן ביניהן שתי הדגניות, גבע, רמת־דוד, חולדה ועוד... האלטנה היתה קטנה מלהכיל את מאות הצעירים והמבוגרים, וכולנו ישבנו והקשבנו קשב רב לחבר־המרכז שתיאר לפנינו מה מחכה לנו בעתיד הקרוב. וכרגיל בכל פגישה של חברים נפתחה שירה ספונטאנית, שנמשכה זמן רב וההד העביר אותה הרחק אל מעבר לגן־המלך...

ואלה היו פעולות גורדוניה בלנצ׳יצה: אספות תכופות, מחנית קיץ, טיולים, שיחות־קולקטיביות, עזרה־הדדית, הסברות ולימודים על חיי הארץ. והפעולה האחרונה היתה: יציאה להכשרה ואחר גמר ההכשרה להגשמה בארץ־ישראל. וכאן יש לי רצון לציין, שהנוער הלינצ׳יצאי היה מנומס, חברותי, משכיל ותרבותי.

לא הסתפקנו איפוא בשיחות בלבד, אף למעשים דאגנו. אורגנו טיולים מחוץ לעיר, הוקמו מחנות קיץ מרוחקים מן הבית — נסיונות ראשונים לחיי שיתוף, ששימשו שלב בדרך לצעד הבא — לעזיבת הבית ויצירת קבוצות־הכשרה, שהתקיימו על עבודת החברים עצמם ושימשו כור היתוך לכוחות החלוציים והתוססים בקרבנו. עד כאן הלך הכל כשורה, ואולם בקרוב הופיעו המכשולים: התחילה התערבות ההורים, שפחדו שילדי־טיפוחיהם ייהפכו לחוטבי עצים ושואבי מים בריכוזי ההכשרה בעיירות הנידחות וכן חששו לכל מיני תקלות מעצם הניתוק מן הבית ובגלל קשיי החיים החדשים. אף הפחד מפני הארץ הלא־נודעת היה רציני. ובאמת דרושים היו הרבה אומץ וגבורה נפשית, כדי לעמוד נגד כל ההפצרות של ההורים והפיתויים של הבית

החם, הטוב והנוח. יש להודות, שרבים נכשלו בדרך להגשמה. חלק מהם הטיל את האשמה על ההורים: זה צריך לגמור את הגימנסיה, זה צריך לעזור לאבא בעסקי תיווך או במסחר וזה התחיל בלימוד מקצוע, וכו'... וכו'... אבא שלי היה שופך את מר לבו לפני הורים אחרים: מאז נכנס בני ל„גורדוניה" חל בו שינוי מפתיע; אינו מתעניין לא במה שנעשה בבית ולא במסחר. כל נשמתו נתונה ל„גורדוניה".

כך הועמד הנוער בפני הבעיה המרכזית: לאן? וגם נמצא „פתרון כשר" לבעיה זו. רבים מן הנוער המתבגר עברו מתנועת הנוער המחייבת הגשמה למועדונים של „ציונים מבוגרים", כמועדוני „התאחדות" *, למשל. שם אפשר היה לצאת ידי חובת הרעיון הציוני בנשפים, בהרצאות, באזכרות ובהתרמה למען קרן־קיימת לישראל. רק יחידים, לצערנו, החליטו להפסיק את אורח החיים הרגיל של העיירה והעזו לצאת לדרך החדשה: לזגנייסק־גרוכוב ולהרבה עיירות קטנות אחרות ולהיות „חוטבי עצים ושואבי מים" וגם עמדו במבחן זה. הדרך להכשרה לא היתה סוגה בשושנים, היה זה מעבר מספסל הלימודים או סתם מבטלה לעבודת פיסית קשה. ולעתים למרות רצונם, לא יכלו להשיג גם עבודה גופנית קשה זו. כי היהודים, בעלי בתי־החרושת במקומות ההכשרה, לא נתנם לבם להעסיק בעבודות „בזויות ומלוכלכות" את הילדים העדינים הללו בעד פרוטות מעטות כפי ששילמו לאיכר הפולני החזק. וההכשרה, שנמשכה תחילה חדשים, נמשכה שנים שלמות בשנות 38—1932 מחמת הגבלות העליה, שקבעה הממשלה המנדאטורית. מצב זה הוסיף עדוד לאלה שנשארו בעיר וחשבו להסתדר בדרך יותר נוחה. גם האנטישמיות, שגברה מיום ליום בפולניה ערב המלחמה לא זעזעה את הנוער השליו והשוקט על שמריו, בשקט סטואי מפליא קבל עליו הנוער את כל הגזירות של המשטר האנטישמי, את ההתנפלויות התכופות על יהודים שלווים עם יציאתם לשוק עם סחורתם ובערבים — על גברים ונשים בשעת טיוליהם בשדרות הנוי. לא זיעזעו את הנוער ההתנפלויות המאורגנות של סטודנטים פולניים על חבריהם היהודיים, לא זיעזעו אותו ספסלי הגיטו באוניברסיטאות ולא האבנים והמקלות שהועפו על ראשי היהודים על־ידי ההמון הפולני.

לשר האומה פתרונים! והנה בא השוד והשבר הגדול. אבדה היהדות הפולנית עם מעלותיה וחסרונותיה. היא לא ראתה מראש את האסון הגדול המתקרב וגם לא שמעה לאזהרה, שיצאה מפי אחד מגדולי ישראל. מאשריה התעו אותה ולא דרשו ממנה לעזוב את הגלות. אבד גם הנוער, שהיו בו הרבה מעלות, שברובו שאף לחיים חדשים בארצו, אלא האויב מבחוץ והמאשרים המתעים מבפנים חסמו בפניו את הדרך לגאולה והוא בחלקו הגדול נספה בנכר.

---

* בראש ההתאחדות עמדו קושנר ואח"כ גם דוד קופל. יו"ר הבנק וסגן ראש העיר. יהודי אציל ושומר מסורת. בשכבה הצעירה היו מאורגנים כל ה„אינטליגנציה" של העיר. צעירים מבתים הגונים, ומחונכים היטב. בראשם עמד וואלף פרידמן, בנו של אברהם פרידמן.

המערכת.

אברהם קנופף

זכרונות על התנועה הלאומית בלינטשיץ

לכתוב אחר תקופה של למעלה מעשרים שנה על הזמן הקצר, שבו היינו פעילים בתנועה הלאומית בלינטשיץ, לא דבר קטן הוא. ובפרט שלרשותנו אינו עומד שום חומר כרונולוגי וסטאטיסטי. אולם נשתדל ללכת בעקבות הזכרון ולרשום את הלקט והפאה ממנו, בלא להזדקק למספרים:

דרכה של התנועה הלאומית בכל העולם לא היתה סוגה בשושנים. היתה זו בכל מקום ומקום דרך מלאה קוצים ודרדרים וגם בלינטשיץ לא היה שונה מזלה מבחינה זו. רוחם של „החולמים והלוחמים" היתה זרה ליהודי לינטשיץ המעשיים והספקניים.

התנועה הלאומית בלינטשיץ קמה בשנת 1929. זו שנת המשבר הכלכלי הגדול, שהקיף את כל העולם ולא פסח אפילו על אמריקה העשירה. היתה זו שנת פורענויות, שנת הטבח של יהודי צפת וחברון, שזעזע את הרוחות של יהודי התפוצות. הנוער התחיל מפשפש במעשיו וגם בשורות יהודי לינטשיץ, השוקטים על שמריהם, התחילה תסיסה, קמה התעוררות.

התנועה הלאומית הכתה גלים וביח"ר חוללה מהפכה בנשמת הנוער הציוני. לא עוד ראו את בניינה של ארץ בחירתם כאידיליה: „שם במקום הארזים"... וכו', אלא כמולדת הנבנית על הר־געש וכתוצאה מכך הכירו בהכרח „ללמד את בני ישראל קשת", — כמו בימי דוד המלך.

הנוער הלינטשיצאי הצטרף בהתלהבות לפוסקים, שההלכה היא כרבי אליעזר: „תכשיטין הם לו" (ולא כשאר החכמים — „לגנאי הם לו"). הם באו לידי ההכרה, שאין בין נבואתו של ישעיהו על אחרית הימים ובין המציאות היום־יומית ולא כלום...

מאז קום ביח"ר לא היה עוד בלינטשיץ צעיר, שלא דאג להרמת כושרו הגופני, הוא התגייס ברצון לצבא הפולני בבוא המועד כדי לקבל שם את הכשרתו הצבאית המלאה. הוא זכר את אמרתו של ראש־בית"ר: „צעיר בישראל, שאינו לומד קשת, אינו צעיר ואינו ישראל"...

המיפקדים והפגישות של בית"ר נתקיימו כרגיל מחוץ לעיר, בחיק הטבע. פעם באחו על הגדה השמאלית של הבזורה, הרחק מטחנת הקמח של גאנטר, ופעם — בסוף השדרות, המובילות לטופולי, או בשדרות הסבוכות של „גן המלך".

היה זה ממש תענוג לראות איך בחורים צעירים, תלמידי בית־הספר וחובשי בית־המדרש, עומדים ומסתכלים בסקרנות בביתרים, היושבים בעיגול ומקשיבים

בחרדת־קודש לדברי מדריכיהם, כי ידעת שלמחרת גם הם יצטרפו למחנה המאזינים הממושמעים, הכמהים לשמוע ולדעת על ארץ עברם ועתידם, שהיתה כל כך רחוקה מהם, ועכשיו התקרבה אליהם עד כדי ראיה ושמיעה רוחנית. רואים הם את שמי ההכלת שלה ושומעים הם את משב הרוח מן הים הגדול...

עדיין לא עברה שנה ושליחים כבר יצאו מלינטשיץ ויסדו סניפים של הצה"ר וקנים של בית"ר בערים קרובות ורחוקות: אוזורקוב, פיונטק, פז'נצ'ב, גרבוב, קרושניביץ, קלודבה, אוניאוב, דומביה ועוד.

מעטים מהם זכו לעלות לארץ תקוותיהם מחמת פשעי הבריטים ורשעותם של אחיהם שלהם, שגזלו מהם את זכותם הקדושה, זו שניתנה להם עוד בברית בין הבתרים, לחזור לארץ האבות.

הם היו הראשונים להשמדה ע"י אויבנו הנצחי, הגרמני, עוד קודם שהתחיל בהשמדה הכללית של יהודי לינטשיץ.

קצרה היריעה מלהזכיר את שמות כל אותם הצעירים הנפלאים, שללא ספק יצאה נשמתם הטהורה והמלה "ציון" על שפתותיהם. אולם אחד מהם אנו מרגישים חובה להזכיר: הוא ליב קניג, בנו של ר' גציל מוהל. בית"רי בעל נשמה יהודית לוהטת ולב מלא חיבה לעם ישראל ולארצו, צעיר עז רוח ועשוי ללא חת, המוכן בכל עת להקריב את עצמו למען כבוד ישראל. הוא היה דוגמה וסמל של ההדר הבית"רי. בטוחים אנו שמקומו במעלות קדושים וטהורים. זכרונו לא ימוש מקרבנו!

חיפה, תמוז תשי"ג.

אברהם רוסט

„שלומי אמוני ישראל"

בשנת תרע"ה הוקם ארגון היהדות החרדית בשם „שלומי אמוני ישראל", שהציב לעצמו כמטרה ראשונה ייסוד של בתי־חינוך. לארגון זה הצטרפו למעלה מ־300 ראשי בתי־אבות. הוועד הנבחר, שהיה פעיל מאד, הצליח למרות מצב המלחמה, להקים „חדר" בן 5 כיתות בשם „יסודי התורה". למדו בו כ־120 תלמיד, וגם דירה מרווחת היתה לו בבית פשדבורסקי.

בתום המלחמה העולמית הראשונה הוקם בית־ספר „בית־יעקב", עם כ־150 תלמידה, בבית ר' נחמי' קרונהיים ע"ה ברחוב אוזרקוב. לשם ייסוד בית־הספר וארגונו הוזמנה הגב' שרה שנירר ע"ה מקראקא, שבאה בלוויית חניכתה הפעילה ובעלת המרץ הרב, העלמה לייצ'ה שצ'רנסקי ע"ה, שישבו בלינטשיץ כשלשה שבועות. באותה הזדמנות יסדו הנשים הנזכרות גם בקוטנא וגם באוזרקוב בתי־ספר „בית־יעקב". מחמת הצלחת בית־הספר בלימודיו, ובעיקר בשדה החינוך, הלך מספר התלמידות הלוך וגדול, ולמדו בו הרבה תלמידות גם מחוגים אחרים.

כמו"כ הוקם בלינטשיץ על־ידי „שלומי אמוני ישראל" גם ארגון של „צעירי אמוני ישראל", שסידרו בשבילם שיעורי ערב ונערכו מסיבות של שבת, שבהם נואמים בעלי־כשרון, חברי „שלומי אמוני ישראל", קראו לפניהם הרצאות שונות.

הפעילים ביותר ביסוד ה„חדר" היו: הר"ר אשר קוטק, ניסן חנוך פומרנץ, ישראל פלידרבוים, בעריל בלנקט ויבל"ח כותב הטורים.

הפעילים ביותר ביסוד ביה"ס היו: הר"ר אברהם ברוין, שמעון רוויצקי, שמואל דוד סובוטקה הי"ד, ויבל"ח רושם השורות.

ה ע ר ה !

הר' אברהם רוסט עלה לא"י בשנת 1926 יחד עם ר' זאב חינצ'ינסקי כ„אוואנגרד" של עליית החסידים. — אח"כ התפתחה תנועת „אגודת ישראל" כארגון הוק ביותר בלינטשיץ. כנשיאה שימש ואברהם פרידמן שהיה גם יו"ר המוסדות של אגו"י. שמעון רביצקי היה יו"ר הקהלה וחבר מועצת העיריה. הרבה מבנות לינטשיץ היו למורות „בית יעקב" בערים רבות בפולין. כן היה ארגון חזק של צעירי „אגודת ישראל" שהיה לה גם ספריה משלה. בראשה עמד גרשון אנגלמן.

המערכת.

דמויות וטיפוסים

אברהם קנופף

ר׳ שמואל שלאבאנר

לינטשיץ, עיר הבירה הפולנית מלפני שמונה מאות שנה; עיר, ששמה הלך לפניה ביופיה, בשדרותיה וגניה העתיקים; עיר, שכולה אומרת היסטוריה ואפילו בניני בית־הכנסת, בית־המדרש ולהבדיל אלף הבדלות — בית היראה היו חלקים של המבצר הענקי, שבין חומותיו שכנה העיר, שבה ישב על כסאו המלך סטאניסלאב. חזמה תת־קרקעית מחברת עד היום את כל השרידים עם המצודה וממנה מובילה מנהרה לטום, לבית־היראה השני בפולין, מרחק של שלושה מילין במעוף הצפור.

לינטשיץ היהודית היתה מהוללת ברבניה הגאוניים, שביניהם התבלטו במיוחד רבי מאיר־ליבוש מלבי״ם ז״ל ושושלת הרבנים המפוארים הידועים בשמם אורבך, שענפיה עד לירושלים עיר־הקודש הגיעו. היא התחילה ברבי חיים מליסה זי״ע ונגמרה ברבי אליעזר, שנפטר בקדושה ובטהרה בימי הנאצים י״ש.

יהודי לינטשיץ היו רובם ככולם דבקים בדת ובמסורת. הפרנסה היתה מצויה והשמחה היתה שרויה במעונם. ביחסים בין אדם לחברו שררו אחווה ורעות.

היהודים היקרים הללו כאילו התביישו להשתמש בימי חול בשמותיהם האמיתיים, אלא כל יהודי — וכינוי מיוחד לו.

הרבה דמיון ראו הבריות בשתי הערים התאומות: לינטשיץ ושראדז. שתיהן שוכנות על נהרות. הראשונה על הבזורה והשניה — על הווארטה. שתיהן ערי פלך ומרכזים חשובים למסחר בתבואות. לשתיהן בתי־סוהר ענקיים, שמוניטין יצאו להם בכל רחבי פולין ה„קונגרסאית" וגם על שראדז, כעל לינטשיץ, מתהלך בין המוני העם הפתגם: „מי שאינו מסתכן, אינו יושב בלינטשיץ". שמואל חלק על הגירסה הזו, סבור היה, שהדמיון הוא רק במעשה בני־אדם, ואילם במעשי בורא־העולם ההבדל בין שתי הערים הוא ניכר למדי. שראדז חוננה ע"י הטבע בסביבה יבשה ובריאה, בשדות מרעה נרחבים. לעומתה לינטשיץ — בצות ושדות „טורף" סובבים אותה, מימיה מליחים וכשיצאת לפנות ערב לטיול מחוץ לעיר, היית לטרף להמוני היתושים, שכבר לא נטשוך, אלא נלוו אליך עד פתח ביתך.

בחתנו שמואל דימנט התפאר ר' יחזקאל הקמחי, כבאבן יקרה, שנפלה בחלקו, והתגאה ביליד שראדז זה, שבן־תורה היה וגם אברך שמח וטוב־לב. הוא מצא בחתנו הבריא בגוף ובנפש ניצוץ של חסיד, אבל עד מהרה נוכח, שבלבו של שמואל בוער לא ניצוץ, אלא ממש כבשן חסידי.

„נפל בגורלו של חתני — התלוצץ ר' יחזקאל — לשבת גם בלינטשיץ וכל זה בלא סיכון. הסיכון מצדי הוא, כי סמוך הוא על שולחני"...

הכינוי „שלאבאנר" בא לו לר' שמואל דימנט בגלל הזכיון שקיבל על גבית המסים מכלי־רכב, הנכנסים העירה מצד טופולה, מן הדרך המוליכה לקוטנו. שתי פרוטות מעגלה רתומה לסוס אחד וארבע פרוטות — מרתומה לשני סוסים.

רצה ר' יחזקאל להבטיח את חתנו, האהוב עליו, בפרנסה לכל ימי חייו, הלך והעביר את הזיכיון על שמו ואמר לו: „הנה לפניך „לחם וסכין". תשמור עליהם וטוב יהיה לך ולילדיך הבאים אחריך!"

לכתחילה פיקפק שמואל, אם לקשור את גורלו בזיכיון, או למכרו ולהתעסק כדרך כל העולם — במסחר בתבואות. פרנסה זו לא היתה לפי רוחו הנוסף לכך הציקוהו ספקות, אם הזיכיון יתן לו חיים בכבוד ומחיה למשפחתו. הרגיש שמואל צורך להתייעץ עם הרבי וכדברו — כן יהא.

„עצת הרבי חזקה עליה, שתהא נבונה ונכונה," הסביר לבת־זוגתו הינדה, שחשדנית היתה מטבעה ואפילו ברבי, הנערץ כל־כך ע"י בעלה, לא נתנה אמון.

ארז שמואל את הטלית ותפילין, לבש מתחת למעילו העליון את בגד־השבת שלו שכולו משי ושם את פעמיו לרבי של אלכסנדר.

אחר שהגיע לאלכסנדר נתקבל מיד ע"י הרבי בסבר־פנים יפות, לתמהונם הרב של כל פרחי החסידים. אמנם ידוע היה שמואל בחצר הרבי של אלכסנדר כחסיד נלהב, נדיב־לב ומנעים־זמירות, אבל לכבוד כזה זכו רק חסידים באים בימים.

פרש שמואל לפני הרבי את כל ספקותיו ביחס לזיכיון: „האנשים בסביבתנו

אינם מרבים בנסיעות. איש־הכפר חולץ את מגפיו על הכתף והולך העירה ברגל. המסים הם רק פרוטות והעיקר — אין בלבי שום זיקה לפרנסה כעין זו".

„חכמינו ז"ל השוו את הפרנסה לקריעת ים־סוף — הסביר הרבי את דעתו — בפרנסה, כבקריעת ים־סוף, הישועה באה מצד בלתי־צפוי. הן ישראל, בעמדם על שפת ים־סוף, לא פיללו כלל וכלל, שהים ייקרע. גם בפרנסה ככה — הרווח בא לרוב מצד, שאין מצפים לו".

בשבת התענג ה„שולחן" מזמירותיו של שמואל ומהתלהבותו החסידית. ביחוד גרם נחת־רוח לרבי בקולו הערב. „שמואל בני" — אמר לו הרבי את שבחו בפני כל המסובים — „מובטחני, שאליך, שכהן הנך, מתייחס הפסוק: „כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו".

מעודד ומחוזק ברוחו חזר שמואל הביתה ונכנס ראשו ורובו בעניין הזיכיון. בהתחלה התקשה במקצת בדיבור הפולני וקרה, שבמקום מלה פולנית השתמש במלה מלשון־הקודש. לעתים קרובות, בשמעו מפולני האומר שתיים, במקום שהוא התבטא שניים, או להיפך, חשב את הגוי לשונא־ישראל, הבא להתל בו... בהתפעלות מרובה הסתכל שמואל בדרכי ההשגחה השומר על נכונות דעתו של הרבי: הכנסתו באה לרוב לא מאנשים שבאו מעבר ל„שלאבאן", אלא דווקא מאלה, שלכאורה לא אליהם התכוון הזיכיון, כי מקומות מגוריהם היו בכפרים, שלכאורה לא היתה זקוקה ל„שלאבן" (המחסום) שבלינטשיץ. ואולם למזלו של שמואל נמצא חלק מנחלותיהם בדרך לקוטנו ואת יבול שדותיהם נאלצים היו להעביר דרך ה„שלאבאן". לאכר מכפר וילצ'קוביץ מכיוון פודמביץ קרקעות ע"י טופולה ולזה מטופולה — אחו ושדות „טורף" בדרך הפונה לפיונטק.

ההצלחה האירה פנים לשמואל. הוא היה שמח בחלקו: המשפחה גדלה בלא ע"ה והפרנסה מצויה ב"ה בשפע. פרוטה הצטרפה לפרוטה. אולם מחשבה אחת השביתה את שמחתו. עינתה אותו המחשבה, שהוא עבד ה„שלאבאן", שהוא אינו בן־חורין, אלא קשור בעבותות לתורן המתרומם לפני העגלה אחר ששולם המס בעדה ונסגר אחר שעברה את גבול העיר. הוא אינו יכול להשלים עם העובדה שבמקום ניגון הגמרא ושיחת חסידים יקשיב על־כרחו להלצות התפלות של אכרי הסביבה. מתגעגע הוא לאוירת התורה, לשמחת ראש־חודש, לסעודה המוקדשת לעלייתה של נשמת רבי זה או אחר משושלת אלכסנדר. נפשו יוצאת לקצת משקה, המרומם את הנשמה, המחמם את הגוף והמחדיר את השמחה לכל רמ"ח האברים בבחינת „כל עצמותי תאמרנה"... מושכים אותו ריקוד החסידים שמשתתפים בו בדבקות אברכים ובאים בימים, והניגון המתגבר והולך בקצף של אשד, המשכיח את החולין מן הלב, המגרש את הגשמיות ונמשך עד כלות הכוחות: „כל זמן, שהנשמה בקרבי..."

שמע שמואל את תלונתם של החסידים, שאין אורח מוצא את ה„שטיבל" של חסידי אלכסנדר, מכיון שבאותה חצר נמצא גם ה„שטיבל" של חסידי גור. ברצונם היה לתלות שלט מעל לכניסה.

— „כלום יש צורך בשלט מעל לנהר: „כאן נהר"? — התקומם שמואל לחבריו — סימן ההיכר של מקום קדוש הוא קול התפילה, הבוקע מתוכו, קריאת התורה „ניגון הגמרא".

— „צדקת, שמואל, בחייך שצדקת — לעגו לו רעיו — אבל מה לעשות ואותו הקול בוקע גם מ„שטיבל" של חסידי גור?"

— „אני מציע — הכריז שמואל בלי היסוסים רבים — שנעמיד בחלונות ה„שטיבל" בקבוקים עם י"ש, ואז אם יבוא אורח, יבחין מיד למי בית־התפילה ויחמם את נשמתו".

— „כה לחי, שמואל, כה לחי — פרצו קריאות נלהבות — רק בעל נשמה חסידית גדולה כזו של שמואל מסוגל לרעיון כזה, אבל מניין נקח כסף בשביל המשקה?"

— „רבותי, אל דאגה, מהיום והלאה יעמדו, בלא נדר, בקבוקים בחלונות וכל ההוצאות עלי. ישתו יהודים וייהנו מן החיים!"

מאז נתפרסם שמואל בלינטשיץ ברחבות־לבו וכמקור לא אכזב של כסף בשביל י"ש. כשבא אורח העירה היה הולך לפי החוש החסידי שלו... ופונה ישר אל ה„שטיבל" של חסידי אלכסנדר, בלא שייזקק למורה־דרך. נמצאו גם דואגים, שהפתק המסחרי שעל הבקבוק לא ידהה ולא יתיישן חלילה. הם הריקו את הבקבוקים, כדי להחליפם תדיר בחדשים...

שמואל נדבר עם וולף הפונדקאי, שיתן משקה כמה שידרשו ממנו והמוזג נתן, כי בכל מוצאי־שבת שילם שמואל בטבין ותקילין, בלא שינקפו מצפונו כמלוא הנימה, שמבזבז הוא את ממונו לריק. — „מה עוד יכול לשמח לב חסיד — העיר לבני־שיחו — כמו קצת משקה?.."

יותר משנמשכו חבריו אחר שמואל, נמשך הוא אחריהם. קרה שאפילו ביום יריד, כשהמלאכה בגביה מרובה, כשידיו מלאות עבודה, עזב שמואל את ה„שלאבאן" והופיע פתאום, להפתעת כולם, בהילולה של החסידים. הפשיל את כנפי בגדו לתוך האבנט, שזור המשי, ויצא ברקוד מלווה ניגון, עד שהתפשט מכל הגשמיות והרגיש את עצמו כשרוי בעולמות עליונים. מה לו „שלאבאן"? מה לו גביית כסף?..

רטנה אשתו הינדה על שבעלה מזניח את עסקו ובאה בטרוניה לפני אביה: „בעלי אינו מוצא עניין בביתו, אלא בחברת ה„עלוקות", המוצצות ממנו את כספו עד הפרוטה האחרונה, למענן הוא מפקיר את הפרנסה.

„מוטב, שימכור את הזכיון — יעץ אביה — יעבור למסחר. סיחר אין דרכו לפזר את כספו וגם שעתו אינה פנויה להילולות".

הינדה, שהשתייכה לנשים, ה„הולכות במכנסיים", לחצה על בעלה, שימכור את הזכיון, והצליחה במאמציה, כי גם הרבי היה הפעם באותה דעה.

נכנס שמואל למסחר בתבואות ומאז הפסיק את מתן הכסף לקניית משקה. הפסיק לא חלילה מתוך קמצנות, שמואל אינו חס על ממון, אלא מחמת איסור מטעם הרופאים: מרוב שתיה נעשה צרוד, ובזמן קריאת התורה ובעברו לפני התיבה בשבת חש בגרונו וקרה, שבשעת התפילה בימים הנוראים נשאר כמעט בלא נשימה.

„מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך" — הסביר שמואל את סרובו — מה שאינו יפה לי, אינו יפה לחברי".

קימץ שמואל את ידו מלתת כסף בשביל משקה, אבל ידו היתה פתוחה לרווחה לצדקה ולגמילות־חסד. מעולם לא סירב מלהיענות לבקשת הלוואה. רבים היו היהודים בלינטשיץ ומחוצה לה, שהכסף הזה היה המחזור היחידי של עסקם. מי שהשקיע את הכסף במסחר בתוך סוכה, שהקים לו בשוק ביום יריד; מי שהשתמש בו לרכישת סוס במקום זה שהתפגר, ומי שהלך בכסף זה אל הכפר לקניית פירות שעדיין לא בשלו, כשעדיין הם על העץ. תמך שמואל בנצרכים לא רק בממונו שלו, אלא השפיע גם על אחרים, שיתנו מכספם לטובת הנצרכים.

ביום חורף, בכפור חזק, הכניס ר' שמואל את ראשו בפתח ביתו של „פאניילה" ובקש ממנו, שיצא אליו לרחוב לרגע קט. פאניילה, סוחר בברזל ישן, עשיר כ„קורח" וקמצן ללא תקנה, שכיבד מאד את ר' שמואל, יצא מיד, ללא כל היסוס החוצה במעילו הקצר והקל, שבו הסתובב בביתו החם. התהלך ר' שמואל, שהיה לבוש פרווה טובה, עם פאניילה הלוך וחזור בשלג הסמיך, שירד עליהם. הוא שוחח עמו על ענינים של מה בכך, כדי להרוויח זמן. רעד פאניילה מקור בבגדו הקל, אולם התבייש להודות על כך בפני שמואל. אולם כשאפו הכחיל, רגליו נתקשו והלך כעל זכוכית, לא התאפק עוד ופנה לשמיאל: „אנא, סלח לי, איני יכול יותר, אני קופא מקור".

„זה בדיוק מה שנתכוונתי — ענה לו ר' שמואל כמנצח — רציתי שגם אתה תרגיש בסבלו של העני, של הנצרך, שתנורו ריק ואין לו במה לבשל את האוכל ולחמם את גופו. אני דורש ממך, שתבטיח לי במעמד זה לספק עצים לנצרכי העיר". הקמצן, שנמצא בין המצרים, התחייב וגם קיים ועוד באותו יום שלח ר' שמואל עצים לכל נצרכי העיר על חשבון פאניילה. (סיפור מעשה זה הוא „ווארייאציה" לסיפור דומה שמספרים אותו על ר"ח אוירבך ועל גדולים אחרים — המערכת.)

אהוב וחביב היה ר' שמואל על יהודי העיר. לא היתה שמחה, פרטית או צבורית, שלא יקח בה חבל בפזמון, שהוא היה מחברו, בזמר ובשיחת חולין מתובלת באמרות חז"ל. „שמואל דימנט בשמחה — הכל בשמחה", אמרו הבריות. ואולם אם הבריות הסבירו לו פנים, הרי המסחר לא הסביר לו פנים, בין התחרות, בין דאגה לעסקים ובין הנטיה הנפשית למתן בסתר וגמילות־חסד, גברה האחרונה. אחר שנים מספר של נצחונות בשדה המצוות וכשלונות בשטח המסחר, נאלץ היה ר' שמואל להתחיל בחיים חדשים, בתור סוכן, שכיר־חודש, אצל גאנטר, בעל הטחנה העשיר, שכל מנהליו וסוכניו יהודים היו.

כל השבוע ישב ר' שמואל בלודז' והיה חוזר הביתה לשבת. הוא בחר לו בתור אכסניה את ה„הוטל פולסקי", מלון מרווח בטבורו של הכרך, כדי שבני־עירו ימצאוהו בנקל, ואמנם מצאוהו כל נצרכי לינטשיץ ונעזרו בכסף, שקיבל מהסיטונאים בעד הקמח. את הכסף החזירו לו הלווים כשחזר הביתה בערב־שבת. חכה ר' שמואל בסבלנות כמעט עד הדלקת הנרות להחזרת ההלואות ונחפז לטחנה

מיד עם קבלתו, כדי להשיבו לבעליו. ר' שמואל לא התרעם כלל, כשקרה ואחד, או יותר מעשרות הלווים לא הופיע בזמן. הוא מילא אז את החסר מכיסו והמשיך להלוות למפגר: „יהודי זה זקוק בלא ספק לגמילות־חסד יותר מאחרים — נימק ר' שמואל את דרכו במצוות — אל דאגה, הוא ירויח ב"ה ויחזיר עד הפרוטה האחרונה".

אחד מן הסיטונאים הלודזאים התלונן פעם בפני גאנטר על סוכנו: „סוכנך כבר ליחץ בתחילת השבוע: „תן כסף", הוא צועק. סוכנך הקודם מעולם לא תבע לפני סוף השבוע". התעורר אצל הטוחן חשד, שסוכנו מנצל את כספו לרווחים צדדיים. חקר ומצא, שכל מה, שסוכנו עושה, לשם שמים הוא עושה ונתעלה ר' שמואל בעיני נותן־לחמו וכבדהו מאד.

כשגאנטר סיפר לאשתו המשכילה והעדינה על צדקתו, טוהר נפשו וטוב־לבו של סוכנו, התייפחה הגויה בבכי מרוב התרגשות.

ביום ראשון, ביום, שבו מבקר ר' שמואל בטחנה קודם נסיעתו ללודז', השקיפה אשתו של גאנטר מחלון דירתה שבחצר הטחנה, כדי להסתכל בפני סוכנה המיטיב לנצרכים. ראתה לפניה יהודי שחרחר, בעל קומה בינונית, צועד בפסיעות איטיות ובטוחות. הפנים מלאות ומארכות. העינים השחורות השקועות בתוך טבעות כהות הפיקו חום, אהבה ושלווה נפשית. את פניו עיטר זקן שחור, ששיבה זרקה בי ושהלך וצר מחמת המשמוש בו בידו בשעת הלמוד ובזמן שיחת־חולין. את ראשו כיסה כובע יהודי, כעין תוף זעיר, שטוח ושחור, שנגמר במצחיה קטנטונת, שלא ברור היה למה היא משמשת. לבוש היה מעיל ארוך, אפור־כהה, שהתאים יפה לגופו המוצק, ונעול היה מגפיים מבריקים ונאים. הוא הושיט את ידו לשלום לעובדים, שנפגש עמהם בחצר והתעכב לשיחה קלה ילדברי־בדיחה קצרים עם כל אחד מהמשרתים. עניו היה האיש והתייחס לכל אחד כלבן־מלך, שהרי כל אדם נברא בצלם אלהים. כך עמדה האשה בלא להוריד עין מר' שמואל, עד שנעלם משדה ראייתה. היא עמדה שקועה במחשבות וחיפשה בזכרונה דמות תנכי"ת, שאפשר להשוות אליה אדם נפלא זה.

* * *

למרצו הרב ולהתלהבותו החסידית מצא ר' שמואל פורקן בשבתות ובחגים. לא היתה מצווה, שלא השתתף בה. הוא היה בעל־קריאה המקפיד על כל תג ותג, ובעל־תפילה, המרתק את כל המתפללים בתפילתו החמה. מסורת היתה לו להיות שליח־צבור בבית־המדרש לתפילת „נעילה". כשהוא מתנועע כברוש בסערה מעל ל„עמוד" העתיק, התחיל נוהם בקולו הניחר והמלא בטחון: „ברוך אתה" וכבר סחף אחריו את כל המתפללים לתוך אש התפילה, שכל מלה שבה — שלהבת, המתפרצת ועילה השמיימה. כשהתחנן בקול חרישי בדברי הפייטן: „כי כל לבב דווי וכל ראש

לחלי", נצנצו דמעות בעיני כל קהל המתפללים. וכשהרעים בקולו בעצמת האמונה, התקועה עמוק בלבו: „בטוח אני באלה ובזכות שלשלת אבות", נשמעו מתוך הקהל אנחות כבדות והרגשת המתפללים היתה, שתפילה זכה זו מעוררת רעש בשמים ובזכותה יוושעו גם הם...

בחדשים האחרונים לחייו הרגיש ר' שמואל מיחושים בלב, אבל לא סיפר על כך אף לאחד: חשש שמא תגרום הידיעה צער לילדיו. וילדיו — לאו דווקא יוצאי חלציו, אלא כל נצרכי העיר, שחשבם לילדיו...

ואכן, האסון בא כחטף, כי איש לא ידע על מחלתו המסוכנת. בלילה חש בלבו ובלא שהיתה שהות לאשתו להגיש לו עזרה, נפח את נשמתו הטהורה ומת מיתת־נשיקה. והוא עדיין באמצע שנותיו, בעשרת השנים החמישית לחייו.

זאיונץ

יעקל זאיונץ. שמו האמיתי כמעט לא היה ידוע. ידוע היה רק הכינוי „זאיונץ" (ארנבת) בין היהודים כבין הגויים, תושבי העיר. השם בא לו מחמת מומו: הוא היה חסר בהונות רגליו. הוא לא הלך, אלא דלג־קפץ כארנבת. רזה וכחוש היה היהודי כ„גרוגרת דרבי צדוק" וקומתו אמה וחצי. עד למתניו של בן־אדם מבוגר הגיע. כובע יהודי טפוסי, כעין קופסה שחורה, שטוחה, שאיבדה את צורתה עוד לפני שנים, נשמטה לו על האזניים הבולטות והמחודדות, אזניים הקולטות את הרשרוש הקל ביותר בחשד ובסקרנות. והמצחיה הזעירה ירדה על האף בעל־המידות. עיניו הירוקות, הרציניות והבלתי־שקטות, שהיו בניגוד מוחלט לבת־צחוק המרחפת תמיד על פניו המארכית והצמוקות כ„גבינה בגרוש", חיפשו בלי הרף קרבן להלצותיו ובדיחותיו. הזקן, בעל שערות מחוסרות הצבע, בלט בשעור של מחצית הטפח מתוך צוארון מעילו הארוך, שהיה זקוף בתמידות, בקיץ כבחורף. השפתים — כחולות ויבשות, הפה — מחוסר שניים, והבריות תמהו: שפתים ופה, שכאלו נבלו מקדחת זמרעב, כיצד יכילים לפלוט בזו אחר זו מלים־פנינים ובדיחות המבריקות בסגנונן ובתוכנן: הלצות, המעוררות גל של צחוק אצל כל שומעיהן.

* * *

לפני שנים התפרנס זאיונץ שלנו בעגלונות בהובלת נוסעים מלינטשיץ לאיזורקוב ובחזרה. מעולם לא ישב על דוכן העגלה, אלא היה נשען עליו בעמידה. הוא היה מהלך כשידיו בשרוולים: יד ימין בשרוול שמאל ויד שמאל — בשרוול הימני, ואפילו כשהושיט את ידו האחת ל„שלום עליכם", כף ידו השניה נשארה בשרוול. ממעילו נשרו כל הכפתורים ולולא הידיים בתוך השרוולים שהיו מלפפות

אותו, היה המעיל נשאר פרוע ופתוח. אולם על דוכן העגלה התנהג אחרת. על הדוכן הידק את מתניו אבנט שזור קש וידיו הזריזות עסקו במלאכה: בימין השוט ובשמאל המושכות. לעתים רחוקות הצליף זאיונץ בסוסיו. הם הביניהו ברמיזה. מספיק היה, שירים את השוט גבוה מעל לראשיהם וכבר דהרו בטרוף, עד שבעליהם נאלץ היה לעצור בהם: „נו, נו, אריות שלי, עוד הדרך רחוקה, לאט לכם, לאט לכם!". אולם אם זאיונץ לא הצליף בסוסיו, הצליפו הם בו בזנבותיהם. „המאוררים שלי", רגיל היה לומר אחרי כל צליפה כזו. בפעם אחרת, כשפגעו בפניו, הרעים לעומתם: „נו, נו, דרך־ארץ, שובבים!".

כשזאיונץ חזר לפנות ערב מנסיעה בקומה זקופה, ברעש ובשוט מורם, כפרש עם חרבו, המסתער על האויב, ידעו ידידיו, שיום בלתי־מוצלח היה לו. „אני מתפקע — היה אומר — יתפקעו גם שונאי, יחשבו, שיום מוצלח היה לי ויקנאו בי". ולהיפך, אחרי יום של הצלחה — חזר זאיונץ בשקט, כשגבו כפוף והשוט מורד: „אני שמח, ישמחו גם שונאי", היה מתלוצץ...

אולם מזמן, שהתקינו את הרכבת הצרה להובלת סלק לבן מכל הסביבה לבית־חרושת לסוכר ללשמיז והרכבת עד לסטריקוב הגיעה, התחילה פרנסתו של זאיונץ רופפת. הנוסעים התחילו משתמשים ברכבת הנוחה מעגלתו, הרתומה לסוסים. הופעת הרכבת בעלת הפסים הרחבים מלודז' לקוטנו, שעברה את לינטשיץ שלש־ארבע פעמים ביום, ערערה לחלוטין את מעמדו של זאיונץ.

* * *

חביב היה על זאיונץ מקור הפרנסה שלו. הוא אמנם לא התעשר מעגלונות, אבל הוציא ממנה למחייתו ומשפחתו לא ידעה חלילה מחסור. הוא לא קמץ את ידו מצדקה ומגמילות־חסד וקבע לעצמו חוק לספק לרבי בכל ערבי שבתות וחגים חלות ויין לקדוש. זאיונץ דבק ברבי, סביבו התקבצו כמה מנינים של חסידים, הכמהים לדבר תורה לפי רוחם והבנתם ובעיקר — השואפים לקצת חמימות נפשית, לקצת נחמה. היו אלה יהודים עמלים, שאמנם בני תורה לא היו, אבל היו יראי שמים ובעלי לב יהודי חם. במסירותו לרבי עלה זאיונץ על כולם. הוא היה מוכן לשרתו בכל עת ואסף יום־יום מהחסידים את נדבותיהם ונדריהם להחזקת בית הרבי.

במצוה זו עזרה כנגדו בת־זוגתו, רבקה־לאה, שהיתה צעירה ממנו בחמשה עשר אביבים והיתה ידועה כבעלת־בית אדיבה. היא היתה יפת־תואר, בעלת גוף תמיר וגבוהה מבעלה ב„שני ראשים". שחרחורת, בבחינת „שחורה אני ונאווה", תמיד מסורקת למשעי ושמלותיה מגוהצות להפליא, צעדה בפסיעות איטיות, ממש כנסיכה מלידה.

רגילה היתה לומר על בעלה: „יש לי חתיכה קטנה, אבל ב"ה — חתיכה טובה"...

היא המריצה את בעלה, שישאל בעצת הרבי: „מה לעשות, הפרנסה ירדה פלאים, לקוחותיו הטובים ביותר עזבוהו. נוסעים ברכבת. הצעירים מבין העגלונים עומדים לקנות בשותפות אוטובוס, שיסע בין לינטשיץ ללודז', אבל מה יעשה הוא? כסף אין לו ובמקצת מפחד הוא מפני ה„שד" ומכונית שמו...

„אל דאגה — ענה הרבי ושם את ידיו הענוגות על כתפיו המעוגלות של זאיונץ — „מאן דיהב חיי, יהב מזוני", תמשיך לעבוד בעגלה והשם יתברך יעזרך!".

התחיל זאיונץ להוביל קמח מטחנת גאנטר לחנויות, למחסנים ולאופים. הוא התחבב על בעל הטחנה ועל כל עובדיו והם המליצו עליו לפני כל לקוחותיהם, ואמנם עמדה לו זכותו של הרבי ובכל אשר פנה הצליח.

לא שכח זאיונץ לרבי את ברכתו ובכל בקור ובקור אצלו הביא עמו פעם קצת קמח ופעם קצת פירות, חפיסת חמאה, או אווז שמן. ערב־ערב הקשיב ללימוד משניות אצל הרבי והיה נאנח מדי פעם בפעם על שלא זכה ללמוד בעצמו פרק משניות. הרבי, בשמעו את אנחותיו של חסידו, החביב עליו ביותר, ניחם אותו ואמר לו שאינו נופל חלילה מיהודי בן־תורה; והזכיר לו את אמרתו של רבי יהושע'לע מקוטנו: „תשעה יהושע'לעך אינם עושים מנין ועשרה עגלונים — עושים מנין", לגבי הקב"ה כל היהודים שווים. ונהנה זאיונץ הנאה מרובה מן השוויון והדמוקרטיה, שניתנו עוד במעמד הר סיני...

* *
*

שמח שמחה אשתו של זאיונץ, שבעלה מצא לו סוף־כל־סוף תיקון ובהשפעתו של הרבי נשתנה בהליכותיו וקיבל כאילו נשמה יתרה. שמחה היא שבעלה מבלה את רוב זמנו החפשי בחברת הרבי ונאנחת, כשהיא נזכרת בסבל שסבלה בשנים הראשונות אחרי חתונתם, כשבעלה בזבז אז את זמנו וממונו במשחק בקלפים.

בצעירותו התמסר זאיונץ' למשחק ה„מלכים" וה„מלכות" ולעתים קרובות היה חוזר הביתה אחר חצות וכיסיו ריקים. אשתו התחננה לפניו, שיחזור למוטב ויתמסר למשפחתו, לילדיו הפעוטים, ואולם העלתה חרס בדבוריה ובדמעותיה. כוח המשיכה של הקלפים היה חזק מנימוקיה ההגיוניים ומדמעותיה. ברוב יאושה איימה רבקה־לאה על בעלה, שאם לא יחדל ממשחק נלוז זה ולא יתרחק מן החברה הרעה, הרי תאבד את עצמה לדעת.

עקבה רבקה־לאה אחר צעדי בעלה וביום אחד תפשה אותו כשהוא משחק בקלפים במחסן השקים שע"י הטחנה על הבזורה. „עכשיו בא הקץ, עכשיו אני מתאבדת", צעקה לבעלה ורצה לכיוון הנהר. חבריו למשחק של זאיונץ נבהלו ודחפו אותו: „מהר והצל אותה, הנה היא כבר פושטת את המעיל".

„הו, הו — צחק זאיונץ לעומתם — אם היא חסה על המעיל, השד לא יקח אותה. מתאבד אינו דואג למעיל, שלא יירטב חלילה..."

עכשיו, ברוך השם, בעלה יהודי ירא־שמים הוא ונזהר במצווה קלה כבחמורה. הוא מוכן ללכת באשר ובמים למען יהודי ועל אחת כמה וכמה — למען הרבי. הוא מטיף מוסר לחבריו לשעבר ומאמין, שגם הם יחזרו למוטב ויקשיבו כמוהו ללימוד התורה ולדברי חז"ל מפי הרבי.

* * *

הרבי היה טובל יום־יום, השכם בבוקר, בבזורה, בקיץ ובחורף, אפילו כשהיה צורך לשבור את הקרח. „שליחי מצוה אינם ניזוקים", היה עונה לחסידיו המודאגים, שלא יתקרר חלילה.

פעם חמד לו לצון בנו של שונא־ישראל הנודע לשמצה שימנסקי מרחוב איזורקובסקה והחביא את בגדי הרבי בזמן שטבל בנהר ביום חורף. הרבי קילל אז את השקץ „שלא יוציא שנה זו". העלבון של הרבי פגע בזאיונץ יותר מבכולם. הוא לא יכול היה להירגע עד שקללת הרבי נתקיימה ובנו של הצורר התפגר קודם שחלפה שנה מיום המעשה השפל.

שמע זאיונץ מפי הרבי על הרמב"ם, הרופא הגדול בדורו, רופאו של המלך, שקבע אבחנה לפי מבט־עין בלבד. הסתכל בחולה וקבע את האבחנה בלא בדיקה כלשהי. הרופאים המצריים, שקינאו ברמב"ם בגלל גדולתו בחכמה ומחמת הצלחתו ברפואה, רצו להתל בו ושלחו אליו ענק, בריא כשור, כדי שהרמב"ם יקבע לפי מבט־עיני את „מחלתו"... הרמב"ם, שהבין את כוונותיהם, בחן את ה„חולה" במבט חודר ובהסתכלו ישר בעיני ה„פאציינט" קבע: „מחלה ממארת אוכלת את גופך, רק חודש אחד נשאר לך לחיות". ה„חולה" פרץ בצחוק והסתלק. אולם עד מהרה דאגה ופחד השתלטו עליו. בימים לא מצא לו מנוח ובלילות — נדדה שנתו. מחשבות התרוצצו במוחו: „אם הרמב"ם, אביר המדיצינה, הרופא בעל השם העולמי, קובע אבחנה, ביודאי יש יסוד לדבר, הרי אבחנותיו תמיד נכונות"... הענק נהפך במשך ימים מספר לכלי שבור ורצוץ, לגל עצמות. לא הועילו כל רופאי מצרים, כל תרופותיהם ועצותיהם. בסוף החודש שבק הענק חיים לכל חי...

נזכר זאיונץ גם בספור דומה, במעשה ברבי עקיבא איגר, שדרש בעירו, בפוזן, כמה וכמה פעמים מיהודי שהתנצר, שיגרש את אשתו היהודיה כדין ישראל. המשומד לגלג על הרב וסירב למלא את דרישתו. כשעברה שנה ועוד שנה והמומר עמד בהתנגדותו, קרא לו הרב והוציא עליו פסק־דין קצר ונמרץ: „הגמרא אומרת: „קונה את עצמה בגט, או במיתת הבעל", ולכן אחת משתיים: תן גט ילא — היא תיפטר ממך בדרך השניה..." המתנכר נבהל, אבל עמד בשלו, המשיך בעקשנותו ועזב מרוגז את בית הרב. אולם רק הספיק לרדת מן המדרגות, נכשל באבן, נפל ולא הוסיף קום...

אכן גם במקרה זה נהרג בן־הבליעל בכוח הסוגסטיה. רבי עקיבא איגר היה ידוע בכל תפוצות הגולה כגאון הדור והיה נערץ לא רק ע"י יהודים, אלא גם ע"י גויים. כל הגה שיצא מפיו היה כחוק קדוש לכל היהודים. לפיכך אין פלא, שהמתנצר

העיקש איבד את שיווי־המשקל שלו, עזב את הרב במצב של מתיחות ועצבנות וכשנכשל ונפל לא היה עוד בכוחו לקום והוא מת בו במקום משבץ־הלב...

זאיונץ האמין בכל לבו בקיומה של הקללה ושאף לנקום את עלבונו של הרבי, לפיכך לא הזניח שום הזדמנות כדי להזכיר לגוי, שקללת הרבי ריבצת עליו.

בסוף הקיץ פשטה בעיר שמועה: השקץ של שימנסקי טבע בנהר.

הבזורה בסביבות לינטשיץ רק מקומות בודדים לה, שמימיה עמוקים מקומת בן־אדם. ברוב המקומות הנהר אינו מהווה סכנה למתרחצים ובפרט לשחיין מצוין כבנו של שימנסקי. אולם הספיק המכשול הקטן ביותר כדי שהערל הטמא יאבד את עשתונותיו ויטבע, כי רדפה אותו קללת הרבי ובכל אשר פנה פחדים סובבוהו...

* * *

חדוות החיים התבלטה אצל זאיונץ, בכל מעשיו. יהודים וגויים, כל אלה שבאו במגע עמו חיבבו אותו, כי ביחד עמו הופיעה השמחה והבדיחה.

„הבה נתערב — אמר פעם זאיונץ לגנטר, לגוי העשיר — נתערב בשק קמח מן המין המשובח, אם תוכל להשכיבני ארצה".

בעל־הטחנה החסון, שהיה יכול להטמין את זאיונץ בכיס בגדו, צחק במלוא הפה וקפץ לתפוס את היהודי, אבל זאיונץ כבר הספיק לשכב על הארץ, כשהוא מכריז: „נו, השכיבני!.."

„הבה נתערב בשק קמח של חיטה — מציע זאיונץ בפעם אחרת לטוחן — אם תוכל לחקות את מעשי".

„מה, אני לא אוכל לחקות את מעשיו של ארנב כמוך?" — התרברב גאנטר. זאיונץ לקח אז את זקנו הדליל בכף־ידו השמאלית ותחב את אצבעו דרך הזקן בכיוון היריב ואמר: „בי, תחקה זאת, פאניה גאנטר!.." אחר־כך ניחם אותו: „אין דבר, כשתגדל זקן, יהיו גם לך סיכויים להרויח בהתערבות דומה".

זאיונץ, למרות גופו הצמוק ולבושו השחוק והדל, היה מקובל אצל כל תושבי העיר. לראש העיר היה פונה בלשון „אתה" וראשי הקהילה היהודית היו קרבנותיו הראשיים.

„ר' אברהם — עוצר הוא את ראש הקהילה ברחוב — תמליץ לי בטובך על שען טוב".

„למה לך שען, יעקל?" שואל אותו אברהם פרידמן, חסיד של גור, יהודי תמים וישר, אהוד על כל יהודי העיר.

„סוסי מפגר קצת, ר' אברהם, צריך לכוון אותו..." עונה זאיונץ ברצינות מעושה.

במקרה אחר הקרבן הוא חבר ועד הקהילה:

„ר' דוד, במחילה מכבודך, אולי אתה יכול להמליץ לי על כורך טוב?"

„למה לך כורך, וכי קנית ספרים משומשים?" שואל אותו דוד קופל, יהודי חרד ומשכיל, מנהל של בנק ועסקן רב־פעלים.

„גב סוסי התעקם, לא עליכם, במקצת וצריך לישרו...“ מפליט זאיונץ תשובה וצוחק חרש לתוך צוארונו המזדקף.

עם ר׳ שמואל דימנט, יהודי בן־תורה ובעל־קריאה ב„שטיבל“ של חסידי אלכסנדר, התערב זאיונץ בבקבוק י״ש „תשעים ושש“, שאחר כל פסוק בתנ״ך, שר׳ שמואל יחתיל לקרוא, הוא יאמר הלאה. ר׳ שמואל, שבתור בעל־קריאה ותיק ידע את כל התורה בעל־פה, לא האמין, שיודע זאיונץ את כל התנ״ך בעל־פה. ר׳ שמואל הסכים לעסק והתחיל לקרוא פסוק מן הנביאים האחרונים. קרא חצי פסוק, הפסיק וחיכה, שזאיונץ ימשיך. „הלאה“, המשיך זאיונץ אחריו. „נו, תמשיך — זרזו ר׳ שמואל — אמור הלאה!“ „הלאה“ — חזר זאיונץ על המלה. „הרי אני אומר „הלאה“...

זאיונץ אמנם הרויח בהתערבות, אבל את הי״ש שתו חסידי אלכסנדר, גזלנים — צעק זאיונץ חמס — תנו גם לי לכל הפחות לגימה אחת. אליכם, חסידי אלכסנדר, הכתוב מתכוון: „מה לך הים כי תנוס, הירדן תסוב לאחור“. הם נסו, כי אחרת הייתם שותים אותם עד תומם...

* * *

לבדיחותיו של זאיונץ הקשיבו זקני העיר, חובשי בית־המדרש, חסידים כ„מתנגדים“, נער וזקן, איש ואשה במשך חצי יובל שנים.

אחר שדרך המגף הנאצי על אדמת לינטשיץ, נדם צחוקו של זאיונץ.

הוא מלמל כאילו לעצמו: „נפגשתי ביערות, בנסיעותי הארוכות, בזאבים ודובים. הסוסים קפצו ורגזו מפחד, אני צחקתי. מעולם לא איבדתי את קור־רוחי ויצאתי בשלום מכל סכנה. עכשיו הופיע האשמדאי בעצמו. עכשיו כלו כל הקצין“...

יאוש השתלט על זאיונץ, עיקר דאגתו היה הרבי: „מילא, אני, מי אני, שאבוא בתרעומות לרבונו של עולם? אבל הרבי...“

גורלו היה כגורל כל הקהילה הקדושה לינטשיץ — לכליה.

משה מנדל

קלסתר פניו הנשיי, עורו הלבנוני, עיניו המלטפות ובעיקר — קולו הרך והענוג בדברו, היו בניגוד גמור לאופיו הנוקשה.

את ראשו קישטו שערות קטיפה שחורות ומסולסלות. הן יצרו כעין זר סביב הכובע הזקוף שגבהו היה שתי אצבעות בלבד ושצבעו היה גם הוא שחור־עמום. על רקע הפנים העדינות, הלחיים האדומות „דם וחלב“, התבלטו: השפם הצנוע והזקנקן השחור כזפת בגודל של כפתור, שכאילו היו עשויים לשם איפור, כדי להקנות לבעליו

משהו משל גברות. בהתהלכו היה מנענע את גופו, בעל הקומה הבינונית, החטוב והגמיש, ימינה ושמאלה לסרוגין, בקצב אחד עם הפסיעות של הרגלים.

משוחח היה עם עצמו ונאנח מדי פעם בפעם, כמערער על גורלו המר, שנפל בחלקו. השתדל להתאפק ולא להיכנע להרגל משונה זה. אולם למרות מאמציו הנואשים לא עלה הדבר בידו. הוא ניסה אפילו לשאול שאלת חכם, בעצת הרב של העיר, איך להיגמל מצרה זו.

— מה איכפת לך שאתה מדבר לעצמך? — התקשה הרב להבין את שאלתו.

— הו, לו הרבי היה יודע איזה טרדן אני — התנצל משה־מנדל — לא היה מתפלא לכך.

* *
*

בן־תורה היה האיש ודבק במצוות. קבע עתים לתורה והאריך בתפילה, אולם מחמת טבעו החשדני התקדם בלמוד בצעדי צב וחזר פעמים מספר על כל פסוק בתפילה מחשש שמא החסיר מלה: „קרא וטעה, יחזור למקום שטעה". וחובשי בית־המדרש התלוצצו: „משה־מנדל אינו מאמין אפילו לעצמו וכשהוא מברך את הברכה „שלא עשני אשה", חוזר עליה פעמיים.

משה מנדל, שהיה בז לנשים, העריץ את רבי מאיר, שהתקין את הברכה הזאת. הטרידה אותו רק השאלה: למה היתה דעה פקחית ומעשית זו עד האשה נחלתו של רבי מאיר דווקא, בנם של גרים והגדול מבין תלמידיו של רבי עקיבא?...

בפרקמטיה עסק ביושר ובדייקנות. חנותו שבשוק ממול לעיריה היתה נקיה ומסודרת. הוא שמר בקפדנות על כל פתק המחובר לבדים וכיבד את אשתו בהעמדת עינים קפדניות, כשזו התרשלה בשרות הלקוחות, כשהתירה חבילת משי ללא צורך, או כשגוללה אותה ללא הקפדה על הקיפולים מבית־החרושת. על האצטבות בחנותו היו מסודרים בטעם רב לא רק הבדים לפי גודל החבילה וערכה, אלא אפילו הקרטון ולוח העץ, שעליהם הושמו הבדים, שאריות החוטים והנייר לאריזה. הכל נחסך ונוצל בבוא הזמן, שום דבר לא בוזבז ולא הלך אצלו לאיבוד.

ברוח ה„חיסכון" הזה רצה לחנך את אשתו ואת ילדיו והעלה חרס בידיו. ברוב יאושו והתמרמרותו שפך את כל חמתו על אשתו, עד שאביו, יהודי חסיד וירא שמים, גזר עליו שלא יוציא קללה מפיו בתוך בית־המסחר, כדי שלא יהא ללעג ולקלס בעיני שכניו וקוניו. אכן, רע ומר היה מצבו של משה־מנדל: הוא לא יכול היה לשלוט ברוחו, כשקפץ עליו רוגזו, ומצד שני — לא רצה להפיר את מצוות אביו.

* *
*

אמיד היה האיש ובוטח בעצמו, הצניע לכת כל ימיו והאמין בכל ישותו התמימה, שהדרך בה הוא הולך, היא הנכונה ומשוכנע היה, שהונו בא לו הודות לקימוץ

בלבד. הוא לא רימה, לא עשק ולא ניצל שום בן־אדם וסיפרו שכניו, שעם דיירי בתיו התנהג אפילו לפנים משורת הדין. אחדים מדייריו, עניים מרודים, מעולם לא שילמו פרוטה בתור שכר דירה ומשה־מנדל לא תבע אותם לערכאות. האיש שהתאכזר על עצמו, התייחס באורך־אפיים לזולת ואם קימץ את ידו מצדקה, קיבל בכל זאת את פני כולם בנמוס רב וב„הבנה מלאה" למצבם של העניים.

פעם קרה שהאשה מצאה מחט בקורקבן התרנגולת והרב פסק: „טרפה". סיפר הדבר למשה־מנדל והוא קרא תגר על רבונו של עולם:

—היתכן, היתכן — הרעיש עולמות — בעיר בלא עין הרע כחצי רבבה של יהודים ולמה זה קרה לי דווקא?!

כשפגש את הרב רבי אליעזר אורבך ז"ל בזמן תפילת מנחה בבית־הכנסת, מחה בפניו ברמז דק ובאמרה שנונה נגד ה„עוול" שנגרם לו:

— לפנים נשא רב בישראל מקל מעץ שחור עם ידית משנהב או מכסף טהור — פנה משה־מנדל לרב הקהילה — כעת מתהלכים החפשיים עם מקלות גמישים וסובבים אותם בידיהם הלוך וחזור חלילה בכוון אנכי כמדחף של טחנת קמח או של מאוורר.

— אינני יורד לסוף דעתך — הפסיק הרב את שטף דיבורו של משה־מנדל — מה ברצונך לספר? דבר ברורות.

— ברצוני להסביר לכבודו — המשיך — שעכשיו מובנת לי הסיבה למה התחלף המנהג ובמקום רב, נושא כעת החפשי את המקל: לפנים הרבנים גדולים בתורה היו וחסו על ממונם של ישראל, חיטטו בפוסקים ובשאלות־ותשובות עד שמצאו היתר להכשיר את העוף או את הבהמה. טרפה היתה מקרה נדיר ויצא שהרבנים מקפחים את שכרם של הכלבים — „טרפה לא תאכלו, לכלב תשליכון אותו" ובאין טרפה רגזו עליהם הכלבים, לפיכך נאלצו הרבנים לצאת לרחוב עם מקל מפחד מפני הכלבים. בזמננו החפשיים הם סיבת הרוגז של הכלבים, הם בכלל אינם שואלים שאלת חכם וממילא אין טרפה אצלם, ולפיכך צריכים עכשיו הם לשאת מקלות נגד הכלבים...

הבין הרב את כוונותיו והשיב לו מניה וביה: „תנוח דעתך, משה־מנדל, הרי לכל הפחות המחט השלמה נשארה ברשותך"...

* *
*

כשהשתלטה החיה הגרמנית בלינטשיץ ובניו של משה־מנדל הרגישו ברעידת האדמה הממשמשת ובאה, הפצירו במשה־מנדל שיקום כמוהם על נפשו, התנגד לדעתם. בניו ברחו והתפזרו לכל עבר, אולם אותו לא הצליחו להזיז מביתו. הוא לא נטש את נחלתו, פרי של עמל־נמלים וקימוצים על־אנושיים במשך עשרות בשנים.

— כאן תהא קבורתי — הכריז בתקיפות — את ביתי לא אעזוב ויהא מה!

הוא עמד בהחלטתו הנחושה ואמנם חרב האויב השטני פגעה בו בביתו שלו וחככה ממנו את התלאות הנוראות ואת ענויי התופת שבהם נתייסרו בני עדתו, רוב רובם של יהודי לינטשיץ, במשך שתי יממות רצופות בכנסיה הקתדרלית לפני שילוחם לדרך שממנה לא חזרו, ויממה ומחצה בכנסיה שבפודמביץ בדרך לחלמנו, שבה נחנקו בגזים ואפר גוויותיהם השרופות פוזר לכל הרוחות ומפרה עד היום את שדות כל הסביבה...

י. רושם

יאנעק וה„קאזע"

בבניין העיריה, שכאמור, התנוסס לתפארה באמצע הכיכר של העיר, נמצא גם מוסד, שהיה נקרא בשם „קאזע" ושימש כמקום מעצר לאלה שנאסרו עד למשפט או שנשפטו לתקופת מאסר של כמה ימים. ה„קאזע" נמצאה בקומה הראשונה של הבניין. ועל האזרחים החשובים הללו שלט גוי בשם יאנעק. גוי משופם עם סלסולים ארוכים וביחד עם זה טוב־לב ומבודח. וכמעט לא היה אזרח בעיר, שלא טעם פעם את שלטונו של יאנעק. ולא פעם קרה שהתפללו ב„קאזע" במניין ישירת־הלל בראש־חודש היתה מתפשטת על כל כיכר העיר. ויאנעק עומד ומתחנן לפניהם, שינמיכו את קולם ולא יפריעו למסחר בעיר... ליאנעק זה היה עוד תפקיד של „כרוז" — היה לוקח תוף, יוצא לכיכר העיר ומתחיל לתופף בכוח עצום. אז ידעו בני העיר, שהגיעה פקודה חדשה מן הממשלה או משלטון המחוז או איזו ידיעה אחרת. והנה התחילו להתאסף סביבו המון זאטוטים ומבוגרים כשהם מחכים בקוצר־רוח לחדשות... ייאנעק עדיין מתופף ומתופף. כשפקעה סבלנותו של הקהל ומישהו צעק: „מספיק כבר" ענה יאנעק בקול שקט: „אזרח יקר! הבט־נא מאחוריך ותראה שהנה הולך ומתקרב אדם צולע על רגליו. וכי מפני שהוא נענש מאת ד' ואינו יכול למהר כמוך הוא צריך להפסיד את ההזדמנות לשמוע את החדשות החשובות לכל אזרח ואזרח. („יעשטשע קולאווי ניע פשישעד"?) אחר רבע שעה של תופפות פתח את פיו והכריז חגיגית: „אל כל אזרחי העיר היקרים והחשובים! מטעם ראש העיר ומטעם מועצת העיריה וחבריה הנעלים הוטל עלי התפקיד המכובד לבקש מכם, מכל אזרחי עיר זו בלא יוצא מהכלל להקדיש את מיטב תשומת לבכם לידיעה הבאה, שהיא חשובה מאד לכל אחד ואחד מכם, ובוודאי אף אחד מכם לא יתייחס אליה בשיווין נפש, אלא בכל הרצינות הראויה, כראוי לאזרח של עיר זו. — ואחר שעצביו של הקהל כבר נמתחו עד בלי די באה הידיעה עצמה: לאזרח סטאניסלב וואיצ'עק אבד גור־חזיר, שצבע עורו שחור־כתום והוא בגיל של חודש וחצי... הקהל התפרץ בצחוק רם אבל בלא תרעומת. אחר שסיים יאנעק את ההכרזה במקום אחד עבר לקצה השני של העיר ושמה חזרה ונשנתה אותה ההצגה. ועוד תפקיד היה ליאנעק: להכריז על דליקה שנפלה בעיר. בימים הראשונים עשה זאת ע"י חצוצרה. תמיד בשעה 2 בלילה, כשבני הער ישנים שינה מתוקה, היה מופיע יאנעק עם החצוצרה ועובר מרחוב לרחוב להכריז ולהודיע, שפרצה דליקה. החצוצרה היתה מעירה, כמובן את תושבי העיר אף־על־פי שהדליקה היתה במרחק 10 קילומטרים מן העיר ואף־על־פי שהכוונה היתה לעורר את מכבי־האש, שגרו, כמובן, בבתים שונים ולא היו

מרוכזים במקום אחד, כמו בערים הגדולות. אחר־כך התחילו להשתמש לשם הודעה על דליקה בצופר חשמלי שהותקן ע"י הכניסה ל„קאזע" ויאנעק היה ממונה עליו. כשהיתה מגיעה ידיעה על דליקה היה יאנעק שובר את הזכוכית הקטנה ולוחץ על הכפתור. מיד היתה נשמעת זעקה מחרידה, שהיתה מבהילה את כל יושבי העיר. ולא פעם קרה, שזאטוטים קטנים היו משתמשים בהעדרו של יאנעק מן המקום והיו שוברים את הזכוכית ולוחצים על כפתור הצופר כדי להטיל בהלה בעיר. ואז היה ממהר יאנעק בכל הכוח שברגליו, כשהוא נושם כבדות, כדי לתפוס את ה„פושעים" שהעזו להבהיל חינם את „נתיניו".

ביחוד היה קולו של יאנעק מטיל אימים, כשקרה שבאחד מן הכפרים הקרובים נשך כלב שוטה איזה ילד, ואז, כמובן, ניתנה רשות לה„היצעל", מלאך־המוות של הכלבים להשמיד את כל הכלבים שישוטטו בעיר בלא בעלים. יאנעק היה מודיע על כך בקול־פחדים כזה כאילו אירעה כאן התנפלות של אויבים על המדינה ושעל־כן על האזרחים לקום כאיש אחד להגן עליה. — והוא היה מסיים את הודעתו בדברים אלה: כל שמשי הכנסיות מתבקשים בזה לסגור את הדלתות היטב היטב כדי שלא יוכלו כלבים להתחבא בהן, שהרי יש כאן סכנה לשלום הצבור...

טיפוסי „מלמדים"

חלק בלתי־נפרד מן ההויי של העיר היוו מלמדי־תינוקות. להרשלי מלמד דרדקי היו שולחים כל ילד שהגיע לגיל של 3 שנים. הוריו היו עוטפים אותו בטלית ונושאים אותו אל ה„חדר" של הרשל ללמוד שם את האותיות של האלף־בית.

בחדר של ד' על ד' ישבו צפופים על הרצפה ועל ספסלים נמוכים כשבעים ילדים קטנים, שציפו לתורם ל„אבלערנען": כלומר: להיבחן על ידי הרשל באיזו מידה התקדמו בידיעותיהם. וקודם כל בחינה הכניס הרשל מנה גדושה, לא פחות מכזית, של טאבאק צהוב לשני נחיריו. ואז נתעוררו בו כוחות חדשים לעודד את הילד „ווי מאכט עס אין איינעם" (כיצד נקראות האותיות הללו ביחד): ש — מ — ע, „נו זאג ווייטער, שעם דיך נישט" (נו, המשך, אל תתבייש): י — ש — ר — א — ל. כך עברו דרך בית־חרושת זה רוב הילדים. — באותו זמן התקיימו עוד חדרים פרטיים של ה„בייליבער" מלמד, של שמעון הערש, של משה אהרן הגבוה, של שלמה דויד, דניאל דויד, בעריש מלמד, לייזל מלמד, וסנדר גרשון — כל אחד מהם היתה לו „שיטת לימוד" משלו: כלומר, הבעיה היתה כיצד להכניס את הלימוד לראשו של הילד: אם דרך הראש, כלומר על ידי סטירות בחלק העליון של הגוף — או על ידי מכות במקום אחר. — מעשה בשמעון הערש מלמד, שבחדרו היתה תלויה, לפי פקודת הצאר באטיושקא, תמונת הצאר בכבודו ובעצמו. מתחת לתמונה היה רשום

בכתב ידו המסולסל של שמעון הערש שמו של ניקוליי השני, השליט הכול־יכול של רוסיה, פולין, וכו'. — והנה במשך הזמן נתלכלכה התמונה ע"י זבובים, שאהבו לעמוד על פניו ועל עיניו של הצאר, עד כדי כך ששמעון הערש ראה צורך לקנות תמונה חדשה. והנה נתגלגלה, כמובן, בלא כל כוונה מיוחדת לכך, תמונתו הישנה של הצאר לתוך האשפה. בימים ההם, ימי 1905 ימי המהפכה הרוסית הראשונה, שלא הצליחה, עבר שוטר רוסי דרך חצרו של שמעון הערש וראה את תמונת הצאר מתגלגלת באשפה. נתכרכמו פניו ככרום. ברור שזה מעשה מהפכני וברויר ששמעון הערש ידיו במעל זה. מיד הובל שמעון הערש אסור בכבלי־ברזל אל מבצרו של יאנעק אָל ה„קאזע". ו„פריקאזטשיקעס" הראו את עוצם ידם על חלקו האחורי של שמעון הערש, כדי שיודה ויתוודה על פשעיו, עד שכעבור שעות אחדות היתה קשה עליו הישיבה... וכשהגיעה אשתו למקום המעצר, שמעה את גניחותיו של בעלה. — שמעון הערש, מה עשו לך? — התחילה מיללת וצועקת. ושמעון הערש השיב: „ביילה חיה! אוי, אוי! הרי בוודאי היית אצלם, אצל הגדולים". כן — השיבה ביילה חיה. — אם כן, מה אמרו על כתב־ידי... האי? — והמשיך בגניחותיו: — אוי, אוי, קשה לי לשבת...

* *
*

אמרו על סנדר גרשון, שהיה מהסידי וורקה ומחריפי המוח והמחשבה. אולם מה לעשות, אם מן השמים נגזר עליו להיות מלמד. אבל אין המלמדות עלולה לפגוע במנהגיו ובדרכו לקום באשמורת הבוקר, להאריך בהכנות לתפילה, לטבול במקווה, וכדומה. וכשהגיעה השעה 12 התיישב סנדר גרשון לארוחתו הראשונה. אחר שסעד את לבו וסיים את מעט היי"ש כמאמרם: „אחר כל שתייתך שתה מים" ואין מים אלא יי"ש, אמר לאחד מתלמידיו: „גש אלי. נראה מה הן ידיעותיך". ואין לקנא במי שפיגר בלימודיו. אעפי"כ היו תלמידיו כולם יראי־שמים.

* *
*

מובן מאליו, שלמשה אהרן דער הויכער (הגבוה) עשו תלמידיו אותו דבר, שעשו תלמידים שובבים למלמדים אחרים. כשנרדם על שולחנו שפכו תלמידיו שעווה רותחת על השולחן וזקנו המדובלל נדבק אל השולחן. וכשהקיץ משנתו וניסה להרים את ראשו, צעק צעקה גדולה מגודל הכאב. והחברה עקרה רגליה דרך החלונות. וגם אחר שיצאו מן החדר עוד הוסיפו להציק לו: הם השליכו מדי פעם בפעם חתול מיילל דרך החלון. ומכיוון שמשה אהרן ואשתו היו קצרי־ראות, הרי תוצאת רדיפתם אחר החתול היו שולחנות הפוכים וכלים שבורים. — לסוף השלים משה אהרן עם ה„חברה הלבנה" והם חזרו אל החדר כמקודם.

* *
*

דניאל דויד היה טיפוס מעניין. זקן היה וחולה ושוכב תמיד במיטה. ובימים ההם לא ידעו מחופש לרגל מחלה וכן לא ידעו גיל של פנסיה מהו. ועל־כן, אף־על־פי שהיה חולה במחלת הקצרת (האסטמה), המשיך ללמד את הילדים. ומחמת רחמנות המשיכו ההורים, לשלוח אליו את ילדיהם. הילדים, שהצטופפו כולם בחדר אחד ושהיו חפשים מהשגחת המלמד, הפכו בו את כל השולחנות והספסלים. כל תלמיד היה נכנס, לפי התור, אל החדר השני, שבו שכב דניאל דויד במיטה וסידור עבה בידו. הילד קרא בו פסוק או שניים. ודניאל דויד הספיק, בין שיעול לשיעול, להעלות חיוך על שפתיו ולומר: אוי, אוי! „המכה בעברתו" — ביזט נעביך געהרגעט אויף דיא עברי (הרי הקריאה שלך קוטלת את העברית).

* *
*

ר' עקיבא אשר חריף־מוח היה ואולם חלוש בגופו. המחלה היהודית „מערידין" או „מיר — אידין" (טחורים) הוציאה ממנו את דמו. ואולם למרות חולשת גופו, שקד תמיד על ספרים וכוחו רב היה לא רק בספרי־קודש. אמרו עליו, שלא הניח שום ספר של פיסיקה או מאתימאטיקה וגם ספרי השכלה סתם, שלא קרא בהם ולא היה בקי בהם. עני מדוכא היה, גר בעליית־גג חשוכה ואף־על־פי־כן היה תמיד ער ומחודד. פעם אחת בא אליו תלמיד חדש, ושמו חיים רוזנטל. שאל אותו: מה למדת? — למדתי מסכת גיטין — ענה חיים. — אם כן תאמר לי: „המעביר בניו בין גזרי ים סוף צריך לומר: בפני נכתב ובפני נחתם"?(ובתלמוד כתוב כמובן: המביא גט ממדינת הים צריך לומר: בפני נכתב ובפני נחתם). התלמיד נשתתק ולא ידע מה להשיב... לתלמיד אחר, שבא אליו ואמר שלמד במסכת פסחים את הסוגיה: „עכבר נכנס וככר בפיו ועכבר יוצא וככר בפיו מהו?" — שמע נא — אומר לו עקיבא אשר: אני מתבלבל כאן לגמרי. תצייר לפני בראובן ושמעון, כלומר עכבר אחד שמו ראובן והשני שמו שמעון... לתלמיד שלישי, שפיגר בתשלום שכר־לימוד, אמר פעם: אתה תנא גדול מכל התנאים. כי יש מחלוקת במסכת ביכורים: אם מביא וקורא, כלומר: אם האדם מביא ביכורים וקורא בפרשת ביכורים, או מביא ואינו קורא. ואילו תנא, שיסבור: קורא ואינו מביא, כזה אינו בנמצא. ואתה הנך היחידי שסובר כך, שהרי אתה קורא ואינך מביא... שכר־לימוד. ר' עקיבא אשר היה אומר לכל תלמיד מראש מה צפוי לו בעתיד. למשה אהרן בלאנקט אמר: כשתגדל תהיה בן־כפר ולשעת המנחה תבוא לבית־המדרש לשמוע דברי מגיד ולשאול מתי מניחים עירוב תבשילין. לישראל ויינגוט קרא „קייטעל דרייער" (מסובב השרשרת). כשתגדל תעמוד כל היום בפתח חנות־הברזל שלך ותשחק עם השרשרת שבפתח. לתלמיד אחר אמר: בטוח אני, שעוד תישא את הדגל האדום. וכך היה אומר לכל תלמיד תלמיד ותלמיד את עתידו. וכל דבריו נתקיימו.

פרשת חורבן לינטשיץ

(1939 - 1945)

אם אשכחך לינטשיץ ...

דברי ימיה האחרונים של קהילת לינטשיץ. רשם: איסר

הושמדה קהילה שלמה, קהילה של יהודים פשוטים, אבל טהורים בנפשם, נרצחו ילדים שלא חטאו, צעירים וזקנים, נשים ותינוקות. אי־אפשר לשכוח את כולם. הם כמו חיים עומדים לפנינו... דמם הטהור זועק לשמים ודורש נקמה. ואף אמנם אלוהי ישראל אל נקמות הוא ואינו סולח לחיות האדם הצמאים לדם.

האודים המוצלים מהשריפה, הביאו, בעלותם ארצה, את הסיפור הנורא המועלה פה על הכתב.

משה צוואנג ושמואל הניך סומפולינסקי מספרים:

ביום השישי, ב־1 לספטמבר 1939, פרצה המלחמה העולמית השניה. ביום ראשון ב־3 לספטמבר, הרגישה גם לינטשיץ במלחמה זו. מטוסי חיל־האויר הגרמני הפציצו את העיר בפעם הראשונה, סנוניות אלו בישרו את כניסת הגרמנים לעיר. ואמנם, ארבעה ימים לאחר מכן, ביום חמישי, ב־7 לספטמבר, נכנסו הגרמנים לעיר. המבצע הראשון שלהם היה: לכנס את כל הגברים היהודיים לבית־הכנסת ואת אלה

מיסקר הצבא הגרמני אחרי כיבוש לינטשיץ

שאינם מבני ברית (הפולנים) לכנסיה ולבית־הקולנוע, כולם הוחזקו שם עד למחרת בבוקר כשמבחוץ נשמעים במשך כל הזמן הדי יריות.

ננסה מכאן ואילך למסור את השתלשלות המאורעות בצורת יומן:

יום ו', 8 לספטמבר —

בשעות הבוקר ניתנה על ידי הגרמנים פקודה שכל המכונסים בבית־הכנסת ובכנסיה יחזרו לבתיהם ולעבודתם. — זמן מועט לפני „קבלת שבת" נלקחו כל

הגברים לפרברי העיר כדי לחפור הפירות בשביל הצבא הגרמני. שעה קלה אחר כניסת הגרמנים הורעשה לינטשיץ ע"י הצבא הפולני שבא מכוון-קוטנו, מתוך כוונה לשחרר את העיר. המקום נהפך לשדה-קרב והיריות נמשכו כל יום השבת. העיר סבלה מאד מן ההתקפה.

מוצאי-שבת, 9 לספטמבר —

הערב ב-9 נכבשה לינטשיץ בסערה תוך קרב כידונים על-ידי הצבא הפולני. העיר חזרה להיות פולנית.

יום א', 10 לספטמבר —

לפנות בוקר הועברו דרך העיר כמה מאות שבויים גרמניים. הם הובאו אל פרברי העיר לודז'. ימים מספר אחר-כך היתקפה העיר שנית ע"י הגרמנים ולאחר קרב נסוגו הפולנים עד לווארשה הבירה לאחר שנאלצו לעשות זאת על-ידי כוחות מחץ גרמניים שעלו עליהם במספרם.

ערב ראש השנה ת"ש — ערב יום כפור ת"ש —

העיר נכבשה כיבוש מלא והגרמנים שולטים על כל עמדות-המפתח של העיר. להבות-עשן מיתמרות השמימה ובתים רבים עולים באש. סבלית תושבי העיר איומים. הנאצים התחילו מבליטים סימני אכזריות כלפי היהודים ושלחו מיד יהודים לעבודות-פרך. העבודה מתנהלת באכזריות, העובדים מוכים, מורעבים ואין מקבלים שכר עבודה, כך נמשך הדבר עד לערב יום הכפורים.

ערב יום הכפורים —

הבוקר יצא צו שלפיהו מחוייבים היו כל הגברים בלינטשיץ מגיל 16 עד 70 להתיצב בשעה 3 אחר הצהרים ב„ככר העיר". הצו לא הבדיל בין יהודים ללא יהודים ולא הפלה בין צעירים לזקנים וחולים. כל מי שלא יתייצב במועד שנקבע מתחייב בנפשו — מסיימת ההודעה.

המהומה גדולה, הפחד גובר, הגברים נפרדים מבני ביתם, נשותיהם וילדיהם. בבואם למקום ההתיצבות ב„ככר העיר" הם מוצאים שם שולחנות עליהם הוצבו מכונות-יריה, שקניהן מכוונות כלפיהם, והעומדים ליד מכונות-היריה לוחצים על ההדק לכל מקרה שלא יקרה...

קרב ליל „כל נדרי". לאיר לפידים פנה מפקד צבא גבוה אל המתייצבים בנאום, שנאמר בו, שמכיוון שנהרג בלינטשיץ מפקד צבא גבוה ולפי הידיעות שנתקבלו הוא נהרג כתוצאה מ„פרובוקציה", שבאה מצד יד בוגדת מבין האוכלוסיה הלינטשיצאית, הרי הדין היה נותן, שכל אזרחי העיר יושמדו. ואולם בני העם הגרמני אנשי תרבות הם ולפיכך ננהג לפנים משורת הדין וניקח 50 יהודים ו־100 לא יהודים כבני-ערובה, שיבטיחו את חייהם של האזרחים ואנשי הצבא הגרמנים שבעיר. בני-ערובה אלה אחראים לכל יריה שתכוון נגד כל מי שבשם גרמני ייקרא. במקרה כזה יושמדו בני-ערובה אלה ובמקומם יבואו אחרים. מיד הוצאו מתוך המתייצבים לפי רשימה שהוכנה מראש האנשים שנדרשו; כולם הובלו לכנסיה ושם נכלאו. מבין היהודים נכלאו הרב ופרנסי העיר וחשוביה, ואילו מבין הלא-יהודים נכלאו ברובם אנשים מן „העולם

התחתון". שאר אזרחי לינטשיץ שוחררו לבתיהם תוך אזהרה שכל התקהלות אסורה. אפילו פגישה של שלשה אנשים אסורה בהחלט. כל העובר על החוק — דמו בראשו.

וכך נדמה לראשונה תפלת „כל נדרי" בבית־הכנסת הלינטשיצאי... שלשה שבועות ישבו הנכלאים כלואים בכנסיה. הותר להביא להם אוכל וצרכי־מזון. אחר־כך שוחררו כל הלא־יהודים ומן היהודים נשארו כלואים הרב וטובי הפרנסים. הגרמנים תבעו מן היהודים בתור קנס מיליון זהובים, שצריך היה למסור להם עד לתאריך מסוים. עם עד למועד שנקבע לא יימסר סכום הכסף שנתבע, יוצאו הכלואים להורג ביריה.

הוקם ועד יהודי לפי דרישת הגרמנים, שמינו את הרצקה מוצ'ניק כזקן היהודים, והוא מצדו בחר את אנשי הועד לפי ראות עיניו. על ועד זה הוטל להוציא לפועל את „מבצע מיליון הזהובים". ועד זה קבע את הסכום, שכל יהודי נתחייב לתת, כדי שאפשר יהיה למסור לגרמנים את מיליון הזהובים הנדרשים. מי שלא נתן נאסר... עד שנוצרה אצל האסיר האפשרות לשלם. תחנת הגביה היתה בבית אברהם ישכר זילברברג. עמד שם שולחן מכוסה שחורים ועליו נרות שחורים... הכסף נמסר במועד שקבעו הגרמנים...

* * *

אך נסתיימה פורענות ראשונה זו ופורענות חדשה הופיעה. ניתנה פקודה, שכל היהודים, הגרים ברחובות: אוזרקוב, קליש, פיונטקו, בככר העיר, בשדרות ועוד, חייבים לצאת משם ולהתרכז ברחובות אחרים. בדרך זו רוכזו כל היהודים במקום אחד. ההשמדה התנהלה בשיטתיות. היהודים שנצטוו לצאת מן הרחובות המנויים לעיל, איבדו גם את פרנסתם, ואף שאר היהודים נתמעטה פרנסתם. הוטלו הגבלות שונות על היהודים, למשל: נאסרה עליהם ההליכה ברח' פיזן אף־על־פי שהותר לגור בו והכניסה לתוך הרחוב היתה מצד רחוב קובלסקה. „הועד היהודי" התאכסן באחד מחדריו של ישראל לייב צוואנג, שהיחרם לטובתם. הועד קיבל מדי יום ביומו רשימה של אנשים, שצריך היה לספק לגרמנים. היהודים הללו נשלחו לבצע עבודות מכוערות, מפרכות ומעליבות, ביניהם: הריסת בית העלמין. בכסף יכלו אנשים לפדות את עצמם מעבודות אלו, ואולם רק מעטים יכלו לעשות זאת. היהודים שניטלה מהם פרנסתם, התחילו מוכרים את כל מה שהיה להם כדי שלא לגווע ברעב.

המספרים אינם זוכרים תאריכים מדוייקים, הם זוכרים רק שבפרק זמן זה שמדובר עליו הכניסו הגרמנים לבית־הכנסת הלינטשיצאי המפואר פחי־זפת־וחמרי־שריפה אחרים. ולא עברו ימים מרובים ובית־הכנסת התחיל פתאום בוער. הגרמנים, שכמובן, הציתו בעצמם את בית־הכנסת, העלילו על היהודים שהם עשו זאת והכריחו את הועד שיחתום, שהיהודים עצמם הציתו את בית־הכנסת. (התמונה בשער הספר של בית הכנסת העולה באש צולמה ע"י הגרמנים). משום כך הם חייבים לשלם בתור קנס סכום מסוים וזהב הרבה, וגם הפעם איימו, שאם לא ישולם הקנס,

כצאן לשחיטה עומדים יהודי לינטשיץ מוכנים ל„אויסזידלונג" לפודמביץ
כשנוגשים גרמניים שומרים עליהם.

ייאסרו האנשים שנית. המאסרים נערכו בשיטתיות ותיכף אחר סדרת שחרורים באה סדרת מאסרים במקומה...

לאחר זמן מה נערך המשלוח הראשון... המשלוח נועד לצ'נסטחוב, והוא כלל בין השאר את יענקל אדמוביץ', נתן רוגוז'ינסקי ומשפחתו, יענקל אנגל, אהרן זימל בנדיק ואחרים. אחר זמן מסוים נשלח „משלוח" שני לפי רשימה שהוכנה מראש. משלוח זה נועד לפודמביץ. היה זה באמצע חודש ינואר 1941, לפי הצו הוכרחו האנשים להתייצב תוך שעתיים ב„ככר העיר" ולקחת עמהם אך ורק כלי־בית וכלי־מיטה. כל עשר משפחות קיבלו עגלה אחת רתומה לסוס אחד להעמסת המטלטלים עליה. המשלוח, שמנה בערך 500—600 איש, צולם ואח"כ נאלצו כל הגברים והנשים הצעירות ללכת ברגל ואילו הזקנות והטף נשארו על העגלות. את המגורשים ליווה משמר פרשים כבד בצירוף כלבים. שלג כבד ירד וכך התהלכו היהודים בקור הגדול כשהם מלווים חיות רעות בצורת אדם. והנה התפרצה החיה. באמצע הדרך הוקף לפתע המשלוח על ידי אנשי ס. ס. ובאלות שבידיהם הכו מכות נמרצות את כל הגברים שבמשלוח. כל חפץ שנפל מן העגלה תוך כדי נסיעה, נשאר במקום, שבו נפל, כי הגרמנים לא הרשו להרימו. כשהגענו לפודמביץ קיבלה את פנינו „המשטרה היהודית", שהוטל עליה לעזור לנו בפריקת המטלטלים מן העגלות. הוכנסנו לאורוות בקצה העיר ואחר ששכבנו ימים מספר על רצפת האורוות הואילו לתת לנו חדרים.

יהודי לינטשיץ מובלים ברגל לפודמביץ, כשבראש השיירה רוכב על סוס מפקד נאצי

חדר אחד לכל ארבע משפחות. את מזוננו קיבלנו ב„חגות מכולת של היעד" ומנותינו היו „מנות רעב" פשוטו כמשמעו. כך נתמלאו „ההבטחות", שניתנו על־ידי המפקד הגרמני, שנשא לפני הנשלחים נאום נמלץ שבו הבטיח לנו „הרים וגבעות" (לחם, עבודה וכו').

בלינטשיץ ריכזו הגרמנים את יהודי כל המחוז ומשם נערכו המשלוחים. עוד שלשה „אויסזידלונגים" (משלוחים) נערכו: לפודמביץ, לפרנטשוב ולגרבוב.

* *
*

וזה היה המצב בלינטשיץ בתקופת המשלוחים:

כל היהודים רוכזו בגיטו, ששטחו היה מצומצם מאד: הוא כלל את רחוב היהודים, קובלסקה, אוגרודובה ומשם כל השטח עד בית־הסוהר. גבולות הגיטו גודרו בתיל ואסור היה לצאת ממנו. בגבולות הגיטו עצמו הותר להתנועע באופן חפשי משעה 8 בבקר עד 6 בערב. מאותה שעה עד 8 בבקר שרר עוצר חמור וכל אדם שנראה ברחוב בשעות האסורות עלול היה ליהרג. בתחילה נשאו היהודים את „הטלאי הצהוב" על רקע „מגן דוד" על הזרוע, אח"כ נצטוו לשאת את טלאי הקלון על הלב ועל הגב... (ראוי לציין: אותם שהמירו את דתם הוכרחו ליתר הדגשה, שגם הם יהודים, לשאת את הטלאי בצורה מוגדלת מן הרגיל.) רק מוצ'ניק ועוזרו נשאו פסים מיוחדים,

„די אידישע גאס" מגודר בתיל כחלק מהגיטו שבו רוכזו יהודי העיר.

יאסטזשומב מטאטא את הרחובות בימי הכיבוש הנאצי כשעל דש בגדי השמאלי מתנוסס „הטלאי הצהוב"

שהצביעו על „גדולתם". מאז איתו ליל „כל נדרי" של שנת ת"ש נדמה התפילה בבית־הכנסת. מאחר שלפי הפקודה כל התכנסות של שלשה אנשים אסורה היתה, אי־אפשרית היתה כל תפילה בציבור. והתפילה לרבון העולמים היתה ביחידות, כי אפילו על בתים פרטיים חלה הפקודה. מצב־הרוח של האנשים היה ירוד. אך כולם קיוו, שעוד יבואו ימים יותר טובים, הגרמנים ייצאו ותבוא הרווחה. אבל תקוות לחוד ומעשים לחוד. כל פעילות תרבותית פסקה, כל החיים החברתיים נשתתקו, כל החיים המסחריים קפאו. רק קואופרטיב אחד היה עדיין פתוח והוא סיפק את מנות־הרעב של הקהילה היהודית בלינטשיץ. בגיטו שררו מגפות וחליים, שהיהודים לא יכלו להשתלט עליהם. לראשונה היתר ליהודים ללוות מתים לבית־עולמם ללא הגבלה במספר המשתתפים, ואולם אח"כ גם בוטלה הקלה זו ורק מספר משתתפים מועט יכול היה לחלק כבוד לאלה שהסתלקו לבית־עולמם. והקשר עם החוץ? — קשר זה היה חלש מאד ורק המחתרת ידעה לקשור קשרים עם החוץ.

דכאון ומרה שחורה אפפו את יהודי לינטשיץ.

* *
*

אחר כמה משלוחים לצ'נסטחוב, פודמביץ, פרנטשוב וגרבוב נשארו בלינטשיץ רק העשירים, שהשלו עצמם שכספם יהיה בעזרם ובעזרתו יינצלו וידחו את הקץ. לפתע ביום אחד יצא ובפעם השלישית צו חדש. צו זה חייב את היהודים להרוס את בית־הכנסת עד היסוד עד לשעה מסוימת, והלבנים של בנין בית־הכנסת צריכים להית נקיים וראויים לשימוש. אי־ביצוע צו זה חייב את יהודי לינטשיץ בכופר, שלא היה בכוחם של יהודי העיר לספקו. משמעותו של הצו היתה איפוא ברורה ונשקופה... וכיון שכך הרסו היהודים בעצם ידיהם את בית־הכנסת שלהם. המלאכה נעשתה בשלש משמרות ושותפו בה ילדים בני 12 וישישים. בלילה סופקה תאורה מיוחדת והדבר יצא לפועל.

לא עבר זמן רב והנשארים הוכרחו להתייצב יום־יום לרישום. אח"כ נאסרו היהודים: י. וישגרודסקי, ב"צ מושקוביץ, בנו יעקב, הלל קולסקי, יענקל שפיגל, שנתפס בדרך מקרה במקומו של יאן משומד, יצחק שפרינגר, יעקב חיים לסמן, הרשברג ועוד שני יהודים ששמם נשמט מזכרון המספרים. יהודים אלה הובלו לגרדום ונתלו ללא כל סיבה. התליין מוכרח היה להיות יהודי. וכל תושבי העיר הוכרחו להיות נוכחים במעמד זה. הלל קולסקי השמיט עצמו מעמוד התליה ונתלה שנית (כי כשם שהתליה היתה בניגוד לכל חוק וצדק כן לא נשמר החוק הבינלאומי, האומר שתלוי שהשמיט עצמו מעמוד התליה לא יעלה עליו שנית). כל העיר מטף ועד זקן עמדה והסתכלה במחזה. אח"כ הורדו התלויים מן העמוד ונקברו במלבושיהם, כדין הרוגי מלכות, בקבר־אחים אחד בבית־הקברות היהודי.

* *
*

„הגיטו הלונגי" היחרון על רקע בניני משרדי המחוז המופצצים

שבועיים אחרי מאורע זה ב־12 לאפריל 1942 נערך המשלוח הסופי ישר לחלמנה... כל יהודי האזור, שנשלחו קודם לפודמביץ, פרנטשוב, גרבוב וצ'נסטחוב, הובאו גם הם באותו תאריך לחלמנה. כולם הוכנסו למכוניות שחורות מבעיתות ונשלחו לבית־המטבחיים לשחיטה...

* *
*

ב־1945 חזרנו ללינטשיץ ומצאנו: הרס, חורבן ואף לא יהודי אחד. העיר היתה „יודנריין"... המצבות נעקרו מבית־הקברות וריצפו בהן את הכביש, שהוביל לבית־הנתיבות הלינטשיצאי, בית־המדרש נהרס ובמקומו מצאנו שם נגריה... הלכנו לבית־הנתיבות עם אשה נוצריה, לפתע ירדה מן הדרך והצביעה על המצבות שעל הכביש. ראש העיר הסכים להסיר את המצבות בתנאי שיישמו במקומן אבנים אחרות „על השבוננו". בית־הקברות שנהפך לשדה חשוף, שעלו עליו קוצים וברקנים, שימש כמזבלה וכמקום מרעה. המקום, שעמד עליו בית־הכנסת, היה שומם וריק. דרישתנו לתקנת פני הדברים נתקבלה, אמנם, לאחר דין־ודברים מייגע, ואולם המגרש, שעמד עליו בית־הכנסת, נשאר חלק כמו שהיה... המצבות הוצאו מן הכביש והועברו לבית־

הקברות. הופקד עליהם שומר ונקבע עמוד, המציין את קדושתו של המקום. לא יכולנו להוסיף לחיות בעיר העקובה מדם והיום היא עיר, שאין בה אף יהודי אחד.

* *
*

אברהם ציגלר מספר:

כשיהודי לינטשיץ רוכזו בחלקה הצפוני של העיר, כלומר, ברחובות פוזננסקי, וינזנה ורחוב היהודים, ראו בזה רבים סימן להקמת גיטו. ואכן, הוקמה גדר־תיל בקצה רחוב היהודים, שגבל בכיכר העיר. ניתנה האמת להאמר: רבים היו מרוצים מהקמת הגיטו אף־על־פי שכולם ראו בזה גסיסה ממושכת. הם העדיפו להישאר במקום, מלהיות מגורשים מעירם — כמו יהודי ערים אחרות — בעירום ובחוסר־כל.

* *
*

בינתיים זרמו החיים היומיומיים. היתה זאת תופעה רגילה וכמעט מובנת להיתפס באמצע הרחוב ע"י גרמנים־אזרחים או משטרה לעבודת־כפייה ולבוא הביתה במכה טריה... ודבר רגיל היה לראות יום־יום גרמנים, הנכנסים באין מפקדים לבתים היהודיים ולוקחים רהיטים, כלי־מיטה וחפצים שונים ככל שנפשם הטמאה חשקה בהם. ומי שראה את השוטר „נוסק" (כינוהו כך מפני שהיה לו חוטם סולד) מסתובב ברחובות הצרים, שבהם שכנו היהודים, היה רץ תיכף הביתה ושאלתו הראשונה היתה: איפה היה החפוש? אצל מי הוציאו סחורות מן הקיר הכפיל במרתף? שכן „נוסק" היה מומחה לעריכת חפושים ולמציאת דברים במקומות שלא עלו מעולם על דעת אחרים. אמרו, שיהודים מלשינים עזרו לו בכך, אולם כך או אחרת היתה זו מפלצת, שזרעה אימה ופחדים בימים ובלילות על רחובות היהודים ותושביהם.

ואולם אם ההווה היה נורא ואיום, הרי התנחמו יהודי לינטשיץ בתקוות לעתיד. בלילות הארוכים, שבהם נאסר על היהודים להופיע בחוצות, היו דיירי החצר מתאספים בפינה חשוכה כדי לחלום ביחד על עולם יותר טוב, שעתיד לקום אחר המלחמה) כל אחד מסר חדשות משדה המערכה, שלפיהן קרוב קץ המלחמה וקרובה תבוסת הנאצים. החדשות הללו היו מצוצות מן האצבע, ואולם יהודי לינטשיץ נטו להאמין בהן, כי היה להם צורך נפשי להאמין בהן. פעם נמסר כי הצרפתים הבקיעו את קוי זיגפריד ומפציצים בריטיים עשו שמות בתעשיה המלחמתית הגרמנית ופעם נמסר על אולטימטום שהגישה אמריקה וכ"ה. כך התנחמו יהודי העיר.

* *
*

בחורף 1940 ניתכה מהלומה כבדה על ראשי יהודי לינטשיץ. מנהיגי הועד היהודי נקראו אל ראשי העיר, שמסר להם, ש־250 משפחות יהודיות יגורשו מן העיר.

דרך־אגב העיר, שרובן של המשפחות יועברו לפודמביץ והשאר לגרבוב ופינצ'וב. לועד היהודי ניתנה הזכות לבחירת האנשים וכן מיטל עליו בעזרת שוטרים יהודיים לעזיר בביצוע הפקודה. המגורשים יכולים לקחת עמהם כלי־מיטה, בגדים וצרכי־מזון בלבד. קל לתאר את הרושם שעשתה ידיעה זו. כל אחד חרד לגורלו. נפוצו שמועות אימות ומחרידות, ואולם העיר נרגעה במקצת אחר שנתקבלו מכתבים מן המגורשים, שמהם אפשר היה להסיק, שאין מצבם נורא כל־כך.

והחיים זרמו כמקודם: בקרן הרחובות קובלסקי־ויזננה עמדו בוקר־בוקר שורות של יהודים מוכנים ללכת לעבודה כשאת ומעדר בידם. שם נמצא משרדו של הועד היהודי, שהסדיר את כל העניינים הללו. אחר הגירוש הוחלט לפנות עוד רחוב אחד מיהודים, הוא רחוב נדרצ'צ'נה (פיונטקער גאס). היהודים צריכים היו להצטופף עוד יותר. דבר זה ניתן לביצוע מפני שהחדרים נתמעטו מהרהיטים ונתאפשרה על ידי כך ישיבת שתי משפחות בדירה אחת. חוסלו החנויות הפרטיות, המסחר שותק והוחלט להקים קואופרטיב, שיספק את הצרכים השונים במנית קצובות, לפי פנקסי־מזון.

לאחר שנה נערך גירוש חדש. היה זה בערב פסח 1941. כיכר הפרזידנט היתה מלאה אנשים ועגלות של אכרים. הפעם גורשו מן העיר 350 משפחות. כולן לפודמביץ. על־ידן עמדה המשטרה, וכמה יחידות של פלוגות הסער הגרמניות (ס. א.). ראש העיר והמשטרה סקרו את ה„מצעד" ומנו את מספר המתייצבים. וה„מצעד" זז מן המקום. הורי היו בין המגורשים באותו ערב פסח, אולם אני נשארתי בלינטשיץ כבעל מקצוע במלאכת התפרות. היתה לי עבודה שהכניסה לי את שכרי בעין יפה ונתנו לי את ההזדמנות להשתהות בעיר עד חול המועד של סוכות של שנת 1942. בקיץ הורע המצב. ברחובות שבהם גרו יהודים ופולנים הופרדו היהודים מן הפולנים ולא הורשו לבוא במגע עמהם. יהידי שנתפס בעוון מסוג זה נענש קשות ונקנס בסכומי כסף שהיו למעלה מיכולתו לשלמם. מחירי המזון האמירו. ככר לחם עלה 10 מרקים ופועל יהודי השתכר בסך־הכל 2 מרקים ליום. יהודים פשטו את בגדיהם, רוקנו את דירותיהם מן החפצים והרהיטים שהיו בהן ומכרו אותם בתחבולות שונות לפולנים ותמורת הכסף שקיבלו קנו מנות־רעב, שבהן האריכו את חייהם. הדלות בבתים היתה איומה.

באמצע הקיץ באה פקודה לשלוח צעירים יהודיים למחנות עבודה. הועד חשש שביום המיועד למשלוח יסתתרו אלה שנחשבו למועמדים ועל־כן נקט בערמה והכריז שביום פלוני חייבים להתייצב כל היהידים בעלי כושר עבודה במשרד־העבודה הגרמני כדי להאזין לנאום חשוב מפי גרמני על העבודה בעתיד. במקום חיכתה ועדה גרמנית, שאחד מחבריה היה רופא. בידי הועדה היתה רשימה של המועמדים למשלוח.

הואיל ולא נשארתי בלינטשיץ באורח חוקי לא חלה עלי פקודה זו וכך שיחק לי המזל ונשארתי בלינטשיץ עד גזירת־הגירוש החדשה. בין המגורשים היה נותן העבודה שלי דרסלר. החלטתי לא להצטרף לנשלחים כיון שקיבלתי מכתב מגראבוב, שדרושים שם בעלי־מקצוע מסוגי. שמתי איפוא פעמי לעיירה זו. היה זה בחול המועד של סוכות, כאמור.

ההליכה מעיר לעיר היתה אסורה על היהודים ואדם שנתפס דינו היה מוות

בטוח. אף־על־פי־כן הלכתי בלא פחד, כי ערכם של החיים ירד עד למטה מאפס. בגראבוב נתקבלתי על ידי יהודי לינטשיץ שהיו במקום בסבר פנים. קיבלתי מיד עבודה ונותן־העבודה עשה מאמצים לקבל בשבילי כרטיס מזון — תעודה שהקנתה לי זכות ישיבה חוקית בעיירה זו. בעוד שבערים אחרות גוועו רבים מרעב וחוסר־העבודה היה מבהיל, הרי גראבוב עבדה במלוא הקיטור. המסחר בה פעל כדרכו ולעתים נדמה היה שגראבוב נשתכחה בסערת המלחמה האיומה וההרסנית.

אולם כל זה רק נדמה היה. כי לפתע הגיעו ידיעות מחרידות. בחנוכה גורשו היהודים מקולו. ימים מספר אחרי כן גורשו גם יהודי דומביה בלא שמישהו ידע לאן וגם מהם לא נתקבלה שום ידיעה. האכרים מן הכפרים הסמוכים סיפרו שמשהו נורא מתרחש בסביבה. לדבריהם גורשו בקוטר של 2 ק״מ מסביב לחלמנה כל האכרים מדירותיהם. לב האדם בישר רעות.

* * *

באמצע חודש טבת הגיעו שני אנשים גבוהי־קומה, חיוורי־פנים, פודרלבניק ולוי וסיפרו שברחו מחלמנה. הם היו מן הקבוצה הראשונה, בת שלושים היהודים, שנלקחו מקולו ומדומביה. כל הזמן עבדו בכריית קברים ואחר־כך בקבורת האנשים ביער. אנשים אלה, לפי דעתם, הומתו על־ידי גאזים מרעילים. פניהם יפים אחר מותם כמו בחייהם. על קבר המוני זה מעבירים מכבש, המיישר את האדמה. על אדמה זו נשתלים שתילים כדי שלא ישאר אפילו זכר לבני־אדם הקבורים תחתיה... שני אנשים אלה הצליחו לקפוץ מן המכונית, שהובילתם ממקום מגוריהם אל היער הסמוך.

בגראבוב התחילה בהלה. יהודים, שהיה להם הרבה כסף, ברחו לעבר הגנרל־גוברנמנט (פרוטקטוראט בסביבת ווארשה). רבים מאלה נתפסו בעברם את הגבול ושילמו בחייהם. על ראש הנשארים ירד ענן כבד. אני הייתי במבוכה, לא ידעתי מה לעשות. הסיפורים האיומים עוררו בי את הרצון להיות עם הורי ביחד. החלטתי לעזוב את גראבוב ולהגיע ללינטשיץ כדי לעבור משם לפודמביץ. בלינטשיץ נוכחתי מה המור המצב. עוד היתה לי „הזכות" לראות במות דודתי הנדל שליבקוביץ. יעצו לי לעזוב מיד את העיר או לא להיראות מאחר שמספר היהודים היא מצומצם מאד וכל אדם נוסף ניכר כאן. שמעתי לעצה והמשכתי בכיוון לאוזרקוב, מקום שעבדו שם בשביל הצבא הגרמני והיו סכויים ששם לא יחול שינוי לרעה במצב מאחר שהיהודים היו נחיצים לגרמנים. בהתערבותם ובהשתדלותם של קרובי הגעתי אל מנהיגי הועד היהודי במקום: שמעון ברצ׳ינסקי ושמעון ליסקה בתחילה סרבו לאשר לי מקום עבודה. אח״כ אמרו לי להמתין ימים אחדים. אולם לא המתנתי כי קרה דבר שהכריח אותי לעזוב בחפזון את אוזרקוב. הגרמנים ציוו להעלות עשרה מיהודי העיר לגרדום. כמובן, הועד היהודי במקום השתדל שהקרבנות לא יהיו מבני המקום.

כמובן, הועד היהודי במקום השתדל שהקרבנות לא יהיו מבני המקום והנה הייתי אני הקרבן המתאים ביותר... נודע לי על כך ברגע הנכון. שוטר הועד היהודי בא לחפשני במקום מגורי ושאל עלי. שהיתי בחדר השני כששמעתי את דודתי שואלת:

לשם מה? השוטר הסביר לה בכל הפשטות ובגילוי־לב לשם מה דרוש להם א. צ. — כל הדו־שיח הזה הגיע לאזני ואני לא הרהרתי הרבה, קפצתי מבעד לחלון הפתוח החוצה ואחר רגעים מספר הייתי במבואות העיר בדרכי לפודמביץ. החלטתי ללכת אל הורי ולהיות ביחד עמהם. אמרתי לעצמי: יקרה מה שיקרה בשעה נוראה זו ואולם עלי להיות עם הורי, להלק ביחד עמהם את הגורל.

כשהגעתי לפודמביץ לא מצאתי את אמי בחיים. היא מתה משבץ־הלב בזמן שראתה כיצד מעלים לגרדום חמשה יהודים, כי החובה להיות נוכחים במחזה איום זה הוטלה על כל יהידי העיר. היה זה ערב פסח. בבית התאסף מניין יהודים לתפילה, ביניהם הרב מאוניבה, שניהל את ענייני הרבנות במקום כממלא מקומו של הרב מפודמביץ, שברח לאזור הגנרל־גוברנמנט. בחול המועד של פסח הוכרחנו להפסיק את התפילה. מדי בוקר היינו מתפללים בשש בבוקר והנה פתאום יצאה פקודה, שכל היהודים צריכים להתייצב למפקד. יהודי פודמביץ ולינטשיץ חיפשו נימוקים לפקודה מוזרה זו. אולם הזמן פיענח את הכל. ביום שישי, באסרו חג של פסח, יצאה פקודה, שכל היהודים, בלא יוצא מן הכלל, ואפילו חולים וזקנים צריכים ללכת בכיוון לכביש, המוליך ללינטשיץ, ולהתייצב שם למפקד. הלכנו בערך קילומטר אחד ברגל (מלבד החולים שהוסעו בעגלות) עד שהגענו למגרש אימונים צבאי, שנמצא בגיא, שמשלושה עברים הקיפוהו גבעות. הסתדרנו בשורות וראש העיריה בשיתוף עם אנשי המשטרה מנה אותנו. כתום הספירה הודיעו לנו על העדר של שני אנשים ושאנו משמשים להם כבני־ערובה. ברגע זה הגיעו שמונה מכוניות־משא כבדות ושלש מוניות. מהן ירדו אנשי ס. ס. והקיפונו בשרשרת, כשמפיהם נזרקות קללות: „יהודים ארורים" (פערפלוכטע יודן) וכו'. יחידה אחת פרצה לתוך השורות והיכתה את היהודים מכות רצח עד זוב דם. הילדים התחילו לבכות, והזקנים לגנוח. היה זה מחזה אימים, ש„הגיהנום" של דנטה מחוויר לעומתו.

אחר חצי שעה פקדו עלינו לזוז. בדרך חזרה התעללו בנו אנשי ס. ס. בצורה משפילה. היינו צריכים לצעוד ולשיר שירים, שהם לימדו אותנו. עוד זכור לי קטע מן השיר בגרמנית, שהתחיל במלים הבאות: „היכן משה מנהיגכם, למה לא בא להצילכם ולהביאכם לארץ הקדושה".

כשהגענו העירה עמדו משני צדי המדרכות גויים חומדי־חזיונות וקידמו את פנינו בבוז ובלעג. השפלנו את עינינו וכך הוכנסנו לבית־היראה הקתולי אבלים וחפויי־ראש.

* *
*

משמרית אנשי ס. ס. התחלפו מזמן לזמן ותפקיד אחד היה להם: להרביץ בנו מכות. שיחק לי המזל ומוניתי ע"י איש ס. ס. להכניס חולים, להורידם מן העגלות ולהשכיבם על הרצפה. כשהבאתי למסדרון את הישישה גולדשטיין קיבלתי בזרועי מכה מהרובה, שהממה אותי כולי. בשארית כוחותי הספקתי להוריד את הישישה מעל גבי. התחלתי לרוץ וגיליתי פתח בבית־היראה. נכנסתי. מדרגות לוליניות הובילו לקומה

שניה. עליתי ונמצאתי על־יד העוגב. לא היה שם אף גרמני אחד ורק יהודים מעטים, ביניהם הרב מאוניבה, נמצאו שם.

עברו יום שישי ושבת בלא אכילה ושתיה. במוצאי שבת הגיע הלאנדראט (מושל המחוז). הוא ניגש אל שתי נשים שילדו בבית־היראה ושאל לשלומן. הן קבלו על המחסור במזון ועל זה שלא ניתן לעשות את הצרכים הפיסיולוגיים האלמנטריים של האדם; שבית־היראה מלא צואה עד הברכיים. הוא ענה בצחוק שטני: גם אנו סובלים. בחזית הרוסית קופאים חיילינו מקור וכפור ואתם תגיעו בעוד ימים ספורים למנוחתכם... הוא פנה לראש הועד היהודי והבטיח לספק אוכל ושתיה במחיר של קילו וחצי זהב וששת אלפים מארק. ראש הוועד הסכים.

למחרת קיבלנו לחם ומרגרינה, גם הורשה לצאת בלווית שוטר להביא מים. אולם המחנק היה נורא. הצחנה והסרחון גברו מרגע לרגע. בני־אדם נהפכו לחלאת־אדם. הם איבדו את צלם אלוקים. שמונים אחוז מכלל המכונסים בבית־היראה נטרפה דעתם עליהם. רבים הסתובבו וצעקו. אחרים דיברו על עסקי־המסחר שלהם והתאוננו על שאין נותנים להם לצאת. שמואל רדומסקי, יהודי לינטשיצאי מכובד, שהיה סוחר תבואה, רגז על שמחיר החיטה הוזל כל־כך. השען ויקסל צעק, שחלם חלומות איומים. מבית־היראה התחילו להוציא למשלוח לחלמנה את המישים היהודים הראשונים...

*

לא שונה בהרבה מתיאור זה הוא תיאורו של יעקב רוזנקרנץ על חיי יהודי לינטשיץ בבית־היראה שבפודמביץ. הוא מספר:

יום רביעי בבוקר. עוד מאה אנשים נשארו בבית־היראה. ניגשנו שנינו, אני וא. ציגלר, ושאלנו את הרב מאוניבה אם כדאי להסתתר? — הרב הקדוש ענה: „כן, העולם חייב לדעת את הנעשה פה, הסתתרו! אולי תצליחו וה' יהיה בעזרכם!" הוא נתן בידינו מכתב־המלצה לרבני האזור, שנמסור להם כשנצא בשלום מבית־היראה. במדרגות לולייניות עלינו אל העליה המקומרת שבמרומי בית־היראה. אברהם נכנס לתוך הפעמון הגדול, שנשען על קורות עץ רחבות, וכיסה את עצמו במעזיבה ורעפים. יעקב התחבא בפינה, מקום שם נערמו עפר ורעפים, והתכסה בהם. בלא ידיעתם התחבא גם יחזקאל ציגלר, אחיו של א. שמענו רחש מכוניות שהגיעו. בית־היראה רעש והמה. סערה קודם דממה. צעדים אחרונים. כולם כבר הוצאו מבית־היראה. והנה... צווחות וצעקות מחרישות־אזנים ומרעידות את הלב: היכן שלושה יהודים? ואנו שומעים על המדרגות צעדים גסים וכבדים ורואים אור של פנסים. נשמע הד יריה מקרוב וצעקה... יריה נוספת... יחזקאל גונח. מלמטה באו ארק פרז'נצ'בסקי ובחור מפודמביץ והורידוהו. רצינו לצעוק, לרדת למטה. ללכת עם כולם. אולם לשוננו דבקה לחיכנו ולבנו היה כאבן.

*

הגרמנים ניגשו אל המקום, שהסתתר בו יעקב, ובכידוניהם דקרו בגבו. הוא לא זז ממקומו. כשירדו חילץ אברהם את עצמו ממקום מחבואו ושיחרר גם את יעקב. יעקב, שהיה במצב של התעלפות, מוכרח היה לנוח במשך זמן־מה עד ששב לאיתנו.

*

השמש שקעה. ירדנו מעליית־הגג לתוך בית־היראה. אחר הרעש דממה של בית־קברות. הרס ועזובה. בארבע לפנות בוקר התחלנו מכינים את עצמנו לעזיבת המקום. בכיסו של אחד מאתנו היה אולר. חתכנו את זכוכית האשנב. הוצאנו את האבנטים שהיו בכיסינו וקשרנום יחד. אח"כ קשרנו אותם אל האשנב. אברהם נאחז בחבל. תוך כדי ירידה נקרע החבל והוא קפץ למטה. פשט את מעילו ושם אותו על ידיו. יעקב, שהיה רחב־כתפיים, הוציא את עצמו בקושי דרך האשנב הצר וקפץ למטה. אברהם החזיק בו. ולפתע מצאו את עצמם שני הניצולים היחידים מכל העדה הקדושה ברחוב הנכרי.

והשניים מספרים:

בפעם האחרונה נתנו עינינו בככר, שהיתה שקועה בשינה. ראינו זקנה שעברה ברחוב ובידה כד חלב. כלב עבר במרוצה ונכנס לאיזה בית. כנראה ייכנס לכלובו. השמים היו צחים ולא נראתה בהם אף עננה. הרהרנו לעצמנו: מה הדור ונאה עולמו של הקדוש ברוך הוא! אבל עד מהרה נזכרנו במצבנו. לא ידענו את הצפון לנו בחיק העתיד. התחלנו עושים את דרכנו קדימה בלא לדעת לאן.

אברהם ציגלר ויעקב רוזנקראנץ היו שני היהודים היחידים שניצלו מן המשלוח הישיר לפודמביץ. השאר הלכו לחלמנה כששירת האמונה בפיהם: „אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף־על־פי שיתמהמה...

„השאר הלכו לחלמנה כששירת האמונה בפיהם"

גולגולתיהם ועצמותיהם של יהודי לינטשיץ במחנה המוות בחלמנה.

יזכור אלהים

נשמותיהם של קדושי וטהורי קהלת לינטשיץ
הי"ד
שנספו על קדוש השם בשנים

תרצ"ט 1939 — תש"ה 1945

ונקיתי דמם לא נקיתי!

זכור
את אשר עשה לך
העמלק – הנאצי!
לא תשכח!!!

על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים
על עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב

(איכה א' ט"ז — ש"ב א' י"ב)

א.

אדמוביץ שרה
אדמוביץ ליפמן
אדמוביץ יעקב, יטקה, טובה רבקה, יוזה, ומשפחותיהם
אולשטין יעקב מאיר ואשתו ומשפחתו
אופוצינסקי יוסף ובלומה
אורבך אליעזר הרב אב"ד
אורבך משה ומשפחתו
אורנבך יחיאל מאיר ואשתו לאה ובניהם יהודא ליב, משה, רבקה, מנדל אלי'
איז'ביצקי המשפחה
איצקוביץ שלום ומשפחתו
איצקוביץ משה וולף ומשפחתו
איצקוביץ שלמה ומשפחתו
אייקע נחום ומשפחתו
אייקע משה ארון ומשפחתו
איזביצקי העניך ומשפחתו
אידלמן אברהם יצחק (סוחצובר) וכל משפחתו
אלכסנדר הענא מינטשע ובנותיה
אנגל יעקב ומשפחתו
אנגל יצחק ואחיו ואמם
אנגל דוד, פישל, יוכבד, פעריל
אנגלמן משה אהרן ואשתו זיסא ובניהם מרדכי ליב, גרשון זליג, נחמן שלמה, חיה באשע, נחמה ברכה
אנגלמן משה אהרן חתנו של האופה פוי ואשתו

ב.

באטשאן דוד ומשפחתו
בהריער יעקב ואשתו דינה ובניהם טעביל, משה, מרדכי ונח, ובתם חנה
בוים אברהם ומשפחתו
בוים יצחק צבי ומשפחתו
בוקטשין יחיאל ומשפחתו
בוקטשין מנדל ומשפחתו
בורובוסקי המשפחה
בורנשטין שמואל ומשפחתו
בורנשטיין בנימן חיים ומשפחתו
בורקובסקי ומשפחתו
בזזינסקי פישל יצחק ומשפחתו
בירנבוים משפחת ר' יצחק הערש מוהל
בירנבוים יעקב ואשתו ובנו דאלוש
ביגלאייזן יוסף יהודא ואשתו יטא טשרנא, ובניהם: אברהם סענדער, עוזר לייזר, משה, יעקב.
בכלר צדוק ומשפחתו
בלאט יצחק מאיר ומשפחתו
בלוגרינד משה יוסף ומשפחתו
בלום אברהם ניסן ומשפחתו
בלום משה דוד ומשפחתו
בלום אהרן ומשפחתו
בלנקעט בעריל ומשפחתו
בנדיק אהרן זימל ומשפחתו
בנדיק הלל ומשפחתו
בעאטוס בער ואחותו
בקר שבתי ומשפחתו
בקר שיינדל
ברוין אברהם ומשפחתו
ברוך מנדל שווייגער (החלבן) ומשפחתו
בריש העניך החזן ואשתו סאניו
ברנדס אלטר ומשפחתו
ברקוביץ פנחס ומשפחתו

ג.

גאלע יואל ומשפחתו
גברילביץ אברהם דוד ומשפחתו
גברילביץ ישראל ואשתו רחל ובניהם
גברילביץ יעקב לייביש ומשפחתו
גברילביץ משה ומשפחתו
גוטהיינר ומשפחתו

גוטהעלף מאיר ומשפחתו
גוטפריד עקיבא אשר ומשפחתו
גוינסקי ובנותיה
גולדוסר יחיאל מאיר ומשפחתו
גולדמן ברוך ומשפחתו
גולדמן יצחק ומשפחתו
גולדמן ומשפחתו (חותנו של שלמה גרינבוים)
גולדשטין רפאל אשר ומשפחתו
גולומב המשפחה
גזונדהייט חנהלה ובנה נפתלי
גלבלום יצחק מאיר ומשפחתו
גלטשטיין מיכאל דוד, ואשתו ובניו יצחק העניך ויעקב
גלטשטיין מאיר זיינוויל ואשתו בלומע ביילא.
גלטשטיין אברהם ומשפחתו
גלטשטיין אברהם יצחק ומשפחתו
גלטשטין נתן
גלטשטין הנדל
גלייט פסח ואשתו ובניו לייבל ויעקל
גלינסקי גב'
גליצנשטין נחמן נתן ואשתו פייגא ובנם משה אהרן
גליקסמן שלמה וכל משפחתו
גלרנטר מאיר ומשפחתו
געדטנר שלמה לייב ומשפחתו
גראדום זיסקינד ומשפחתו
גראהמן דוד יוסף ואשתו ובניהם
גרזון המשפחה
גרינבוים יודל ומשפחתו
גרינבוים משה חתנו של פיק
גרינבוים רוז'ה
גרינבוים הערשל ומשפחתו
גרינבוים יעקל ומשפחתו
גרינברג פישל (בעל המסעדה)
גרינפלד שבתי ומשפחתו

ד.

דבידוביץ אברהם אלי' ומשפחתו
דבידוביץ אלמנה ומשפחתה
דומברוביצקי דוד ומשפחתו
דומנקביץ שרה ומשפחתה
דייטשעל
דימנט מרדכי ומשפחתו
דימנט משה ומשפחתו
דימנט מלכה ומשפחתה
דימנט הינדא אלמנת שמואל דימנט
דלסקי המשפחה
דרסלר משה יצחק ומשפחתו

ה.

האנעמן לודויג ורפאל
הולנדר חנוך, אשתו ובנו אברהם וכל משפחתו
הולצר בנו של הד"ר.
הוריינסקי אברהם ומשפחתו
הוריינסקי איציק ומשפחתו
הוריינסקי וואלף ומשפחתו
הורניאק משה פייביש ומשפחתו
הורניאק פנחס זליג ומשפחתו
המבורגר ראובן ומשפחתו
המבורגר (סוחרי המכולת) ומשפחתו
העניך ר' יוחנן'ס ומשפחתו
הערמאן פאביק
הערשעל מלמד ומשפחתו
הרמן קרסה
הרמן בונם
הרשברג

ו.

ווטנמכר לייבל ומשפחתו
וויינגוט דוד מאיר וכל משפחתו
וויינגוט משה פייבל ומשפחתו
וויספלנר הערשל ומשפחתו
וויקסל השען ומשפחתו

וידבסקי בנימין ומשפחתו
וידיסלבסקי משה אהרן, אברהם דוד ואשתו ובניהם
וילנר האחיות
ווילק המשפחה
ויספלנר אייזיק ומשפחתו
וישגרודזקי אייזיק ומשפחתו
וישגרודזקי ברוך ואמו
וישגרודזקי דינה
וכטל שמחה ומשפחתו
וכטל ישראל ומשפחתו
ולדמן שלמה שמעון ומשפחתו
ולצמן משה הערש וכל משפחתו
ורוצלבסקי בעריש ומשפחתו
ורוצלבסקי אברהם יצחק ומשפחתו

ז.

זאנאבענד ישראל ומשפחתו
זאנאבענד אברהם ואשתו
זאנאבענד הצלם ומשפחתו
זידרמן אברהם ומשפחתו
זיידנבייטל ומשפחתו
זילברברג ישראל לייב
זילברברג לובא
זילברברג יוטא אלמנת ר' משה ובנה לייבל ובנותיה
זילברברג יעקב ומשפחתו
זילברברג אברהם ישכר ומשפחתו
זילברברג יצחק הערש ומשפחתו
זילברברג האלמנה
זליקוביץ ומשפחתו
זלקוביץ ומשפחתו
זרח יחזקאל
זשאק שמחה ומשפחתו
זשאק גרשון ומשפחתו

ח.

חנא יוקיב ומשפחתו
חנצ'ינסקי אברהם שלמה וכל משפחתו

ט.

טוגנדרייך שמחה שלמה ובניו ומשפחתו
טוגנדרייך אברהם יוסף ומשפחתו
טורונצ'יק אהרן שמואל ומשפחתו
טיגר יצחק מאיר ומשפחתו
טיגר שמעון ומשפחתו
טייטלמן ובניה
טייטלבוים מאיר ומשפחתו
טרויבע יעקב ומשפחתו
טרייביטשר איטשע וכל משפחתו
טשולעק רחל ובניה
טשרניחובסקי המשפחה

י.

יאכימוביץ המשפחה
יאסטשאמב המשפחה
יאשטשינסקי בענועק
יוסקוביץ הערש ומשפחתו
יוסקוביץ בעריע ואשתו
ינובר אייזיק המוהל ומשפחתו
יסטשמבסקי לייבל ומשפחתו
יעקובוביץ יעקב ומשפחתו
יעקובוביץ משה ומשפחתו
יעקובוביץ
יעקובוביץ העניך ואשתו ובנו ישראל חיים ומשפחתו
יעקב דוד ומשפחתו

כ.

כלמינסקי שמואל לייב ומשפחתו
כהן נפתלי בן ישעי' הכהן
כעלמינסקי יוטא ומשפחתה
כעלמינסקי בעריש ודבורה
כעלמינסקי נחמי' מרדכי ומשפחתו
כעלמינסקי בעריל שוחט ואשתו
כעלמינסקי אברהם יצחק ומשפחתו
כעלמינסקי הערש לייב ומשפחתו
כעלמינסקי לייב ומשפחתו

כעלמינסקי הלל ורבקה ובנם שלמה איציק
כ"ץ משפחת הדיין כ"ץ האלמנה ובניה

ל.

לבקוביטש משה ומשפחתו
לבקוביץ שלום ומשפחתו
לובלסקי ליפמן
לובלסקי יוסף טוביה
ליבזון אברהם יצחק ומשפחתו
ליבראט אברהם ומשפחתו
ליבראך בעריש ומשפחתו
ליברמן שמואל, מנהל בית הספר ומשפחתו
ליברמן משה דוד ומשפחתו
ליברמן אברהם פייביל ומשפחתו
ליברמן מרדכי מנדל ואשתו מאניע ומשפחתו
ליהמן פרל ומשפחתה
ליכטנשטיין המשפחה
לינקע, משפחת יונה לינקע
ליסנר שמעון ומשפחתו
ליסנר שלום מאיר ומשפחתו
ליסנר חיימעל ומשפחתו
ליסנר שלום זרח ומשפחתו
לישישיץ יעקב וואלף ומשפחתו
לנדאו משה
לסמן שלמה לייב ומשפחתו
לסמן יעקב חיים ומשפחתו
לעפעק נח ומשפחתו

מ.

מאטיל הנפח ומשפחתו
מאיר חנוך ומשפחתו
מאיר לייביש ומשפחתו
מוצ'ניק חיימקע ובניו
מושקוביץ אפרים איציק ומשפחתו
מושקוביץ בן־ציון ומשפחתו
מושקוביץ יעקב ומשפחתו
מושקוביץ אברהם השוחט ומשפחתו, אברהם יצחק, ישראל ואחותם
מיטלמן בת שבע
מיטלמן אהרן ומשפחתו
מייזל אברהם, מרים (מניה) שרגא (פאליק)
מייזל דניאל ובניהם: הגר, ברוך, ליבציה, למל.
מייזל רפאל, רויזא, שושנה
מייזל דניאל ומשפחתו
מיכאלוק ישראלקע ומשפחתו
מיכלזון לייביש ומשפחתו
מילבסקי המשפחה
מנשה בן וואלף לייב ומשפחתו
מקסל ומשפחתו
מראז אליה ומשפחתו
מרקובסקי ירמיהו, אשתו ובתו
מרקובסקי יוקיב פייביש ומשפחתו
מרקובסקי שמואל בנו ומשפחתו

נ.

נייהויז שיע ומשפחתו
נייהויז האלמנה ומשפחתה
נייהויז יחיאל ומשפחתו
ניימן משה גרשון ומשפחתו
נשלסקי חיה אשת משה פודמביצר
נשלסקי האלמנה (מוכרת כלים)
נשלסקי לייזר ומשפחתו ומשפחתה

ס.

סומפולינסקי מרדכי ומשפחתו
סופר פישל ומשפחתו
סטאל אברהם מרדכי ומשפחתו
סטולינסקי אליעזר ובנו רומק
סטולינסקי מוניעק
סטולינסקי אשר ומשפחתו
סטל אשר

סטל שבתי
סטל משה
סטל המשפחה ובנם נח
סטרווינסקי ביניש אשתו ובנו נח ובנותיו ומשפחותיהם
סטריקובסקי יחיאל מאיר ומשפחתו
סטריקובסקי שלום אהרן ומשפחתו
סטריקובסקי שלמה דוד (המלמד) ואשתו דבורה יענטא
סטריקובסקי אליעזר הערש ומשפחתו
סטריקובסקי אברהם ניסן ומשפחתו
סטריקובסקי לייביש ומשפחתו
סטריקובסקי חיים יוסף ואשתו סימעלע וכל משפחתו
סינאדרקה האלמנה, נח, חיים ומשפחתם
סינורודין יעקל ומשפחתו
סינורודין סיני ומשפחתו
סמורודין משה שלמה ומשפחתו
סקורקע שמעון הערש ומשפחתו

פ.

פאו אהרן ומשפחתו
פאו אליעזר ומשפחתו
פאו הערש ומשפחתו
פאו יעקב הרש
פאו לייביש ומשפחתו
פאלאטש מרדכי ומשפחתו
פובודובסקי ומשפחתו
פוזננסקי קלמן ומשפחתו
פוזננסקי יעקל ומשפחתו
פוזננסקי יחיאל מאיר ומשפחתו
פומרנץ האלמנה אשת ניסן־הענין ובתה חוה
פוקס הרב ישראל המורה הוראה וכל משפחתו
פידלוביץ שיע ומשפחתו
פידלוביץ יחיאל ומשפחתו
פיוטרקובסקי המשפחה
פיוטרקובסקי מאיר ומשפחתו
פיונטקובסקי משה ואשתו נחה, ובניהם: איסר, טובציה, חוה, אליעזר
פייבישוב משה ומשפחתו
פיליצר פנחס ומשפחתו
פינצ'בסקי שלמה זלמן ומשפחתו, יטקה, לובציה
פיסק דוד ומשפחתו
פיק זישא
פיק חיים
פיק ברכה
פיק מנחם ואשתו פראניע ובניהם
פיק ידידי' ומשפחתו
פישלביץ בן ציון ומשפחתו
פישלביץ נעמי
פלוזנר דוד ומשפחתו
פלידרבוים ישראל ומשפחתו
פלסטר זלמן ומשפחתו
פראנט ומשפחתם
פרוממר לייביש פסח ומשפחתו
פרומער אהרן שיע ומשפחתו
פרידמן שלום (אומאנער) ומשפחתו
פרידמן אברהם וכל משפחתו, יו"ר הקהלה
פרידמן וואלף ומשפחתו
פרידע אברהם ואשתו, בנו ובתו
פרידע, משפחת דניאל פרידע
פריימן המשפחה
פרינץ איטשע ומשפחתו
פרנטשבסקי משה דוד ואשתו
פרנטשבסקי חיימעל וחותנו
פרנטשבסקי אהרן
פרנטשבסקי לובעק
פרנטשבסקי אייזיק ומשפחתו
פרנטשבסקי בצלאל ומשפחתו
פרנטשבסקי הירשל ומשפחתו

פרנקל העלמן וכל משפחתו
פרנקל יצחק מאיר ומשפחתו
פרנקל משה ואשתו ליבה ובנותיהם
פרנקל שלמה ומשפחתו
פרנקנטל משה ומשפחתו
פרנקטל בת שבע ומשפחתה
פרנקנטל רבקה ומשפחתה
פשדצקי יוקיב ומשפחתו
פשעדבורסקי הענריק ואשתו ובתו מג'ה
פשעדבורסקי דוד ומשפחתו

צ.

צוואנג לייביש ומשפחתו
צוואנג ישראל ליב ואשתו צירל לאה ובנו אברהם
צוואנג ראובן ומשפחתו
ציגלמן הנגר ומשפחתו
ציגלר יודל
ציגלר יחיאל מאיר, אשתו ריבה, ובניהם שלמה שמעון ואליעזר
ציגלר רינה מרים
ציגלר יחזקאל
ציגלר מרדכי שלמה ומשפחתו
ציגלר האלמנה אשת משה העניך ובנה שלמה
ציגלר שלום ומשפחתו

ק.

קאהן ישעיה ומשפחתו
קאטשקע החיט ומשפחתו
קאפעל דוד ומשפחתו
קוזאק נתן ומשפחתו
קוטיק יוסף ויחיאל מאיר ומשפחותיהם
קוטיק יחיאל מאיר ומשפחתו
קוטיק אשר ומשפחתו
קוטשינסקי חיים לייב ומשפחתו
קולושינסקי מיכאל אשר
קולסקי ראובן ומשפחתו
קולסקי הלל ומשפחתו
קולסקי ישראל ומשפחתו
קולסקי בעריל ומשפחתו
קורץ אברהם יצחק ומשפחתו
קושמעריק המשפחה
קושנר וכל משפחתו
קילבערט הגב' פרימעט ובניה אריה, חיים וטוביה ומשפחתם
קליגרמז המשפחה
קליין הערש לייב
קליין פעריל
קליין רייזיע ומשפחתה
קליין הספר ומשפחתו
קנאסטר יחיאל ויוסף ומשפחותיהם
קניג געציל המוהל ובנותיו, פריבה, פריידא, הנדל, ליבא בריינא, מאניע קרוסה, וכל משפחותיהם
קניג חיים שמחה ואשתו רחל
קניג לייבל וילדו
קניג פריידא וביילא הענדל
קצברג המשפחה
קרונהיים נחמי' וכל משפחתו
קרימהורן דניאל ומשפחתו
קרימהורן יעקב מאיר ומשפחתו

ר.

ראק יעקב הערש ומשפחתו
רבינוביץ שלמה הכהן ומשפחתו
רביצקי שמעון יו"ר הקהלה וכל משפחתו
רדומסקי שמואל ומשפחתו
רובינשטיין משה ומשפחתו
רוגוזינסקי מאיר ואשתו יוטא
רוגוזינסקי נתן ומשפחתו
רודל נחמי' ומשפחתו
רוזנברג מלכה ואחותה מחלה
רוזינסקי חיים נח ומשפחתו

רוזנטל חיימל ומשפחתו
רוזנטל לייבל ומשפחתו ובנו חיים
רוזנקרנץ פייביש ואשתו חנה ובנם משה בינם, ובתם מרים שרה
רוטאפל מיכאל ומשפחתו
רוטנברג, האדמו"ר מלינטשיץ — ומשפחתו
רוטנברג בצלאל ומשפחתו
רוטנברג לייבל ומשפחתו
רייכמן גבריאל ומשפחתו
רייכרט לייב ומשפחתו
רינג שמחה בונם ומשפחתו
רינג חיים זליג ומשפחתו

ש.

שורפלץ סיני ומשפחתו
שורץ ישעי' ואשתו פרל ובתם גיטל
שוארץ משה ומשפחתו
שורעק אברהם ומשפחתו
שטאר מאניע ומשפחתו
שטורך שלמה ומשפחתו
שטיין יחזקאל ומשפחתו
שטיער אסתר רבקה ובנה חיים
שטילר איסר ומשפחתו
שטילר יהושע ומשפחתו
שייבע דוד שלמה ומשפחתו
שייבע שמואל ומשפחתו
שייבע ישראל ומשפחתו
שיינראק נפתלי ומשפחתו
שיינראק יצחק ומשפחתו
שיינראק אליה ומשפחתו
שיינראק מרדכי ומשפחתו
שייעוויטש המשפחה
שכנא משה ומשפחתו
שליפקוביץ חיים ומשפחתו
שלמוביטש משה ומשפחתו
שלמוביטש שלמה ומשפחתו
שמול אברהם זליג, אשתו מאניע ובנם יצחק
שמול חיים ואשתו
שמול מהעיירה טורעק ומשפחתו
שניצר ישעי' ומשפחתו
שער יוקיב ומשפחתו
שפיגל הערשל ומשפחתו
שפיגל יענקל ומשפחתו
שפירא אשר ומשפחתו
שפירה ראשקע ומשפחתה
שפרינגר יצחק ומשפחתו
שרפינסקי חנוך (הניך) ומשפחתו
שרצקי יצחק וואלף ומשפחתו
שרצקי משה ומשפחתו
שרצקי יודל (דער ווייסער) ומשפחתו
שרצקי יודל (השחור) ומשפחתו

בורכוביץ המשפחה
ברים המשפחה
גרטנר ראובן ומשפחתו
גוטנטאג המשפחה
הורוביץ יעקב דוד ומשפחתו
הורונציק המשפחה
זברובסקי המשפחה
ליבראך ביניש
ליבראך יחזקאל
ליבראך יחיאל מאיר
ליפשיץ (משפחת רחל ליפשיץ)
סטויצקי המשפחה
פצנובסקי המשפחה
רדומסקי המשפחה
רוסטובסקי המשפחה
שמילובסקי המשפחה
שקולניק משה ומשפחתו
שפיציק המשפחה

מימין לשמאל:

טור א׳: ישראל קאפראל, באומין, אדם בעלה של חוה, אלתר ברנדס, שוסטאק. שפירא, אשר קוטיק.

טור ב׳: וואלף קוטיק, איצקוביץ, איצקוביץ משה, הולנדר, הולנדר, הולנדר, רובינשטין.

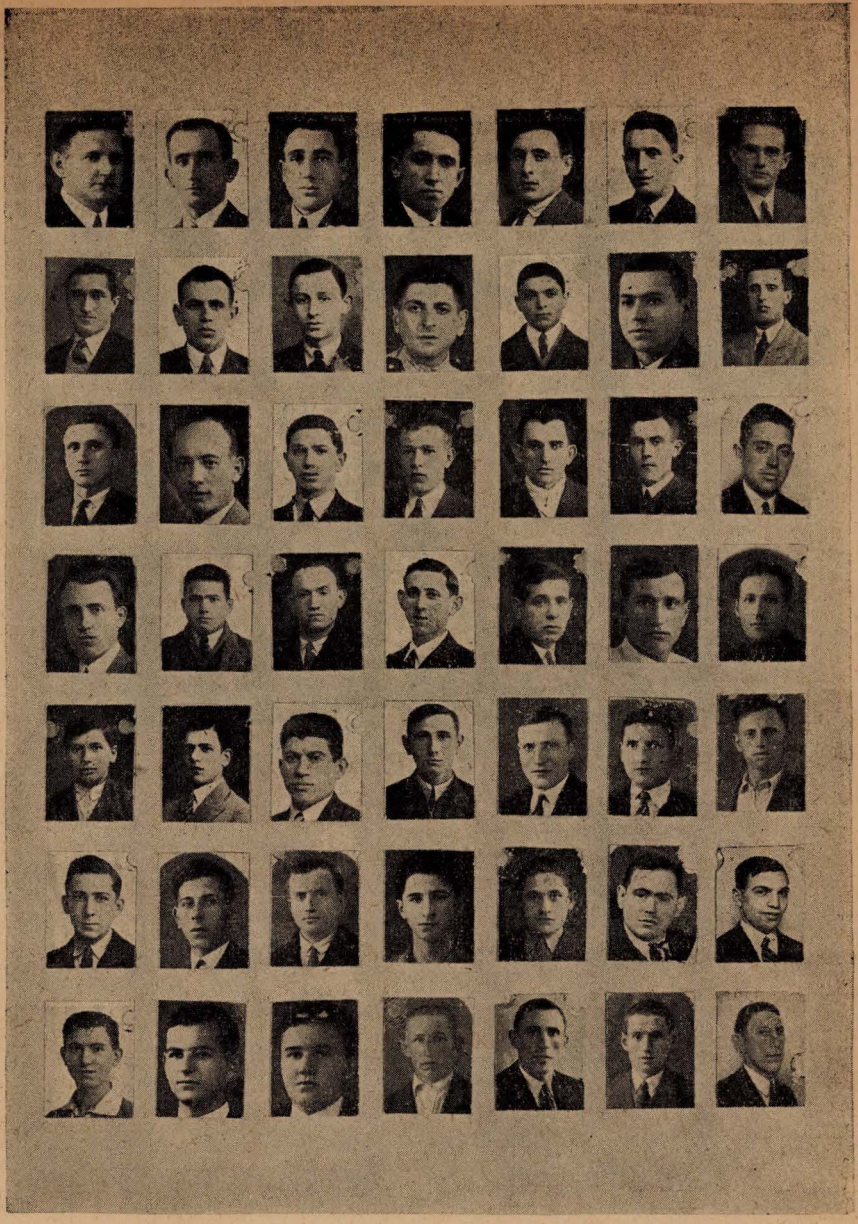
טור ג׳: רובינשטין, בת משה רובינשטין, ישראל ליב צוואנג. אשתו צירל לאה ובנם אברהם, אשת החזן בריש ובנה.

טור ד׳: לייכל רוזנטל ובנו חיים ובתו, מיכאל אשר קולושינסקי ובתו, שטורך ובנה.

טור ה׳: שלמה וויינגוט ואחותו, זיידנבייטל, רויזא יעקובוביץ, זיידנבייטל, לייביש יעקובוביץ, זיידמן.

טור ו׳: זיידמן, אשת אברהם בראון, חותנתו של שלום אומאנער, זאמד יידענע, בלוגרינד, שבע אדמוביץ, אשת רומר.

טור ז׳: נייהוז, כיטער, בת משה ברנדלוק, בת ישעיה שניצר, בת לייביש מוסול, זעלדא שפיגל, פרונט.

מ י מ י ן ל ש מ א ל :

ט ו ר א׳ : זלמן פיטרקובסקי, נשלסקי, ראובן ד׳האסקאטעס, וולקוביסקי, קרונהיים, ווטנמכר ליסנר

ט ו ר ב׳ : טשולק, איציק לבקוביץ, בנו של הדייטשעל, קצברג, גלטשטין, שיינראק, גרומן.

ט ו ר ג׳ : משה פיטרובסקי, הל׳ קולסקי. אַקס מול חנא יוקיב, יצחק זרח, גרשון שורצפץ חיים שטייער, בנו של העלמאן פרנקל.

ט ו ר ד׳ : פיק, ז׳מן נייהוז, אברהם שיינראק, איצקוביץ, איטשע מאיר כ״ץ, בנו של משה לבקוביץ, אברהם ניסן דרסלר.

ט ו ר ה׳ : טענדייטר, פנחס טוגנדריך, נייהוז, בורקובסקי, בורחוביץ, גרינבוים בן ברייגא, בעאטוס.

ט ו ר ו׳ : ישעי׳ טורונצ׳יק, יוסף קלוגרמן, מנדל ברט, גולדמן (גיסו של ש. גרינבוים)), קרונגברג. קישטר, אנגל.

ט ו ר ז׳ : רייכרט, ישראל וינגוט. מעטאל, לייביע מוכר סכינים, קושניר, גלאטשטין, נכדו של

מימין לשמאל:

טור א׳: רחל גבריליץ, פיונטקובסקי, וולקוביטש בת השוויגער (החלבן), כת יואש פרנטשבסקי, בת הערשיץ פוי, סרברנה.

טור ב׳: — — — — — — — —

טור ג׳: נכדת מיכאל גייזלר, קושמעראק, זיידמן, אופוצ׳ינסקי, בת בעאטוס, שרה פלידרבוים.

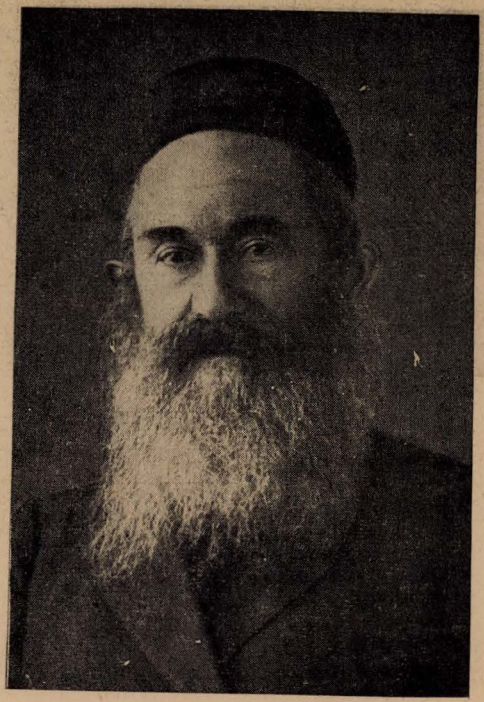
טור ד׳: לא ידוע, אפשטין חתן מיכאל גרינבוים, לייבל קניג, בן הקאלך ייד, ליסנר, בירנבוים, לא ידוע.

*

אלה הם חלק מהתמונות. שנתלשו מהפספורטים (שהיו גנוזים במרתפי העיריה) של יהודי לינטשיץ, שהובלו לחלמנה.

*

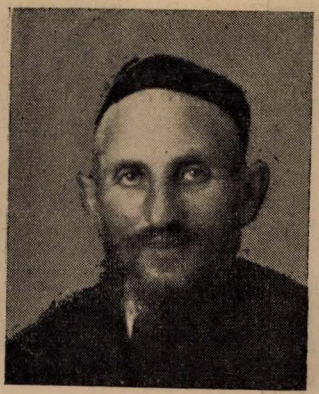
העמודים הבאים הוקדשו לאנשים שגלופת תמונתם הומצאה לנו ע"י קרוביהם.

המוהל ר' געציל קעניג ז"ל

ר' משה פרנקל הי"ד ואשתו ליבא

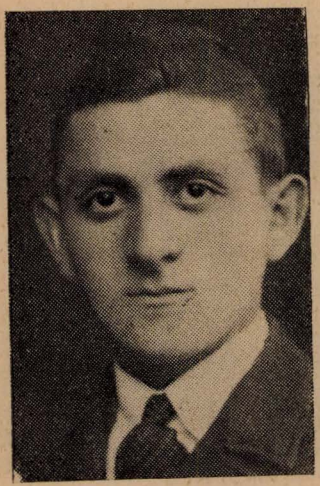
ר' אברהם כוים הי"ד

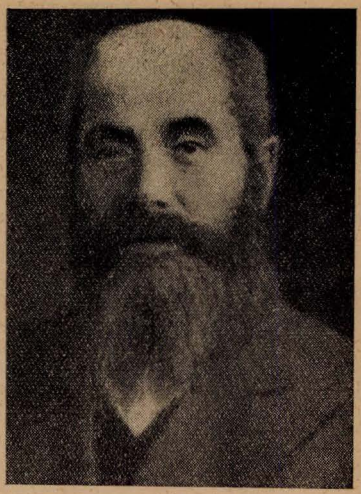
טעביל, חנה ומשה בהריהר הי"ד

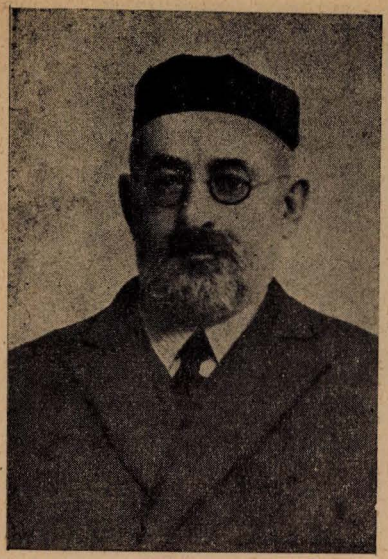
יוסף יהודה ביגלאייזן הי"ד

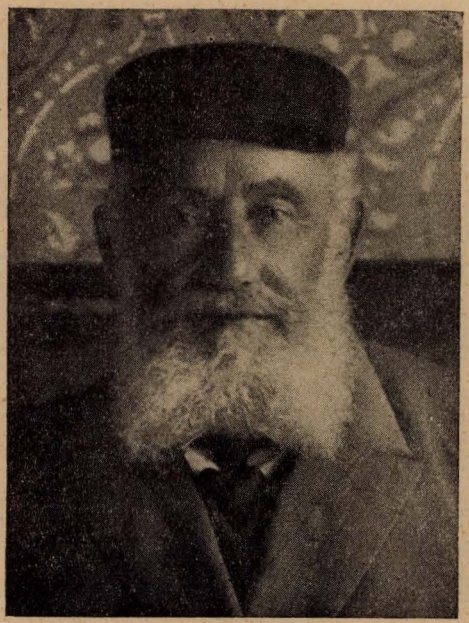
אליעזר ציגלר הי"ד

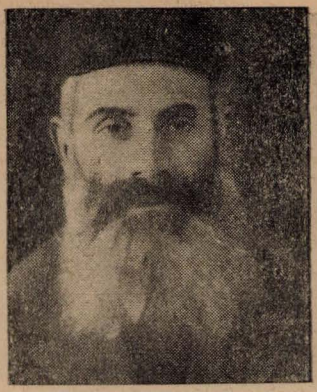
ר' יעקב אדמוביץ הי"ד

ר' אברהם הכהן שורק הי"ד

ר' דניאל פרידע הי"ד

ר' יעקב ואשתו דינה בהר־הר הי"ד

ליבא ברוינא, לייבה, מניה, וקרוסה קניג הי"ד — ליד מצבת קבר אמם.

השורה הראשונה של קברים בבית העלמין

ייִנטשיץ

לא אֲלֵיכֶם כָּל יְדִעַי
וְכָל אַחְיוֹתַי וְאָחַי
חֲיֵשׁ יְתוֹמִים כְּיִתוֹמַי
וְנִדָּחִים כְּנִדָּחַי
לֹא הֶאֱמִינוּ וְאָמְרוּ
הַעוֹד אָבִינוּ חָי
כִּי בְחַצֵּי הַלַּיְלָה
בָּא מַשְׁחִית לִמְנוֹחָי
וְלֹא עָנָנִי אֲדֹנָי
וְלֹא פָּסַח עַל פְּתָחַי
וְסָר כִּחִי מֵעָלַי
וַיִּמַּסּוּ נְתָחַי
וַיִּתְקַדְּרוּ שָׁמַי
וְאָסְפִי נָגְהָם יְרֵחַי
וְגַשְׁתִּי בְחֶפְזוֹן
מִקְנֵי וְאֶפְרוֹחַי
חֲיֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאוֹבִי
וְיָגוֹן כְּיִגוֹנוֹתַי
וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לַנֶּשֶׁק
לְבָנַי וְלִבְנֹתַי

לִקְרְעוּ מְעִילַי
וַיִּתְפָּרְקוּ עֲגִילַי
וְקִשְׁרֵי וְכֵלַי
הַמּוּסָרִים מֵעָלַי
נָא יִבְכּוּ עַל בְּתוּלַי
יַעֲלַת חֵן תַּמָּה
אֲשֶׁר סָפָה וְתַמָּה

בִי תַּמְרוּרִים קוֹלָהּ
מְבַכָּה עַל יַלְדֶיהָ
בְּנַפֶּל עָמוּד אֲהֶלָהּ
כִּי לְאֵבֶל כְּנוֹרָהּ

טוֹרֵי לֵב וַעֲנָיִם
אֵךְ הָיוּ לְמַרְמָס
כִּרְגָלַי עַם טֻמְאַ שְׂפָתַיִם

שְׁמְעִי מִידָעַי
מָה עָצְמוּ נְגָעַי
חֲדָשִׁים לְרָגָעַי
יִגֹּר מִדָּמָעַי
וְאֵשׁ תּוּקַד בְּלִבָּבִי
לְשֹׁד אָבִי אֲהוּבִי
וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְּנוּ בִי
אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאוֹבִי

לְדִידִי מַר לִי כָּר
לְכֵן שְׁעִי מִנִּי
אֲמָרֵר בְּבָכְיִי
וְאָלוֹן עַל זְמָנִי
אֲשֶׁר הֵנִיחַ חַרְבּוֹ
לְגַדַּע אֶת קַרְנִי
וּלְהָמִית אֶת בָּנָי.

צְרִי אֵין כְּגַלְעָד
וְרוֹפֵא אֵין שָׁמָּה.
הַקּוֹרֵא מִמְּעִינָיו
שָׁלוֹם לַהֲמוֹנָיו
לְאַבְלֵיהָ וְשׁוֹמְמֶיהָ
יְשַׁלֵּם נֶחָמָה.

מ י ל ו א י ם

הרב איסר פרנקל

על תורתו של המלבי"ם

התולדה של המלבי"ם מופיעה במדור הראשון של הספר שם מדובר גם על המלבי"ם כספרא רבה וצוטטו מבחר קטעים מתוך ספריו. אין במאמר זה משום חזרה על מה שנכתב. נעשה כאן נסיון קלוש לתת סקירה קצרה וממצה על תורתו של המלבי"ם. והקורא מן הדין שיקבל עליו הערכה זו רק כנסיון ותו לא.

אין לך בטוי מוחשי יותר המגדיר בצורה קולעת את האישיות הכבירה של המלבי"ם מאשר זה שאפשר לומר עליו: „כל רז לא אניס ליה". בכל שטחי התורה, החכמה, התבונה, המדע, מכמני השפה וכשרון בטוי גאוני, עשיר ניבים וניבי ניבים, תורת הנסתר על כל צפוניה וספוניה — בכל אלה יד ושם היו לו, לרבי מאיר לייבוש מלבי"ם.

ראש דבר: רבי מאיר קיבל תורה מאביו חורגו הגאון רבי ליב אב"ד ולוצ'יסק, מהגאון רבי משה הורביץ בעל „עמק השדים" ובנסתר מרבי צבי הירש מזדיטשוב. — ומסרה לדורות הבאים בספריו הרבים בכמות ובאיכות.

את ספרו הראשון חיבר בהיותו בן ט"ו. זהו ספרו הגדול רב הכמות: „ארצות החיים". ספר זה מכיל דינים רבים על אורח חיי האדם והנו פירוש על ש"ע או"ח ונושאי כליו. כפי שהוא כותב מיוסד ספרו זה על באור הגיוני מפורש, ומובן, ללא כל צורך לחטט בספרים בכדי לחדור לעומק כוונתו. המלבי"ם עצמו נפעם מחבורו זה שאותו השלים לקראת שנתו העשרים. ועם אוצר חכמה זה יצא לקנות לו שם עולם.

פריונו בשטח הספרות התורנית והתלמודית ותנובת פירותיו הנם שיא של יצירה. מיד אחרי ארצות החיים בא ספר מקיף שני בשם „ארצות השלום" הפעם הנושא: דרשנות. בשטח זה הפליא לעשות מאד ושימש לו ילד שעשועים. ונוסף עליו ספר שני „ארץ חמדה". ב־2 חבוריו אלה מתבלטת המגמה להיות עממי בביאור כדי לקרב את סתרי תורה לבני ההמון העממי. „ארץ חמדה" מוסבר בדוגמאות רבות הלקוחות מתופעות חיים, לא פעם יש לפגוש שם מידגם הקשור במכירת העבדים והסחר השפל בהם, ומגמה זו של קירוב הרזים לבינת ההמון מתבלטת ביתר עוז בפירושו הגדול שבו קנה לו שם עולם: הפירוש על התנ"ך שאת החלק הארי שלו חיבר בשבתו

בלינטשיץ. חבורו על התנ"ך מצטיין בכמה וכמה נקודות: א) ביאור הענין באופן שלא ימצא כפל ענין במלים שונות. ב) שכל מלה הבאה במאמר חייבת להופיע בו לפי טעמי המקרא וכללי הלשון. ג) כל מאמר מתובל ברעיון עמוק ומובן. ד) המלבי"ם בפירושו מעורר אותך לחשוב ולחדור לעומקו של מקרא וכוונתו.

אופייני שלמרות שכבר עברו למעלה ממאה שנה לפירושו לא פג טעמו ולא עוד אלא שקיבל בימינו אלה משנה אקטואליות ומשתמשים בו לעתים קרובות, כדאי למשל להזכיר את חשוב הקץ של המלבי"ם בספר דניאל. המלבי"ם מעלה כי בשנת תרפ"ח צריך לבוא משיח, שאלו לו הרי חז"ל אמרו: "תיפח רוחן של מחשבי קיצים" — השיב להם במעשה: פעם נסעו אב ובנו ליריד בעיר רחוקה. אך יצאו את העיר החל הבן להציק לאביו בשאלה: מתי יגיעו למטרתם? השיבו אביו: שטיא, אך יצאנו את העיר וכבר אתה שואל, ימים נכנסו וימים יצאו ועודם עסוקים היו בנסיעה ואז העיז גם האב לשאול מהו מספר הימים שנותר לנסיעה. הבן ראה בכך מעשה ניצוח ותמה על שאלתו של אביו, נענה לו אביו: כשעמדנו בתחילת הנסיעה לא היה מקום לשאלה אבל עתה כשעברו כ"כ הרבה ימים מותר כבר לשאול והוא הדין בקשר לחישובי הקץ...

נקודת המוקד של ביאורו בחמשה חומשי תורה מתרכזת בעיקר בכרך העבה של תורת כהנים, בעמוד המקביל לחומש מופיע הספרא ובטור שני פירושו המבהיר את הפירכות והתמיהות המתעוררות על דרך הספרא והוא מסיר את כל המעקשים והמכשולים בדרכו. הוא מקדים לכרך תורת כהנים ספרו "אילת השחר" על הדקדוק שטובי המדקדקים והבלשנים צריכים להפוך ולהפוך בו. אילת השחר הוא בן תרי"ג כללים על דקדוק עברי שכתוצאה ממנם: "תורת הפה על תורת הכתב מכוננת. על מים רבים היא שתולה על כללי ההגיון והמליצה היא שוכנת. הגלוי והנסתר, המבואר והנגלה, התורה והמצוה, הכתב והקבלה, המקרא והמסורת, האמירות והדברות, תורה הכתובה ותורה המסורה, כל אלה חיברו יחדיו ויחדיו יהיו תמים. הפשט והדרש יתלכדו ולא יתפרדו, אשה רעותה לא יקדו".

המלבי"ם מתבלט כאמן הבטוי ומכמני הלשון משמשים כלי שעשוע מפליא בידו, הוא מבקש דרך משל להביע באיזו צורה נוצר הפירוש הזה והנו אומר: "בעוצב ורוח כהה הריתי את הילד המשכיל הזה בבטן הרעיון מספר חדשיו חוצצו..." וחייב אני לומר כי כל אחד שהיה קורא את הקדמתו לספרו זה היה בוכה מרוב התרגשות על כשרון אדיר זה. בהקדמתו זו הוא מגדיר את תפקידי תורה שבע"פ ושבכתב שאין להפריד ביניהם כלל ועיקר "ואל תורה שבע"פ בניתי הסוכך ובניתי לה מגדל עוז ומבצר משגב, הוא חבורי הנוכחי... הוא ילחם את אויבי הקבלה בשער, אשפתו מלאה טענות וראיות נכוחות ובא בו האות והמופת כי תורת הפה היא התורה שניתנה מהשמים, וכי כל דבר תורה שבע"פ מוכרחים ומוטבעים בפשט הכתוב ובעומק הלשון" — — —הקדמתו זו הבנויה על כל כללי ההקדמה והמבוא לספר המגדיר מהותו של ספר "מוקדשת" אף לסבלותיו הפרטיים המתוארים בצורה פיוטית שוברת לב ומסיימת:

„ומרגב אדמה מבור תחתיות, מירכתי אדמה באחת הגאיות לך שוכן מרום אשתחוה תולעת, כי גילית לי סודך למדתני דעת...“

מאידך במרכז חבוריו על התנ“ך עומד ספרו על ישעיהו המשמש כר נרחב לתנובת פירותיו, בהקדמתו לספרו זה הוא מתעלה שנית למרומי במתי הפיוט האופייניי לו והוא משתפך בליריקה אינסופית. וממרומי ההר היא פונה אל ידידו הקורא שלא יסוג, לא ישתאה ואל ישתומם! „כי מעתה כאחד האדם אדבר עמך, כאחד האדם אשר בגילך, מעתה אדבר עמך בכל לשון שאתה שומע, מעתה שפת לא ידעת לא עוד תשמע“ ואמנם את דבריו אלה הוא מקיים. והוא עצמו אומר: כי הוא מחלק בין 4 חלקי הפרד“ס, את הרמז הדרוש והסוד דוחה הוא מפירושו זה והולך רק לפי הפשט, בגישה זו הוא מחולל מהפכה בנגוד לפרשנים הקודמים: „הפירוש בכללו חדש הוא, כל מקומות הקשים והזרים מתבארים בלי דוחק... עד שאמרתי לעצמות היבשות חיו ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד“ והוא ממשיך בתפקידו זה בספר יחזקאל ומרחיב ידיעותינו בהבהרותיו המבריקות ובבנין איפופיה נהדרה של חזון יחזקאל, שמתוכה הוא מטביע דמותו הפלאית של חוזה העצמות היבשות ומעשי מרכבה ומצרפה בכור ההיתוך של מכמני ורזי חרוזיו והוא מסיר את כל הבדילים והסיגים, בתום החבור הוא אדריכל בית המקדש העתיד לקום לכל פרטיו ודקדוקיו כפי שהוא נותן לנו את תיאורו המלא ב„תבנית הבית“... בביאורו על ירמיהו הוא יוצא חוצץ נגד מבקרי ההבל שיצרו מושג של „בקורת המקרא“ והוא מכנה אותם „שועלים קטנים מחבלים בכרמים“ שעה, שאין שום יתור של אות אחת במקרא והוא משיב פניהם אחור בטענות ברורות ובלתי ניתנות להפרכה.

בפירושו על תהלים הוא מעביר לעינינו את תקופת הנבואה בישראל ואת שקדם לה, תוך כדי דבור הוא מוצא את „הקשר“ בין כל ההתחלות של ק“נ הפרקים. אך מתקשה הוא בפירוש זה ועבודתו על תהלים היא המאומצת והקשה ביותר כיוון שכל פסוק שבכל האחד מהפרקים עולם בפני עצמו הוא שאין לו כל קשר עם הפסוק שבא לאחריו, זאת ועוד, כל פסוק ומשפט באים לספר משהו שאירע לדוד עצמו ולמה שעתיד להתהוות והוטל עליו על המלבי“ם לחדור אל נבכי העבר ולדלות מתוכם את הספרים שאבדו.

בכדי להסביר מהות איוב הוא מקדיש מסה לנושא: „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו“. ומדוע התבסס משפט העולם על כך? סברתו היא שכל פרקי איוב מבוססים על נושא זה בצורת וכוח בין ארבעת הידידים המתווכחים ביניהם על איוב שלקה ואין לו תרעומת, והם מנסים לעורר את תרעומתו בלי הצלחה, לדעתו כל מתווכח היה בעל שיטה וכיוון שונה משל חברו והוא משתדל להסביר זאת במיטב תבונתו לפי המחשבה הפילוסופית והנו מציג לפנינו מחזה בארבע מערכות. בראשונה נדון הנושא: „צדיק ורע לו“, במערכה השניה מתווכחים הארבעה על הנושא: „רשע וטוב לו“, במערכה השלישית מכריע איוב את מתווכחיו ומשכנע אותם בצדקת דבריו הנכוחים ואדרבה מטיף להם תוכחת מוסר על אשר הגיעו לדעות זרות ובמערכה הרביעית מגלים לו רעיו כי רק נסיון היו היסורים שהוטלו עליו והוא עמד כצוק סלע בנסיון...

כך הוא מגדיר פירושיו לתנ"ך שבהם הוא מגלה מידה גדושה עד קצה של חכמה, תבונה, מדע ונסיון חיים עשיר ובעיקר: כשרון והתעלות למרום פסגה אך יחד עם זה עממי ומשוחח עם הקורא בלשון שוטפת שלא אבד עליה הכלח אפילו בימינו. עברית מלוטשת ומבריקה מסוגננת בעזות בטוייה ושוטפת בקלילותה, עשירת הברקות ושנינות והוכחת פקחות עד לאין גבול וגדר.

אך מי אשר ידמה כי אמנם אפשר להצטמצם במסגרת מאמר אחד בכדי להעביר תחת שבט הבקורת את פירושו על התנ"ך בלבד, אינו אלא טועה. פירושו על כל ספר לחוד — מספק חומר למאמר עיוני רחב יריעה וגויל.

בשטח השירה הלירית חיבר את ספרי השירה: „שירי נפש", „משל ומליצה" שמסרם במתנה לעורך „הלבנון" ר' יחיאל בריל ז"ל וכן „שנת היובל" שהופיע ב„הלבנון" ובו מתוארים סבלותיו שהגיעו עד לשערי מות בקהלת בוקרסט. נוסף לזאת הדפיס בהקדמתו ל„ארצות השלום" מסה בשם: „הגיון מליצה" בו הוא שר שיר תהלה להדר גאון הטבע. שם מגיעה נפשו הפיוטית לרום פסגתה והוא מחיה לפנינו נופי קסמים שובי לבב. כל בטוי שבו יקר מחברו ומשום כך נמנע אני בכלל מלצטט ממסה זו. נוסף לחבוריו אלה חיבר ספר נוסף על דקדוק בשם „יאיר אור" וכן „מגילת סתרים" על קבלה שגם בה היה לו יד, מלבד שורת ספרים וקונטרסים מהם שפורסמו ומהם שלא ראו אור עולם.

בסגולותיו הרבות, בעקשנותו ללא רתיעה על נקודת האמת, בתנובת עטו, בשנינות לשונו, במחשבת רעיונו, בחום לבו במסירות נפשו למען קדשי האומה, בהדר גאונו ועוזו — לא היה דומה לו והוא נדמה לנו כאחד הראשונים אשר היו עלי אדמות, ככוכב שביט שנגה זהרו לזמן מה והשאיר עקבות ורושם לא רק לתקופה ולדור אלא לתקופות ולדורות.

שמעון ברודז׳יצקי

אגורת ה„בח" („טורן פעראיין") והתזמורת היהודית

בשנת 1918, עם שחרור פולין מהשעבוד הרוסי, התארגנו מספר צעירים, לשם ייסוד אגודה ספורטיבית. נעשו הכנות ראשונות שהופסקו במהרה, מפני שרוב הצעירים נלקחו לשרות בצבא הפולני. והימים ימי סערה, התנפלות הבולשביקים וחבלי הלידה של המדינה הפולנית הצעירה.

רק בשנת 1924 יצאה מחשבת היוזמים מן הכח אל הפועל. לקבוצה היוזמת השתייכו יוסף קוטעק, בער ביאטוס, שמעון ברודז׳יצקי, שמואל הניך סומפולינסקי, אברהם גוטהעלף ובנו של משה יצחק דרסלר. התחלנו לעסוק בהתעמלות ספורטיבית מחוץ לעיר, ומיד בא שמעון רביצקי בלווית מספר אנשים ומסרו למשטרה, על התארגנות קבוצת נוער, שיש לחשוד בהם שהם מהוים תאים קומוניסטיים. נוסף לכך הלכנו פעם ל„שוועצקא גורא" לפגישת התארגנות. מיד הלך הקציץ וויטשחובסקי, בנו של האופה, מסר למשטרה שב„שוועצקא גורא" מתקיימים תמרונים עם נשק. המשטרה אסרה את סאלק רוקוצקי ויצחק סינורודין ועוד אחדים וסגרה את הארגון. המשטרה מצדה הוסיפה שמן למדורה, וביום ראשון בעת שהגויים מהסביבה יצאו מהכנסיות, הובילו את הצעירים היהודים עד לגשר „טאם", כביכול, לחפש את הנשק שנטמן, ובינתיים ספגו הצעירים מכות מההמון הפרוע. אחרי מאמצים רבים והתערבות הצירים היהודים בפרלמנט הפולני: יצחק גרינבוים ורוזנבלאט, שעוררו את הדבר מעל במת ה„סיים" הפולני, שוחררו הנאסרים. וככה על ידי הקשרים עם הצירים הנזכרים נתקבל בשנת 1928 הרשיון לפתוח מחדש את הארגון.

שכרנו, איפא, אולם ברחוב אוזורקובסקה 11, בבית אברהם ניסן בלום. בהיודע הדבר למתפללי בית החסידים גירשו את בלום מבית החסידים, עד שקיבל מאתנו הבטחה שלא תהיה התעמלות מעורבת של צעירים וצעירות, אלא שצעירים יתעמלו לחוד וצעירות לחוד ורק אז הורשתה לו הכניסה לבית החסידים. הופעתה של הקבוצה הספורטיבית „הכח", נהפכה עד מהרה ל„שם דבר" ושמה נתפרסם בכל המחוזות הסמוכות לעיר.

כידוע, היתה לנטשיץ קן של אנטישמיות. האנטישמים ניצלו כל הזדמנות להסתה שפלה נגד יהודים. קרה מקרה שה„טורן פעראיין" התכונן לסדר חגיגת־גן עם

תכנית ספורטיבית. הייתי אז חבר התזמורת של מכבי האש, והיות ויחד עם זאת הייתי גם חבר הועד של „הכח", הטילו עלי לשכור את התזמורת לנגינה בחגיגה. הותנה במפורש שחברי התזמורת צריכים להופיע עם כליהם ביום החגיגה, בשעה 1 בצהרים, באולם ה„טורן פעראיין" ברחוב אוזרקובסקה, ולצעוד בראש המצעד של חברי הארגון לכוון הגן. אנו מחכים, השעה היא כבר שתיים ותזמורת „מכבי אש" איננה. הלכתי ל„מכבי אש" לברר מה קרה, ולמרות שאני בעצמי הייתי חבר באותה תזמורת, קיבלתי תשובה ברורה: „אנו, בראש מצעד יהודי לא נלך". הצעתי להם 50 זהובים מכיסי הפרטי ודיברתי על לבם שלא יגרמו לנו את הבזיון הזה, אבל דיבורי היו לשוא, ואנו צעדנו לעבר הגן בלי תזמורת. מובן שתגובתי היתה מיידית ותקיפה לא להוסיף להשתתף בתזמורתם. אחרי כן באו אלי הנשיא ד"ר זיולקובסקי והמפקד דולנגובסקי והתנצלו בפני על התקרית וגם החזירו 125 זהובים שלקחו תמורת ההשתתפות בחגיגת הגן ואשר גם אליה באו במקום 28 איש לפי המותנה מראש, רק 16 איש. קיבלתי את ההתנצלות והמשכתי לנגן בתזמורתם זמן מה. אבל אמרתי להם במפורש, שעל שמחה יהודית לא יוסיפו יותר לנגן ואנו נקים תזמורת יהודית של כלי נשיפה. מנצח התזמורת הצביע על כף ידו הפתוחה ואמר: „כאן תצמחנה לי שערות, לפני שתוכלו לנגן את המארש הראשון במו־ידיכם". מאורע זה הוא שחדרץ את משפטנו והחלטתנו הנחושה לייסד תזמורת יהודית ויהי מה.

בישיבת הועד הראשונה של „הכח" הרצאתי על רעיוני. בתום ההרצאה ניגש אלי אהרן רבינוביץ והחליק בידו על מצחי, כדי להוכח אם אינני קודח והוזה מחום; ואחרי שחברי הוכיחו לי כי אין כל אפשרות לבצע את הדבר, דחו את הצעתי. — בקשתי אז רשיון לסדר אסיפה מיוחדת של יוזמים, בהבטיחי כי בעצמי ועל אחריותי אייסד

את התזמורת: אדאג לכסף ואלמד את החברים לנגן, וכאשר תדע התזמורת לנגן ותהיה ראויה לשמה, אעמיד אותה לרשות אגודת „הכח". לא התנגדו לכך. פרסמתי על לוח מועדון „הכח" הודעה קטנה שבה נאמר, כי ישנה אפשרות להרשם בתור חברים לארגון תזמורת יהודית אצל ש. ברודז'יצקי. תוך שבוע אחד נרשמו 52 חברים וכל אחד שילם 10 זהובים דמי הרשמה. אחרי אסיפת הנרשמים הוחלט. שכל חבר משלם בעצמו בעד הכלי שהוא ינגן בו. למחרת כבר נתקיים השיעור הראשון בידיעת תוי הנגינה. בכל יום התקיים שעור שנמשך משעה 7 בערב עד — 11 בלילה. התחילה תחרות של תשלומים מצד החברים, כדי לאפשר את קניית הכלים בהקדם. כעבור שלשה שבועות היה לנו כבר 1500 זהובים ב„יודישע קאַסע" על שם: מאקס רוזנברג, שמעון ברודזיצקי ומשה ליב בורנשטיין. הזמנו את ד"ר הולצר שיבדוק את מצב הבריאות של כל חבר, ששה חברים נפסלו על ידו. כך הקימונו תזמורת בת 46 חבר. נסענו לווארשא אני ומקס רוזנברג לקנות את הכלים אצל ה' ספיבק ברח' נלבקי 12. קנינו 28 כלי נגינה, נסענו באוטובוס של מוצ'ניק. חזרנו בשעה 4 לפנות בוקר, והנה עמדו החברים וחיכו לנו כל הלילה כדי לקבל את פנינו ואת פני הכלים... — ההוצאות היו 4.190 זהובים. שלמנו 1500 במזומן והיתר חתמנו על שטרות. עוד 18 כלים קנינו במזומן והחברים הכניסו עבורם את התשלום המלא במשך שבוע.

בהודע הדבר בעיר כי החלום השגעוני נתגשם. וכי כבר הובאו הכלים, התחילו לזרום לביתו של ברודזיצקי אנשים, נשים וטף, כדי לראות במו עיניהם את הפלא הזה וללטף במו ידיהם את הכלים. אם הם באמת מנחושת או הם מעשה שדים... בין אלה שבאו היה גם ה„ביליבער מלמד" שרצה גם הוא להיכח, אם תלמידיו יודעים פרק בהלכות נגינה... נאלצתי להוציא את הכלים מן הבית לבל יזוקו. בכל פינה ופינה מהעיר התחיל הנוער ללמוד בבית על הכלים. והמשטרה פנתה אלינו שמפריעים מנוחת־האזרחים. אחרי 3 חדשים ניגנה כבר התזמורת (שהיתה מורכבת מאנשים שלא היתה להם כל שייכות עם מוזיקה) 4 מארשים, ביניהם מאַרש הבריגאַדה. רק אז פתחו היהודים את כיסיהם. ובמגבית שנערכה בעיר נאספו 4000 זהובים, ששמשו לקניית הכלים מאת המנגנים, כדי שיהיו רכוש הצבור. היינו: רכוש אגודת „הכח".

בפורים 1930 ובחול המועד פסח, יצא המצעד הראשון של התזמורת על פני רחובות העיר. השמחה היתה גדולה ונלהבת ביותר. אלפי היהודים יצאו לרחובות העיר לשאוב נחת... אולם אצל האנטישמיים היה זה יום אבל. צורר היהודים שימנסקי שחנותו היתה מול אגודת „הכח", סגר את חנותו כדי לא לראות בשמחה היהודית. פעם הוזמן ד"ר זשולקובסקי לשמוע אותנו ואחרי ששמע את מארש הבריגאדה הוציא 50 זהובים ותרם למען רכישת כלים לתזמורת. כך תרם יעקב לובלסקי 500 זהובים.

באותו הקיץ נערך מפגן ספורטיבי בגן העירוני והחברים צעדו למפגן בראשות תזמורת יהודית אשר „צעדה בראש מצעד יהודים". המפגן הכניס 2000 זהובים ובאותו היום נמסר חגיגית רכוש התזמורת לאגודת „הכח" ונהפך להיות תזמורתה הרשמית.

מאז הלכה התזמורת מחיל אל חיל. היא קנתה לה שם בכל הסביבה. והוזמנה לנגן בכל ערי הסביבה עד לאוזורקוב ואפילו מספר פעמים עד עיר לאַסק הרחוקה.

בלינטשיץ עצמה גירשה תזמורת „הכח" — מעל הבמה הצבורית — את תזמורת מכבי האש ותזמורת הסימינריון למורים. בכל חג לאומי פולני הוזמנה להופעות צבוריות התזמורת היהודית. בכל מצעד צבאי או מצעד המשטרה הפולנית צעדה בראש רק התזמורת היהודית. כשבא נשיא מדינת פולין וואיצ'כובסקי לביקור בלינטשיץ, נתקבל אך ורק ע"י התזמורת היהודית. כעבור שנתים התקיים קונקורס של תזמורות מכבי אש בפולין. היתה פניה אל התזמורת של „הכח" ש־4 מנגני התזמורת ישתתפו בתחרות ושילמו מחיר גבוה בעד ההשתתפות והעתונות הפולנית העריכה כמה פעמים את ההצטיינות של התזמורת היהודית הלינטשיצאית.

כך ידע הנוער הלנטשיצאי לשמור על הכבוד היהודי!

*

ואלה היו חברי התזמורת של „הכח": שמעון כרודזיצקי, שלמה איציק כצלמינסקי, מאטעק בלוגרינד, אברהם שיינראק, הלל קולסקי, עוד כן של קולסקי, א. וישגרודזקי, שמואל שוארץ, אברהמטשע וישגרודזקי, לבקוביץ, בז'זינסקי, גדלי' קלוגרמן, כורוכובין, שבתי סטאל, ארי' בירנבוים, אברהם מיטלמן, משה ליב בורנשטיין, זלמן בורנשטיין, פייביל שוארצפלץ, יצחק שרפינסקי, אריה גליצנשטיין, ליסנר, ליבל קניג, ורוצלבסקי, מנדל פרנקנטל, מיטלמן, מאיר וישגרודזקי, יעקל זלקוביץ, רוסטובסקי, יוסקוביץ, הבן השני של לבקוביץ, יהודא משה קולסקי, פיאסיק, זלמן סטריקובסקי, מנדל ווילק, פרינץ, בנו של ראובן קולסקי, בנה של השייטל מאבערין בבית סינאדרקא.

י. רושם

לינטשיץ במלחמת העולם הראשונה

בחדש אב המוכן לפורעניות, נודע ליהודי לינטשיץ, יחד עם כל יהודי פולין על הכרזת המלחמה שפרצה בגלל רצח הנסיך פרדיננד הסרבי.

יהודי לינטשיץ עמדו על חומרת המצב עם הדבקת המודעות, על גיוס כללי ע"י השלטונות הצאריים ששלטו אז בפולין. — ה„קומיסיות" לא היו „בררניות" ולא שיחררו אפילו בנים יחידים. וכדרכן של הקומיסיות הרוסיות, הרי כל מי שעמד לגיוס ונמצא „גודין", כלומר: מתאים לשרות בצבא לא הורשה כבר ללכת הביתה, אלא מיד נלקח לבית הכנסת והושבע להיות נאמן לצאר „באטיושקא". ול„מאטושקא" רוסיה, וכעבור שעות מספר, כבר נמצא בדרך למרחקים האין סופיים של רוסיה; לקאוקאז או למחוזות סיביר.

בין אלה שגויסו ראשונים היו גם שני בניו של ר' געציל קעניג. חיים שמחה ושמואל. בו ביום התקיימה ברית מילה אצל אחותו ו„לברית" בא שמואל בלווי של שני חיילים רוסיים ישר מ„הקומיסיה", כדי לקחתו לצבא עם תום הברית. חיים שמחה נשלח לקאווקאז לגדוד ארטילריה ואילו שמואל נשלח ישר לחזית האוסטרית המסוכנת ביותר. — למחרת הכרזת הגיוס הכללי, כבר נתקבלו בלינטשיץ הידיעות הראשונות על חורבן קאליש. נאמנים לצוואתו של ביסמארק קאנצלר הברזל של גרמניה, נהגו הגרמנים שבהכנסם לעיר הראשונה של ארץ אויבת, עשו הרג רב בעיר בלי מתן כל סיבה ונימוק. רק כדי שהדבר ישמש לקח להצבור הרחב במדינה. למען לא יחשבו מחשבות על מרידה והתקוממות. כיוון שהעיר הראשונה בדרכם לפולין — היתה קאליש, לכן ניתנה הפקודה ע"י הינדנבורג או משרתיו להעמיד את האוכלוסיה בשורות ולהוציא כל עשירי בשורה להורג ביריה, מלבד הפצצות מוקדמות בארטילריה כבדה. החורבן היה איום. הרבה משפחות שוכלו ונהרסו. ביניהם מהמשפחות הנכבדות פערלע ופרידע. והשמועות פשטו עד מהרה בכל רחבי פולין. לינטשיץ שהיתה שייכת למחוז קאליש נתונה היתה באימה, גם מפני השונא וגם מפני ה„אוהב". כי בינתים הגיעו גדודי הקוזקים להסביבה, וראשית צעדם היה: „ביאי זשידאוו ראטוי רוסיה" „הכה יהודים ותציל את רוסיה". נשמעו הידיעות על תליות יהודים בפיונטקי, סאבאטא. בקלודובה נתלו שני יהודים בפתח חנויותיהם. בסובוטה נתלה הרב, הכל נעשה בלי דין ומשפט. הספיקה עלילה איזה שהיא וכבר הוצא לפועל תליה או מות אכזרי אחר. — זה נעשה ע"י הקוזקים. — ידיעה רדפה ידיעה. והנה נפוצה שמועה,

כי השלטונות הרוסיים עוזבים את העיר. ראו כיצד ראשי שלטונות המחוז אורזים את חפציהם, ומעבירים בחפזון רב בעגלות את רכושם ואת פנקסיהם. לא הספיקו לסיים את מלאכתם. ובעוד העגלות נמשכות בדרך לפיונטקא בכיוון ווארשא, כבר הרעישה הארטילריה הגרמנית את העיר. היהודים התחבאו במרתפים, אולם מי שהוציא את ראשו החוצה, ראה שהעיר עומדת בלהבות ופגזים של תותחים כבדים פגעו פה ושם. הבית הגדול שעל יד בית המדרש עמד בלהבות. ההרעשה ארכה כמה שעות ובהשתרר השקט, נשמעו כבר קולותיהם של הגרמנים ברחובות העיר. צבא רב וכבד עבר על פני העיר. והתכוננו למצעד לכבוד המפקד העליון של החזית, הפלדמרשל פון מקנזון. ולמרות שהעיר היתה הרוסה בחלקה התכוננו לחגיגת קבלת פנים נהדרת. אולם התברר כי בפודמביץ מצד מערב, בפיונטקא מצד מזרח, ובסביבת לודז מצד דרום, עדיין נמצאו כוחות רוסיים חזקים, ככה שכמעט והכוחות עם הפלדמרשל בראש היו מכותרים מכל עבר. הגרמנים התיעצו ביניהם בככר העיר. והגאנרל אמר „וויר זינטן אין פעסעל". כלומר: „אנו מכותרים". — בינתים הופיע אירון גרמני, מראשוני האווירונים שנוצרו על ידם, ועל ידי איתות נודע לו על המצב. כך הגיע צבא גרמני רב אשר פרץ דרך לצבא המכותר לעבר קוטנא. — וכך חזר הצבא הרוסי באופן בלתי צפוי ללינטשיץ. גדודי קוזקים מן הדון, מהגדודים הפראיים ביותר של כוחות הצבא הרוסי נפוצו על פני לינטשיץ והסביבה. חסדים גדולים היו ליהודי לינטשיץ אשר בה ישבו שלטונות המחוז והמפקד הצבאי, לכן היו הגדודים מרוסנים במקצת. אולם גם הם לא טמנו ידם בצלחת. בזוגות התחילו לסייר על פני החנויות היהודיות. בכל מקום בואם דרשו מצרכים. וכל מה שעינם ראתה, אי אפשר היה למנוע מהם. פה הוריקו את כל המלאי של חנות יהודית, ושם הורידו למי שהוא את מגפיו באמצע הרחוב.

הולך לו יהודי כשידיו בכיסיו ושרשרת זהב תלויה לו בדש־בגדו והנה לפתע בלי שירגיש בדבר נקרעת ממנו השרשרת יחד עם חלק מהבגד ונעלמת בכיסו של אחד הקוזקים, — קרה המקרה וקצין הקוזקים נכנס לחנות, תואר פניו הטיל אימה. הוא השתייך לשבטי הקוזקים שבסביבת הנהר דון. עגיל ירד לו מתנוך אזנו הימנית, כשמצד שמאל פאת שער סרוקה כלפי מעלה. הוא מבקש סוכר. החנוני מצביע על קוזקים אחרים שכמעט ולא הותירו בחנותו שום דבר. נכנס פולני צעיר מלינטשיץ, ואומר לקצין הקוזקים: „בודאי! בשביל הגרמנים היה להם תמיד, רק בשבילכם אין להם". אימת מות מרחפת על פני היהודי. הוא מרגיש שכפסע בינו ובין המות. והוא נאלם דום, — עוד הם עומדים ומדברים נכנס במקרה ר' געציל קעניג ושמע את דבריו של השקץ הפולני. הוא לבש אומץ לב והתיצב מול פני הקצין, ואמר ברגש ובסערה: אדוני הקצין! אני נתתי שני בני לצבא הרוסי. האחד משרת בקאווקאז והשני בחזית האוסטרית. ואילו יכלתי למסור את לבי הייתי עושה זאת ברצון... (ותוך כדי דיבור פתח בתנופה יד את חולצתו והצביע כלפי לבו): והנה בא המנוול הזה ואומר שאנו נותנים הכל לגרמנים?... ועוד לא סיים את המשפט האחרון וכבר מרח בעצמה רבה סטירה הגונה על לחיו של ה„שיגץ" הפולני, עד שמעוצם המכה התהפך השקץ והתגולל על הארץ, — חיוך רחב התפשט על פני הקצין כשראה מעשה בעל עוז רוח

זה והוא טפח על שכמו של ר׳געציל „מאַלאַדיעץ״, (מצוין). כך הציל בעוז רוח, של מסירות נפש, את החנוני שחייו היו תלוים לו מנגד.

בערב ראש השנה תרע״ד הובאו שני יהודים מקלודובה שנאשמו כביכול בריגול לטובת האויב. גזר דינם היה: תליה. הם הוחזרו לקלודובה לשם הוצאה לפועל של גזר־הדין. מאות יהודים ליוו בקול בכי את החיים־המתים. היתה זו „אַ לעבעדיגע לויה״ במובן האיום ביותר של המלה.

השתוללות זו לא האריכה ימים וכוחות גדולים של צבא גרמני, שבאו מכיוון פוזן, כבשו את מחוז קאליש ואח״כ גם את שטחה של כל המדינה הפולנית. ליהודים היתה הרווחה אחרי ההשתוללות. אולם עד מהרה טעמו את טעמו של „סדר״ גרמני. הוכרז מצב צבאי, וכל מצרכי אוכל ודלק הועמדו תחת פקוח חמור. אסור היה להעביר מצרכי אוכל מעיר לעיר בלי רשיון המפקדה הצבאית. ליהודים נפתח פתח של „הברחה״, (שמוקלעַר׳ס). המבריחים העבירו מצרכים אסורים בכל מיני דרכים וגם על גופם, את המצרכים שהיו אסורים בהעברה. יצר הקיום הוא יותר חזק מכל ההגבלות, כך שהיהודים נקנסו על עבירות הברחה ובכל זאת המשיכו ב„פרנסתם״. שיטה מיוחדת היתה לגרמנים בענויי נקיון, מפחד פן תפרוץ מגפת הטיפוס. ננקטו צעדים חמורים וכל האוכלוסיה נאלצה לעבור שורה של בדיקות נקיון קפדנים, שהתבטא בגלוח כללי של האוכלוסיה ובהובלה לבתי המרחץ. הנוהג הזה היה קיים גם כלפי אנשים שנקנסו בעונש מאסר ובבית הכלא גלחו את ראשם וזקנם. אבל היהודים סבלו את העלבונות והיו שבעי רצון על שניתן להם להסתדר איך שהוא.

חלום פולין העצמאית היה נחלת כולם. אולם המחיר שפולין המשוחררת שילמה ליהודיה הכזיב ביותר ועד החורבן היו הסבל, העלבון וההשפלה מנת לחמם היום יומית. — והזרזיר הראשון היה הגינרל האלר עם צבא „הפוזננטשיקים״. עדר של פריצי חיות התפשט על פני המדינה, זרק יהודים מן הרכבות, בסכינים קיצצו בזקנם של יהודים שנזדמנו בדרכם. — גורל זה לא פסח גם על לינטשיץ, שטעמה את טעמה של פולין המשוחררת.

קטע מספר תואר פני שלמה (קראטאשין תר"ל)

מאמר דביר שלמה: „אביו — של רבי יוסף הצדיק, אבי רבי שלמה פוזנר — היה הרב המאה"ג הצדיק מוה' שלמה אבד"ק לונטשיץ, והיה גם כן פייטן גדול, שכן נדפס ממנו באמסטרדם, מספד מר וסליחה על הקדושים מק"ק לונטשיץ, ושם כתוב וז"ל חברתי בשנת דפ"ד בהיותי נודד ללחם לחמו של תורה ועבודה בבית מקדשו ומדרשו של אדוני אבי מורי יצ"ו האלוף הוותיק מוה"ר שמואל עמו מקור חיים וכ"ו בקום עלינו אדום בעלילות רשע וכ"ו ובאו במאסר השלמים והיקרים וכ"ו ברוב עוונותינו נהרגו ונשרפו על קדושת שמו הגדול, ונפלו הגבורים בירח אדר זיין בו וכ"ו הקטן שלמה בלאאמ"ו מוה' שמואל קאלישפארו חתן האלוף מוה' יודא רופא יצ"ו דק"ק פוזנא.

והנה הסליחה היא מיוסדת על פי א"ב ואח"כ שם המחבר, שלמה הקטן חזק ואמץ סלה ועד נצח אמן ואמן. חתן המלך מוה' יהודא רופא, ובתוך החרוזים, אני שלמה בן מוה' שמואל שלי"ט. מוכח שהיה אביו אבד"ק לונטשיץ לעת הזאת, ואח"כ היה הוא ממלא מקומו, וכן מ"כ בכת"י אא"ז הרב מוה' אלי' זצללה"ה מכנה אותו בשם אבד"ק הנ"ל.

וכך נדפס בספר „אגרות סופרים": „שבעיר פייזר היה רב הגאון ר' נחמן אמסטרדם. והיו מריבות גדולות בעיר. עד שהביאו בי"ד שהיה מורכב מ־3 רבנים. הגאון רבי עקיבא איגר, הגאון ר' יעקב אבד"ד ליסא בעל חוות דעת, והגאון ר' חיים אב"ד לינטשיץ בעל דברי משפט. — והרבנים החליטו שלמען מנוע ריב גדול, על הרב לעזוב בהמשך הזמן את העיר ולעבור לעיר אחרת. וכשמוע הרב הנ"ל את דברי הרבנים לקח מיד את תרמילו ויצא את העיר. ולא הועילו הפצרות הרבנים כי יחכה עוד. אלא מיד התרחק מן העיר. לא הספיק להתרחק מרחק קטן, ופרצה שריפה, וכל העיר נשרפה כליל עד תומה".

*

הערות בשולי הגליון

* מטבע טבעו חכמים ונבונים: הטעות ממדות אנוש הוא. ועל כן, גם בספר זה, עלו קמשוני השגיאות וחרולי טעויות, שהעין הבחינה כהם באיחור זמן. הקורא יעמוד בוודאי מעצמו — על משמעותה הנכונה של מילה שנפגמה, או של שורה שנשתבשה.
* לא בבת אחת נעשה ונדפס ספר זה. כל גליון שמוכן היה בכתובים לדפוס — נדפס. ומשנדפס גליון אחד הוכן החומר הכתוב לגליון השני וכן הלאה. לכן ניתנה הזדמנות אחרונה והחלטית לרכז את כל הניתן לרכז — ולהוסיף את כל הניתן להוסיף בגליון האחרון. משום כך ייחדנו גם מקום למילואים. ואם ימצא מישהו ש„חסר משהו מן הספר" — לא אשמתנו היא.
* יבואו על הברכה שמואל שחורי, שמעון ברודז'יצקי, וא. רוסט — שתרמו את חלקם ברשימה ובמאמר וכן שמעון פרנקל, שעזר בעבודות ההכנה החשובות.
* מתוך אוסף קינותיו של רבי יהודה הלוי, כחרנו קטעים אלה, שחרזנו אותם למחרוזת אחת של שירה המשקפת את השואה. נאמנים לכוונה זו הרשנו לעצמנו לערוך שינויים קלים בסדר החרוזים ובסגנונם. כך למשל הבית הפותח באות ט' הוא פרי עטו של איסר פרנקל.

התכן:

אל מלא רחמים 5

בשער 7

איסר פרנקל — לכטים ומעשים (במקום מבוא) 11

לינטשיץ 970—1939

הרב יצחק ידידיה פרנקל

פרק א׳: לינטשיץ בימי קדם — אגדת רבי שלמה אפרים בעל „כלי-יקר" — משפט עלילת הדם — מלחמת השוודים — המהר"ל מפראג בלינטשיץ 25

פרק ב׳: משפחת רבני קרא וכתב היחוס שלהם — ר"ז אויארבאך — רבי אברהם טיקטין בעל „פתח הבית" ותקופתו 41

פרק ג׳: רבי שלמה זלמן אורבך שתיקן חצות עם ירמיהו הנביא — רבי חיים אורכך ותקופתו 58

פרק ד׳: רבי יצחק אורכך בעל „דברי חיים" — תולדות משפחת רבני אורבך 71

פרק ה׳: רבי מאיר אורבך בעל „אמרי בינה" 79

פרק ו׳: רבי אברהם בנימין קורונגולד מהורודנא 87

פרק ז׳: ה„סגי נהור" רש"ז מורגנשטרן בעל „מנחת הבקר" 89

פרק ח׳: רבי מאיר לייבוש מלבי"ם — המחלוקת הגדולה 92

פרק ט׳: רבי שלמה אורכך 113

פרק י׳: רבי אליעזר אורבך רבה האחרון של לינטשיץ 115

לינטשיץ שלפני החורבן

(בתי כנסת, מוסדות, תנועות, אישים, דמויות וטיפוסים)

בית הכנסת הגדול בלינטשיץ 121

בית המדרש 125

בתי תפלה ומוסדות צדקה 135

סיור על פני העיר 138

ב. אליצדק — אגודת „חיבת-ציון" בלינטשיץ 145

ש. שחורי — זכרונות מעיר מולדתי 150

א. קנופף — זכרונות על התנועה הלאומית בלינטשיץ 154
א. רוסט — „שלומי אמוני ישראל" 156
א. קנופף — ר' שמואל שלאבאנר 157
זאיונץ 163
משה מנדל 168
י. רושם — יאנעק וה„קאזע" 172
טיפוסי „מלמדים" 173

פרשת חורבן לינטשיץ

(1939—1945)

דברי ימיה האחרונים של קהילת לינטשיץ. רשם: איסר 179
שמותיהם של יהודי לינטשיץ שנספו 195
תמונות מתוך אוסף הפספורטים 202
תמונות שהומצאו על-ידי קרובים 205
קינה על שואת לינטשיץ 209

מילואים

הרב איסר פרנקל — על תורתו של המלבי"ם 211
ש. ברודזיצקי — אגודת „הכח" והתזמורת היהודית 215
י. רושם — לינטשיץ במלחמת העולם הראשונה 219
הערות בשולי הגליון 222